

Josep Maria Massons

**FRANCESC PUIG
(1720-1797)
i els cirurgians del seu temps**

PPU

Barcelona, 1993

El Seminari Pere Mata, de les Unitats de Medicina Legal i Laboral i Toxicologia i d'Història de la Medicina de la Universitat de Barcelona, fou creat en ocasió del centenari de la mort de Pere Mata i Fontanet (Reus, 1811 - Madrid, 1877) que fou professor de Medicina Legal, com a eina per facilitar la publicació de llibres i la difusió de l'activitat científica.

*Publicacions del Seminari Pere Mata, de la Universitat de Barcelona.
Número 51.*

© Josep Maria Massons i Esplugas

© Seminari Pere Mata
Unitat d'Ensenyament i Recerca de Medicina Legal i Laboral i Toxicologia
UER d'Història de la Medicina
Departament de Salut Pública i Legislació Sanitària
Universitat de Barcelona

PPU
Promociones y Publicaciones Univeristarias, S.A.
Marqués de Campo Sagrado, 16
08015 Barcelona

ISBN: 84-477-0152-2
D.L.: L-573-1993

Imprimeix: Poblagràfic, S.A. Av. Estació, s/n. La Pobla de Segur (Lleida).

INDEX

Presentació (pàg. 9)

Als lectors (p. 11)

Perfil biogràfic de Francesc Puig (p. 12)

La labor de Francesc Puig (p. 18)

El control dels cirurgians catalans (p. 19)

L'enfrontament amb les vuit comunitats de cirurgians (p. 25)

Francesc Puig i l'ensenyament (p. 103)

L'actuació de Francesc Puig a Ciutat de Mallorca (p. 111)

Puig, cirurgià major dels reials exèrcits (p. 113)

Francesc Puig i l'Audiència de Barcelona (p. 118)

Puig i la Universitat de Cervera (p. 122)

Francesc Puig i els metges (p. 123)

Francesc Puig com a consultor (p. 124)

Taxació d'honoraris (p. 126)

Puig i la indústria "tèxtil" (p. 126)

Francesc Puig i l'administració de l'hospital de Santa Creu (p. 128)

Puig i el problema dels medicaments secrets (p. 130)

Francesc Puig, defectes i virtuts (p. 132)

La família de Francesc Puig (p. 163)

Bibliografia (p. 169)

Publicacions del Seminari Pere Mata (p. 175)

PRESENTACIO

Calia escriure aquest llibre. Calia conèixer i resseguir els camins del canvi històric en l'exercici de la professió quirúrgica a Catalunya. L'origen remot de la cirurgia cal situar-lo en les primeres societats humanes. Però el progrés científic i tecnològic de la ciència quirúrgica no va prendre volada fins al segle XIX. S'ha dit que l'hemostàsia, l'anestèsia i l'antisèpsia han estat el trípode que va impulsar definitivament a la cirurgia cap els nivells actuals. Pràcticament des de l'antiguitat i fins el segle XVI la professió quirúrgica es va regir per uns models d'exercici que eren clarament insuficients. El Renaixement i l'obra de Paré foren un bon impuls. Després el coneixement més precís de la circulació de la sang, aconseguit durant el segle XVII, valorà altres aspectes. Però és en el segle XVIII quan es configura un nou tipus de professional. Aquí tenen la seva importància els professors, els que regeixen els Col.legis i ensenyen una nova manera de fer les coses.

Lentament, i en certa manera també, les confrontacions bèl·liques van ajudar a configurar un nou tipus de cirurgia. Els estats europeus i els seus exèrcits quedaren escandalitzats de la quantitat de baixes i mutilats que seguien de ferides que "a priori" no semblaven perilloses i que amb un millor tractament quirúrgic s'haurien pogut evitar.

Tots aquests factors van condicionar una revalorització del paper que hi jugava una bona formació en el professional de la cirurgia. Catalunya va ser la capdavantera dintre de l'estat espanyol en copsar la importància que calia donar a la nova cirurgia. En aquest sentit els Reials Col.legis de Cirurgia responien a la necessitat d'assumir el repte del canvi en la professió quirúrgica.

Tots sabem que el canvi qualitatiu en la cirurgia catalana va ser protagonitzat pel Reial Col.legi de Cirurgia de Barcelona com abans ho havia estat el de Cadis molt influït pels catalans. Però el que no sabem és el com s'havia fet aquest canvi. I això ho explica aquest llibre. Passar de la formació artesanal del cirurgià a un altre tipus de cirurgia al que se li exigia un coneixement previ i en profunditat del camp quirúrgic, de la fisiopatologia i de l'aplicació de les noves tecnologies no va ser una tasca fàcil. I no solament calia elevar el nivell científic del cirurgià sinó que aquest canvi havia d'impregnar, repercutir i arrelar en tots els estaments del teixit demogràfic-social català. Aquest és el mèrit que cal atribuir a Francesc Puig, que des d'ara podrem considerar com un autèntic homenot de la cirurgia catalana il·lustrada.

Aquest llibre de Josep Maria Massons, cirurgià ell mateix i actual president de la Societat Catalana d'Història de la Medicina, ens explica les enormes dificultats que hi hagué en el projecte de reformes executat per Francesc Puig. A les inèrcies seculars hi caldria afegir els interessos creats que juntament amb una exigència d'esforç i de treball van afaïçonar la nova cirurgia catalana. L'objectiu final de la reforma era clar i digne d'encomi, però malgrat això no hi van mancar les dificultats. No va ser gens fàcil promoure i aconseguir el canvi. Només un home amb l'energia, les conviccions i l'ambició de Francesc Puig podia imposar-se en aquell món d'incomprensions i de recels.

Quan Francesc Puig va morir a Vilassar de Dalt la reforma de l'assistència quirúrgica a Catalunya ja havia estat consolidada. Els nous professionals, els nous mètodes i la nova tecnologia havien demostrat la seva eficàcia clínica i social.

La substitució implacable i gradual de la vella cirurgia per les noves directrius que assumeix i representa Francesc Puig en tots els camps: institucions, docència, tècniques... va ser l'origen de la cirurgia catalana actual. Cal dir doncs que tot i que la seva tasca no va ser prou reconeguda pels seus contemporanis i que per tant podríem considerar com ingrata, nosaltres ens volem solidaritzar amb el nostre amic Josep Maria Massons en l'homenatge que aquest llibre significa per l'obra d'una figura de la nostra medicina que no era prou coneguda en el seu vessant reformista de l'exercici professional.

I no voldria acabar aquesta presentació del llibre sense esmentar la importància i l'interès que conserva la documentació merament burocràtica dels nostres arxius. Heus aquí una nova línia d'investigació que s'ha obert a la historiografia mèdica catalana actual. La font principal d'aquest llibre ha estat donada per la correspondència de Francesc Puig. Saber espigolar, esporgar i donar valor conceptual a les lletres guardades, ha estat el mèrit principal de la pacient i apassionada labor de Josep Maria Massons. I aquesta tasca s'hagut de fer en moltes ocasions a través del contingut d'unes cartes que aparentment només aportaven notícies anecdòtiques i superficials.

Poques vegades ens ha estat possible endinsar-nos com en aquest treball sobre els problemes que presentava l'exercici professional del cirurgià en la pràctica quotidiana: la tasca dels fadrins, els privilegis de les vídues, els àmbits geogràfics de l'exercici, les categories professionals, les lluites nobles juntament amb actituds misèrrimes, el nepotisme, tot queda perfectament reflectit en aquest llibre. Estic segur que la seva lectura serà gratificant per a tots els lectors. De fet és una nova aportació que ha de contribuir a enllumenar el nostre passat científic-mèdic.

Jacint Corbella
Catedràtic de la Universitat de Barcelona
Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya

ALS LECTORS

Heus aquí una biografia heterodoxa des del punt de vista de la crítica històrica, perquè s'ha dit que mai l'autor s'ha d'enamorar del biografiat, ja que si ho fa, a la biografia li mancarà el rigor i l'objectivitat històrica que dóna l'allunyament.

Les meves "relacions" amb Francesc Puig s'iniciaren quan vaig començar a estudiar papers del Reial Col·legi de Cirurgia i vaig poder comprovar com durant els anys en què ell va actuar de secretari i més tard de director, les dades dels alumnes eren completes i exactes, cosa que l'historiador aprecia en tot el seu valor. Així fou com vaig arribar a la conclusió que havia estat un home actiu i eficient.

Més endavant, repassant la seva correspondència, em va fascinar la tragèdia de la seva vida: la de l'home que vol exercir un poder absolut i pren les decisions d'una manera arrauxada. El drama va venir quan hagué de comprovar que aquella actitud era excessiva i es va haver d'empassar les seves amargants conseqüències.

Com ja es veurà, l'activitat de Puig era la d'un home incansable. Això fa que les facetes de la seva personalitat siguin abundants i riques a la vegada.

L'anàlisi de la seva personalitat fou l'objecte de la conferència que tancà el curs 1987-1988 de la Societat Catalana d'Història de la Medicina. El professor Corbella, que presidia la sessió em va animar a convertir aquells quaranta cinc minuts de xerrada en matèria publicable. I ara compleixo la paraula que li vaig donar.

Com podreu veure, els darrers anys de Puig resultaren ser un reguitzell de dolors i desenganys. Els seus contemporanis no foren justos amb ell.

No és molt demanar que als dos segles de la seva mort sorgeixi un biògraf afectuós i uns lectors que li facin la justícia, que els seus enemics en vida li negaren.

Fonts i abreviatures del treball

La immensa majoria del material d'aquest treball procedeix de la correspondència de Francesc Puig. La que correspon als anys que van des de setembre de 1763 fins a maig de 1776, en que Puig seria nomenat secretari del Reial Col·legi de Cirurgia, es troba al manuscrit núm. 763 de l'arxiu de la universitat de Cervera, que avui està catalogat a la biblioteca de la universitat de Barcelona. Puig feia transcriure en aquest manuscrit les cartes que ell escrivia. Però d'aquest període no tenim les cartes que li foren dirigides.

En canvi, durant l'època en que Puig fou vice-president del col·legi, disposem de diverses caixes (sobretot les 301, 302 i 306) on hi ha les cartes que ell va rebre. És per això que algunes qüestions queden a l'aire. Seria com escoltar una conversa telefònica sentint només un interlocutor. Cal dir però que en general la informació sembla exacta i il·lustrativa. D'altra banda tal com ha estat assenyalat per Joan Riera, i nosaltres hem pogut comprovar, a l'arxiu de Simancas es troba informació als lligalls núm. 1546, 2443, 6548, 6550, 6551, 6555 i 6558. Tots de la secció "guerra moderna".

Abreviatures

AUC= Arxiu de la Universitat de Cervera. Seguides del número del manuscrit, o bé d'unes xifres que corresponen al llibre, i un segon número que assenyalava el foli. Quan un full numerat correspon a dues cares la xifra va seguida de la lletra D (dors del full).

Però hi ha documents que estan en caixes. En aquest cas figura el número de la caixa i si ha estat possible indiquem a continuació el número del plec i seguit de dos punts el número del document dintre del plec, si aquest en conté més d'un.

AGS= Arxiu General de Simancas. Seguides de G.M. (Guerra Moderna) i el número del lligall.

PERFIL BIOGRAFIC DE FRANCESC PUIG

La biografia de Francesc Puig la podríem sintetitzar així (1):

Va néixer a Barcelona el 1720 i, probablement, va cursar tres anys d'Anatomia i Afectes externs a Cervera, entre els anys 1737 i 1740. Es va graduar de Cirurgià llatí.

Sabem que l'any 1740 -tenia 21 anys- va superar l'examen que la corporació gremial de cirurgians de Barcelona exigia per ingressar-hi. De manera que, segurament, es va instal·lar en una de les botigues de cirurgia-barberia de la Barcelona d'aquell temps.

Sabem també que vuit anys més tard, el 10 d'agost de 1748, va ingressar a l'Exèrcit com a Primer Ajudant de Cirurgià Major del Regiment de les Guàrdies Espanyoles d'Infanteria (2).

En la documentació consultada per nosaltres no hem trobat cap al·lusió sobre com i on va passar aquests quatre anys al servei de la milícia.

1.- AGS. G.M. Llig. 6551

2.- Les Guàrdies Espanyoles eren una unitat formada per gent distingida. Comptava amb sis batallons que eren atesos per sis cirurgians: dos majors amb el sou de sets-cents cinquanta rals al mes i quatre ajudants amb tres-cents rals mensuals.

Per una dada indirecta hem de creure que va residir a Madrid perquè quan el 15 d'abril de 1754 li fou atorgat el títol de soci de l'Acadèmia Mèdica matritense, els motius foren el "promover el estudio de la Cirugía y las demostraciones anatómicas en aquel hospital."

Quatre anys més tard deixava l'exèrcit en guanyar el 18 d'agost de 1752 una de les dues places de cirurgia major de l'hospital de la Santa Creu.

A l'any següent -el 18 de juny de 1753- fou nomenat cirurgià de Sanitat de l'ajuntament de Barcelona.

Vuit anys després Pere Virgili va fundar el Reial Col·legi de Cirurgia i nomenà com a col·laboradors seus a tres cirurgians francesos: Pere Maville, Joan Rancé i Llorenç Roland. Virgili, però, necessitava disposar d'un hospital. En no tirar endavant l'ambiciós projecte d'un hospital militar a la Ciutadella, hagué de servir-se de l'hospital de la Santa Creu. És per això que Virgili va incorporar al seu claustre de professors els dos cirurgians de la Santa Creu: Josep Pahissa i Francesc Puig. A més a més Puig fou nomenat secretari de la nova escola quirúrgica.

Fins a l'any 1764 el Col·legi va funcionar sota la fèrula intel·ligent i dura a la vegada de Virgili. Aquell any fou cridat a Madrid, des d'on seguí dirigint amb zel extraordinari les seves dues creacions: els Col·legis de Cadis i de Barcelona.

Mentre Virgili va residir a Madrid, el col·legi de Barcelona era dirigit per Llorenç Roland. En tornar Virgili a Barcelona, l'any 1770, les coses no canviaren gaire. Virgili als seus setanta un anys era un home acabat per la gota, el reumatisme i una vida de treball intens amb uns quants anys de navegació a Amèrica. De manera que quan morí l'any 1776, el col·legi seguí amb Roland de director i Puig de secretari.

El 1775 Francesc Puig prengué part de la desastrosa expedició d'Alger i el 1777 fou nomenat cirurgià major de l'exèrcit expedicionari -9.000 homes- que foren destinats a lluitar contra els portuguesos que havien envaït el territori de Rio Grande, a l'actual frontera entre l'Uruguai i el Brasil.

Quan el 6 de setembre de 1776 va morir Pere Virgili, el seu lloc fou ocupat un mes i mig després per Llorenç Roland. Aquest ascens determinà que el professor que el seguia en categoria, Joan Rancé, fos promogut el 26 d'octubre a vice-president del col·legi. Puig en aquell moment, ocupava el tercer lloc a l'escala de mestres. Per ascendir hagué d'esperar l'any 1779 en que Rancé desaparegué de l'escena amb la seva mort.

Simultàniament, el juliol de 1779, Llorenç Roland fou enviat a organitzar l'assistència quirúrgica de l'important exèrcit que assetjava Gibraltar, i Puig es va trobar que "de facto" era el número u al col·legi de Barcelona. Com que el desaparegut Rancé l'havien nomenat amb data 13 de gener de 1779 a títol honorífic "Cirujano Mayor de los

Ejércitos", cursà una petició en aquest sentit a Madrid. Va encomanar la seva tramitació a un amic de nom Raimon Garriga, que pel que sembla, estava molt ben situat a la capital.

Efectivament Garriga degué analitzar la situació i el 16 de juliol de 1779 li escrivia (3) que "el Memorial se ha de presentar al Sr. Roda" (4) però que no ho havia fet perquè li havien dit que el senyor Roda després d'haver informat el memorial, podia fer dues coses: o enviar-lo a la Sumilleria o al Primer Cirurgià de Cambra. Si succeïa això últim, Garriga pensava que Puig no obtindria el nomenament. S'havia d'esperar poder obtenir de Roda la fermesa de que no l'enviaria al primer cirurgià de cambra.

Abans de seguir endavant potser convé que informem al lector sobre algunes particularitats. D'altra manera les coses no resulten entenedores.

La cúspide del poder sobre tota la problemàtica de la Cirurgia -tant militar com civil- radicava en la persona del primer cirurgià de cambra, que era la persona que tenia cura des del punt de vista quirúrgic, de la salut del rei. Aquest cirurgià, abans de prendre una decisió, havia de sotmetre-la al rei a través del Sumiller de Corps, que era sempre un "Grande de España" (5). O sigui que el nomenament que Puig ambicionava, i que finalment va aconseguir, depenia en última instància del Sumiller, el qual solia decidir d'acord amb l'informe del primer cirurgià de cambra. L'opinió d'aquest últim, pel que es desprén de la carta de Garriga, era en aquell moment adversa a Francesc Puig.

Sigui com sigui, un any més tard, Puig va aconseguir els seus objectius. I el càrrec de vice-president del col·legi que exercia interinament també l'assolí de manera definitiva. Després vindrien tres anys en que l'astre de Puig es manté en el zènit. Fa i desfà -gairebé sempre d'una manera despòtica- i, com és natural, el nombre dels seus enemics augmentà progressivament.

Aquella guerra amb Anglaterra que va motivar el desplaçament de Llorenç Roland cap el camp de Gibraltar es va acabar el 3 de setembre de 1783 i Roland tornà a Barcelona a ocupar de manera efectiva la direcció del col·legi. Un altre home que no hagués estat Francesc Puig, s'hauria limitat a acceptar el nou comanament de Roland i hauria retornat a la tasca de la seva càtedra. Però la gent que estava al voltant de Roland i tots els que havien rebut promeses de ser catedràtics a Madrid, havien jurat la perdició de Francesc Puig.

3.- AUC. Caixa 301-1972:21

4.- Manuel Roda i Arrieta fou un dels il·lustrats més influents. Ocupà càrrecs molt importants i en aquell moment era fiscal del "Consejo de Castilla" i com a tal havia d'informar prèviament les seves decisions.

5.- En aquell moment era el duc de Losada.

I així el 19 de juliol de 1784 Puig fou jubilat. Però en aquells temps no existia la jubilació. Només estava contemplada en el cas de que el propi interessat ho demanés per motius de salut o de vellesa, cosa que Puig no havia fet. D'altra banda en aquell moment Puig tenia 65 anys, i mantenia una bona capacitat de treball. Digue-m'ho pla: se'l varen treure del damunt.

Sembla que durant quatre anys ni ell es volguè desentendre del col·legi, ni els del col·legi van aconseguir desempallegar-se d'ell, perquè en una ocasió va formar part d'un tribunal d'oposicions.

Finalment el 27 d'octubre de 1788 fou nomenat cirurgià major de l'Hospital de Ciutat de Mallorca. Fou la manera de desfer-se definitivament d'ell. Ben clar ho va dir més tard: "mis émulos me sacaron del sosiego de mi casa y familia." (6).

Puig va voler demostrar que no era un home acabat. Va interessar a l'ajuntament de Ciutat -ell diria que fou l'ajuntament que li va demanar- i el 4 de desembre de 1789 va obtenir la llicència reial per fundar un Col·legi de Cirurgia.

De totes maneres ell no perdia l'esperança de tornar a ocupar la direcció del col·legi de Barcelona i el càrrec de cirurgià major dels exèrcits. Per això el disgustà profundament la notícia de que el 5 de maig de 1790 Roland havia estat substituït per un foraster, Francisco Martínez (7), un catedràtic de Cadis amb la missió de corregir "los abusos de la citada Escuela", segons que deia Pedro Custodio, l'omnipotent primer cirurgià de cambra.

Pocs mesos després, el 13 de març de 1790, Roland moria (8). I al cap de dos anys Martínez deixà Barcelona i de nou restaren vacants els sempre somniats càrrecs. A la vista de tot això, Puig elevà una instància el 25 de juliol de 1792 al primer ministre, que era el comte d'Aranda, on li demanava ser nomenat cirurgià major de l'exèrcit. La petició la fonamentava en els mèrits següents:

- 1.- Era el consultor de cirurgia més antic de l'exèrcit.
- 2.- Al·legava els nombrosos mèrits contrets al servei del Col·legi de Cirurgia i de les forces armades (campanyes d'Alger i de Rio Grande).
- 3.- Finalment també argumentava al comte d'Aranda, que era cunyat de Josep Pauló que fou cònsol general d'Espanya a França, quan el propi comte era l'ambaixador a París.

Naturalment que Puig no feia res sense comptar amb Custodio, el qual ara, veia amb bons ulls el retorn de Puig. S'establí aleshores a Madrid una pugna entre Custodio

6.- AGS. G.M. Llig. 6551

7.- Benicia Vidal Galache; Francisco José Martínez: Un sevillano cruel al frente del Real Colegio de Cirugía de Barcelona. V. Medicina e Historia, 1990, tercera època, núm. 33.

8.- AGS. G.M. Llig. 6548

que intentava encimbellar al seu amic Puig i el clan de Gimbernat que també intentava col·locar a Francesc Borràs.

Sembla que la gestió de Francisco Martínez no va resoldre completament les enèmistats entre el professorat. És per això que s'encomanà a Gimbernat -com a director que era del col·legi de San Carlos de Madrid- de proposar un nou pla d'ensenyament. Amb data del 17 de juny de 1792 es dirigí al rei (9) indicant-li que estava a punt d'acabar "la nueva Ordenanza para el gobierno escolástico y económico de RI Colegio de Cirugía de Barcelona" i a fi de que "este nuevo método pueda empezarse el dia primero de octubre desea el exponente prevenir con alguna anticipación a los catedráticos (de) las materias que han de explicar". Per això era urgent nomenar el vice-director del col·legi, que automàticament seria el cirurgià major de l'exèrcit.

Gimbernat donava dos noms i el rei havia de triar al qui li semblava millor. Aquests candidats eren:

Primer: Josep Antoni de Capdevila "mozo de mucho talento y buen práctico, pero no ha visto jamás hospitales de campaña"

Segon: Francesc Borràs del que deia que "no tiene tanto talento pero...ha adquirido su práctica sirviendo muchos años en el Regimiento de Caballería de Alcántara, en los hospitales...de la expedición de Argel y en los del sitio de Mahón,...hizo las veces de Cirujano Mayor por indisposición del titular", i finalment va passar "a los hospitales del campo de San Roque", afegint que "este conocimiento práctico de los hospitales de campaña es muy atendible para el cabal desempeño de Cirujano Mayor".

Custodio va parar totes aquelles iniciatives i quan es va sentir fort va protestar de que a ell se'l deixava de banda: "se ha visto y se me ha despojado de mis facultades,...por siniestras inteligencias y por modos subrepticios y fraudulentos". Denunciava sense embuts "que algunos de aquellos miembros (de Barcelona) sugeridos y apoyados de ciertos influxos,... formando una facción de los que son adictos a sus máximas,... mientras son ultrajados y desatendidos los que,..., abrazan el partido de la justicia. " Seguien les queixes, i finalment passava a presentar la terna següent per a cobrir el càrrec de cirurgià major de l'exèrcit:

Primer: "Don Francisco Puig con 48 años de servicio a S.M. etc." I afegia: "Este hábil y benemérito facultativo solicita continuar su servicio que por no haber habido lugar hasta de presente, ha detenido el Exponente" (és a dir, Custodio) "en su poder el Memorial y Relación que incluye". En segon lloc proposava a Josep Queraltó i en tercer lloc a Josep Antoni de Capdevila del que entre altres coses deia: "Es un sujeto muy hábil y capaz y tiene 12 hijos". Aquest va ser l'últim favor que Pedro Custodio Gutiérrez va intentar fer a l'enemic dels seus enemics.

Puig va perdre tota esperança quan el 20 d'abril de 1793, finalment, Capdevila fou nomenat cirurgià major de l'exèrcit. Va ser una manera de que cap dels dos bàndols triomfés. Profundament disgustat per haver perdut l'última oportunitat de la seva vida, Puig va abandonar Mallorca el 17 de setembre de 1793 (10). Va trigar dos anys (11) per aconseguir la segona jubilació amb una bona pensió (1.000 rals al mes) però amb la condició humiliant de que havia de residir a la masia que tenia a Vilassar, i amb la prohibició d'instal·lar-se a Barcelona (12). Mig any més tard -a les primeries de 1796- i amb els seus 77 anys a coll suplica que el deixin viure a Barcelona amb la seva família i en millors condicions per a tenir cura de la seva salut. El 3 de març se li concedeix aquella gràcia però humiliant-lo novament, perquè el document deia que atès la seva avançada edat: "Su Majestad por un afecto de su soberana clemencia" li atorga el permís de viure a Barcelona "por no existir los motivos que obligaron a alejarle, bajo el supuesto de que no se mezcle ni directa ni indirectamente en los asuntos del Real Colegio de Cirugía".

Els darrers anys de Francesc Puig

A les amargors de tipus professional s'hi afegiren disgustos de tipus familiars. El 3 d'agost de 1793 i el 8 d'agost de 1796 s'enterraren a Vilassar de Dalt dues criatures de vint-i-sis i deu mesos respectivament. Eren filles d'Antoni Puig i nétes de Francesc Puig.

La mort del nostre biografiat li arribà el dia 3 de gener de 1798. La partida de defunció eclesiàstica no ens en diu la causa. Però el curiós és que la mort el sorprengué a Vilassar de Dalt al pic de l'hivern, quan de fet estava autoritzat a residir a Barcelona. Que preferís passar els mesos de calor a Vilassar té una explicació. Però la seva presència al camp el dia tres de gener potser obeeix a que la família Puig hagués decidit passar les festes de Nadal i Cap d'Any al calor de la llar de la casa pairal.

Heus aquí transcrita la partida del Llibre d'òbits de la parròquia de Sant Genís, de Vilassar de Dalt:

"Als tres de Jener de mil set cents noranta vuit en la present Parroquia de St Genís de Vilassar Bisbat de Barcelona morí a edat de setanta y set anys Dm Francisco Puig y Pallas Cirugià major dels Rls Exèrcits de S.M. Católica Vice President y Catedratic Jubilat del Rl Col·legi de Barcelona. Fundador y Director del de Palma en la isla de Mallorca y Membre de varias academias y Societats del Regne de España. Al cadaver del qual lo die quatre de dit mes y any se ly dona Eccla Sepultura en la Tomba propia de esta casa. Rebe tots los Sagraments instituits per los Moribundos y se ly celebraren tres Officis dobles majors ab asistencia dels Residents de dita Parroquial Iglesia y se ly fei absolta general en sa propia casa lo die antes de son Entero.

Ita est Llorens Garreta Pbre Vicarius"

10. J.M.Rodríguez Tejerina: "Historia de la Medicina en Mallorca". Palma M. 1984, p. 150.

11.- El 15 de juny de 1795.

12.- AUC. 126,4

LA LABOR DE FRANCESC PUIG

Exposarem a continuació les múltiples tasques que Puig va portar a cap entre els anys 1760 i 1784. En primer lloc cal parlar de la seva actuació al Reial Col·legi de Cirurgia.

Des dels primers moments Puig va actuar com a secretari del col·legi. Es conserva a la caixa 302 sobretot de l'arxiu de la universitat de Cervera la copiosa correspondència que va produir des del 1760 fins que se li encomanà la direcció del col·legi l'any 1780.

La seva laboriositat residia en el fet de que quan Pere Virgili va haver de tornar a Madrid, ell l'informava i consultava constantment. Quan Virgili va tornar malalt i fins que es va morir, va quedar dins del col·legi un buit d'autoritat, que Puig omplia amb la seva diligència. En morir Virgili, el va succeir com ja hem dit, Llorenç Roland, el qual dóna la impressió de que era un home que deixava fer, de manera que en Puig va continuar essent l'home de les decisions (13). Ja és conegut el fet de que el qui vulgui manar en política, ha d'encarregar-se de moltes coses. Aquesta feina que no hauria estat despreciable contant amb un director que hagués fet de director, s'incrementà extraordinàriament quan Virgili se'n va anar a Madrid i se l'havia de tenir al corrent de tot o no feia ben bé de director, com passà amb un Virgili greument malalt o amb un Roland abúlic.

Però el Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona no es limitava a graduar minyons. Virgili va voler que els catalans del seu temps gaudissin de la millor assistència quirúrgica possible i feu que al col·legi se li atorgués una completa autoritat per damunt de tots els cirurgians del principat (14). Normalitzar l'exercici de la cirurgia a tot Catalunya fou una empresa que va consumir un deversall de temps i d'energies i, com ho veurem, fou una tasca en la que s'hi estavellà.

Afegirem que la direcció del Col·legi comportava una sèrie de tasques com la d'enfrontar-se amb els col·legis professionals de cirurgians de Barcelona, Lleida, Tarragona, Girona, Tortosa, Manresa i Vic, amb la Reial Audiència, amb els ajuntaments de les poblacions que eren ateses per un cirurgià sense títol, amb la universitat de Cervera, amb l'administració de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona, i finalment col·locar els estudiants sense recursos com a fadrins a les barberies de Barcelona i proporcionar joves graduats als Regiments i als ajuntaments quan en demanaven. Puig no era home de delegar funcions. Li esqueia aquella dita que jo havia sentit dir a la meva mare: "Temps de manar i ja està fet."

13.- Puig naturalment dissimulava el seu autoritarisme amb fórmules de bon subordinat.

14.- L'any 1772 escrivia a Madrid que "el trabajo de esta Secretaría es muchísimo mayor...respecto a la jurisdicción que tiene en el Principado que ocasiona mucha correspondencia y infinitos recursos" (AUC, mss 763-428).

Intentarem demostrar l'enorme feina que Puig va fer durant els seus vint-i-cinc anys de vida al col·legi. Repassem una mica les tasques obligatòries:

1/ Era Mestre del col·legi. Això vol dir que durant una part del curs havia de donar classe diària que durava una hora i mitja. Alternava amb els altres mestres la visita i les operacions als malalts internats a l'hospital de la Santa Creu i la presència als tribunals d'exàmens.

2/ Hi ha proves documentals de que tenia consulta privada.

3/ Fou un escriptor prolífic. Dels seus llibres en parlarem més endavant.

4/ La Secretaria del col·legi donava bastanta feina. S'havien de tenir al dia els llibres de matrícula i els de graduacions i mantenir ben ordenats els expedients dels alumnes amb la frondosa documentació que s'exigia per a ser admès al col·legi. I tenir cura dels acords del Claustre.

EL CONTROL DELS CIRURGIANS CATALANS

Abans d'endinsar-nos en les lluites que va sostenir Francesc Puig creiem que serà oportú fer una mica d'història sobre quina era la situació de la Catalunya quirúrgica i el procés de la creació del reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona.

1.- L'assistència quirúrgica a Catalunya abans del 1760.

Abans de la implantació del Col·legi de Cirurgia (1760) els cirurgians de Catalunya estaven sotmesos a l'autoritat del Reial Protomedicat. Com que els protometges vivien a Madrid, la seva autoritat a Catalunya era exercida per uns subdelegats establerts a les capitals de les dotze antigues vegueries (15), que després del Decret de la Nova Planta se'n digueren Corregiments. Aquests subdelegats tenien com a principals facultats: a/ examinar els aspirants a exercir de metge, de cirurgià o d'apotecari; b/ perseguir els intrusos; c/ dirimir les diferències entre professionals, i d/ defensar-los contra possibles arbitrarietats de les autoritats.

Però en algunes capitals de corregiment, concretament a Barcelona, Lleida, Girona, Tarragona, Tortosa, Cervera, Manresa i Vic hi funcionaven comunitats de cirurgians agremiats a l'estil medieval que servaven la facultat pròpia dels gremis d'examinar els aspirants a mestres i nomenar els seus directius: cònsol, prior, degà i un secretari, i administrar lliurement llurs diners. L'argument dels diferents col·legis gremials per a defensar el dret a la seva existència i sobretot a examinar els candidats era que així s'asseguraven de la qualitat dels coneixements del futur membre. Particularment els de Barcelona es vantaven de la tradicional serietat i duresa de les proves d'ingrés.

15.- Eren Barcelona, Tarragona, Lleida, Girona, Vic, Manresa, Talarn, Cervera, Puigcerdà, Mataró, Vilafranca del Penedès i Tortosa.

De totes maneres els coneixements tècnics i científics d'aquests professionals eren mediocres. Perquè els adquirien aprenent de memòria una cartilla que era un llibret confeccionat amb preguntes i respostes com els catecismes tradicionals i ajudant un mestre qualificat durant tres anys. Ultra això hi havia la possibilitat d'assistir a cursos d'anatomia i de cirurgia a les universitats de Barcelona i Lleida, però això no era obligatori i no sembla que la qualitat dels seus ensenyaments fos gran cosa.

Aquesta situació dels cirurgians -agremiats i no agremiats- venia del segle XV i el fet de la guerra de Successió i el Decret de la Nova Planta no va canviar res.

El claustre de la universitat de Cervera (fundada l'any 1717) va intentar canviar les coses. Com que tenia càtedra de cirurgia i anatomia -encara que mancada de malalts i de cadàvers-, va començar a atorgar títols de cirurgia i demanà repetides vegades que li fossin traspasades les facultats que tenia el protomedicat, sense aconseguir-ho mai.

El qui ho aconseguí fou Virgili. El Reial Col·legi de Cirurgia es va veure investit de totes les atribucions que Cervera havia demanat. Això va motivar vives protestes del claustre d'aquella universitat. Però el pitjor de la humiliació es produí quan Pere Virgili aconseguí que tots els batxillers en Medicina de Cervera passessin abans d'obtenir la llicenciatura, un curs obligatori pel Reial Col·legi de Barcelona, on havien d'estudiar anatomia i cirurgia (16).

És per tot això que com ja hem dit, el col·legi de cirurgia hagué d'enfrontar-se amb la universitat de Cervera que seguia dispensant títols de cirurgia; amb els diferents col·legis professionals de Catalunya que exigien l'examen d'agregació o entrada al gremi, i amb el desgavell del món rural.

2.- La situació dels cirurgians a Catalunya l'any 1760

Acabem de veure com una part d'aquells cirurgians vivien agremiats. Però la resta, eren artesans que no disposaven de cap organisme que defensés llurs interessos. La labor d'aquells cirurgians era doble. En llurs botigues o obradors hi havia dues estances. Una era la sala de barberia on s'afaitava i es tallava el cabell. Una altra cambra, ordinàriament més petita, servia per a diagnosticar i tractar les malalties. Allí s'hi desbridaven abscessos, es guarien les ferides i, sobretot, es practicaven sagnies.

Hi havia a Barcelona o a Girona, botigues importants on hi treballaven ultra el mestre, fins a tres i quatre auxiliars. Els uns eren fadrins i els altres aprenents. En canvi en el món rural hi predominava l'obrador sense auxiliars. En algun cas com a molt hi havia un ajudant que moltes vegades era el fill o el gendre o un nebot que treballaven enllaminats amb la perspectiva d'heretar la botiga. Els ingressos en el medi rural tiraven a magres. En general es treballava amb el sistema de conducta gestionada via municipal. Era l'ingrés fixe, arrodonit per una banda pels honoraris de les prestacions

quirúrgiques no compreses en el contracte, com l'assistència als parts distòcics, les malalties venèries, etc.. i per una altra part pels diners derivats de la barberia.

És molt difícil donar una idea de la situació econòmica d'aquella gent però diversos fets ens autoritzen a pensar que aquells professionals compartien la pobresa de la immensa majoria de la població rural catalana. Per exemple sabem que a Guissona, el 1787 i amb 941 habitants, hi havia set cirurgians (17).

Era freqüentíssim el pagament amb espècies. Als cellers i als baixos de les cases dels cirurgians rurals hi solia haver quantitats de blat, de garrafes i bótes plenes de vi, que llurs clients els hi havien lliurat en satisfacció d'honoraris i que el cirurgià venia quan podia. En un altre treball hem estudiat amb cert deteniment quins eren els ingressos d'aquells professionals. Repetir ara les dades ens apartaria de l'objectiu, però si hem de dir que eren molts els fills dels cirurgians rurals que durant la carrera asseguraven llur subsistència treballant d'aprenents a les botigues dels mestres cirurgians de Barcelona.

En altres ocasions era el matrimoni el que ajudava a tirar endavant l'economia, perquè hem de tenir present que, en general, la consideració social dels cirurgians-barbers de l'època era superior a la que els hi hauria correspost per la seva pura i simple situació econòmica. D'això en tenim una prova indirecta en l'abundància amb que aquests professionals compareixen als llibres parroquials amb motiu de ser padrins de casament o de bateig. També indirectament els seus casaments constitueixen indicis del que diem. El dot que Antònia Roca va aportar en casar-se amb Pere Castelló, -aleshores un simple cirurgià de Regiment- fou molt superior al que ell donà a la seva germana (18).

Ja hem parlat de la deficient preparació d'aquella gent. Els mestres del Reial Col·legi els retrataven amb frases molt dures. Deien "...no ha muchos años que para el ejercicio de este importantísimo Arte, generalmente se presentaban hombres sin talento, sin educación y sin cultura. Puestos desde el principio en la humilde condición de barberos, destinados a los más bajos ministerios de la casa, dirigidos de un maestro que nacido y criado en su tienda, nunca supo formarse una sana idea de la Cirugía,,y toda la esperanza y recurso que prevenía a la Patria de las mayores y más inevitables necesidades públicas, era un cierto número de hombres sin estudios que acompañando su groserísima ignorancia, de la osadía y temeridad que le son propias, exponían en los pueblos la vida del honrado labrador y la suerte de su inocente familia; en las Armadas y en los Ejércitos hacían más estrago que el plomo y el acero del enemigo..."(19).

17.- Eduard Camps i Cava: Joan Santaaulària i Pujol: Guissona, Barcelona, J. Santaaulària, 1982, pàg. 633.

18.- Eladio Miguel de Villalaín: Antecedentes genealógicos y datos biográficos de D. Pedro Castelló y Ginesta, V. Anales del Col·legi Oficial de Metges de Lleida, 1976, pàg. 126.

19.- Diego Ferrer: Historia del Real Colegio de Cirugía de Cádiz, Cadis, Col·legi Oficial de Metges de Cadis, 1961, pàg. 23. D'ara en endavant: D. Ferrer (C.C.).

Potser se'ns dirà que aquella opinió era parcial. Que era una manera de justificar l'existència del Reial Col·legi. La veritat és que tenim documents com una carta d'un tal Pere Borràs, cirurgià que exercia a Batea que dona tota la raó a Velasco i a Villaverde (20). Borràs quan la va redactar ja era vell, i tot fa pensar que havia estat un bon professional perquè durant bastants anys va ser cirurgià major del regiment de Milà (21) i es va jubilar de l'exèrcit l'any 1734 quan Carles III fou coronat rei de Nàpols. A la carta hi denuncia una sèrie de casos de mal praxis que fan feredat. Heus ací una selecció:

Un cirurgià de Bot "picó un aneurisma y se le quedó el enfermo muerto en sus manos"; a Ribarroja una sagnia es va complicar de tal manera que es va acabar amputant el braç. El cirurgià de Fatarella en desbridar un flemó de la paròtida va seccionar la jugular i el malalt va morir exsangüe. Finalment a la Ribera intentant engrandir l'anell d'una hèrnia estrangulada, el bisturí va ferir "el ramillete arterial" amb la consegüent hemorràgia mortal (22).

3.- La lluita de Pere Virgili i Francesc Puig en el món rural

És natural que Pere Virgili desitgés millorar aquella situació. Ho va fer a base de dues mesures. Una a llarg termini i una altra immediata o d'urgència. La primera consistí en que tots els cirurgians passessin a la nova escola uns anys: tres els sagnadors, cinc els cirurgians romancistes i sis els llatins. Amb la segona mesura exerciria un estret control dels cirurgians amb exercici, perseguint els que no tenien cap títol i els que encara que en tinguessin demostraven una evident incompetència tècnica.

Les dificultats d'aquesta tasca eren enormes. Hi havia molts interessos creats. La llarga estada en un poble i l'establiment de lligams de parentiu amb el jutge de pau, l'agutzil o amb el batlle, feia que s'hagués de procedir amb molt tacte i actuar només davant d'autèntiques i repetides barbaritats.

Les dificultats augmentaven quan el cirurgià no tenia títol, però el poble l'havia acceptat i la gent estava contenta dels seus serveis. Era corrent el cas d'un cirurgià titulat que tenia un fill o un gendre que l'ajudava. El jove no trobava mai el moment per anar-se'n a Barcelona i examinar-se. El temps anava passant. Al pare, en fer-se vell, el pols li tremolava i el jove afaitava i sagnava millor que el seu pare. Mentre el vell vivia no passava res perquè ell era el titular de la botiga i responia del que pogués passar. La

20.- AUC. Caixa 302-1990-110

21.- Era un dels regiments de tropes mercenàries italianes.

22.- No hem de pensar que tots els cirurgians eren com els que denunciava Pere Borràs. Hi havia gent que es preocupava per millorar llurs coneixements. Devem a Pere Vallribera un meritori estudi sobre dos cirurgians catalans: Anton de Borja (1670-1751) i Carles Pallejà (1687- ?), i els seus manuscrits que són la traducció al català dels "Principios de Cirugía" de Jerónimo de Ayala.

tragèdia venia quan un ictus o la mort, posava al cirurgià titular fora de combat.

La llei -que havia redactat Pere Virgili- era molt clara. Tothom havia de tenir un títol: o bé del protomedicat o bé des d'ara del Reial Col·legi. Els qui no en tenien cap havien de tancar la botiga. A ocupar el seu lloc hi havia d'anar un alumne graduat del Reial Col·legi. Però tot això no ho entenia la gent dels pobles. Si havien estat ben servits pel fill del cirurgià X, ¿per què havia de venir un nou cirurgià al que no coneixien i que orgullós del seu títol resultaria més car? Posarem alguns exemples viscuts:

Sebastià Santamaria era un cirurgià amb títol del protomedicat que exercia a Sant Pere Pescador (23, 24) i que va voler assegurar la seva vellesa casant la seva filla Caterina amb Salvi Saló, un cirurgià graduat al Reial Col·legi. Fins aquí la cosa era correcta i perfectament planificada. Però Saló es va morir i la vídua es va casar de nou amb el fadrí que treballava amb el seu marit. Aquest minyó -Ferreol Boy- que era de Morellàs (Vallespir) va continuar portant la botiga perquè si bé no tenia cap títol, el vell Santamaria l'emparava legalment, encara que ja no exercia. Així van passar sis anys a gust de tot el poble. A començament del 1786, el pobre Santamaria es va morir. Estava ben clar que aquella plaça l'havia d'ocupar un cirurgià graduat a Barcelona. La solució legal era o plegar o que Ferreol Boy anés cap a Barcelona i cursés almenys tres anys per a sortir-ne amb el títol de sagnador. Títol que servia per exercir en un poble de menys de 300 habitants. En el cas de que el nombre d'habitants fos superior s'havien de cursar cinc anys (25). Això era demanar un impossible. ¿Com podia un home casat i amb fills deixar la família durant tres o cinc anys fins acabar la carrera?

Adhuc hi havia problemes en el cas més senzill com era el cobrir la vacant d'un poble on no hi havia cirurgià. En aquestes circumstàncies, l'ajuntament solia dirigir-se al reial Col·legi demanant un graduat. El que passava era que la conducta que oferien no engrescava a ningú, perquè els graduats que Francesc Puig enviava tenien unes pretensions superiors a les migrades possibilitats econòmiques del poble. És el que va passar a Barberans. L'ajuntament d'aquesta vila va escriure el 17 de juliol de 1781 (26) a Francesc Puig que o ell els hi enviava un cirurgià disposat a acceptar les seves condicions (27) o ells en nomenarien un sense mirar d'on venia ni quin títol portava.

Moltes vegades es produïa un cas d'intrusisme perquè l'ajuntament contractava un estudiant que havia abandonat el Col·legi a mitja carrera o perquè -sobretot a les terres de ponent- era un cirurgià aragonès amb un títol que no era vàlid a Catalunya.

23.- AUC. Caixa 288-1866

24.- AUC. Mss. 763-361, 364, 365

25.- Aquest era el cas de Boy, perquè l'any 1787 hi havia a Sant Pere Pescador 797 habitants.

26.- AUC. Caixa 302-1990: 67

27.- L'oferta de l'ajuntament consistia en cent "pesos" (mil cinc-cents rals), dos càntirs d'oli i cinquanta càrregues de llenya.

En altres ocasions els problemes venien del fet que un poblet era tan petit i pobre que no podia mantenir ni un sagnador. En aquestes ocasions es recorria a l'enginyer d'agregar aquell llogaret al poble més proper. El resultat era que els habitants del poble secundari no vivien tranquils perquè, per proper que fos el poble, entre anar a buscar el cirurgià, i tornar amb ell, el malalt ja s'hauria mort. La manera com es resolva aquest problema era que un germà o un fill -sense estudis- s'oferia a dormir al poble. S'havia creat un cas d'intrusisme. Desfer-lo solia costar molt. És el que va passar amb Esteve Figuera, titular del poble de Rosselló que va arribar a un acord amb els regidors de la Règola, per enviar-hi el seu fill. Però l'intent fou avortat per una denúncia del cirurgià de Fontllonga que creia que hi tenia més dret (28).

Ja hem parlat una mica dels estudiants que plegaven a mitja carrera. Molts d'ells constituïen un greu problema perquè protagonitzaven casos d'intrusisme. Els mestres del Col·legi que ensenyaven bé, eren exigents a l'hora dels exàmens. El resultat era que molts no acabaven la carrera. El sistema d'ensenyament era molt bo. Les lliçons teòriques eren ben exposades. Hi havia abundància de pràctiques sobre els malalts i els cadàvers. És per això que els alumnes que abandonaven el col·legi -els *fugitius*- per poca motivació que haguessin tingut sabien bastant més que els empírics formats només en l'exercici pràctic al costat d'un cirurgià barber (29).

L'any 1767, Francesc Puig en carta dirigida a Madrid li deia a Pere Virgili (30) que dels matriculats "havian faltado sinquenta...quienes, los más, se han establecido en varios lugares de Cataluña".

Tretze anys més tard Andreu Ravanals (31) un antic alumne del Col·legi de Cadis que va passar molts anys a l'exèrcit i s'havia establert a Xerta es queixava de la competència deslleial per part de fadrins, aprenents i fugitius del Reial Col·legi.

Explicava que quan ja havia arribat a una concòrdia amb els veïns de Tivenys (una localitat a l'altra banda de l'Ebre de Xerta) es va presentar un tal Pere Vallès "fugitivo de la Real Escuela abatiendo el precio de 95 libras y simulando que trabajaba de mancebo de José Vidal" que era un altre cirurgià que també treballava a Xerta (32).

Virgili va residir a Barcelona des del 1760 en que començà a funcionar el reial Col·legi, fins al 1764, en que s'hagué de desplaçar a Madrid. La feina de depuració dels

28.- Fontllonga es troba a 20 kilòmetres de la Règola, mentre que de la Règola a Rosselló n'hi ha més de quaranta. Se'ns fa difícil pensar com podia responsabilitzar-se un cirurgià del que feia un aprenent a més de vuit hores de camí, que serien setze entre anar i tornar (AUC. Caixa 301-1966: 6).

29.- El 29 de setembre de 1779 Puig escrivia sobre aquesta gent: "Sujetos hábiles en sus Artes, por falta de no poderse pasar a Maestros van perdidos por el mundo" (AUC. Caixa 301-1972: 15).

30.- AUC. Mss. 763-280

31.- AUC. Caixa 301-1975: 59

32.- AUC. Caixa 301-1975: 58

cirurgians que ell va iniciar la va deixar en mans de Roland i de Puig amb unes instruccions molt concretes que podriem resumir així: fer tot el possible -però només el possible- a fi de que els pobles tinguessin una bona assistència tancant els ulls davant de moltes coses. Pretendre prohibir de treballar a tots els ineptes i intrusos hauria tingut com a conseqüència deixar el medi rural sense cirurgians. I més valia quelcom que res.

Virgili va imitar la tàctica del protomedicat i a cada capital de corregiment hi va nomenar un delegat destinat a perseguir intrusos, dirimir disputes, etc. Aquests delegats havien de ser els el braç i els ulls del Col·legi de Barcelona. Amb Virgili a Madrid i amb un Roland abúlic, va caure en mans de Francesc Puig tota la problemàtica: l'intrusisme al món rural; les batalles amb els gremis; les relacions amb el Col·legi de Cadis, etc. Puig no donava un pas sense consultar-ho tot amb Virgili. Això va donar lloc a una copiosa correspondència, que ell diligentment anotava en el manuscrit que ara porta el número 763 o en diversos papers conservats en les caixes de l'Arxiu que no sabem perquè se'n diu: de la universitat de Cervera.

Tot seguit revisarem amb detall les "batalles" de Francesc Puig davant dels gremis, del món rural, dels estudiants, de les autoritats, de l'Audiència, dels militars, etc.

L'ENFRONTAMENT AMB LES VUIT COMUNITATS DE CIRURGIANS

1.- El Reglament de 1760

Quan Virgili obtingué l'aquiescència de Madrid per a erigir a Barcelona el segon Col·legi de Cirurgia, el primer que va fer fou dotar-lo d'un Reglament, és a dir, d'una arma legal.

Aquest Reglament (33) que porta la data de 12 de desembre de 1760 comptava amb vint-i-dos articles. Els sis primers anaven dedicats a definir el primer cirurgià de cambra com la màxima autoritat del col·legi, si bé s'encarregà a Pere Virgili com a director que era, de dirigir les obres de l'edifici i d'organitzar-lo nomenant els professors i fixant els horaris i l'ordre de les assignatures. Per a cobrir les absències del director es va crear el càrrec de vice-president, que recaigué en Llorenç Roland (art. 7). L'article 8 s'ocupava dels deures i facultats del vice-president. Els següents articles (10, 11) feien referència a les normes d'admissió dels estudiants, mentre que els 12, 13, 14, 15 i 16 tractaven del temps d'estudi i els exàmens necessaris per assolir la graduació. L'article 17 es referia al cas especial que presentaven aquells individus que conreaven tan sols una branca de la cirurgia, com eren els dentistes, els oculistes i les llevadores.

Importantíssim era l'article 18 perquè proclamava la independència del col·legi respecte del protomedicat. Així els lloctinents que fins aleshores autoritzaven a exercir

33.- Diego Ferrer: Pedro Virgili. Barcelona, Col·legi Oficial de Metges, 1963. A la pàg. 320 i següents es transcriu el text complet d'aquest reglament. D'ara en endavant: D. Ferrer (P.V.).

o dirimien plets i diferències, no tindrien cap paper, alhora que respectava els drets adquirits de tots aquells cirurgians que abans de la creació del Reial Col·legi de Cirurgia haguessin estat autoritzats a exercir.

L'article 21 proclamava l'autonomia del col·legi. S'havia de tenir en caixa (una arca amb tres panys) una quantitat suficient per a fer front a les despeses habituals de dos anys i el fons sobrant s'havia d'invertir en llibres, instruments " todo lo demás que sea conducente a los mayores progresos de la Escuela".

És important fer notar que si bé el col·legi acaparava totes les atribucions que el protomedicat tenia sobre els cirurgians de Catalunya, en aquest reglament no es feia cap esment de les vuit comunitats quirúrgico-barberils catalanes. Aquestes després de llegir el reglament deuien tranquil·litzar-se pensant o volent pensar que la nova organització no els afectava. Així fou com a Girona, a Cervera i a Vic es produïren "agregacions" a la manera clàssica. Virgili reaccionà ràpidament i el primer ministre Richard Wall amb data de 27 de juliol de 1761 va adreçar al col·legi gremial de Vic -i per extensió als demés col·legis de Catalunya- la carta següent:

"Enterada S.M. de que el Colegio de Cirujanos de Vich no obstante de que por esse Intendente se le comunicó el Reglamento que se sirvió aprobar por el nuevo Rl. Colegio de Cirugía de esta Plaça no se ha sujetado a darle el debido cumplimiento y que a imitación suya han hecho lo mismo los maestros de los Colegios de esta Plaça, Gerona, Cervera y otros, excediéndose a recibir y aprovar cirujanos contra la privativa facultad que para esto se le concede al nuevo Rl. Colegio ha resuelto S.M. que sin réplica, dentro de un mes, todas las Comunidades remitan sus libros de registros y se recojan sus títulos a los nuevos maestros a fin de que no puedan ejercer la facultad".

Els efectes d'aquesta carta no foren massa espectaculars. Els col·legis s'emparaven en llurs privilegis antics no derogats pel Decret de Nova Planta i entaularen un plet contenciós contra aquesta pretensió d'arrabassar-los-hi el privilegi d'examinar els aspirants. El guanyaren. De manera que quan Virgili va redactar les Ordenances del 12 de juny de 1764 no va tenir més remei que respectar aquesta facultat.

2.- Les Reials Ordenances de 1764

Malgrat aquest reconeixement que figurava a l'article onzè del títol VII, quan els antics col·legis de cirurgians de Catalunya llegiren les Ordenances de 1764 veïeren que llur causa estava perduda. En primer lloc quedava molt clara la seva dependència dels dirigents de la nova escola de Barcelona. L'article primer del títol III deia que "el Primer Cirujano de S.M. y el Director" (del col·legi de Barcelona) "serán los Gefes de la Cirugía de esta Provincia.... teniendo la autoridad y dirección sobre todas las Comunidades de Cirujanos de esta provincia, como también sobre todos los Cirujanos no establecidos en cuerpos de Comunidad".

L'article segon no era altra cosa que una insistència de l'anterior, mentre el tercer tractava de la presència d'un lloctinent del protocirurgià que hauria de nomenar en totes les capitals dels dotze corregiments en que el Decret de Nova Planta va dividir Catalunya, amb la potestat de reunir i presidir als cirurgians del seu corregiment.

Una altra cosa summament greu fou la intromissió de l'Escola en la contractació d'aprenents. L'article quart del títol XIII era ben clar quan deia: "Ningún Maestro que tenga tienda podrá admitir en ella Mancebo alguno sin presentarlo antes al Maestro Presidente del real Colegio para que examine si concurren en él todas las calidades que se requieren por las Ordenanzas".

L'article cinquè limitava una mica la facultat d'acomiadament, perquè no es podia "despachar a alguno de los Mancebos...sin participar antes al Maestro Presidente los motivos que tiene para ello". Finalment l'article sisè disposava que el mestre cirurgià venia obligat a acomiadar un fadrí si el director de l'Escola decidia expulsar-lo dels estudis.

Malgrat això no tot en les Ordenances era negatiu. En primer lloc, a les comunitats se'ls hi respectava llurs economies, de manera que tot professional que hi ingressava havia de pagar la quota acostumada. També es preveia respectar els examens de suficiència o de tempteig. L'article onzè del títol VII acabava així: "Declara S.M. que por virtud de los exámenes de que se trata, no quedan los cirujanos aprobados exmptos de aquellos ejercicios literarios y requisitos que se contengan en las Ordenanzas municipales de los Colegios antiguos; así de Barcelona, como de las demás ciudades de Cataluña, porqué las citadas ordenanzas municipales quiere S.M. se observen en quanto no se opongan a las Declaraciones especiales que contiene esta Ordenanza general".

Una altra cosa positiva era que es deixava que les comunitats seguissin nomenant per votació al seu cònsol o còsols (34) amb bastantes facultats encara que, en el protocol, anaven darrera dels lloctinents. També se'ls conservava el càrrec de Degà -o sigui el membre més antic- el qual en unió del cònsol o còsols, el lloctinent i un secretari també elegit per votació integraven la junta directiva gremial.

Tot amb tot a partir d'aleshores la història de totes les comunitats de cirurgians del principat, és la d'una institució que va defensant com pot les antigues prerrogatives i veu com de dia en dia les va perdent davant de la prepotència d'una institució forana. Abans de publicar les Ordenances, Virgili va procedir amb molta prudència. Intentà fer veure a les comunitats que la gent que es graduava al Col·legi de Cirurgia havia acreditat sobradament la seva preparació a través de proves on cada any s'examinava la matèria d'aquell curs i la dels passats, tot coronat finalment, per un examen de revàlida

34.- Si la comunitat tenia dotze o menys cirurgians elegia un cònsol. En passar de dotze els còsols eren dos. A Lleida i a Barcelona el cònsol també era conegut com a Prior.

fet amb un estricte rigor. Per poder convèncer a aquestes comunitats, Virgili creà dins dels cirurgians llatins tres categories: els de dos, de cinc i de nou exàmens. Només aquests darrers podien demanar l'agregació a Barcelona. Havien de ser de cinc exàmens els qui volguessin anar a Lleida i a les demés comunitats catalanes (35).

Per si això no fos prou garantia, Virgili atorgà als col·legis antics la potestat de nomenar un dels seus membres padrí dels exàmens d'aquells alumnes que manifestessin la intenció d'agregar-se a un dels col·legis una vegada graduats. La mesura, però, no va satisfer la gent perquè no era pràctica. Traslladar-se de Lleida a Barcelona, córrer amb les despeses que això comportava únicament per formar part d'un tribunal de revàlida, en que s'estava en minoria i en el que, per tant, ni la veu ni el vot significaven res no engrescava a ningú. La cosa s'acabà amb un menyspreu cortès: el més amablement que podien indicaven al director del col·legi que ell mateix es prengué la molèstia de nomenar un padrí.

Així passà amb Jaume Ferrarons, segurament el primer graduat del Reial Col·legi que s'establí a Lleida. El secretari Francesc Puig, en carta del 12 d'abril de 1765 al lloctinent de Lleida (36), li deia: "Estimo la atención del Prior de este Colegio en dejar a mi arbitrio la elección del padrino de Ferrarons". Però ni tan sols això funcionà. Puig va acabar per no trobar ningú de Barcelona que volgués fer de padrí. El 26 d'abril de 1766 Puig escrigué a Madrid (37) que serà precis prescindir en les revàlides de nou i cinc exàmens d'aquest requisit perquè "no hay forma..., ni los (cirujanos) honorarios, ni los demás cirujanos aprobados, respecto de que pierdan su negocio y no tienen propina". I un mes més tard -el 24 de maig- (38) proposa que el padrí sigui automàticament el degà de la comunitat de Barcelona el qual no dirà que no perquè se li paguen drets d'examen i com que no té dret a vot... no podia plantejar problemes. Però a la llarga el problema dels padrins a les graduacions de nou i cinc exàmens no va tenir cap importància, com veurem.

Ara ens ocuparem ciutat per ciutat del que ocorregué a les diverses comunitats de Catalunya.

3.- El cas de la comunitat de Barcelona

La comunitat de cirurgians de Barcelona era la més nombrosa de les vuit que hi havia a Catalunya. La primera en quantitat d'associats i també en qualitat perquè, mentre que als operatoris de Tortosa o de Manresa un mestre disposava d'un oficial i algun aprenent, a Barcelona solien ser abundants aquells en què hi treballaven tres i fins i tot quatre fadrins. Sentada aquesta realitat fem ara una mica d'història.

35.- Ultra Barcelona i Lleida tenien comunitat de cirurgians Tarragona, Girona, Tortosa, Vic i Cervera.

36.- AUC. Mss. 763-46

37.- AUC. Mss. 763-141

38.- AUC. Mss. 763-149

La primera notícia documentada d'una agrupació gremial de cirurgians a Barcelona són els estatuts aprovats pel rei Martí l'Humà, el dia 10 de juliol de 1400 (39). Cal creure que aquesta corporació va mantenir-se a través del temps i era la mateixa quan li foren atorgats els Privilegis -ja en parlarem més endavant- per Felip II i per Carles II. La primera novetat en la vida tradicional del gremi fou, sens dubte, la fundació de la universitat de Cervera.

4.- El "problema" de la universitat de Cervera

La creació de la universitat de Cervera en els anys que seguiren a l'acabament de la Guerra de Successió, representà per a la immensa majoria dels catalans, un seriós contratemps i una ofensa al seu amor propi (40).

Respecte als estudis de cirurgia la nova universitat es va captenir com les demés de la resta d'Espanya. Oferia lliçons d'anatomia i de cirurgia que els estudiants amb el títol de batxiller en Arts i Filosofia cursaven, i després d'un any de pràctica en sortien amb el títol de cirurgià llattf. Aquests llicenciats s'havien de sotmetre a un examen del Gremi corresponent si decidien establir-se en una de les vuit poblacions on hi havia Col·legi o al del protomedicat per a poder treballar a la resta.

Això resultava doblement humiliant. És a dir humiliava el jove que tenia un títol garantia de la seva preparació i humiliava la universitat que l'havia lliurat, perquè el control anava a càrrec d'uns empírics, la preparació dels quals a priori, havia d'ésser més baixa que la d'un professor universitari.

Pel que fa al protomedicat, la universitat de Cervera intentà en diverses ocasions que li fos transferida aquesta facultat que, d'altra banda el metge de cambra del rei transferia igualment a un professional no precisament sempre el més ben preparat des del punt de vista acadèmic. Aquestes peticions es feren sempre via el Protector (41).

La primera petició (42) en aquest sentit porta data del 6 de novembre de 1729 (la universitat funcionava des del 1717). Això es repetí varies vegades. En una ocasió dos catedràtics: Agustí Corts i Francesc Rabassa, el 26 de febrer de 1746, van denunciar greus deficiències que ells, si haguessin estat protometges, haurien solucionat (43).

39.- F. de Bofarull i Sans: Colecció de documentos inéditos (Archivo de la Corona de Aragón) 41, 273.

40.- Adhuc molts botiflers pensaven que instal·lar una sola universitat per tot Catalunya en una població de mil habitants com era Cervera, seria un solemne disbarat.

41.- El Protector era un personatge de Madrid encarregat d'afavorir les pretensions de les autoritats acadèmiques de Cervera. En certes ocasions servia de filtre i frenava peticions considerades excessives.

42.- AUC. Caixa 77-3240

43.- AUC. Caixa 77-3239-1

Altres vegades el claustre de Cervera acusa als subdelegats de donar permisos amb lleugeresa o venalitat: "A la Castellania de Amposta"-diuen- "con dar 14 pesos al Protomédico ejercen Bachilleres de extrañas Universidades y usan espada" (44). Però des de Madrid sempre deien que no. D'aquest tipus de respostes nosaltres n'hem trobat tres: una del 6 de març de 1745 (45), una altra del 30 d'octubre de 1750 (46) i una tercera del 9 de setembre de 1752 (47) on deien que no entenien com Cervera demanava quelcom que ni Alcalà ni Salamanca havien tingut la gosadia de pretendre. Però en crear-se el Reial Col·legi de Cirurgia els de Cervera no van renunciar a la seva delera de controlar la situació.

En una data tan tardana com entre 1770 i 1771, quan ja feia deu anys que funcionava el col·legi de cirurgia de Barcelona i Virgili en feia dos (48) que havia aconseguit que els batxillers en medicina per Cervera cursessin un any d'anatomia i de cirurgia a Barcelona, el claustre de Cervera va redactar un projecte de concòrdia entre la universitat i el protomedicat que va sofrir la mateixa sort que les temptatives anteriors. Desconeixem l'impacte que aquestes pretensions de Cervera van tenir sobre els lloctinents del protomedicat i sobre les comunitats de Manresa, Tortosa, etc. però sabem molt bé el que va passar a Barcelona i una mica a Lleida.

5.- La universitat de Cervera i els cirurgians de Barcelona

Precisament perquè Cervera volia per a ella les atribucions del protomedicat, li molestaven els gremis. Per això la universitat donà la consigna als seus graduats de que el gremi de Barcelona no era ningú per esmenar la plana als catedràtics. Seguir el consell suposava, en primer lloc, no humiliar-se; en segon lloc no t'havies de preparar; i en tercer lloc, no havies de pagar res.

El primer conflicte tingué lloc l'any 1731 (la càtedra de de Cirurgia de la universitat de Cervera feia nou anys que funcionava) quan un graduat d'aquell centre d'ensenyament que es deia Francesc Sallent fou autoritzat pel protector de la universitat de Cervera a establir-se, malgrat l'oposició del col·legi de Barcelona que no li permetia obrir botiga. Del conflicte que se'n seguí ens en queda un llarguíssim document (49) que el gremi barceloní elevà al Govern el 24 d'octubre de 1731 i que, en essència, recordava que la facultat de cerciorar-se sobre la competència dels nous membres li fou atorgada pels monarques regnants en 12 d'octubre de 1597, en 23 de setembre de 1661 i en 17 de setembre de 1665. Sortint al pas de l'argument de que uns exàmens universitaris tenien més valor que els fets per uns simples pràctics, feien notar que els seus consistien en "que ante el Regente y otros ministros, los cónsules y Decano

44.- El privilegi de portar espasa era privatiu de nobles i de doctors (AUC. Caixa 77-3239-0).

45.- AUC. Caixa 77-3239-2

46.- AUC. Caixa 77-3238

47.- AUC. Caixa 77-3286

48.- Aquella disposició portava la data de 4 de març de 1769 (AUC. Caixa 77-3285).

49.- D. Ferrer (P.V.), pàg. 302 i AUC. Caixa 77-3242: 1

del Colegio, asistidos de los doce maestros más antiguos,...le hacen varias preguntas sobre materias e instrumentos del Arte". Si el candidat superava aquesta prova havia de passar un any practicant a l'hospital, acabat el qual i "hechas las pruebas de la limpieza, linaje y costumbres se admitía a nuevo examen ante los doce mismos Colegiados...por muchas horas rigurosamente sobre casos prácticos... y hallándole hábil se hace después el público examen en casa del Regente... y se le confiere la maestría e, inmediatamente, como maestro colegiado se le dá posesión y tiene público operatorio." El document insistia en que la preparació prèvia exigida als candidats era molt més seriosa que la de les universitats, perquè exigien "tres años de Gramática, tres de materias de Cirugía, ocho de práctica en casa de colegiado, uno de asistencia en el hospital y concurso de doce anatomias".

Després d'aquesta defensa passaven a l'atac i feien notar que a Cervera es limitaven a "tres años de Escuela y cuatro de práctica en casa de cirujano de Cervera u otra ciudad del Principado y con leves exámenes se les da el grado".

No sembla però que tots aquests arguments convencessin les altes esferes. Sembla que el cirurgià Sallent va continuar al front de la seva botiga. Per part de Madrid, ja aleshores, es practicava el còmode silenci administratiu.

Però l'any 1739 es tornà a encendre la guerra. El cirurgià cerverí Pau Troch es va veure embolicat en un procés a la Reial Audiència a instàncies de la comunitat (50). Aquesta vegada -encara regnava Felip V- les altures van reaccionar violentment contra els cirurgians barcelonins. Resumint van dir -era el 26 de febrer de 1740 (51)- que en Pau Troch es trobava sota la jurisdicció de la universitat de Cervera (52) i per tant l'Audiència no tenia jurisdicció sobre ell i que el capítol vuitè, títol 24 dels Estatuts deia que "el Maestro examinado y aprobado en dicha Universidad, podía ejercer su Facultad en cualquier parte del Principado sin nuevas licencias del Protomedicato ni Colegio". Per tant manava a l'Audiència i al col·legi de Barcelona restituir "todas las prendas que le hubieren sacado y que si el dicho Colegio tuviese que pedir lo haga ante el Juez y Tribunal Académico de la citada Universidad" (53). Malgrat aquesta contundència els barcelonins van tornar a elevar un memorial que era una transcripció del redactat el 1731, al que va seguir un eloqüent silenci administratiu.

Però a Felip V li arribà la seva hora i el nou rei Ferran VI, no sentia cap simpatia especial envers Cervera. Els agremiats de Barcelona tornaren a demanar el que sempre havien demanat perquè en no poder seleccionar els seus membres com ho manaven els Reials Privilegis "no dejaba al Colegio de experimentar una notable decadencia" doncs s'hi havien introduït "muchos de corta habilidad"(54) . Aquesta vegada -era el 13 d'agost

50.- D. Ferrer (P.V.), pàg. 304

51.- AUC. Caixa 77-3243

52.- Tots els graduats per Cervera gaudien del fur acadèmic durant els tres anys de post-graduat.

53.- D. Ferrer (P.V.), pàg. 305

54.- D. Ferrer (P.V.), pàg. 307

de 1751- la resposta reial va ser: "queremos y es nuestra voluntad, que los graduados por la Universidad de Cervera no puedan ejercer el magisterio de cirugía en esta capital sin que se sujeten al riguroso examen del Colegio de ella, con la obligación de pagar sus tributos y cargas como los demás colegiales (55, 56)". Però en aquells moments les coses no eren tan clares. Els cirurgians cerverins havien donat mostres de la seva preparació i del seu afany per anar millorant llurs coneixements.

Des del 1740 funcionava a Barcelona una "Academia anatómico-cirúrgica" que va fundar el doctor Josep Depaus i que va comptar amb la col.laboració de Pau Ros, Josep Monner, Pere Canós i Francesc Finet tots cirurgians de Cervera i el metge doctor Casases. Aquesta acadèmia va "morir" a les darreries del mes de novembre de 1741 quan la majoria dels seus membres anaren cap a Itàlia amb l'exèrcit. Però el primer de gener de 1751 es va revifar amb unes reunions setmanals. Amb Josep Depaus col.laboraren en aquest segon període, Josep Sant Jaume, Josep Font, Emmanuel Capdevila i altres. Passava doncs que l'any 1751 s'havien creat a Barcelona molts drets adquirits i els cirurgians establerts que no havien passat l'examen de la comunitat de cirurgians els era molt difícil plegar. D'altra banda hi havia també l'amor propi de la universitat de Cervera.

En aquell moment la guerra contra la gent de Barcelona es va ventilar en tres fronts i els estaments administratius de Madrid rebien protestes de particulars com la de Francesc Finet (28 d'agost de 1751) o de la universitat que de bell nou tornà a servir-se dels tòpics de sempre i de l'acció col·lectiva dels cirurgians amenaçats amb un tancament de la botiga

Aquesta guerra a base de cartes i de memorials es pot seguir pel que es conserva a l'Arxiu de la universitat de Cervera. Sobretot per la correspondència de Francesc Macarulla, un advocat català encarregat de defensar a Madrid els assumptes de Cervera. Una carta del 23 de setembre de 1751 (57) anuncia la publicació del Decret abans esmentat i que fou seguit d'una viva protesta del claustre de Cervera. Al cap d'un mes i mig -8 de novembre- Francesc Macarulla anuncia que els de Cervera podran continuar però només podran afaitar i tallar cabells (!) (58). Això motivà que quatre dies més tard els del Gremi van protestar d'aquesta decissió reial. Això de deixar-los fer de barber era una concessió excessiva. Volien que els hi tanquessin les botigues a tots els efectes.

Havien passat sis mesos -19 de maig de 1752- i per una carta de Pere Giró sabem que els cerverins estaven desmoralitzats. Ho veien tot perdut. No quedava cap altre recurs que "anar-se'n per fadrins". Afegeix blasmant la poca combativitat dels catalans:

55.- D. Ferrer (P.V.), pàg. 306

56.- AUC. Caixa 77-3244

57.- AUC. Caixa 77-3280: 1

58.- AUC. Caixa 77-3280: 2

"Si (això) hagués succeït amb els graduats de Güesca,... ells haurien regirat tota Espanya" (59). En resum, Barcelona disposava d'una comunitat de cirurgians que es feia dir si senyor i actuava amb contundència. A tall d'exemple podem citar que el 26 de novembre de 1715 va imposar ordre en l'ambient caòtic que s'havia creat a Barcelona amb ocasió de la Guerra de Successió (60). Segurament gran nombre de gent forana i més d'un sagnador arribat amb les tropes d'ocupació havien obert botiga i campaven per les seves. El gremi mitjantçant un decret del capità general, Marquès de Castel-Rodrigo obligà al tancament de dinou botigues, algunes de les quals tenien titulars amb cognoms clarament catalans, com Garriga, Torner i Gironella i set més amb cognoms castellans com Rodríguez, Clemente i Garcia (61).

6.- Els fets de l'any 1764

L'any 1764 fou un any ple d'aconteixements. En primer lloc va morir Aubery, el cirurgià de cambra que Carles III va portar de Nàpols. Aleshores Virgili va recuperar de bell nou l'antic càrrec de cirurgià de cambra i, per això, va haver d'anar a residir a Madrid. En segon lloc, el 29 de març es va inaugurar solemnement el nou edifici de l'Escola (62). En tercer lloc, el 12 de juny es promulgaren les noves Ordenances, de les que es van fer dues lectures públiques. La primera el dia 24 de juliol davant dels alumnes, els professors, els membres honoraris i tots els cirurgians al servei de les forces de guarnició de Barcelona. La segona deu dies més tard, davant dels cirurgians del gremi de Barcelona. Fou llavors quan aquests van veure perdudes gairebé totes les seves antigues prerrogatives i llibertats.

Ignorem quines consignes va donar Pere Virgili al seu gendre Roland nomenat vice-president del Col·legi i a Francesc Puig secretari de la mateixa institució. Tot fa pensar que els hi va aconsellar una política ferma acompanyada de bones paraules a fi d'evitar el màxim nombre de conflictes. Tot i així, quan Puig va tenir aquelles Ordenances va creure de bona fe que tothom l'obeiria. No tenia en compte que no n'hi ha prou amb tenir la raó. Cal també que te la donin.

El primer conflicte esclatà en ocasió de la lectura d'una carta que Virgili adreçà al gremi de Barcelona (63) i que fou llegida davant dels cònsols, del síndic i d'un tal Francesc Roig, qualificat per Puig de *cabeza de los malcontentos* entre els que cal considerar com a més destacats a Francesc Morelló i a Miquel Collell. En una carta del 8 de setembre de 1764 afegia a aquestes notícies la informació de que algú havia vist a capitania general un memorial que havien lliurat els "pertorbadors" més destacats. A partir d'aquell moment qualsevol argument era bo per a plantejar un conflicte.

59.- AUC. Caixa 77-3219: 11

60.- D. Ferrer (P.V.), pàg. 300

61.- AUC. Caixa 77-3245

62.- D. Ferrer (P.V.), pàg. 351

63.- AUC. Mss. 763-11

membres honoraris del reial Col·legi es poguessin asseure "en las sillas de preferencia,... en la Sala donde se tienen los actos de la Comunidad. Deben sentarse en el banco o silla donde les corresponde por su antigüedad de entrada". És a dir, que s'obligava a cirurgians prestigiosos del nou col·legi com Roland i Velasco, a que haguessin de seure als darrers llocs (64).

Una altra col·lisió es va donar quan es va dir que la pretesa llatinitat, de la que tant es vantaven els cirurgians del gremi barceloní, era pura fantasia. Segons Puig: "la certificación de Filosofía es falsa y sólo estudian de memoria aquella proposición o cuestión que defienden" (és a dir, la lliçó que portaven preparada) (65). De fet, es va donar el cas, que quan es va passar a la prova de dissertar en llatí sobre un tema que sortia a l'atzar, els cònsols van protestar.

Una altra maniobra obstructiva dels del gremi de cirurgians era boicotejar la seva presència en els exàmens de revàlida: "no encontrar quien quiera servir de Padrino a los de nueve exámenes y a los de cinco", al·legant que com que no cobraven res "lo pierden de su negocio". Al final es va decidir que en aquestes revàlides de nou i cinc exàmens hi anés sempre de jutge el degà de Barcelona, perquè per una part, aquest cobrava uns drets d'examen i per l'altra als del Reial Col·legi no els molestava perquè no tenia vot (66).

En aquesta política d'estira i arronsa es produí l'any 1769 un nou incident, del que desconeixem la seva naturalesa exacta. Heus ací alguns paràgrafs de la carta de Puig a Virgili, de l'11 de novembre: "el exceso y falta de atención del Cónsul y del Secretario de esta Comunidad de Cirujanos contra mi persona, porqué no obstante de haber acudido (Puig) al Capitán General y haber obtenido Decreto favorable,...los referidos Cónsules quieren hacer alguna representación a V.S., queda V.S. informado de la verdad", i demana a Virgili "dar a los referidos Cónsules alguna reprehensión a fin de que cumplan exactamente lo que V.S. mande,...y no vilipendien,... y están obligados a tratar con más respeto a los Profesores en propiedad" (67).

Així van anar passant els anys amb picabaralles contínues. Una gran part de la responsabilitat d'aquest estat perenne de crispació s'ha d'atribuir a Francesc Puig perquè, ultra no ser persona ni diplomàtica ni simpàtica, recordava sens dubte moments desagradables, quan ell -que era un acadèmic de Cervera- s'enfrontava amb els agremiats.

64.- AUC. Mss. 763-123

65.- AUC. Mss. 763-136

66.- AUC. Mss. 763-149

67.- AUC. Mss. 763-380

Per si amb tot això no n'hi hagués prou, Puig volia que la gent de Barcelona procedís d'acord amb la idea que els il·lustrats tenien dels cirurgians. Segons aquesta

Per si amb tot això no n'hi hagués prou, Puig volia que la gent de Barcelona procedís d'acord amb la idea que els il·lustrats tenien dels cirurgians. Segons aquesta manera de pensar la barberia era un demèrit. Tallar cabells i afaitar denigrava la professió de la cirurgia.

Però els "mestres" de tot Catalunya pensaven molt diferent, perquè els ingressos de la barberia eren molt superiors als de la cirurgia. Francesc Puig volia reformar-los i urgia a Madrid per a que els sermonegessin. L'any 1769 sembla que va aconseguir una carta en aquest sentit perquè escrivia: "En la primera reunión de los individuos del antiguo colegio se les leerán las cartas de Vms" (de Perchet i de Virgili) "para que no lleven con tanto rigor el zelo de la Barbería que les hace olvidar el principal que es el fomento de la Cirugía"(68).

Un altre greuge infligit als cirurgians de Barcelona era ficar el nas en les seves finances. Aquests es resistien al que consideraven una intolerable ingerència. El 17 de febrer de 1770 escrivia Puig a Virgili: "creo que el Señor Don Lorenzo está ya de acuerdo con los Cónsules para que remitan las cuentas de su Colegio, que no dudo ejecutarán con la maior brevedad" (69).

Ara bé, com veurem tot seguit no sempre Puig es barallava. Resultava que en aquell temps totes les reunions d'entitats havien de comptar amb la presència d'un agutzil i d'un escrivà de l'Audiència, que exercien un control polític de les decisions que es prenen. Aquesta disposició comportava haver de demanar el permís de reunió i abonar les despeses que ocasionava el funcionari policial o judicial. Les societats de l'època es defensaven d'aquest intervencionisme de mil maneres. La Germandat de Sant Cosme i Sant Damià de Madrid, en comptes de convocar els socis a una junta general, invitava la meitat a assistir a la sessió d'una junta directiva i a l'altra meitat a una altra junta al cap d'uns dies. Cal considerar doncs que les associacions celebraven el menor nombre possible de juntes generals. Això dificultava en el cas dels cirurgians de Barcelona, la fluïdesa de les relacions entre el Reial Col·legi i el gremi.

En una data tan primerenca com el 8 de desembre de 1764, Puig demanava a Madrid: "además de ceñir espada piden los cirujanos latinos -al igual que los médicos y legistas- reunirse sin presencia del alguacil. Los gastos que ello comporta hará que no se reunan a menudo y no podrán darse las providencias precisas por el cultivo de la facultad" (70). Sembla que aquesta petició no va tenir èxit. Però Puig va recolzar totes les gestions que les comunitats de cirurgians anaven fent prop del corregidors i dels governadors. Finalment va tenir èxit, en poder arrencar del capità general, una ordre manant que no es molestés als col·legis de cirurgians sobre aquest particular. El 17 de juny de 1768 en una carta al lloctinent de Vic (71) li anuncia que els de Cervera li enviaran

68.- AUC. Mss. 763-382

69.- AUC. Mss. 763-387

70.- AUC. Mss. 763-19

71.- AUC. Mss. 763-324

el decret del capità general. Succéí però que en aquell moment es va canviar el capità general, i el nou vingut -el comte de Ricla- havia de revalidar aquella disposició. Segurament que aquest assentiment per part del comte de Ricla deuria trigar perquè al cap de sis mesos -28 de gener de 1769- Francesc Puig s'adreça al governador de Vic (72) i tot recordant-li que havien estat companys d'escola de primeres lletres li va demanar "que excuse la asistencia de alguacil" en les reunions dels cirurgians com ja ho feien en les altres comunitats de Catalunya amb llicència del capità general.

A les darreries del 1770 escrivia a Pere Perchet: "la comunidad de Cirujanos de Barcelona pide que no se les obligue a la asistencia de Alguacil en las Juntas por el gasto. La Escuela apoya la petición,...ni el Corregidor, ni la Audiencia han puesto hasta ahora el menor reparo" (73).

7.- Ultima etapa: de 1780 a 1784

Però l'autèntica confrontació va esclatar quan Puig es va veure investit de tota l'autoritat. Una de les disposicions que va prendre va ser intervenir a fons en l'assumpte dels alumnes que treballaven en els diversos operatoris de Barcelona.

Virgili pensava que seria una llàstima que nois amb talent no cursessin la carrera per manca de mitjans econòmics. Com que ell no disposava dels cabals suficients per a donar-los-hi beques, va pensar en col·locar aquells joves, com a fadrins, per les botigues de Barcelona. Comptava en que el titular de la botiga els hi permetria assistir a les classes i a les pràctiques. És amb aquesta idea que l'article 4 del títol 13 de les Ordenances deia: "Ningún maestro que tenga tienda podrá admitir mancebo alguno sin presentárselo antes al Maestro Presidente del Real Colegio, para que examine si concurren en él todas las calidades que se requieren por las Ordenanzas (74) y, de lo contrario, incurrirán en la pena de 25 libras. Si el mancebo no fuese natural del Corregimiento de Barcelona deberá traer dos años de práctica a fin que de este modo no queden desiertas las tiendas de los cirujanos de la Provincia"(és a dir de la resta de Catalunya)" y el que contraviniera sería multado en 25 libras y despedido". Això representava una ingerència en el negoci i fins que Puig no va assolir la pràctica direcció del Col·legi no es va acomplir. El que passava era que, espontàniament, els mestres se servien dels minyons que s'havien de guanyar la vida i, en la pràctica, funcionava un mercat o borsa de treball. Els alumnes pobres arribaven a Barcelona més o menys dirigits vers algun cirurgià establert el qual els hi buscava feina o bé s'adreçaven directament al secretari o als cònsols del gremi.

72.- AUC. Mss. 763-352

73.- AUC. Mss. 763-407

74.- Tenien preferència els que cursaven la carrera de llatins. Quan tots aquests estaven situats es col·locaven els romancistes.

D'altra banda, ni tots els alumnes tenien les mateixes necessitats, ni totes les botigues volien del fadrí la mateixa dedicació. Perquè al costat del fadrí a plena dedicació, és a dir que treballava la resta de la jornada fora de l'horari escolar, hi havia el que -perquè necessitava menys diners- anava a fer de barber solament els dissabtes (75).

Puig va exigir el 9 de novembre de 1782 (76) de tots els mestres cirugians un exacte i puntimirat compliment del reglament. D'entrada va manar que cada botiga li enviés una llista amb els fadrins i aprenents que tenia. Encara que de mal grat la gent va anar obeint. A més a més com que sabia que la gent anava cobrint les vacants sense fer cap consulta amb el col·legi, va redactar la següent carta circular a la que tan sols s'hi havia d'afegir el nom del fadrí i el del mestre: "Dígame Vm con la posible brevedad el motivo que ha tenido para admitir en su tienda al mancebo N.N. sin presentarlo antes conforme manda el artículo 4 del título 13 de la Ordenanza General de Cirugía y, al mismo tiempo, me expresará la causa porqué le mantiene en la dicha tienda sin estar examinado de Latinidad, Lógica y Physica experimental (artículo 11 del Real Reglamento y el 13 del título segundo de la Ordenanza)" (77).

Tot això portat al peu rabiós de la lletra podia tenir conseqüències molt desagradables, la més important de les quals era el cas d'aquells fadrins que no eren estudiants del col·legi i es guanyaven el pa fent de barber a les botigues de Barcelona, els quals temien l'acomiadament. Això suposava la misèria perquè alguns ja eren gent gran que no sabien fer altra cosa. Sense por de que se'ns titlli d'exagerats podem qualificar de dramàtica la comunicació que Josep Depaus -un cirurgià format a Cervera- amb lletra tremolosa va dirigir a Francesc Puig. Li recordava que tenia a la botiga a Ramon Farrús "que Vm me a enviat" (o sigui cent per cent legal) i, a continuació afegeix que té tres oficials que no són estudiants: Tomàs Saborit, "indultat", o sigui que ja el col·legi havia acceptat que seguís a l'operatori doncs ja portava trenta anys treballant a mitges amb Depaus; Roc Casajuana i Gabriel Pasot, que treballen al quart, i acaba: "estimaré tinga compassió de aquestos tres orfes" (78).

Hi hagué doncs una gran resistència passiva. Per exemple, quan a un operatori es produïa una vacant, ja fos perquè aquell fadrí es graduava o se n'anava de practicant a l'exèrcit, o simplement era acomiadat, el mestre buscava un alumne i ho comunicava al seu "amado Maestro".

Pau Oller va anar més lluny. Se'n va buscar tres i el 7 de maig de 1782 li escriu: "he establecido mi tienda en la calle dels Boters y con el permiso de Vm tomaré por

75.- No tots es guanyaven la vida així. Un tal Francesc Traver feia d'ajuda de cambra del bisbe. Així quan aquest bisbe va fer una "visita pastoral", Traver va demanar a l'escola la dispensa per les faltes a classe (AUC. Caixa 301-1967: 1,4).

76.- AUC. Caixa 306-1460: 31

77.- AUC. Caixa 302-1990: 119

78.- AUC. Caixa 306-1456: 90

mancebos a Salvador Vila, Juan Soler y Baltasar Pou, todos colegiales del Real Colegio" (79).

De tant en tant Puig es molestava. Quan Josep Salvany li escriu que els seus fadrins eren Francesc Travé, Manuel Benloví, Francesc Cahís (80) i Tomàs Ravascall, i que aquest darrer havia de ser substituït per Feliu Pedrós que estava matriculat, Puig li retorna la comunicació amb aquesta nota: "El suplicante debe presentarme al pretendiente para examinar si concurren en él las circunstancias que manda la Ordenanza" (81).

En certa ocasió un afer per ajustar un fadrí va assolir un elevat grau d'acarament. Gabriel Marsal era un alumne a punt de graduar-se de cirurgia llatí de nou exàmens i treballava a l'operatori que regentava la seva mare ja vídua, coneguda com la "senyora Paula". Tenien com a fadrí un estudiant romancista, Pau Blaha. Sembla que alguns estudiants llatins estaven sense col·locació i Francesc Puig va ordenar als Marsal que acomiadessin al pobre Blaha. Els Marsal li plantaren cara i li van dir que no ho farien (82). Sembla que un catedràtic de l'escola va intentar una mediació amistosa i va recomanar a l'impetuós jove Marsal que sabés perdre i tingués una mica de paciència, perquè abans de gaire els estudiants llatins es col·locarien i Puig no tindria cap inconvenient en que Pau Blaha tornés a casa dels Marsal. Juntament amb aquest o un altre professor hi va intervenir un sacerdot que era el preceptor dels fills d'aquell catedràtic, aconsellant també a la vídua Marsal. Finalment els Marsal van claudicar i a l'octubre de 1782 van acomiadar a Pau Blaha (83).

En altres ocasions Puig va ser més expeditiu. El 31 de març de 1781 va imposar una multa de vint-i-cinc lliures al mestre cirurgia Pere Casalprim perquè havia contractat sense el seu permís un fadrí que es deia Fost Fàbrega (84).

En una altra part d'aquest llibre relatem el recurs que Antoni Comaduran, recolzat pels dos cònsols del gremi, interposà a l'Audiència per una multa de deu lliures que el reial col·legi va intentar aplicar a Armengol Canals, fadrí de Comaduran (85).

També en un altre lloc exposem com va arribar un moment en què Puig va aconseguir mantenir, amb el successor de Virgili i Perchet -Pedro Custodio Gutiérrez-, unes relacions cordials. En la lluita contra el gremi de Barcelona, Puig va trobar en

79.- AUC. Caixa 306-1456: 45

80.- Francesc Cahís i Gerotina de la Moga, que l'any 1782 treballava per ajudar-se mentre estudiava. Va arribar a vocal de la Junta Superior Governativa de Cirurgia i a cirurgia de cambra, amb el tractament de Senyoria.

81.- AUC. Caixa 306-1456: 54

82.- AUC. Caixa 306-1459: 13

83.- AUC. Caixa 301-1968: 1 a 4

84.- AUC. Caixa 301-1968: 8

85.- AUC. Caixa 301-1968: 5

Custodio un magnífic aliat. Al cap d'un any d'haver pres possessió Francesc Puig del càrrec de vice-president de l'escola, Pedro Custodio Gutiérrez va dirigir una carta a Josep Ribes (86), un dels cirurgians de Barcelona, com a resposta a una consulta que el gremi li havia fet. El primer cirurgià del rei recordava als components de la comunitat de cirurgians que des del moment en què es fundà el "Real Colegio de Cirugía, cesaron los privilegios que tenían...los Colegios o Comunidades de Cirugía...(que) podrán observar sus Estatutos o Ordenanzas municipales en cuanto no se opongan a las disposiciones de la general...Aunque los Colegios de Cataluña tuviesen la facultad de examinar la suficiencia de los cirujanos pretendientes o la agregación, quedó extinguido este Privilegio concedido sólo a la Real Escuela". Afegia que l'agregació a la comunitat de Barcelona no buscava altra cosa que obrir una botiga de barberia -el nombre de les quals era limitat- i cultivar la cirurgia mitjantçant dissertacions, consultes,etc. Per tant, i en un pla conciliador, convenia que l'agregació consistís en un exercici pràctic de cirurgia o d'anatomia (87). Finalment, aquesta carta, redactada amb l'altivesa pròpia del despotisme centralista del segle XVIII, acabava així: "Por tanto, todas las dudas y dificultades expuestos en la Junta General del dia 21, se reputarán de ningún valor y sobre ellas se guardará un perpétuo silencio". I com a coronació d'aquell tarannà absolut venia la frase següent: "Si alguno se sale de la senda, que se le quite la agregación".

El febrer de 1782, Francesc Puig va lliurar una altra afrontació amb la comunitat de Barcelona. Un dels privilegis -potser el més interessant de tots- era la potestat de mantenir inalterable el nombre d'establiments. O sigui que només es produïen agregacions quan hi havia vacants. Puig tenia dos ex alumnes que volia col·locar de totes passades. Les vacants existien, però els de Barcelona no les cobrien perquè esperaven ficar-hi dos fills o dos gendres d'agremiats. La llei deia clarament que s'havia de ser cirurgià llatí de nou exàmens però que entre diferents pretendents tenien preferència els qui fossin fills o gendres d'antics membres. Ni Nicolau Llobera ni Pau Oller -que eren els qui Puig volia col·locar- tenien cap parentiu amb ningú. La tardança en convocar el concurs es devia a que esperaven que el gendre d'en Pere o el fill d'en Berenguera, es llicenciessin de nou exàmens. Puig argumentava que mantenir una vacant sense cobrir durant molt temps era una arbitrarietat i que s'havia de reglamentar a base de fixar un temps limitat d'interinitat (88).Els de Barcelona replicaven que Llobera ja estava col·locat a Solsona, on era el cirurgià del bisbe i del capítol de canonges (89). Finalment els de Barcelona van haver de cedir i van entrar al gremi Oller i Llobera.

Una altra situació de tibantor es va produir a l'octubre de 1782 quan -d'acord amb Pedro Custodio Gutiérrez- va intentar desposseir a la comunitat de Barcelona d'una de

86.- AUC. Caixa 302-1991: 5

87.- Més endavant veurem com això lliga amb la idea que Puig va llençar sobre l'exercici d'agregació a Girona i que havia de consistir en una mena de conferència pròpia d'un doctorat de pompa.

88.- AUC. Caixa 306-1460: 21

89.- AUC. Caixa 302-1991: 3

les poques atribucions que encara li quedaven. Recordem que a les Ordenances hi havia la figura de lloctinent del primer cirurgià de cambra, que havia de controlar cada comunitat. Segons les ordenances aquest càrrec era nomenat pel primer cirurgià "oido el informe del Director y del Maestro Vice-Presidente y demás Maestros del Colegio". El que passava a la realitat era que, per indicació de Virgili, s'invitava als col·legis a què presentessin una trinca. Això els hi permetia eliminar persones que podien resultar indesitjables. A Barcelona i a altres poblacions catalanes com també a Madrid (90), es van respectar les regles d'aquest joc. Sigui com sigui, sembla que Puig va convèncer a Custodio de què els hi prenguéss aquesta llibertat que els hi quedava i que encara que no tenia cap força legal era una consuetud que es venia practicant des de feia més de vint anys. La carta de Pedro Custodio deia així: "Por las muchas quejas del antiguo Colegio de Barcelona resolví nombrarles un Teniente, subordinado al Vice-Presidente" (que era Puig) "creiendo...cortar resentimientos y quejas, pero en este trienio se han multiplicado los abusos y crecido la discordia, suprimo aora definitivamente el empleo de Teniente de mi persona y mando...que este Colegio...quede subordinado al Vice-Presidente de la real Escuela...que todos los actos y asambleas se verifiquen en el Real Colegio bajo la presidencia del Vice-Presidente". D'aquesta manera els cirurgians de Barcelona no van tenir més remei que aguantar un Francesc Puig cada vegada més odiat. Sortosament per a la gent de Barcelona el 19 de juliol de 1784 a Puig el van jubilar. El malson va durar un any i mig.

De totes maneres en un període de temps semblant poden esdevenir-se moltes coses desagradables, perquè de la mateixa manera que Puig els hi tenia jurada (91), els del gremi no deixaven passar cap ocasió per a mortificar-lo. Vegem sinó, la protesta que els cònsols de Barcelona, Pau Vilaró i Pere Casalprim li adreçaren (92). Li escrivien que d'acord amb l'article quart dels títols III i IV, i el novè del títol VI de les ordenances el vice-president -o sigui Puig- recordi als alumnes que deuen obediència al tinent i als cònsols. Puig els hi respongué despectivament que li donessin els noms d'aquells alumnes que despreciaven les ordenances i que, aleshores, ell els

90.- Només en un cas com veurem més endavant es va trencar aquest costum i es va aplicar el reglament. Va ser el 1767 quan des de Madrid es va nomenar Antoni Dorca malgrat que no figurava a la trinca. Tot i així Dorca no va acceptar aquell càrrec, ja que temia que li farien la vida impossible (AUC. Mas. 763-290, 292, 294, 309 i 320).

91.- Puig feia responsables als del gremi "de alguna decadencia en los estudios y desorden en los discípulos" si bé a continuació ho va matisar tot dient que una mica de culpa s'havia d'atribuir a "la larga enfermedad y muerte de su primer director"(Virgili). Però va insistir en què els màxims responsables eren "los maestros del antiguo Colegio atendidos unicamente al lucro de sus Barberías, buscando inútiles recursos ante los tribunales, alterando la paz de la Escuela, insultando diariamente al Vice-Director" (és a dir, a ell mateix) (AUC. Caixa 306-1459).

92.- AUC. Caixa 302-1991: 4

8.- La contesa de Girona

Fou precisament a Girona i durant l'any 1765 on i quan es lliurà la primera batalla entre el Reial Col·legi de Barcelona i les comunitats de cirurgians. El protagonista visible fou Antoni Dorca, un jove cirurgià de nou exàmens que acabava de sortir de l'escola el dia 16 de febrer de 1765 (95). Era un noi aplicat que s'havia guanyat l'estimació del seu mestre. El seu pare tenia botiga de barberia-cirurgia oberta a Girona i es va morir abans que el seu fill acabés la carrera. La vídua seguí amb la botiga, però quan el novençà graduat anà a Girona a fer-se'n càrrec, els antics companys del seu pare li van indicar que calia examinar-se i pagar els drets d'ingrés. Puig es va negar en rodó a que el seu protegit -un brillant graduat d'un dels millors col·legis d'Europa- fos jutjat per una colla de pràctics, que ell considerava ignorants i menyspreables. Tanmateix Puig era suficientment intel·ligent per a veure que jurídicament la gent de Girona no deixava de tenir alguna raó. Però ell disposava de la força que dóna la jerarquia dintre d'un sistema autoritari i despòtic i el molestava que algú li recordés, amb la llei a la mà, que no tenia raó. El que volia Francesc Puig era senzillament, que el seu alumne fos agregat al col·legi de Girona sense cap mena d'examen. No li passava pel cap que uns quants subordinats li neguessin aquell desig. La resistència dels gironins a les pretensions de Puig van ferir greument el seu amor propi. Posà en moviment tots els seus recursos. Va escriure una carta al governador de Girona, marquès de Valle Santoro, encara que no confiava massa en aquesta gestió. Així ho comunicava a Madrid el 16 de març de 1765 (96): "prevenimos a V.S. por si las providencias del Governador no fuesen suficientes, lo que nos recelamos. El Colegio" (de Girona) "está apoyado por el Ayuntamiento". Tres dies més tard comunica que ha informat al capità general per a que passi l'afer a l'Audiència. El dia 6 d'abril acusa a Madrid haver rebut una carta favorable del primer ministre, que en aquell moment era el cèlebre marquès de Squilache. I afegeix: "sólo falta otra para sujetar al Colegio de Gerona que con tanto anhelo habemos suplicado"(97).

93.- Heus aquí els articles invocats pels dos cònsols: "la creación del Teniente del Primer Cirujano de S. M. en cada partido de Cataluña, es con el único objeto de que cuide...del buen uso y estudio de la Cirugía(...) los cónsules de cada colegio vienen a ser los Veedores o Hermanos mayores de estas comunidades...procediendo el Teniente del Primer Cirujano como un adjunto suyo en la dirección de dichas comunidades (...) Todos los individuos...quales son Maestros, mancebos o practicantes estarán obligados a presentarse a las Juntas...siempre que se les cite por orden del Teniente de Primer Cirujano y, en su ausencia, por mandato del cónsul a quien corresponde la Presidencia".

94.- AUC.Caixa 306-1459

95.- AUC. 134, 6; 165, 93; 167. 47

96.- AUC. Mss. 763-39.

97.- AUC. Mss. 763-43

El 20 d'abril Puig veu el problema amb optimisme. Intenta tranquilitzar Antoni Dorca (98): "y ya el correo pasado recibimos noticias (de Madrid) de quedar la cosa en buen estado y tranquilize Vm. su ánimo que no se burlarán y quedará esta Real escuela triunphante". El 24 del mateix mes insisteix davant de les autoritats de Madrid

El 20 d'abril Puig veu el problema amb optimisme. Intenta tranquilitzar Antoni Dorca (98): "y ya el correo pasado recibimos noticias (de Madrid) de quedar la cosa en buen estado y tranquilize Vm. su ánimo que no se burlarán y quedará esta Real escuela triunphante". El 24 del mateix mes insisteix davant de les autoritats de Madrid "quedamos esperando el éxito de los asuntos en particular de el de Gerona". Sis dies més tard, Puig ho segueix veient de color de rosa, de manera que per carta li diu a Dorca: "Ya está en nuestras manos el proceso que van formando esos Sres Colegas apoyados por essa Ilustre Ciudad...con motivos...frívolos...con todo se ha acudido nuevamente al Capitán General.,de la Corte escriben que Vm. procure trabajar y reirse que quanto se les enviará el correspondiente castigo bien merecido por su tenacidad" (99). El 27 de maig, Puig té la impressió que l'enutjós tràfec s'ha resolt favorablement. Redacta una carta de recomanació dirigida al governador (100): "espera esta Real escuela de Cirugía que V.S. interpondrá su Autoridad", i li diu a Dorca que "el expediente de su admisión es muy favorable. Entréguelo al Gobernador con la carta que vá adjunta suplicándole mande juntar este Colegio de Cirujanos para que agreguen a Vm. sin examen cuidando de recoger el expediente y remitirlo concluida la dimisión".

Finalment el 5 de juny escriu a Madrid al president i director (Perchet i Virgili) (101): que "en virtud del decreto de esse Capitán General queda agregado al Colegio de Gerona el licenciado Antonio Dorca", i afegia "pero aun falta sujetar aquel Colegio a todo lo demás que está mandado en las Ordenanzas generales y nombrarle Teniente (102) para que invigile en las observancias de aquellas, como también en todo el Corregimiento".

En aquella disputació Girona va perdre la primera batalla. Els cirurgians no tingueren més remei que obeir, però ho feren "con protesta, reservándose el derecho de acudir al Rey" tal i com ho comunicava Puig a Madrid el dia 13 de juliol de 1765 (103). Puig estava content d'aquella victòria. Però no estava totalment satisfet perquè encara no les tenia totes. Seguia escrivint "les miramos tan tenaces en su ceguera que moverán cualquier disturbio como se les conceda pié, es mucho lo que han abusado de la tolerancia de esta Real Escuela...solamente la nominación de Theniente por orden de S.M. les podrá contener".

98.- AUC. Mss. 763-50

99.- AUC. Mss. 763-52

100.- AUC. Mss. 763-61

101.- AUC. Mss. 763-63

102.- Recordem que el Protomedicat exercia la seva autoritat a través dels Tinents que eren metges representants seus. L'autoritat del Reial Col.legi de Cirurgia de Barcelona a tot Catalunya es va fer sentir mitjançant els "tenientes" que tenien sobre el col.legi local de cirurgians moltes més atribucions que les dels directius elegits pels propis socis.

103.- AUC. Mss. 763-73

La segona batalla la guanyaren els gironins. Perquè tot i acatant una ordre arbitrària elevaren la seva protesta. Als vuit mesos els hi donaren la raó. Tenien dret a cerciorar-se dels coneixements del candidat. L'enrabiada de Puig fou d'antologia. El 5 de febrer de 1766 intenta que Perchet i Virgili s'ho prenguin com un despreci a la seva autoritat. Deia així (104): "Habemos leido la Real Resolución sobre Gerona y nos hace mucho estorbo aquello de tantear ellos la suficiencia del Pretendiente, porqué según como lo tomen se reducirá a quererlo examinar y esso produciría fatales consecuencias; no dudo se servirá Vm. declarar como debe entenderse aquel tanteo. Crea Vm. que acá en el Colegio se vive con mucha paz y unión y se procura la mayor instrucción y que se observen las ordenanzas y esta uniformidad da más encono a los enemigos que son muchísimos y mas los que parece que nos tratan como Amigos...descuide que este Colegio le hará quedar bien". Tres dies després escriu als de Girona buscant ferir-los en la part més sensible. En revenja els hi nomenarà un tinent "para presidir y regir este Colegio". I amb aquest objectiu els hi demanava la tramesa d'una terna (105). El dia 4 de març envia a Girona dues cartes. Una a Benet Manca, renyant-lo perquè al cap de quasi trenta dies encara no li havia remès cap terna (106). L'altra carta anava dirigida al seu protegit. Li suggeria que tota vegada que ha de fer un examen, aquest consisteixi en una dissertació sobre un tema escollit pel mateix Dorca, com una mena de graduació de pompa (107).

Però els de Girona no s'avenien a raons. Puig va aconsellar a Dorca que no fes res. Fet i fet no li podien privar d'exercir la cirurgia. L'únic que podien fer-li era prohibir-li afaitar i tallar el cabell a la seva botiga (108). Tanmateix els de Girona van enviar finalment una terna. Puig aconsellà a Madrid nomenar el qui li va semblar menys rebel: en Pere Saló, tot donant a aquest ordres concretes: ha de reunir tots els cirurgians, ha de jurar el càrrec, etc. (109). El que va passar és que Saló no volgué fer el paper d'esbirro i anà dilatant les coses.

Puig també es mostrava molt preocupat per tal d'evitar que Antoni Dorca fos víctima d'una mala passada: que el sotmetin a un examen i li facin fer el ridícul i es mofin de l'Escola de Barcelona. En conseqüència estava intrigat sobre quina mena d'examen tenien dret a fer els de Girona. Finalment se n'assabenta. S'espervera. Amb data de 22 de març de 1766 inclou en una carta a Madrid una "copia del Ceremonial eclesiástico de aquella ciudad (de Girona) con que se manda a los respectivos cuerpos de cirujanos, boticarios y escrivanos el tantear la suficiencia de los que quieran agregarse y siendo tan riguroso el mandamiento, dudamos que

104.- AUC. Mss. 763-121

105.- AUC. Mss. 763-121

106.- AUC. Mss. 763-126

107.- El doctorat de pompa era una distinció que les universitats atorgaven molt excepcionalment: la de Cervera a Balmaes per exemple. Consistia en llegir la tesi en presència del claustre en ple i amb presència de públic. És a dir, amb gran pompa (AUC. Mss. 763-126).

108.- AUC. Mss. 763-133

109.- AUC. Mss. 763-145

Dorca pueda escaparse de él... y que es lo que se puede practicar para que no quede violada la autoridad de este Real Colegio" (110). Dos dies abans comunicava els seus temors a Dorca (111): "se ve claro que el privilegio de tantear a los Pretendientes es peculiar a la Ciudad y que los médicos y cirujanos se miran en el examen como deputados de ella, con que es preciso mudar totalmente las Ideas hasta aora pensadas". Aleshores segueixen els consells de tipus pràctic: "Si...hacen fuerza para que se sujete al examen...vea de escaparse...porqué estando su señora madre puede correr la tienda por su cuenta y por la cirugía no necesita Vm. agregarse". Això ho escrivia el dia 20. Sis dies més tard Puig ha canviat de parer. Ara li aconsella "que se sujete al tanteo...se protestará de lo que hayan hecho ante el Capitán General. "Arrodonia la carta amb aquesta frase lapidària: "Quanto mas arbitrarios sean, mayor será su ruina"(112).

Com passa en qualsevol contenciós, cada combatent veu el seu adversari més fort del que realment és. Adhuc el qui ataca sol tenir tanta por com l'altre. És així com els de Girona, tot i sabent que tenien la raó, volgueren procedir amb prudència. Qui més qui menys tenien fills que dintre de pocs anys anirien a cursar estudis de cirurgia al col·legi de Barcelona. I a ningú no li abelleix la idea de trobar-se amb catedràtics que podrien estar disposats a venjar en els estudiants els agravis dels pares. El dia 16 de maig -dos mesos després- Puig s'alegra de que els de Girona no hagin pres cap iniciativa: "Celebramos se mantengan en quietud que es lo que por aora nos importa...el tiempo se muda y los hombres mudan su parecer fundados e ilustrados por la experiencia". Acabava demanant a Dorca que l'anés informant de tot el que feia el tinent Saló: "continúe Vm. en dar avisos de los procedimientos de este nuevo Teniente" (113).

S'havia entrat en una treva no declarada. La víctima era el pobre Dorca, el qual es queixava de que els de Girona l'ignoraven, no l'invitaven a les juntes i feien com si no existís. D'altra banda Puig -qui dies passa anys empeny- era partidari de no remenar aquelles cendres. No fos que els de Girona "renovasen la especie de la...agregación con examen que la tienen suspendida, de que podría quedar esta Escuela algo sonrojada" (12 de juliol de 1766) (114). Però a les darreries d'aquest any Puig comença a cansar-se i torna a insistir en l'examen de pompa. S'imposa un canvi de tàctica. Dorca ha de demanar per escrit a l'ajuntament l'agregació i demanar que li responguin per escrit. En cas de que es neguessin ha d'anar a queixar-se al governador (23 de novembre de 1766 i 24 de febrer de 1767) (115).

110.- AUC. Mss. 763-133

111.- AUC. Mss. 763-133

112.- AUC. Mss. 763-134

113.- AUC. Mss. 763-146

114.- AUC. Mss. 763-160

115.- AUC. Mss. 763-226

Simultàniament amenaça a la comunitat de Girona en una carta adreçada al tinent Pere Saló el dia 28 de novembre de 1766: "pensando mui mal Vms. le han de volver a examinar con rigor después de estarlo por esta Real Escuela en todo superior a esos individuos y no pudiendo resistir más esta temeridad" (116).

A la fi Puig va obtenir de l'Audiència un dictamen: l'examen de Dorca ha de ser de pompa. Li anuncia en carta el 9 de maig de 1767 (117): "adjunto decreto y resolución de la Real Audiencia sobre su agregación y assí es menester sujetarse al sólo examen de pompa". Acaba la carta combinant el menyspreu amb amenaces: "que examinen los zapateros de viejo que saben poco menos que los médicos de nuestra Facultad. Vm. responda lo que le parezca a sus preguntas y búrlese de ellos pues que no le pueden reprobar y salgamos de este enredo que, con el tiempo, llorará la ciudad de Gerona. "A la setmana justa -16 de maig- Puig, impacient, alliçona el seu protegit (118): "se presentará al Prior de su Colegio para solicitar el método y forma con que quieren executar su examen de pompa que deberán ponerlo por escrito...y en caso que se resista deberá Vm. requestarle..". Li detalla la tècnica d'un examen de pompa: "una oración latina ad laudem de la Facultad y de esse sabio Colegio de Cirujanos...si le preguntan en latín debe Vm. responder en el mismo idioma...No dará Vm. guantes...ni refresco por estar defendido por Su Majestad en el artículo 5 del título 7 de las ordenanzas (119)." Una setmana més i Puig -com de costum- ha canviat de parer: "en caso de querer guantes"-li diu- "no se pare Vm. en esa friolera a fin de salir del empeño". I li torna a donar consells sobre el seu discurs: "diga Vm. una oración laudatoria sin pararse en los inventores de la Cirugía quienes, aunque fueron los griegos, el principal fue la experiencia..". I segueix: "No se descuide de tener prompta la oración porqué podrá venir el caso de necesitarla promptamente". I l'ànima: "déjeles preguntar lo que quieran pues jamás podrá Vm. quedar mal"(120).

Passats set dies -el 30 de maig de 1767- Puig i Dorca saben que aquest hauria de respondre a les preguntes que li volguessin fer. Puig el torna a animar: "es preciso de Vm. sea preguntado en el mismo lugar del Tribunal y responda Vm. lo que le parezca y en caso de quererle reprobar haga sacar auténtico el auto del examen...entonces viene el caso de recurrir a la Corte y no ahora que sería más que impertinencia y no se le acomoda...cierre la tienda (de barberia) y pórtese como un cirujano de nueve exámenes y si no quiere vivir en essa "(Girona).. se le facilitará un Regimiento...decídase porqué se ha escrito más por su agregación que no por todos los negocios del Principado"(121).

116.- AUC. Mss. 763-201

117.- AUC. Mss 763-244

118.- AUC. Mss. 763-246

119.- Era costum que els que es doctoraven regalessin a cadascun dels membres del tribunal un parell de guants blancs de cabritilla.

120.- AUC. Mss. 763-251

121.- AUC. Mss. 763-253

L'altre motiu de baralla fou el nomenament d'un supervisor, el que en deien el tinent del protocirurgià. D'aquesta manera les ordenances atropellaren sense cap compassió el dret secular de governar-se i administrar-se lliurement. El procediment consistia en què el col·legi de cirurgia de Barcelona proposaria un nom i el primer cirurgià de cambra, des de Madrid estant, l'aprovaria o el rebutjaria. O sigui que els de Manresa o de Cervera no pintaven res i llurs directius serien controlats per un company imposat per una lliga facciosa entre el sol radiant de Madrid i el satèl·lit sense llum pròpia de Barcelona. Virgili va veure de seguida que n'havia fet un gra de massa i va proposar que els col·legis comarcals enviessin -via col·legi de Barcelona- una trinca a Madrid. I així va arribar l'any 1767 en què s'havien de renovar els càrrecs i tots els col·legis de Catalunya enviarien la seva terna. Tots menys els de Girona (122). Fou en aquella ocasió quan Puig aconsellà aplicar als rebels de Girona la llei i nomenar Prior d'aquella comunitat a Antoni Dorca, el que feia tres anys havia protagonitzat el contenciós que ja hem descrit.

Però després d'algun temps els de Girona cediren i enviaren la terna. Aleshores fou Puig el que no cedí i, cosa rara, Virgili va cometre l'error d'imposar el nom d'Antoni Dorca prestant-se al joc rancuniós de Puig. Sortosament Dorca va tenir més seny que tots plegats i es va negar a acceptar un càrrec "digital" que toparia amb el boicot dels seus companys. Amb data del 31 de desembre de 1767, Puig amb visible satisfacció li comunica que a Madrid l'han nomenat tinent. Conscient que aquesta befa ha de disgustar profundament als de Girona li diu (123): "escriba Vm como habrán recibido este xasco". I a continuació li dóna instruccions: "no se meta en consultar el abogado, ni al procurador, sino observar al pie de la letra la ordenanza general...para ver si así podremos aplacar la obstinada tenacidad y rebeldía de estos obstinados Barberos". El dia 9 de gener, Puig disgustat davant de la negativa de Dorca d'oferir-se a la seva revenja, gairebé li prega que segueixi el joc (124): "tome posesión y si, más adelante, quiere dimitir escriba a Madrid...deje que estos temerarios ignorantes hablen...que ya se les va humillando su soberbia". Tot fa creure que Dorca mig convençut insinuà en una assemblea, que prendria possessió però es feu enrera davant una sorollosa protesta. Diem això perquè Puig -que no es vol donar per vençut- li escriu el 23 de gener de 1768: "No se les puede quitar a los de este Colegio el protestar y recurrir...hizo mui mal de no continuar su acto de toma de posesión...déjeles protestar que ya se cansarán (125)". Van passar dos mesos i les coses seguien empantanegades. El 22 de març Puig insisteix: "hay que tomar posesión...dirán que lo han impedido y vendrá el caso (de) burlarse de Vm...debe apreciar mas su nombramiento que algunos Parroquianos y otras frioleras...la honra que a Vm. se le ha hecho es especial"(126). I així les coses fins que el 15 de maig

122.- AUC. Mss. 763-289

123.- AUC. Mss. 763-294

124.- AUC. Mss. 763-294

125.- AUC. Mss. 763-299

126.- AUC. Mss. 763-309

de 1768 es dóna per vençut i li escriu que Perchet i Virgili el passat dia 4 disposaren que Dorca els hi retorni el títol "expresando su renuncia al pie del mismo"(127). Amb la renúncia de Dorca les relacions de l'escola de Barcelona amb el col·legi de Girona van entrar en una fase de normalitat. Normalitat glacial, però normalitat.

Passaren tres anys i Puig no havia paït encara aquella diguem-ne derrota. Davant de no sabem quina petició, Puig el 2 de març de 1771 deia als directius de Girona : "estando esta Comunidad tan separada y absorbida de la subordinación y buena correspondencia con esta Escuela no quiero entrar en enpeño, ni representación alguna que mire a su exaltación...pueden acudir a su Majestad si reconocen que se les hace violencia...siendo miembros de esta Comunidad no tienen que esperar beneficio alguno de los Gefes hasta estar todos sujetos y subordinados a ellos conforme mandan las ordenanzas de Cirugía"(128).

9.- El vesper de Lleida

a/ Antecedents. Els cirurgians i la universitat de Lleida

Hem de pensar que a Lleida pel fet d'haver-hi una universitat on s'impartia l'ensenyament de la cirurgia i de l'anatomia, el gremi de cirurgians visqués en simbiosi amb l'escola de Medicina des del moment en què, mentre aquesta s'ocupava de que els coneixements dels graduats fossin el millor possible, el col·legi gremial vetllava per l'ètica de l'exercici de la professió. És més, el fet d'haver realitzat estudis feia que a l'hora de jutjar els pretendents a exercir a Lleida es fessin menys injustícies, tota vegada que un expedient acadèmic en una ciutat petita és cosa que no es pot amagar fàcilment.

b/ El segle XVIII

Així degueren passar més o menys plàcids i monòtons els anys fins que al segle XVIII tot es trasbalsà. En primer lloc la Guerra de Successió. Lleida es va arrenglar amb la llista dels perdedors. Li costà la pèrdua de la universitat -la més antiga de Catalunya- i la desolació. Lladonosa ens ho diu ben clar: la població quedà reduïda a 2.500 persones -600 famílies- i amb pocs metges i cirurgians (129). Malgrat això, el 1713 funcionava un col·legi de cirurgians i el 1719 fou restaurada la confraria de metges i cirurgians dels Sants Cosme i Damià. I a més a més la capacitat de recuperació de la Catalunya d'aquells temps fou gran. La Confraria de Metges i Cirurgians (130) de Lleida dóna senyals de vida de seguida amb motiu de la formació del nou ajuntament.

127.- AUC. Mss. 763-320

128.- AUC. Mss. 763-387

129.- Lladonosa i Pujol, Josep: Las Ordenanzas del Colegio de Médicos y cirujanos de la ciudad de Lérida del año 1753. V. Anales del Colegio Oficial de Médicos, 1975, pàg. 130.

130.- Els gremis no ultrapassaven mai els límits municipals. Enlloc hem trobat una federació de gremis de cirurgians de varies ciutats, o d'un ciutat amb els pobles de la rodalia, cosa que va intentar-se a Madrid a les darreries del segle XVIII.

La Nova Planta va representar la substitució de totes les lleis catalanes per les de Castella. Això però, no és ben exacte. Van quedar fora de la terrible Nova Planta moltes coses, sigui perquè no es van considerar interessants i perquè no es pot preveure tot o sigui perquè simplement, el sistema gremial de Lleida era molt semblant als de moltes localitats d'Espanya. De faisó que els metges i cirurgians de Lleida continuaren des del punt de vista corporatiu amb el seu mateix ritual: assistint a les processons de Setmana Santa i del Corpus (Lladonosa), elegint els seus representants, etc. Però de tot això no s'ha trobat, fins ara, cap rastre o confirmació als arxius. Ens mourem en el terreny de les suposicions. Ja hem parlat a propòsit de Barcelona, de les pretensions de la universitat de Cervera en el doble sentit de sostreure's al control del protomedicat i al que exercien els gremis de cirurgians.

Aquests factors van determinar la creació a Lleida d'una nova institució corporativa que reunia als metges i cirurgians.

c/ El Col·legi de Metges i Cirurgians de Lleida

Entenem a la llum d'aquests fets, que la sol·licitud de crear un Col·legi de Metges i Cirurgians de Lleida, feta el 1750, no fou res més que legalitzar el que ja existia des del segle XIII: la Confraria de Cirurgians.

Les Ordenances que figuren en el treball ja citat de Lladonosa (131), tenen la sentor de les coses medievals. Es parla de la formació dels alumnes con si la universitat de Cervera no existís. No hi ha possibilitat d'obrir una botiga -o sigui d'establir-se- si no s'han aprovat els exàmens d'agregació, que era una manera segura de controlar un nombre determinat d'establiments; d'instaurar el control municipal fins al punt de que dos paers -el 1753 se'n deien regidors- tenien el dret d'assistir als exàmens, cosa que des del punt de vista de valorar els coneixements d'un candidat no tenia el menor sentit. La cosa doncs, semblava clara. No es tractava de canviar res, ben al contrari, el que es pretenia era seguir amb els sistemes d'agregació arcaics i protegir-se de la intrusió de la universitat de Cervera. Dissortadament per a la mentalitat d'aquells cirurgians la tranquil·litat els hi va durar ben poc.

d/ L'impacte de la Reial Escola de Cirurgia de Barcelona

Efectivament, l'any 1760 Pere Virgili posà en marxa la seva Escola de Cirurgia a Barcelona. Sembla que a primera vista, la creació d'un centre d'ensenyament no havia de ser mal mirat. Però a Lleida fou rebut amb les uncles. De les raons d'aquesta hostilitat ja n'hem parlat abans. Certament que el col·legi de Barcelona va començar a funcionar el 1760 amb un reglament en el qual no es deia res sobre el dret tradicional que els col·legis antics tenien -en les diverses ciutats de Catalunya- de seleccionar llurs membres a base d'uns exàmens d'ingrés. També és cert que a les Ordenances de 1764, aquest dret els hi era reconegut. Però els cirurgians agremiats de Lleida no eren

131.- Lladonosa i Pujol, Josep: Las Ordenanzas...

diferents dels de Barcelona, ni dels de Girona, i ben aviat veieren seriosament amenaçada la seva llibertat de contractar aprenents i fadrins. La seva independència econòmica i àdhuc el poder triar lliurement els candidats a les vacants que s'anessin produïnt, quedava en entredit.

El que va succeir a la capital de la Terra Ferma fou únic i pot sintetitzar-se així: un col·legi gremial de rànquia tradició trasbalsat per dos joves ambiciosos i entremaliats. La manca de tacte i els canvis d'opinió de Puig i el despotisme del primer cirurgià del Rei, determinaren un final desastrós.

e/ Lleida, una de les principals preocupacions de Francesc Puig

Precisament la primera carta (132) que figura al copiador de correspondència de Francesc Puig (133) va dirigida a Salvador Vidal i no precisament en termes amistosos. En efecte, Puig que era molt servil amb els superiors i superb amb els inferiors, li retreu que li enviï cartes a ports deguts i que prengui partit contra una gent que té tota la raó. Aquesta carta que porta la data del 17 de setembre de 1763 va seguida d'un any de silenci, passat el qual en ve una altra adreçada el 21 de setembre de 1764 (134) al governador de Lleida, Procopi de Bassecourt (135) demanant-li que en les eleccions que havien de celebrar-se al col·legi de cirurgians no surti elegit Prior Salvador Vidal "por su mala conducta y genio díscolo" i no dubta de que "V.S. contribuirá a que este empleo recaiga en sujeto benemérito". No sabem si aquesta intromissió de Francesc Puig tingué èxit. Segurament que així va ser. Però la cosa no va acabar aquí. A les eleccions va sortir nomenat secretari l'altre intrigant de la comunitat de Lleida: Joan Puig i Lluch.

La reacció de Barcelona no es féu esperar. Ara -ja promulgada l'Ordenança general- tenien una arma legal a la mà. En conseqüència vetaren el nomenament de secretari. La carta que Francesc Puig adreça al lloctinent (136) -és a dir al seu representant de Lleida- és un model d'intromissió en la vida d'un gremi. Rebutja en primer lloc a Joan Puig perquè està cursant la carrera al Reial Col·legi de Barcelona, i li recorda de passada, que està faltant a les classes i que si no compareix després de les vacances de Nadal i Cap d'Any, l'expulsaran de l'escola. La raó que els de Lleida van donar per fer-lo secretari va ésser la de la seva joventut. En contra d'això Francesc Puig argüeix, que tots els demés col·legis catalans han nomenat gent gran i molt ocupada per a fer-se càrrec de la secretaria. A Barcelona, per exemple, recorda Puig, acabaven de designar a Manuel Vilar que tenia cinquanta-quatre anys. També va ordenar que Antoni Albà, que era un cirurgià que donava classes als aprenents, deixés de donar-les

132.- AUC. Mss. 763-1

133.- És el manuscrit núm. 763 de la biblioteca de la universitat de Barcelona.

134.- AUC. Mss. 763-13

135.- Francesc Procopi de Bassecourt, comte de Maials, fou un dels corregidors de Lleida de tarannà il·lustrat. Va morir en acció de guerra a la campanya del Rosselló.

136.- AUC. Mss. 763-20

perquè no tenia graduació. Aprofita l'avinentesa per a defensar la conveniència de que els aprenents freqüentessin l'hospital i assistissin a conferències, però amb la condició de que comuniquin a Barcelona el nom del cirurgià que les havia de presidir: "para que podamos tomar informe de su pericia y literatura y reconocer si es capaz de enseñar" (137). És a dir, que ell des de Barcelona jutjaria millor a un lleidatà, que els de Lleida.

Mansament els de Lleida envien un altre nom: Benet Lavedan, que és aprovat, però es veu que alguna cosa no aniria bé, perquè Puig remarca "lo mucho que esse Colegio apura nuestra paciencia" (18 de desembre de 1764) (138). Però això d'esgotar la paciència sembla que era un procedir mutu. Perquè Francesc Puig no parava de donar ordres. I el què és pitjor, es tractaven d'ordres que es contradeien de tal manera que es comprèn que els cirurgians de Lleida caiguessin en la desesperació o en la indiferència. Per exemple els incita a que es moguin, a que tinguin iniciatives, a que facin coses, a que empaitin a tots els que exercien sense títol, àdhuc a les llevadores. Però quan ho fan i volen fer tancar la botiga de la vídua Lapeña, que no tenia fills i que per tant només la podia conservar durant un any, Puig els atura. Resultava que un estudiant a punt de graduar-se, Jaume Ferrarons, es va casar amb la vídua i en qüestió de mesos acabaria els estudis (139). I quan comencen a denunciar als pobres cirurgians de llogarets, el secretari de l'escola els frena i els hi diu que esperin a la Mare de Déu d'agost; que és millor un mal cirurgià que no tenir-ne cap (140). I quan escriuen a la gent demanat-los-hi casos clínics, o presionen als aprenents per que preparin els papers de la "limpieza de sangre", Puig els hi diu que només l'escola té dret d'exigir-los (141) i que s'abstinguin d'obligar a ningú a enviar observacions clíniques (142).

En aquells moments i amb tot això -era el 24 d'abril de 1765- uns xarlatans van arribar a Lleida i començaren a fixar cartells a les cantonades pregonant que guarien això i allò. Aleshores el lloctinent és víctima d'un escàndol per haver-ho tolerat (143).

Mentrestant Salvador Vidal, encara que no fa de secretari, es mou molt i Francesc Puig li anuncia la pròxima graduació de Joan Puig. En aquell moment es va plantejar a Lleida un problema de prestigi. L'escola de Barcelona havia acabat de graduar a dos cirurgians llatins de cinc exàmens: Ferrarons i Puig. Just el que s'exigia per Lleida. Però els d'aquesta ciutat volgueren exercir els drets que els hi

137.- AUC. Mss. 763-20

138.- AUC. Mss. 763-22

139.- AUC. Mss. 763-46

140.- AUC. Mss. 763-43

141.- Precisament el 21 de setembre de 1763 en carta a Antoni Albà li deia que es mirés "la limpieza de sangre" dels aprenents abans d'anar a Barcelona per evitar sorpreses (AUC. Mss. 763-1).

142.- AUC. Mss. 763-33

143.- AUC. Mss. 763-50

havia conferit el rei l'any 1752. I entre aquests drets hi havia el d'examinar a tots aquells que volien agregar-se. Hi havia dos tipus d'exàmens: un de privat a càrrec de dos cirurgians en presència d'un metge i del tinent del corregidor; i un altre de públic que es feia a la Paeria i en el que hi podien intervenir tots els cirurgians col·legiats i com a mínim dos regidors. Naturalment hi havia unes propines o drets d'examen que anaven directament a la butxaca dels examinadors, i uns drets d'entrada per al fons de la comunitat (144).

Els professors de l'escola de Barcelona opinaven que ells tenien l'exclusiva de la saviesa, o que almenys sabien més que ningú. ¿Qui eren els cirurgians de Lleida per a jutjar un alumne que ells ja havien aprovat? Sotmetre a un graduat de l'escola de Barcelona a un examen era una humiliació.

No sabem com va acabar la cosa. Sembla que no se celebraren exàmens, però els cònsols no varen voler renunciar a les propines, perquè durant molt de temps es va parlar al col·legi de Lleida del que havia passat amb les cent lliures catalanes que a parts iguals havien pagat Ferrarons i Puig (145).

Joan Puig, ja graduat i agregat al col·legi de Lleida -el que volia dir amb botiga oberta- comença a intrigar i s'incorpora al grup directiu d'aquell moment: Francesc Boixadors que feia de prior i lloctinent ensems, i Benet Lavedan que feia de secretari. Francesc Puig veïe clarament que Lleida estava dividida en dues faccions: una que estava al poder amb dos homes més aviat passius i d'anar tirant -en Boixadors i en Lavedan- i un tercer més inquiet i intrigant: Joan Puig. En front hi havia l'altre grup amb Salvador Vidal com a home més representatiu. Francesc Puig va intentar -amb les seves característiques contradiccions- posar pau entre ells. A Joan Puig li va dir que "han llegado varias quejas por lo mucho que levanta Vm. la voz en esse Colegio...procure estárse quieto sin entrar en empeños con los Colegiales, ni admitir empleo ni cargo alguno hasta quedar todas las cosas en paz y quietud"(146).

A mesura que avança l'any 1766 la situació a Lleida es fa més anguniosa. I al setembre la tempesta esclata. L'oposició acabdillada per Salvador Vidal redacta una mena de llista de greuges, i al final el governador accepta que se celebri una assemblea. Dels resultats de la mateixa en va sortir que la majoria volia que Boixadors i Lavedan fossin destituïts i, juntament amb Joan Puig, quedessin inhabilitats fins que el protocirurgianat de Madrid es pronunciés (147). D'aquella assemblea en resultà nomenat cònsol Antoni Fort i secretari -naturalment- Salvador Vidal(148).

144.- Lladonosa i Pujol, Josep: Las Ordenanzas..

145.- AUC. Mss. 763-103

146.- AUC. Mss. 763-140

147.- AUC. Mss. 763-178

148.- Puig que en aquell moment tot ho veia amb els ulls de Salvador Vidal, deia de Boixadors: "sus faltas...de un hombre ignorante y sin luzes...y no nos hablen más de esta hombre porqué es preciso tenerle compasión por su vejez" (AUC. Mss. 763-198).

f/- El mandat de Salvador Vidal

De moment Pere Virgili diu amén al que ha passat a Lleida i imposa una suspensió de veu activa i passiva durant dos anys a Boixadors, a Puig i a Lavedan. Ara la feina de Francesc Puig és la de frenar i moderar a Salvador Vidal: "no entrometerse en nada" -li diu- "sin que el Cónsul haga el primer papel...sobre todo, paz y quietud" (149). Quan es tracta d'empaitar llevadores, Puig li recomana moderació "porqué no tenemos a la mano el reparar estas gentes, procurar adoctrinarlas y corregirlas y no suspender aquellas que tengan permiso del Ayuntamiento y que están con aceptación del Público por las malas resultas que esso podría tener" (150).

També s'ha d'anar amb compte amb els intrusos, perquè molts que ho semblen, després resulta que no ho són. "Muchos de los que se han presentado acá" (a l'escola) "suspendidos por Vms. han conseguido su licencia...es menester portarse con madurez y reflexión porqué todos los dias nos vienen recursos y recelamos que si el Capitán General o la Real Audiencia se ponen de por medio no tengamos algo que sentir". Més endavant recomana: "mucha prudencia en las multas cargándose de razón,...procuren obrar con la mayor equidad y antes de la execución" (o sigui de l'embargament dels béns) "es preciso que preceda la amonestación a fin de que no puedan alegar ignorancia" (151).

Però sembla que aquestes invocacions al seny tenen poc èxit, perquè el que passava és que els odís eren aferrissats i Francesc Puig no tenia autoritat moral, perquè ell havia estat el primer que sense escoltar les dues parts s'havia posat en cos i ànima d'un costat. S'havia prestat a col.laborar en donar cops baixos perquè en mig de la crispació en que vivia aquell grup de lleidatans el joc brut era pràctica habitual.

Per exemple, quan al novembre de 1765 -cinc mesos després de graduar-se- Joan Puig fou acusat de que el títol de cirurgia llatí no era vàlid perquè havia falsificat el de batxiller de filosofia, Francesc Puig va abonar imprudentment aquesta malèvola acusació (152).

En aquest període Francesc Puig recolza en tot i per tot el partit de Salvador Vidal i no vacil.la en anar contra Joan Puig (153): "Procure que el Governador le mande entregar el título a Juan Puig para que en este Colegio lo podamos examinar pues en siendo falso...no tendrá ocasión de agregarse de nuevo,"li diu a Salvador Vidal el 5 de novembre de 1766, o sigui un any després que es llancés aquell infundi. Un mes abans declara a Salvador Vidal la intenció de desfer-se de Joan Puig desterrant-lo de

149.- AUC. Mss. 763-182

150.- AUC. Mss. 763-188

151.- AUC. Mss. 763-206

152.- AUC. Mss. 763-195

153.- AUC. Mss. 763-195

Catalunya (154). Tampoc va estar a l'altura en l'afer d'Antoni Lavedan i Gallart (155). Aquest era un alumne de Lleida segurament fill o nebot de Benet Lavedan, enemic i víctima alhora de Salvador Vidal. Ben bé no sabem el que va passar, però el jove Lavedan es veié obligat a suspendre els seus estudis a l'escola de Barcelona quan es trobava al cinquè de la carrera. Algú -potser el mateix Salvador Vidal- va denunciar que els papers de "limpieza de sangre" d'en Lavedan eren falsos perquè omittien que alguns membres de la seva família havien estat carnicers a Barbastre (156). Quan ja feia dos anys que el pobre Lavedan estava expulsat de l'escola, algú es va interessar per ell a Madrid i també a Lleida. Hi ha una carta de Francesc Puig dirigida a Jaume Ferrarons -que segurament es deuria interessar per ell- del 28 d'abril de 1768. Allí li deia que "hará cosa de dos años que está expulso de esta real Escuela por no poder presentar los papeles de limpieza de sangre...como es bien notorio a los Individuos del Colegio de Lérida, por tanto no hay esperanza que esse sujeto se pueda exponer a exámenes,..Es cuanto puedo informar a Vm. en el assumpto" (157). Aquí Puig capgira la veritat per afavorir a Salvador Vidal i -el què és pitjor- perjudicar greument a Antoni Lavedan, perquè de fet ell ja els havia presentat els papers. El que passava era que algú els impugnava. Segurament que Francesc Puig va rebre de Madrid alguna mena d'ultimatum en el sentit de que o provava l'acusació o acceptava els papers de Lavedan, perquè el 21 de maig de 1768 demanava a Salvador Vidal "donde para el papel contra Lavedan que expresa lo de carnicero en Barbastro respeto que de Madrid instan que se pase con fuerza de los papeles presentados, en quienes se calla lo de carnicero y sin él no podemos hacer evidencia del hecho "(158). O Salvador Vidal mentia o no va poder-ho provar, perquè el fet és que Lavedan" es va graduar de cirurgia llatí de dos exàmens el dia 21 d'octubre de 1769. El que són les coses!..aquell minyó entrà de cirurgia en un Regiment i arribà a formar part el 26 de juliol de 1805 de la Junta Superior Governativa de Cirurgia en ser nomenat cirurgia de cambra de Sa Majestat. El 16 de novembre de 1814 renuncià molt dignament al càrrec en solidaritzar-se amb Gimbernat (159).

Malgrat les invocacions a la moderació Vidal va intentar tancar la botiga de la vídua de Josep Gil (160). Però aquesta senyora estava directament o indirectament relacionada amb el governador i aquest, indignat, es va dirigir a l'escola de Barcelona.

154.- Si Puig no mejora su conducta, introduce discordias, siendo la tercera admonición...se le exilia del Principado por perturbador y nocivo al fomento de la profesión (21 d'octubre de 1766) (AUC. Mss. 763-189).

155.- AUC. Mss. 763-321

156.- L'ofici de carnicer era considerat com un professió vil i era causa d'exclusió de l'Escola.

157.- AUC. Mss. 763-321

158.- AUC. Mss. 763-321

159.- Una mostra més de les deficiències de Puig a l'hora de fer pronòstics. Aquell noi per el qual no hi havia esperança de que "se pudiera exponer a exámenes" obtingué el títol de cirurgia major dels exèrcits (com el que tenia Puig). D'altra banda en el camp científic ultra vàries traduccions publicà l'any 1796 a Madrid: Tratado de los usos, abusos, propiedades y virtudes del tabaco, café y chocolate.

160.- AUC. Mss. 763-208

Francesc Puig furiós va escriure dues cartes ben diferents una de l'altra. La primera del 24 de desembre de 1766 dirigida a Pedro Ximeno secretari del governador, li diu "que la Comunidad" (de cirurgians de Lleida)"se rige por sus fueros y hay que respetarlos siempre que no vayan contra las ordenanzas". La segona carta i amb la mateixa data va dirigida a Salvador Vidal on li manifesta que ja està tip de "sus tropelias,...,hay que contar siempre con S.E...,hay que darle satisfacciones"(161). Tres setmanes més endavant i ja més serenat, torna a escriure al governador: "conocemos el genio de Vidal pero es preciso reconocer que obra según ordenanza, pero no sabe moderarla y regirla con método. V.S. sabrá regularlo como acostumbra con su acreditada pericia." Al lloctinent que "no se entrometan en nada que tenga mira a suspender o executar ningún facultativo...hasta nueva orden, como ni tampoco pretender las multas en curso".

Al febrer de 1767 s'inicia un nou període. D'una assemblea en surt elegit cònsol Josep Romeu, continuant de secretari Salvador Vidal. Roland felicita a Romeu i el nomena automàticament lloctinent. Francesc Puig s'apressa a donar-li bons consells: "Haga observar las Ordenanzas, que ninguno sin título ejerza procurando amonestar con carta de atención a las Justicias, que exijan (ellos) las multas de los culpados y no ir Vm ni otros a ejecutarlas. Tampoco deberá enviar carteles autoritarios, ni atropellar a nadie"(162).

D'altra banda la nova junta es comportava amb sumissió davant el secretari del col·legi arribant-li a demanar parer o permís en coses tan anodines com l'assistir o deixar de fer-ho a la processó del Corpus. Complagut pel servilisme Francesc Puig els hi respon (163): "siendo la asistencia a la procesión consuetud o Ley municipal de este antiguo Colegio...y no se opone a las Leyes Generales de la Cirugía se podrán Vms gobernar conforme fuere el dictamen de la mayor parte de los Vocales de esse Colegio" (28 de març de 1767). Vidal es va prendre seriosament el seu paper de persecutor d'intrusos. La correspondència de tot l'any 1767 és un seguit de notícies sobre retirada de títols, d'atorgament de llicències temporals a base de prometre que aniran a Barcelona a examinar-se, de queixes de la manca de col·laboració per part dels alcaldes i dels jutges que no volien multar ni expulsar del poble a un home carregat d'anys i de família al qui la gent li devia més d'un favor, o de vegades, estava emparentat amb els cacics locals.

Pero pel que després es va poder esbrinar, la labor de Salvador Vidal no va ser del tot neta. Més d'un havia dit que li havia retingut el títol que tenia de l'antic protomedicat i no li havia retornat fins entregar-li una quantitat -una dobla de a quatre- que anava a parar directament a la seva butxaca, com fou el cas de Ramon Rubió i Jornet, de Mollerussa. O el de Francesc Lloret, que exercia sense títol a Alfàs, i que ho

161.- F. Puig havia oblidat probablement que el gener de 1765 tronava contra les vídues: "una viuda no puede dar facultades a sus mancebos para que curen" (AUC. Mss. 763--31).

162.- AUC. Mss. 763-228

163.- AUC. Mss. 763-236

tolerava perquè li regalava "algunas quarteras de trigo" (164). És per això que una onada de rumors i una altra de denúncies va arribar fins a la superioritat. Francesc Puig a la darrerria de 1767 li fa avinent que acaba "de recibir un recurso contra Vm. por haver privado otra vez a Jerónimo Ramonell" i l'avisava de que "Vm tiene muchos enemigos y assi es menester obrar con mucha razón y honradez para que no tengan que decir" (165).

Al febrer de 1768 es van complir els dos anys d'inhabilitació imposats a Boixadors, Benet Lavedan i Joan Puig. Francesc Puig aprofita aquesta avinentesa per recomanar als lleidatans que vulguin "vivir en paz y unión aspirando a hazer florecer la Cirugía y no ser el vilipendio y la irrisión de la Ciudad", i amenaça amb el desterrament a tot aquell que sigui causa "del primer recurso" perquè -afegeix- "en Palacio están enfadados de los varios recursos...parece ridículo renovar remotas disensiones"(166). Però és inútil perquè les protestes segueixen i -el què és pitjor- els agreujats recorren directament a Madrid. El 2 de març de 1768 Francesc Puig insinua a Salvador Vidal el remei: Vidal haurà de dimitir de secretari i així "tal vez se sosegaran los ánimos...ya que semejante cargo sólo le sirve de molestias y enfado...dejarles obrar solos hasta cometer algún desorden que hiciera más lúcida la conducta de Vm." i a continuació l'informa de que alguna cosa s'està tramant en contra d'ell: "se dice, acá se halla un clérigo que viene con instrucciones para procesar a Vm. respecto a algunos procedimientos nada favorables a su conducta en el empleo...no se meta en nada, deje obrar el Teniente y calme el fuego con agua y no con leña" (167).

Salvador Vidal no s'ho acaba de creure. Està ensuperbit. Tant és així que decideix demanar a Madrid uns honors. No sabem en què consistien. Només ens consta que Puig no ho veu clar: "no he podido hallar fundamento para las prerrogativas y honores que solicita...díganos en que títulos" (de les ordenances) "se basa para informar a S.E." (168).

A l'agost de 1768 l'oposició aconseguí una reunió d'assemblea que canvia el cònsol. Ara tornaria a ser-ho Francesc Boixadors i es va destituir a Salvador Vidal. A aquest últim se li va demanar a més a més, que presentés un estat de comptes clar sobre els cabals del col·legi i sobre tot se li demana què se n'ha fet dels diners de les multes (169).

En aquells moments Francesc Puig era del parer de que procurés "passar sus cuentas y quedar con el honor que espero...Vm tiene todo el pais enemigo...retírese por

164.- AUC. Mss. 763-566

165.- AUC. Mss. 763-265

166.- AUC. Mss. 763-302

167.- AUC. Mss. 763-306

168.- AUC. Mss. 763-321

169.- AUC. Mss. 763-328

algún tiempo...con la razón jamás será atendido por el mal concepto que le tienen todos...se lo tengo avisado repetidas veces" (170). Ara el nou secretari seria en Jaume Ferrarons. Era aquell graduat llatí del col·legi que es va casar amb la vídua Lapeña. El llicenciat Ferrarons no era un intrigant. La seva ambició el portava més aviat a buscar una anomenada i destacar, pel camí de l'eficiència. De seguida que va arribar a Lleida s'esbombà la notícia d'unes operacions molt afortunades que havia practicat a l'hospital. Francesc Puig el va prevenir contra l'enveja. Li diu que havia d'haver consultat abans (171) amb els altres cirurgians (172) que se sentien ferits i murmuraven d'ell pel darrera. També Ferrarons va tenir cura de preparar els minyons que després de dos anys de pràctiques amb un cirurgià de Lleida tenien pensat matricular-se a Barcelona.

Mentrestant es veu que les queixes i acusacions contra Salvador Vidal s'anaven concretant i havien arribat fins al governador de Lleida -Diego de Oxburg- el qual es va dirigir a la direcció de l'escola. Aquesta per boca de Francesc Puig li va escriure amb data del 21 de setembre de 1768 que "luego que esta Real escuela entendiò las tropelias y mala conducta de Salvador Vidal le depuso y nombró interinamente otro, para contenerle en sus excesos" i li promet que "jamás en lo sucesivo, podrá tener empleo visible y por ser la cabeza de las turbulencias de cirujanos de este Corregimiento"(173).

Segui com sigui, no sembla que les coses quedessin ben aclarides. Fet i debatut sembla que Salvador Vidal no solament devia cap cèntim, sinó que era ell el creditor de 30 lliures catalanes (174).

Francesc Puig no es va donar treva en la seva creuada contra l'exercici il·legal. El 30 d'octubre de 1768 serien els mateixos cirurgians titulats els que vulneraven les lleis posant als pobles veïns uns aprenents contractats a baix preu mentre ells cobraven les conductes i se'n feien responsables del que pogués passar. El resultat fou que els pobles no estaven ben atesos. Deia Francesc Puig a Jaume Ferrarons: "Diga si es verdad, que se ha puesto un mancebo -Juan Calabassa- en Omellons y le presta el nombre el cirujano de Torreferrera" (175). Altres vegades era un mateix cirurgià el que acaparava

170.- AUC. Mss. 763-331

171.- AUC. Mss. 763-333

172.- D'altra banda i de manera indirecta Puig li recordava l'observança de les Ordenances en aquest punt. En efecte, l'article 5 del títol II quan parla de la realització d'operacions quirúrgiques importants assenyala que els cirurgians de l'hospital no les podran fer "sin dar antes aviso (al director) para que mande asistir dichas operaciones a todos los demás maestros, a fin de que con más conocimiento se delibere lo que más convenga executarse".

173.- AUC. Mss. 763-335

174.- AUC. Mss. 763-341

175.- Dels Omellons a Torreferrera hi ha una distància de 35 Kms., és a dir set hores de camí en aquell temps. Responsabilitzar-se del que podia fer un fadrí a aquella distància era èticament discutible (AUC. Mss. 763-338).

la comarca col·locant als poblets de la rodalia als seus propis fills:"..al cirujano Quibus de Seròs que procure sacar a sus hijos de los lugares donde los ha puesto" (176). Com sempre, un mes després, el 19 de novembre (177) havia d'admetre que no tenia raó: "se ve injusta la queixa contra Quibus"(1783). A la mateixa carta hi ha una rectificació sobre una altra víctima innocent: "a Josep Armengol que está en Alguaire privado de trabajar, se le dé permiso, pues tiene título legitimo".

Però a mitjan 1769 Puig comença a sentir-se cansat del joc. En una carta a Salvador Vidal li diu clarament: "no quiero más enredos de los individuos de este Colegio...no tengo genio para aguantar tan poca honradez"(179).

g/ Primer viatge de Vidal a Madrid

Però malgrat aquesta actitud de Francesc Puig, que venia a ser l'actitud oficial, Salvador Vidal no és home que es desanimi fàcilment. Al cap d'avall, l'autoritat no és a Barcelona. Els homes del si i del no -Perchet i Virgili- són a Madrid. I a Madrid se'n va anar a explicar la seva versió dels fets. Ni Roland, ni Francesc Puig tenen cap intervenció. Se n'assabenten perquè el propi Salvador Vidal els hi escriu des de Madrid el 22 de maig de 1770, que havia anat a la cort a "negociar con los Sres. Presidente y Director se le reintegre en las plazas de Secretario y Vocal de aquel Colegio" (de Lleida) (180) i també, per arrodonir la cosa, que es dedicava molt a fer observacions clíniques, les que en comentari de Francesc Puig eren "el camino más seguro para adelantar en la Cirugía" (181). El més probable és que sostingués una entrevista amb Pere Virgili. Pere Virgili era un home d'una perspiciàcia poc comuna i segurament que no es va deixar entabanar per les baralles al voltant del campanar de Lleida. El deuria acomiadar amb bones paraules i Salvador Vidal se'n tornà a Lleida amb les mans buides perquè des d'aquesta primavera del 1770 fins a mitjan de 1777 passen set anys, que a jutjar per la correspondència, foren anys relativament tranquils pel vesper de Lleida. L'estrella de Salvador Vidal s'eclipsà.

h/ Uns anys de calma

Després vindrien uns anys dels que hi ha poques cartes conservades, i les que hem vist són totes de pur tràmit. Canvien els cònsols -Josep Romeu- però queda el seriós Ferrarons que sense estridències fa el que pot entre el despotisme de Puig i la

176.- AUC. Mss. 763-340

177.- AUC. Mss. 763-344

178.- Els Quibus foren una nissaga de cirurgians de les terres de Lleida.

179.- AUC. Mss. 763-372

180.- En aquell moment Virgili estava malalt. El duc de Losada com a sumiller de Corps era el superior del Protomedicat i registrà un permís atorgat a Virgili per anar a prendre les aigües a Caldes de Montbui el 10 de juny de 1770. És en aquest interval de divuit dies que van del 22 de maig al 10 de juny, que Salvador Vidal seria rebut per Pere Virgili (D. Ferrer ; P.V., pàg. 367).

181.- AUC. Mss. 763-392

inoperància de les autoritats locals. Adesiara sorgeix el Francesc Puig mestre, repartint cops de palmeta als ex-deixebles. En un moment determinat Josep Ferrer -que més tard jugarà un paper a la política local- decideix enviar uns avisos als aprenents oferint-los-hi classes preparatòries. Puig reacciona vivament davant d'aquella gosadia, d'aquella usurpació d'autoritat. Al lloctinent li diu que (182): "el licenciado Josef Ferrer puede dar lecciones a sus mancebos" però no anunciar-ho públicament als demés. A ell, després de renyar-lo, li significa que ha rebut "quexas de que Vm habla mal y desprecia a los que no son de nueve exámenes...todos somos hijos de una Madre y siendo hermanos es menester unión y ayudarnos unos a otros". Es clar que a aquest relatiu silenci epistolar hi varen contribuir les absències de Francesc Puig amb motiu de les campanyes d'Alger primer i de Rio Grande després.

i/ El retorn de Salvador Vidal

El dia 9 de juliol de 1777 era lloctinent dels cirurgians Joan Puig, cònsol Josep Romeu i dipositari o tresorer un tal Macià Massana. Es presentà a Lleida Salvador Vidal amb un paper de Pedro Custodio Gutiérrez (183) que l'investia de la facultat de "hacer los cargos que tenga por conveniente al Teniente de aquel Colegio, a su Cònsul José Romeu y a su Depositario Matias Massana, prohibir toda entrada de nuevos cirujanos a la Comunidad de Lérida y quitar al Real Colegio de Barcelona la autoridad que, desde su erección, ejercía sobre los cirujanos de Lérida" (184).

Aquest ucàs obtingut a base d'escoltar-se a Salvador Vidal, que es desplaçà expressament a Madrid, és segurament, la màxima bufetada que el col·legi de Barcelona va rebre del poder central. L'alcaldata de Pedro Custodio Gutiérrez, un home que no va tenir cap participació en el progrés de la cirurgia i que es va passar la vida a la cort nedant i guardant la roba, deuria caure molt malament a Roland i, sobretot, a Francesc Puig. Aquest èxit de cop baix embriagà a Salvador Vidal que va retornar a la cacera de cirurgians no titulats, oblidant que encara que tenia la protecció del protocirurgià reial, tenia enfront seu, ultra la facció lleidatana dels seus enemics tradicionals, l'orgull ferit de Llorenç Roland i de Francesc Puig.

182.- AUC. Mss. 763-563

183.- En morir Perchet (1773) el succeí en el càrrec de primer cirurgià de cambra José Fernández, un cirurgià madrileny que va ampliar estudis a París des del 10 d'octubre de 1751 al 17 d'agost de 1754. Durant la seva estada a París adquirí una magnífica col·lecció d'instrumental quirúrgic per compte i encàrrec del rei, que en arribar a Madrid quedà tancat "en un cuarto del real palacio". Fernandez fou encarregat de tenir-ne cura amb un salari de sis rals diaris (V. J.Riera: Cirugía española ilustrada y su comunicación con Europa. Acta histórico-médica vallisoletana, VII, Univ. de Valladolid, 1976, pàgs. 66 i 168-169). Fernández tenia un nebot: Pedro Custodio Gutiérrez, que va anar a estudiar a París on va fer la carrera de cirurgià llatí des del 1752 al 1761. Quan el seu oncle fou nomenat primer cirurgià de cambra heretà el càrrec de controlador de l'instrumental. En morir Fernández el 23 de maig de 1775, Pedro Custodio heretà novament. Aquesta vegada el càrrec de Cirugià de Cambra.

184.- AUC. Caixa 302-1991: 1

j/ La caiguda de Salvador Vidal

No ens ha de venir de nou doncs, que quan ja portava vint títols dubtosos recollits i uns set mesos d'actuació "a impulsos de la envidia, emulació o enemiga sugestión" es va veure empresonat i embargats els seus béns. Degué moure cel i terra perquè se'l va alliberar encara que la reial audiència va enviar a Madrid un voluminós procés. Pedro Custodio li va manar quedar-se a Barcelona mentre es nomenava provisionalment un nou lloctinent. L'acusació que se li feia era que en el període 1766-1768 va cometre nombroses irregularitats en la convalidació de títols, cosa que era rigorosament certa.

El col·legi de Lleida fou governat per un degà: Josep Romeu i per tres vocals: Benet Lavedan, Joan Puig i Jaume Torres. De secretari va actuar Josep Ferrer i Leonart, graduat de cirurgia a Barcelona i llicenciat en Medicina per Osca. Aquesta era doncs, la junta que figurava el 1781 (185).

k/ Francesc Puig vice-president de l'escola

Cap al final de 1780 Francesc Puig es feu càrrec de la direcció de l'escola. No sabem amb certesa fins a quin punt la substitució de Roland per Francesc Puig suposà res de nou per a la gent de Lleida. Aquí hi cap qualsevol suposició. Sembla que Pedro Custodio i Roland sostenien relacions tenses i que Gutiérrez tindria voluntat d'entendre's millor amb Puig.

Hi ha entre la correspondència la relació d'una sèrie de favors atorgats per Gutiérrez a gent amiga de Puig -un d'ells, Jeroni Boxeda, es titulava cosí seu- i que aquest no posava bastons a les rodes de Madrid. No és absurd pensar que Gutiérrez feia cas a Puig i que encara que persistia en la idea de governar Lleida des de Madrid estant, no li venien malament les informacions de Puig, i això d'una manera o d'una altra s'havia de pagar. Però d'això a manar de debó, hi havia una distància astronòmica. Sense tenir en compte l'opinió d'en Puig, Pedro Custodio -home autoritari i tossut-, tornà a nomenar lloctinent seu a Salvador Vidal, al qual li va faltar temps per a fer destituir per ordre de Custodio la junta directiva en la qual hi havia el seu enemic declarat i famós intrigant Joan Puig i Lluch, el qual juntament amb Benet Lavedan es veia desproveït de "voz activa y pasiva en el Colegio". Va posar de secretari a Josep Ferrer i Leonart. Per tant, fins que que li arribà la jubilació, Puig no va tenir més remei que anar dient amén a tot el que passava a Lleida, però sempre que podia hi ficava cullerada. N'és un indicati el que va passar amb la vídua Morlius, de la que en parlarem més endavant, i amb l'afer de Pau Querol.

Pau Querol era un cirurgià llatí graduat a Barcelona que l'any 1775, quan ja havia aprovat el cinquè curs, marxà voluntari com a practicant del xabec "El Pilar" al setge de Melilla (186). La conducta de Querol i els seus companys durant les llargues setmanes

185.- AUC. Caixa 302-1991: 11

186.- AUC. 134, 421; 165, 293; 167, 149.

que va durar la defensa d'aquella plaça fou excellent i motivà que se'ls reconegués amb una distinció: tingueren dret "al uso de uniforme y fuero militar". Ja graduat de cinc exàmens el 7 de juliol de 1777 Pau Querol es va casar amb la filla d'un cirurgià establert a Lleida i s'instal·là a l'antiga botiga. S'instaurà un estira i arronsa a tres bandes: el col·legi de Barcelona que volia que Lleida l'agregués; els de Lleida que volien que fes els dos exàmens que prescrivia el seu privilegi; i Pedro Custodio Gutiérrez que tenia bloquejada tota agregació. Després d'un llarg procés el 1781 arribà la sentència: ordre de tancament de la botiga i pagament de les costes del plet i multa de dos mil rals a càrrec de Querol (187). Pau Querol s'adreçà a Francesc Puig (188). Li recordà la seva actuació a l'Àfrica i posà de manifest que no es mereixia aquell tractament. Segurament que Puig es devia dirigir a Madrid perquè el 27 d'octubre va arribar una ordre superior dient: "que continue con su operatorio en Lérida" i ordenant l'agregació (189). El 7 de novembre Josep Romeu li explica tot això a Francesc Puig i l'assabenta que les discrepàncies ara consisteixen en que Querol només vol pagar vint-i-cinc lliures com si fos fill d'un cirurgià de Lleida, quan de fet només n'era gendre (190). Remarquem per acabar aquest capítol que a Lleida no es va registrar cap problema relacionat amb els fadrins si exceptuem els tripijocs al voltant de Francesc Florensa, que treballava a l'operatori de Macià Massana (191). Francesc Puig el 13 de maig de 1769 va ordenar al tinent de Lleida que expulsés a aquell fadrí "bajo pena de 30 reales por cada dia que le tenga. Debe ir con el Secretario para que levante acta y mandármelo a mi para proceder, en caso de desobediencia". Com que Puig no es fiava del capteniment del lloctinent, el mateix dia escrivia una altra carta al secretari en la que li deia : "escribo al Teniente para que mande despedir al mancebo Florensa y por el que puede tal vez ocasionarse alguna tenacidad por parte de Matias Massana, me avisa Vm luego sin perder correo quien manda en esta ciudad si el Governador o el Teniente"(192). Malgrat totes aquestes ordres tan contundents al cap d'un any i mig, la cosa encara durava perquè el 15 de gener de 1771 Jaume Ferrarons -home discret en el que Francesc Puig podia confiar- rep una carta on entre altres coses, parla de "la ossadia del mancebo Florensa"(193).

10.- El combat de Manresa

A Manresa hi funcionava des del 1657 una comunitat gremial de cirurgians, apotecaris, especiers, droguers i cerers que sota l'advocació de Sant Cosme i Sant Damià, formava part del gremi dels artistes (194). Ara bé, la seva constitució oficial

187.- AUC. Caixa 302-1991: 9

188.- AUC. Caixa 302-1990: 5

189.- AUC. Caixa 302-1990: 4

190.- AUC. Caixa 302-1990: 114

191.- AUC. Mss. 763-367

192.- AUC. Mss. 763-367

193.- AUC. Mss. 763-409

194.- Cornet i Arboix, Ramon N. : Farmàcies i farmacèutics del segle XIX a Manresa. I.- Els antics apotecaris, Caixa d'Estalvis de Manresa, 1987, pàg. 25.

datava del 1702. Aquesta unió dels cirurgians amb altres professionals va durar fins a l'any 1795 en què, amb motiu d'aprovar-se unes noves ordenances, la cirurgia es va separar formant un col·legi a part.

a/ Les lluites de campanar

Quan Virgili va començar l'any 1764 a introduir les seves novetats, el gremi de Sant Cosme i Sant Damià de Manresa estava, com sempre i en tot lloc ha estat, manat per un petit grup. Les figures més destacades d'aquest grup eren David Mandrés, Magí Firmat, Francesc Oliveras, Francesc Comas, Josep Toneu, Bonaventura Llaurador, Salvador Gabaldà, Josep Arbués i Maurici Planas.

Ara bé, aquest grupet es feia la guerra entre ells i un dels objectius era ocupar els llocs directius de la comunitat de cirurgians, cosa que permetia controlar l'entrada de nous cirurgians. Aquesta gent enemistada entre ells, com ja hem dit, s'anava alternant en els càrrecs directius. Així trobem que l'any 1765 els cònsols eren Mandrés i Firmat; l'any 1767 el secretari era Llaurador, mentre que el 1774 ho era Oliveras (195).

Hem de recordar que bona part dels cirurgians protagonistes d'aquesta història eren gent arrelada a Manresa amb familiars professionals de certa categoria. Per exemple Josep Arbués era fill d'un apotecari d'Alella i el seu germà Antoni -que era farmacèutic com el seu pare- tingué al seu càrrec la farmàcia de l'hospital de Sant Andreu de Manresa, i al mateix temps una altra farmàcia oberta al públic al carrer de Sobrerroca, coneguda vulgarment per la "farmàcia del pou", que seria continuada per un dels seus fills (196). De manera semblant Francesc Oliveras estava casat amb una Pejoan -pel que sembla de nom Ignàsia-, filla del titular de la farmàcia d'aquest nom al carrer de Sant Miquel, Josep Ignasi Pejoan. Això no està documentat però és cert que el cirurgià Francesc Oliveras tenia un fill que va estudiar al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona que es deia Gaietà Oliveras Pejoan i que entre els papers de la família Pejoan es fa al·lusió a un tal Francesc Oliveras que l'any 1784 estava fent pràctiques a la farmàcia del carrer de Sant Miquel (197). Per acabar assenyalant la rellevància social d'aquest grupet direm que el secretari de la Junta Manresana de defensa creada el 1808 es deia Josep Mandrés, que hauria pogut ser parent del cònsol. Els propis Oliveras, pare i fill, els Arbués i altres membres de les successives directives, eren gent que formaven part de comissions municipals de certa importància i responsabilitat.

Citem-ne dos exemples: L'any 1784 a fi de resoldre el problema plantejat a Manresa per la manca de blat, els regidors de l'ajuntament encarregaren el 25 de març a Maurici Planas juntament amb altres de fer les gestions a fi d'obtenir per a

195.- AUC. Mss. 763-232

196.- Cornet i Arboix, Ramon N. : Ibid, pàg. 69

197.- Cornet i Arboix, Ramon N. : Ibid, pàg. 92

Manresa la "Real Gracia del libre panadeo"(198). I el 1799 seria l'apotecari Antoni Arbués el comissionat per la Junta de Subsídies als Pobres per a traslladar-se a Barcelona a fi de canviar uns vals reials per l'important suma de mil cinc cents duros (199). Hem dit tot això per posar en relleu la importància social de que gaudien els sanitaris manresans.

La primera notícia documentada de l'existència d'una confrontació a nivell local és la que li va arribar a Francesc Puig el dia u de març de 1766 segons la qual un grup volia impugnar la designació de secretari a favor de David Mandrés i la de cònsol de Magí Fírmats (200). L'actitud de Puig fou de suma cautela. Digué als de Manresa que "no tomen posesión hasta oírles". És a dir, s'havia d'escoltar als de l'oposició. No sabem el què li dirien perquè al cap de quinze dies -15 de març de 1766- aconsellà al lloctinent, que era Maurici Planas, que "tomen posesión.. después de leídos los cargos de los contrarios...exortándolos (a que) vivan en paz y quietud" (201). Però això de la pau i la quietud no passava de ser una frase, perquè al cap d'un any els manresans tornaren a intentar fer dimitir a Mandrés. Puig escrigué al lloctinent dient-li que el vice-director Roland volia conèixer quins motius tenien aquells protestataris contra el secretari (202). Uns dies més tard Puig va tornar a escriure al lloctinent queixant-se de la seva passivitat. Com que ell no havia fet res, ara els de l'oposició havien escrit a Barcelona i s'havien queixat directament. Quinze dies més tard Puig informà de que "el Vice-Presidente ha atendido a los reparos que alegan los individuos del Colegio...assí no halla reparo en que se junte el Colegio y nombren otro...de cuya elección Vm me dará aviso para su aprobación" (203). Per una carta de l'onze de març de 1767 sabem que el nou secretari, o sigui el vencedor, seria Bonaventura Llaurador (204).

La correspondència entre Manresa i Francesc Puig no ens dóna notícia de cap altre conflicte. Tot quedà reduït a instruccions o consells o renyines de Puig als que ocupen càrrecs directius. Ara en veurem alguns exemples.

El 27 de febrer de 1765 deia al secretari que "debe estar al lado del Presidente para anotar lo que resuelva la Comunidad y tomar los votos" (205). En altres ocasions l'anima, encara que tinguin un privilegi del protomedicat, a que demanin al col·legi per examinar-se de cirurgia llatí, cosa que vestia molt (la benevolència del tribunal no es donava per escrit però s'ensumava). Això pot deduir-se d'aquestes frases:

198.- Cornet i Arboix, Ramon N. : Ibid, pàg. 37

199.- Cornet i Arboix, Ramon N. : Ibid, pàg. 70

200.- AUC. Mss. 763-127

201.- AUC. Mss. 763-132

202.- AUC. Mss. 763-220

203.- AUC. Mss. 763-224

204.- AUC. Mss. 763-232

205.- AUC. Mss. 763-36

"celebro quiera Vm graduarse de latino" (8 de setembre de 1764) (206); i "siendo mi gusto el que Vm se lustre con las honras que pueda conferir esta Escuela siempre debe acomodarse al gusto y comodidad de Vm y a lo que sea de su mayor utilidad" (1765) (207).

Les renyines eren les pròpies d'un home acostumat a fer-se obeir sense discussions. Al lloctinent Maurici Planas que segons sembla dedicava poques hores al càrrec li fa saber: "lo quejosa que está esta Escuela de su descuido en no procurar la vigilancia de los curanderos y empíricos y mas no darnos parte de los mancebos que exercen en pueblos...hasta aora no ha habido Teniente de tan poco mérito" (208).

Ja sabem com David Mandrés va ser defenestrat pels seus contraris. Això no ho va poder pair i segons que sembla, en donava la culpa als del col·legi de Barcelona. Puig amb data del 30 de maig de 1767 li escriu i li diu que s'han rebut cartes en contra seva dels seus companys i "de Prelados" (podrien ésser l'abat de Montserrat i el bisbe de Vic) "poco favorables...hace Vm mal en increpar a la Escuela...le consta (a Vm) que se le rechazó a la primera y me previene el Vice-Presidente...otra vez no se atreva a hablar en términos tan descompuestos de esta Real Escuela que debe Vm respetar mucho, que de lo contrario se le castigará conforme merece su poca atención y respeto"(209). El mateix dia escrivia al lloctinent: "David Mandrés ha solicitado copia auténtica de las denuncias porqué quiere proceder criminally contra todos...Vm le prevendrá...lea la carta que le hemos escrito para que vea en que concepto le tiene esta Escuela...no le hemos negado este papel para que calme su altanería avisándole de las cartas privadas que ha tenido el Vice-Presidente poco favorables a su pretensión" (210). Un any i mig després encara durava aquell tema enutjós.

Amb data del 7 de febrer de 1769 (211) Puig escrivia: "informen el documento presentado por Mandrés...con toda legalidad...y si esta queixa no va muy fundada será la segunda que se ha puesto contra este individuo con muy poca razón" (212).

b/ La pau, a la fi

Tot fa pensar que vers l'any 1770 les aigües es van amansir i les relacions entre els manresans i les d'aquests amb l'escola de Barcelona si bé no podien qualificar-se de cordials tampoc no van ser dolentes. Les causes d'aquella pau ja les hem explicat. De manera que els de Manresa anaven elegint llurs juntes. Enviaven periòdicament tres noms a l'objecte de que Madrid n'escollís un per a fer de lloctinent del protocirurgiat.

206.- AUC. Mss. 763-21

207.- AUC. Mss. 763-62

208.- AUC. Mss. 763-216

209.- AUC. Mss. 763-255

210.- AUC. Mss. 763-256

211.- AUC. Mss. 763-354

212.- AUC. Mss. 763-361

Precisament aquesta persona era la clau per a controlar estretament els gremis de les comarques. Havia d'ésser l'espia de Virgili, de Roland i des del 1779 de Francesc Puig. Cal tenir en compte però que aquells lloctinents sortien sempre d'entre l'oligarquia que hi havia a Manresa. Francesc Puig era perfectament conscient d'aquesta situació que limitava la seva autoritat i posava l'esperança en què a força d'anys anirien sortint del col·legi de Barcelona cirurgians amb una nova mentalitat i fidels a l'ideari dels mestres i a la seva persona. Aquesta política contemporitzadora permeté que el gremi de Manresa pogués prendre iniciatives com la de confeccionar una llista d'honoraris que va ser objecte d'uns comentaris per part de Piulachs (213). També nosaltres li vam dedicar un treball (214).

c/ Els Llobera

És interessant que ens parem un moment per examinar el cas de tres germans cirurgians relacionats amb Manresa. Es tracta dels germans Llobera i Deulofeu. Es deien Francesc, Esteve i Nicolau i eren d'Avinyonet. Els dos primers es van matricular al Reial Col·legi de Barcelona el primer d'octubre de 1765. Anaven recomenats per un cirurgià de Figueres ben relacionat amb el col·legi barceloní, que es deia Bonaventura Perxes (215). En un moment indeterminat Francesc va abandonar el col·legi de Barcelona (216). Esteve acabà l'any 1768 els estudis de cirurgia romancista i el dia 5 de juny de 1773 es va revalidar com a tal (217). L'any anterior, és a dir el 1772, s'havia matriculat el germà petit que es deia Nicolau i que resultà ser el llumener de la família. Sortí del col·legi el 7 d'abril de 1779 amb la màxima graduació: cirurgia llatí de nou exàmens, cosa que el capacitava per a establir-se on volgués de tot el territori estatal, àdhuc a Barcelona (218).

Puig va veure en ell l'home ideal per a dominar la gent de Manresa. Bon punt es va llicenciar, Puig li va proposar que anés a exercir a Manresa i va ordenar al lloctinent Maurici Planas que el col·loqués en primer lloc de la trinca de lloctinent. Això passava l'estiu de 1779. Serà bó recordar que Rancé que havia ascendit a vice-director s'havia mort i aleshores Francesc Puig, pel novembre de 1779, assumí en propietat el càrrec que exercia interinament. Quan es veié vice-director del col·legi i amb un lloctinent que al cap i a la fi, era un titella en les seves mans, volgué controlar els fadrins que treballaven als operatoris de Manresa (219).

213.- Piulachs, P. : Honorarios de los trabajos y operaciones de cirugía según tarifa redactada en 1774 por el Colegio de Barcelona. V. Med. e Hist, maig de 1970, núm. 56.

214.- Massons, Josep Maria : Tarifas d'honoraris dels cirurgians de Manresa i Barcelona. V. Actes del VIè Congrés d'Història de la Medicina catalana, Gimbernat, 15, 205, 1991.

215.- AUC. Mss. 763-97

216.- AUC. 167,282

217.- AUC. 134, 239; Caixa 283, 1700.

218.- AUC. 134, 492; 166, 675; 167, 552

219.- En ocupar-nos dels problemes de Barcelona exposàrem d'on venia aquest conflicte.

El canvi que Puig va voler imposar era dràstic. Haver de demanar permís per llogar un aprenent o un oficial; donar explicacions a l'escola si se'ls acomiadava, etc.. era massa. La tragèdia va venir immediatament. Perquè allò era la gota que va fer vessar el got que s'havia anat omplint al llarg d'aquells anys. La reacció fou la pròpia d'una societat mancada de procediments per a poder expressar disconformitats d'una manera legal. La protesta va consistir en organitzar el 13 de gener, quan encara no s'esqueia el carnestoltes, i en el moment en que Llobera havia de prendre possessió del seu càrrec, una desfilada d'emascarats. Estava feta pels aprenents disfressats que treballaven a can Francesc Oliveras, que havia estat secretari de la comunitat l'any 1774 (220). Amb les màscares protestaven de manera grotesca, però efectiva, pel control que el col·legi de Barcelona volia exercir sobre els aprenents i pel nomenament de tinent a favor de Nicolau Llobera. Mentre el lloctinent era Maurici Planas es feia la vista grossa, però Nicolau Llobera era per tothom un jove format totalment al col·legi de Barcelona i, per tant, un home de confiança de Francesc Puig. Llobera es va dirigir al corregidor però aquest segons es desprèn d'una carta de Llobera a Puig: "no quiso decir ni hacer nada".

Puig, poc avesat a que les seves decisions fossin discutides, es dirigí a les autoritats judicials i municipals. Però les autoritats locals de Manresa -com era d'esperar- estaven més al costat dels cirurgians amics seus que d'un poder despòtic que venia de la capital. No es va treure l'aigua clara de res: "el corregidor no quiere forzar a nadie a pagar multas".

El qui va rebre va ser Maurici Planas que fou acusat de des-lleial pel lloctinent. Planas es va defensar en una carta datada el 17 d'abril de 1780 dirigida a Puig, on mantenia la seva adhesió a la persona de Francesc Puig, i passava a l'atac. Acusava a Nicolau Llobera de desagrat recordant que ell li va arranjar el seu casament -pel que sembla molt avantatjós- i que també ell fou qui el col·locà en primer lloc de la trinca. És més, va acomiadar els seus tres dependents perquè van prendre part en la mascarada.

Puig va interposar un recurs a l'Audiència perquè al damunt de no obtenir cap satisfacció de les autoritats locals, els cirurgians tenien temorenc a Nicolau Llobera. Li deia a Puig el 9 de març de 1780: "ha crecido la ojariza y desvergüenza de estos maestros y mancebos de Manresa. Por temor a nuevos insultos no me atrevo a convocar a la nueva Junta"(221). L'Audiència li va donar la raó. Era intolerable una manifestació pels carrers fent escarni d'una autoritat però el corregidor era home curós en posar bastons a les rodes: " El que hace de Secretario del Corregidor es el que detiene lo mandado por S.E. y el Real Acuerdo...para el honor de esa Real Escuela del Primer Cirujano de S.M. y de la Facultad". Però el temps ho arregla tot. A David Mandrés, l'irascible Mandrés que volia portar a tothom als tribunals per la via criminal, li va faltar temps quan Puig fou nomenat vice-director i cirurgià major de l'exèrcit per a

220.- AUC. Caixa 301-1975: 36

221.- AUC. Caixa 301-1975: 59

felicitar-lo cordialment. Tot seguit transcrivim un paràgraf d'aquella carta: "He sabido que el Reÿ se ha dignado condecorar a Vm con el empleo de Vice-Presidente del RI Colegio, de cuió asenso doy a Vm. el parabien y estoÿ persuadido que mediante el Spiritu (Electrico) los talentos superiores de que Dios ha dotado a Vm., el zelo ÿ actividad que siempre ha tenido.."

Pel que toca a Francesc Oliveras que havia rebut amenaces per part de Puig de "que si no se reprimía su modo de proceder le hacía echar del Principado de Cataluña por cabiloso" (222) i que de casa seva havien sortit els fadrins disfressats per a rebentar la presa de possessió de Nicolau Llobera, es va passar amb armes i bagatges a l'enemic. El motiu d'aquest canvi era molt clar. Un fill seu molt estudiós, va cursar la carrera al Reial Col·legi de 1775 a 1783, on es va graduar de cirurgià llatí de nou exàmens.

d/ El que va passar amb Nicolau Llobera

Nicolau Llobera mantingué una fidelitat rigorosa envers el seu mestre i protector. Heus aquí una recarregada i barroca felicitació que amb motiu de la pasqua de resurrecció de l'any 1781 adreçà al vice-director del col·legi: "Con motivo de esta Santa celebrad, manifesto a V.S. felicísimas las próximas Pasquas en compañía de toda su Familia con la grandeza de que V.S. merece ÿ mi voluntad solicita que si se miden con mi afecto no les faltará circunstancia de gusto; para asegurarmelas dichosos espero me los acompañe V.S. con los preceptos de su mayor agrado que acrediten mi obligación. B.L.M. de V.S. su mayor servidor." Francesc Puig va recompensar generosament l'adhesió de Llobera. En primer lloc aconseguí que fos nomenat cirurgià del bisbe i capítol de la catedral de Solsona, cosa que li suposava, al marge del prestigi, quatre-centes lliures a l'any i casa de franc. Però Nicolau Llobera, potser també per la pressió de la seva muller, no estava content a Solsona amb la missió de controlar el Bages. La meta cobejada era Barcelona. Com ja sabem a Barcelona hi funcionava, com a Manresa, un gremi de cirurgians que controlava el nombre de professionals. L'any 1781 es produïren dues vacants. Era costum imposada per Francesc Puig, de cobrir-les a base dels ex-alumnes de nou exàmens per ordre rigorós d'antiguitat. Encara que es preferien els fills d'alguns dels mestres en cas que haguessin estat llicenciats el mateix dia. En el cas de que parlem, com és lògic hi va haver més de dos pretendents. Un era Pau Oller de Sant Vicenç dels Horts que després va jugar un gran paper en la guerra del Francès i durant el trienni liberal. L'altre era Francesc Giró, fill d' un mestre cirurgià establert a Barcelona. El tercer candidat era Llobera.

Els del gremi barceloní volien introduir a Giró. Puig va haver d'interposar tota la seva influència per a fer entrar a Oller i a Llobera. I així va aconseguir el nomenament el 23 de febrer de 1782 (223).

222.- AUC. Caixa 301-1975: 36

223.- AUC. Caixa 301-1989: 28

L'única notícia que tenim relacionada amb els Llobera és el pas per l'escola de cirurgia de l'any 1803 al 1806 en que fou expulsat per mala conducta i per abandonament de la guàrdia (que havia de fer com a alumne intern) de Ramon Llobera i Mandrés que havia nascut a Solsona, a l'entorn de l'any 1783 (224). Es molt probable de que es tractés d'un fill de Nicolau.

11.- Les illes de pau: Vic, Cervera, Tarragona i Tortosa

Si no haguessin estat els problemes rutinaris, la vida dels quatre lloctinents d'aquestes poblacions i de les juntes directives corresponents hauria estat idíl·lica. Vegem d'informar tot seguit dels quatre problemes mal comptats que es van registrar durant el llarg període que va des del 1764 al 1784.

a/ Vic. Ja hem donat notícia de la rebel·lió de Vic que va tenir lloc el 1761, quan es va fer cas omís del reglament del col·legi i es van agregar nous membres, cosa que va motivar una violenta reacció de Pere Virgili. Passada aquesta rauxa Vic va ser una autèntica bassa d'oli. La primera carta conservada i que Puig va dirigir a Vic correspon al 18 de desembre de 1764 (225). Conté unes instruccions sobre la manera com han de procedir els dirigents del col·legi, dirigides al secretari Antoni Casanovas.

Durant tot l'any següent la correspondència ve relacionada amb el problema que va plantejar Jeroni Cabaner. Aquest era un cirurgià militar que, quan es va jubilar, s'instal·là a Vic. Puig va insinuar que el nomenessin membre honorari. Així ho van fer. Però estaven ressentits amb ell perquè no acudia a les juntes generals. Dit d'una altra manera, no es feia amb els seus col·legues. Puig ho va arreglar escrivint al governador de Vic i li va demanar que obligués a Cabaner "a sujetarse en todo lo dispuesto...en las Ordenanzas, arreglándose a los Estatutos y privilegios del antiguo Colegio de essa" tal com ho preveia l'article sisè del títol onzè de les ordenances (226). La gestió va tenir èxit. Puig també va escriure aleshores al lloctinent Manuel Alabau comunicant-li els bons oficis del governador, i afegia: "procure Vm. tratarle (a Cabaner) con alguna distinción y urbanidad" (227, 228). Més endavant Alabau va demostrar ser un home tou i indolent i que trobava bona qualsevol excusa per a no actuar (229). En una ocasió Puig li va manar que tanqués la botiga d'un tal Pere Màrtir Angelet. Però no hi hagué manera de fer-ho i Puig es va molestar. Quan Puig es referia a Alabau deia que "mostraba mucha tibieza en cumplir con esta Escuela"

224.- A.U.C. Caixa 301-1976:49.

225.- AUC. Mss. 763-21

226.- "Todos los cirujanos de Regimiento que hubiessen servido 20 años efectivos...podrán agregarse a cualquiera de los Colegios de este Principado en la misma forma...por ser útiles al Público estos cirujanos experimentados...deben quedar sujetos...a todos los ejercicios y gravámenes que los demás individuos del Colegio respectivo a que se agregan" (AUC. Mss. 763-47)

227.- AUC. Mss. 763-53

228.- AUC. Mss. 763-139

229.- AUC. Mss. 763-144

(25 de maig de 1765) (230). L'onze de juny, és a dir al cap de dues setmanes escrivia: "no hay viuda, ni curadores...no se pare Vm. en estas frioleras que le respondiò Angelet...son invenciones para pasar tiempo", i l'amenaçava tot dient: "no dé lugar a que tengamos que comunicar a la Corte los descuydos de Vm."(231). Quan ja havia passat un any, el 12 d'abril de 1766 i Angelet encara continuava en la seva botiga. Puig torna a amenaçar a Alabau amb tot el pes de l'autoritat de Madrid: "se acudirá al Presidente y Director para que Vm. sea depuesto del empleo de Teniente" (232). No cal tenir gaire fantasia per a pensar que això era justament, el que l'abúlic Alabau volia. Puig finalment el va destituir i va oferir el càrrec a l'antic cirurgià militar Jeroni Cabaner. Puig l'hagué de convèncer després del seu rebuig inicial: "El cargo de teniente puede cumplirse sin moverse de casa porqué en ella se pueden celebrar las Juntas y si algún foráneo no cumple le escribe una carta...su avanzada edad y méritos en el Real Servicio le empeñan... a tolerar este cargo" (233). Sembla que Cabaner va acceptar perquè al cap de dues setmanes -el 31 de gener de 1768- Puig li va donar una sèrie de consells per a exercir un bon govern (234). Uns mesos després Puig i Cabaner es posaren d'acord en nomenar secretari a Francesc Palou (235). A partir d'aleshores tot va anar com una seda. Puig resol problemes intrascendents com si un tal Francesc Pous, agregat a Vic en concepte d'honorari, "puede o no ceñir espada"; o si Cabaner té o no té dret als beneficis d'una Causa Pia que tenia organitzada el col·legi; o si s'han de separar els cirurgians dels apotecaris i dels confiters amb els que integraven l'antiga confraria (236).

Aquesta idíl·lica situació va assolir dos moments culminants. El primer fou quan un antic alumne de Puig, Antoni Bertran, s'establí a Vic i Puig el nomenà secretari (237). Bertran li escrivia sovint. El tenia al corrent de tot. Fins i tot quan matava el porc li enviava botifarres i llom, i no parava d'invitar-lo a passar uns dies d'estiu a casa seva (238, 239).

L'altre punt culminant en el marc de Vic va ser quan Antoni, fill de Francesc Puig, havent escollit la carrera judicial, fou nomenat jutge de Vic, "alcalde mayor" per a dir-ho segons la terminologia emprada en l'efusiva felicitació d'Antoni Bertran, el dia 20 de març de 1783 (240). Només un nuvolet va enterbolir aquell cel blau. Un dels secretaris, Francesc Palou, es va oblidar de dirigir-se a Francesc Puig

230.- AUC. Mss. 763-59

231.- AUC. Mss. 763-65

232.- AUC. Mss. 763-139

233.- AUC. Mss. 763-295

234.- AUC. Mss. 763-302

235.- AUC. Mss. 763-313

236.- AUC. Mss. 763-190

237.- AUC. Mss. 763-324

238.- AUC. Mss. 763-351

239.- AUC. Caixa 302-1990: 104, 105

240.- AUC. Caixa 301-1976: 86

en un escrit sense el "Don" corresponent. Puig el 21 de gener de 1772 li va escriure: "Vm. me quita el honor del Don que S.M. me ha concedido, no sólo como Profesor de este Colegio si también como Ayudante Mayor del Ejército, si pensara que fuese con advertencia acudiría a la Superioridad como es razón" (241).

b/ Cervera la dels dies iguals

El primer secretari esmentat fou Ignasi Galceran. La primera carta que Puig li va adreçar fa referència al problema dels apotecaris associats al gremi de cirurgians tal com hem vist que passava a Vic. Els altres dos assumptes són cosetes de poble. Si el títol de Josep Ginesta (242) valia o no valia, i de la seva mala llengua sobre el cirurgià romancista de Guissona Francesc Torres (243).

La resta de correspondència s'ocupa tan sols dels maldecaps dels intrusos -els germans Cabaner sobretot-; de la botiga de Francesc Vilagut, a Torà; de les denúncies de Maria Rimbau -una llevadora que tenia títol contra una altra que no en tenia-; i de l'afer de la vídua Garcia que volia tancar la botiga abans d'exhaurir l'any de viduitat (244).

Com sempre Puig hauria volgut que tant el secretari com el lloctinent fossin agressius en el sentit modern de la paraula. D'aquí ve que les cartes als secretaris Ignasi Galceran (que l'any 1783 va ser lloctinent) i Antoni Ramon, i als tinentes Josep Bergadà i Francesc Janer, estan plenes de retrets per la seva manca de dinamisme (245). Hem d'assenyalar particularment com a dissortat a Janer que va ocupar la lloctinença entre 1780 i 1783. Ultra tenir un fill que cursava la carrera al col·legi de Barcelona i pel que qualsevol excusa li era bona per a no presentar-se a exàmens, explicava sempre calamitats. Així en una carta dirigida a Francesc Puig, escrita el 16 de gener de 1783 s'excusava de no anar a Barcelonà perquè acabava de morir la seva mare; tenia un fill tan malalt que li administraven l'extremunció; la seva dona feia dos mesos que estava al llit; i ell a més a més patia d'uns vertígens "que no sé cómo puedo andar" (246). Diguem finalment que a Cervera, ensems que a Vic i a Barcelona, s'arreglaren les coses amb el corregidor, per tal de poder celebrar les assemblees sense la preceptiva presència d'un agutzil (247).

241.- AUC. Mss. 763-425

242.- Josep Ginesta fou el pare de Francesc i d'Agustí Ginesta. Francesc fou catedràtic de medicina a Cervera, i Agustí ho fou d'obstetrícia i pediatria al col·legi San Carlos de Madrid i protector del seu nebot Pere Castelló i Ginesta, també catedràtic a San Carlos.

243.- AUC. Mss. 763-23

244.- AUC. Mss. 763-36

245.- AUC. Mss. 763-23

246.- AUC. Caixa 301-1976: 21

247.- AUC. Mss. 763-413

c/ Tarragona

A Tarragona els cirurgians estaven associats amb els metges i els apotecaris. Sembla però que els cirurgians funcionaven amb una certa autonomia perquè a la correspondència amb Puig no hem trobat mai cap al·lusió a problemes amb les altres dues professions germanes. La vida dels cirurgians de Tarragona durant aquells vint anys que van de 1764 a 1784 és avorrida i monòtona, fóra de dues notes finals de l'any 1781. Un cop es posà en marxa el Reial Col·legi, el lloctinent de Tarragona fou Josep Sagobí, i el secretari Joan Antoni Piera.

L'actuació de Puig a Tarragona fou en tot moment legalista i burocràtica. Per exemple, hem trobat sis cartes on dóna consells o reconvençions al secretari o al lloctinent (248).

Al començament el pa de cada dia fou el tancament de la botiga de dos cirurgians que exhibien un títol emès per Cervera després de la fundació del col·legi de Barcelona. Un d'ells, Josep Ferrer, va claudicar aviat. Puig escrivia el 24 d'agost de 1765: "Joseph Ferrer ya se presentó acá y dixo concluirá su conducta por todo agosto y que le dejará y se vendrá a estudiar a este Real Colegio" (249).

Però l'altre cirurgià Mateu Pontons va decidir oposar una resistència numantina. Puig aconseguí al final tancar-li la botiga, però li costà escriure onze cartes als de Tarragona (250) sense comptar les que va dirigir a Madrid i a l'Audiència de Barcelona. Però el plet de Mateu Pontons no va ser res comparat amb el que va sostenir contra Guillem Cerdà, cirurgià de Constantí. Feu vint cartes als de Tarragona i tot per perdre el plet (251).

Després de Sagobí vingué Josep Fort, com a lloctinent. Es veu que era un home una mica fort de geni, perquè les primeres actuacions són dos conflictes artificials. S'instal·là a Tarragona un ex-alumne del reial col·legi, Manuel Bonafós. Un bon dia es va trobar que el lloctinent Josep Fort li havia enviat una nota imperiosa en la que li deia "se presentará Vm. delante de mí con el título y ordenanzas dentro del término de 8 dias que de lo contrario se tomará ceria (sic) providencia" (252). Aquesta "nota imperiosa" de Fort era l'acompliment cec d'una instrucció que l'any 1781 Puig va cursar als lloctinents per a que fessin una revisió de títols. En el cas de Bonafós era una perfecta estupidesa, ja que aquest cirurgià havia estat un brillant alumne, que s'havia agregat al col·legi de Tarragona amb tots els honors i el propi Fort havia assistit a l'acte públic de la seva agregació. Però Bonafós també tenia el geni fort i li va

248.- AUC. Mss. 763-21, 161, 218, 230, 254, 347

249.- AUC. Mss. 763-89

250.- AUC. Mss. 763-21,29,34,40,45,55,68,89,89,99

251.- AUC. Mss. 763-270, 304, 317,319, 321, 337, 338, 339, 347, 349, 353, 362, 368, 369, 370, 374, 374, 396, 397, 401

252.- AUC. Caixa 302-1990: 89

contestar d'una manera que va ofendre al lloctinent Fort, que com ja hem dit, era home fàcil a la ira (253). Total que a l'arxiu de la universitat de Cervera hi ha dues cartes, la de Fort i la de Bonafós, dirigides a Francesc Puig, queixant-se l'un de l'altre. Això va passar entre el gener i el febrer de 1781.

L'altra divergència de Fort amb l'ex-lloctinent Sagobí no va ser altra cosa que una mena de venjança. Sagobí tenia de fadrí a la seva botiga un tal Isidre Sas i l'acomiadà "per justes causes". Li signà un paper en el que hi feia constar que en els tres anys que el va tenir havia "contantat los parroquians, que no y tinc res que dí...y aixins una vegada fora de casa ya té la llibertat de buscarsa feina en una o altra part". Al dors i amb la mateixa data de 8 de juny de 1781 hi ha el següent escrit: "respeto lo que expressa el papel de la buelta, ningún Maestro de Zirujano de esta Ciudad tendrá reparo de admitir en su tienda para Manzebo a Isidro Sas" (254) i porta la signatura d'Iraola. No sabem qui era aquest Iraola. Podria ésser una autoritat de Tarragona. Tampoc sabem qui li va demanar que estengués aquella declaració. El cas fou que al cap de pocs dies Josep Fort el llogava. Doncs bé, això va originar un conflicte. Tot va venir de que els enemics d'en Fort, que eren els de la junta directiva en la que hi figurava Bonafós i presidia Sagobí (255) van recordar:

1.- Que el col·legi amb data de 28 de setembre de 1780, va acordar que cap fadrí acomiadat d'una botiga pogués entrar en una altra abans de sis mesos.

2.- Que el pare d'Isidre Sas era fill d'un "cortante" (o sigui carnisser), i

3.- Que un germà seu tenia una carnisseria a Tremp. També proposaven finalment d'aplicar-li una multa de vint-i-cinc lliures (256).

d/ Tortosa

La comarca de Tortosa tenia en primer lloc el problema dels cirurgians aprovats pel protomedicat d'Aragó o de València i que s'havien establert pels seus pobles. L'altra font de discussions va ser l'actuació del lloctinent del protomedicat, que va estendre privilegis de Cirurgia fins i tot després d'instal·lar-se l'escola de Barcelona.

Hi hagué un lloctinent conegut com a Francesc Boix, que tenia un fill estudiant a Barcelona i que no era precisament un estudiant model. Entre aquest lloctinent i el secretari Cosme Bordas, deien amén a tot. A la correspondència consultada no hi ha diàleg. És un monòleg a càrrec de Puig. Els dos obeeixen, i Boix a més envia a Puig diversos obsequis (sacs de magranes per exemple) (257). A la part que dediquem al món rural ja veurem la gran quantitat de feina que donaren els pobles del corregiment de Tortosa.

253.- AUC. Caixa 302-1990: 89

254.- AUC. Caixa 302-1990: 88

255.- La junta directiva estava presidida per Josep Segobí "cirurgià degà i prior", i era integrada per Màrius Aleu, cirurgià, Pere Joan Sala, prior, Damià Riera, cirurgià i Manuel Bonafós, llicenciat.

256.- AUC. Caixa 302-1990: 73

257.- AUC. Caixa 302-1990: 113

La primera carta que hem trobat és del 18 de desembre de 1764 i correspon a la que Puig va dirigir al lloctinent Boix. Li comenta la seva aprovació per l'elecció de Cosme Bordas pel càrrec de secretari. Segueix després amb unes instruccions sobre com s'ha de preparar els minyons que vulguin ingressar al col·legi de Barcelona. Com que havien de fer a Tortosa dos anys d'aprenentatge en una botiga, Puig recomana que estudiïn un llibret de nocions de Cirurgia de Mr. Lafaye, traduït al castellà, o bé un llibre del propi Puig que "yo dí a luz el año 1753 que me parece más instructivo". La carta acaba recomanant-li la persecució dels intrusos i que procuri vendre exemplars de les Ordenances (258).

El 19 de gener de l'any següent indica als cirurgians la necessitat de que se segreguin de l'antic col·legi que agrupava els metges, cirurgians i apotecaris. Ordena que a tots els que es trobin sense títol, els hi donguin un termini fins el primer de març (259). Però el 6 d'abril tot i haver acabat el termini tot segueix igual. Sembla que tant el lloctinent com el secretari li deien a Puig que tota aquesta gent sense títol, o sense títol vàlid, eren uns bons pràctics i que sabien sortir-se'n dels problemes. Aleshores Puig els hi escriu : "ninguno sin haber cursado en este Real Colegio o en el de Cádiz puede entrar en los exámenes; mucho menos que pueda sustituirse los exámenes, pues es literal deben hazerse acá por los 5 maestros y así no es posible condescender a la pretensión de Vm. en estos asuntos...pero si fuese tal la pericia de estos mancebos y en pocos meses se hallasen capaces de saber lo que se necesita para irse a lugares y villas cortas, tal vez, haciendo constar su mucha familia y sus pocos medios para mantenerse acá se les podría dispensar el maior tiempo" (260).

Al cap de set mesos i a la vista de la inutilitat dels seus esforços per a que la gent vagi al col·legi a estudiar, els hi proposa passar un simple examen. És per això que el 26 de novembre de 1765 diu a Boix, lloctinent de Tortosa: "pueden venir a examen...sin pasar el curso de estudios con tal que lleven papeles de limpieza de sangre, certificado de las justicias de haver curado y asistido a todos y que le quieran más que a ningún otro y que no puede ser de otro modo" (261).

L'afer dels títols signats pel també lloctinent i metge de Tortosa Antoni Pla i després pel seu successor el doctor Franquet es va resoldre a satisfacció de tothom. Puig ho va arreglar amb sis cartes i revalidant tots els títols (262).

Tan sols en dues ocasions Puig se serví enèrgicament de la seva autoritat. Quan una vegada el lloctinent li va demanar poder cobrar per la feina que feia, li digué: "no sé que salario pretende Vm. por sus trabajos, pues los mios son mayores y, como Secretario, no tengo un maravedí...aora en los principios es preciso trabajar de valde.."

258.- AUC. Mss. 763-22

259.- AUC. Mss. 763-30

260.- AUC. Mss. 763-43

261.- AUC. Mss. 763-108

262.- AUC. Mss. 763-45, 73, 80, 84, 93, 129

(13 de juliol de 1765) (263). En una altra ocasió en que en Boix saltant-se l'ordre jeràrquic va escriure directament a Madrid, diria: "Don Pedro Perchet (me) avisa prevenga a Vm. no se meta en adelante hacer ninguna representación a la Corte sin que primero nos dé parte" (17 de juliol de 1765) (264).

12.- Les campanyes del món rural

Molt abans de que Puig tingués a les seves mans l'arma legal de les cèlebres Ordenances de 1764, va començar la caça dels que en deia "intrusos".

La primera operació documentada d'aquesta mena fou una ordre al lloctinent de Tarragona del 12 de juliol de 1761 on li exigia que procedís a revisar el títol de Marià Rocamora, que tenia un operatori obert a Reus (265).

L'any 1763 només registra el cas del barber Josep Casadevall establert a Figueres, la botiga del qual ordenà tancar el 29 d'octubre d'aquell any (266).

De l'any següent només hem trobat tres actuacions: una denúncia contra Josep Soler, natural de Castellbò (Alt Urgell) que exercia a la Pobla de Lillet (267). La delació no va produir cap efecte perquè tenia el títol del protomedicat lliurat el 25 de maig de 1756 (268). Les altres actuacions van ser sobre dues revalidacions: una del 27 d'octubre de 1764 sobre un títol antic a favor de Francesc Torres, romancista de Guissona (269); i l'altra del 10 de novembre de 1764 sobre un títol estranger, molt probablement francès, de l'oculista Mr. Hugo Oms Senescay (270).

L'any 1765 la cosa es va anar animant. Puig tenia ara a les seves mans la llei en forma de les ordenances de 1764. Virgili des de Madrid anava predicant moderació combinada amb energia. Però Puig encara que l'obeïa cegament, moltes vegades sentia una atracció irresistible envers la política netament autoritària. A tall d'exemple citem dues cartes enviades el mateix dia, 24 d'agost de 1765, que es complementen: "...los que tengan por título un simple papel...es preciso que les prive al instante de tener

263.- Cal dir que quan li fou possible Puig va fer-se compensar aquesta feina. El 7 de setembre de 1781 va rebre una comunicació en la que el primer cirurgià de cambra havia autoritzat "que asista a su lado un cirujano instruido y hábil en la Facultad para que en clase de secretario faculte el breve despacho de los muchos asuntos...y que para remunerar y costear los portes de cartas se asigne a Vm...seis mil reales...efectivo sólo en el caso que tenga cavimiento en el sobrante anual" (AUC. Mss. 763-73).

264.- AUC. Mss. 763-75

265.- AUC. Mss. 763-266

266.- AUC. Mss. 763-3, 381

267.- AUC. Mss. 763-249

268.- AUC. 91,4 D

269.- AUC. 167, 580

270.- AUC. 167,580

conducta" (271). No s'havien de preocupar per les conseqüències perquè" després de mirar de dar consuelo a los Pueblos con Profesores acreditados" (272). El sistema era apretar la gent. No deixar-los viure fins que acabessin examinant-se. Molts demanaven uns mesos de termini, perquè havien de resoldre problemes urgents o bé esperaven cobrar la conducta. Així fou per exemple com a Joan Puig, de Rupià, se li van concedir quatre mesos (273). Però no faltaven els que l'enganyaven. Joan Cabaner era un vell cirurgià de Guissona que en morir va deixar una botiga i dos fills que eren uns empírics sense estudis de cap mena. Volien continuar explotant el negoci familiar (274). Puig els va apretar a través d'un ex-alumne seu, Francesc Torres, el qual, encara que no tenia cap càrrec especial, feia d'espia de Puig i el mantenia informat de tot el que passava. El cas és que un dels germans -Manuel- va prometre matricular-se al col·legi. Però en el moment en què ho havia de fer el van nomenar alcalde del poble. Puig va escriure a Torres que l'única conducta a mantenir, era carregar-se de raó i de paciència i esperar que s'acabés el paraigua protector de l'alcaldia. I això justament és el que va passar si fa no fa al cap d'un any. Pocs dies després Puig fulminava una prohibició d'exercir la cirurgia a l'ex-alcalde i el condemnava a una multa (275). Llavors sorgí la sorpresa. Els Cabaner es van immunitzar posant com a titular al davant de la botiga un cirurgià llatí recentment graduat a Barcelona: Pere Castelló i Griver (276). Allò era massa. Puig va dirigir una violenta carta a Castelló : "El Bayle de esta villa nos avisa que Vm. ha tomado a su cargo el patrocinar la tienda de Manuel Cabaner, después de constarle la benignidad que usó esta Escuela con él a fin de que procurase estudiar para conseguir su título que de esse modo callarian los demás cirujanos a quienes haze muy mala obra y como no se ignora que esta protección tiene algún fin oculto que a Vm. no les está airoso, me previene el Vice-Presidente dezir a Vm. procure abandonar la tienda...haziendo que se cierre...de lo contrario se procederá contra Vm. conforme justicia y no le respondemos de lo que podrá resultar" (277). Sembla que Pere Castelló deuria rectificar ràpidament ja que amb data del 16 de maig, és a dir, tretze dies després, va rebre una altra carta de Francesc Puig de la que transcrivim els següents paràgrafs: "Esta Real Escuela jamás privará a Vm. que use de las Facultades del título que Vm. ha conseguido, pero si que Vm. se ponga a proteger...a contraventores de las Reales Ordenanzas y mas haviendo un pacto de lucro...con Manuel Cabaner; esso es lo que no podemos consentir...por lo que ha hecho Vm. muy bien en cerrar la tienda de Cabaner" (278).

L'any en què l'activitat de denúncies i revalidacions de títols fou més gran va ser el 1766. D'aquest any han quedat documentades tres denúncies. Són les següents:

271.- AUC. Mss. 763-91

272.- AUC. Mss. 763-91

273.- AUC. Mss. 763-92

274.- AUC. Mss. 763-2, 100

275.- AUC. Mss. 763-109

276.- Fou el pare de Pere Castelló i Ginesta.

277.- AUC. Mss. 763-143

278.- AUC. Mss. 763-146

a/ A Francesc Sapiens establert a Vilanova de les Avellanès se'l va amenaçar el dia 26 de gener amb una multa de 2.000 rals si no plegava (279).

b/ El cirurgià Pau Surià va denunciar el 29 de juny a un tal Matalí que exercia il·legalment a Hostalrich. En una carta datada el 9 de juliol l'alcalde es va negar a procedir en contra de Matalí (280).

c/ Francesc Solà va denunciar a Antoni Casalins per intrús el 9 de novembre de 1765. El 25 de febrer de l'any següent Casalins continuava com si res a la seva botiga d'Oristà. És per això que Puig va escriure: "será preciso hacer nueva representación al Sr. Governador" (281).

Al costat d'aquestes gestions repressives de dubtós èxit, també van existir les legitimacions. És a dir, el lliurament de títols on hi constava "sin estudios en el Colegio" amb un simple examen que tot fa pensar consistiria en un pur formulisme. Són els següents: Josep Gatell, de Reus, el 19 de gener (282); Josep Pasqual, que sembla d'Agramunt, el 27 d'abril (283); i Francesc Vilagut i Prunet, amb botiga oberta a Torà, que el 10 de febrer de 1764 rebia una ordre de tancament, llevat que exhibís un títol llegítim (284). En aquest últim cas va sorgir com casi sempre, que l'ajuntament defensava el cirurgià. Puig transigí que si més no un cirurgià li cedís un títol vàlid. Però ni això es va aconseguir. El 27 de febrer Puig va ordenar al lloctinent de Cervera que li tanqués la botiga, i de passada, que denunciés a l'alcalde per omissió (285). Malgrat que es va saber que en Francesc Vilagut estava "mantenido allí por algunos médicos", es va imposar el bon sentit i el 27 d'abril de 1765 en Vilagut es va examinar (286).

Però la campanya combinant el bastó amb la pastanaga assolí les cotes més elevades l'any 1766. Resumint, la tasca que es va portar a cap fou la següent: S'atorgaren un total de vint títols d'aquells de "sin estudios en el Colegio". El candidat però "havia de representar al Presidente y al Director" (Perchet i Virgili), "quienes tienen a su arbitrio la gracia de dispensa de cursar antes de examinarse" (287). Heus aquí la llista: Joan Robira, el 24 d'abril (288); Manuel Font, el 14 de maig (289); i el 28 de maig els que segueixen tot seguit: Pere Bonancia, de Vilalba dels Arcs (290); Josep Borràs, de les Paülès (291); Cristòfor Carceller, de Tortosa (292); Joan B. Escardó, de Benifallet

279.- AUC. Mss. 763-32

280.- AUC. Mss. 763-68, 69

281.- AUC. Mss. 763-125

282.- AUC. Mss. 763-31, 266

283.- AUC. 167, 580

284.- AUC. Mss. 763-5

285.- AUC. Mss. 763-36

286.- AUC. Mss. 763-580

287.- AUC. Mss. 763-148

288.- AUC. 167, 581

289.- AUC. 167, 581

290.- AUC. 134, 155

291.- AUC. 134, 556

292.- AUC. 134, 557

(293); Julià Adell, d'Alfarà (294); Vicenç Molina, de la Pobla de Massaluca (295); Miquel Llorens, de Xerta (296). Tots els fins ara citats pertanyien a la lloctinència de Tortosa. En altres contrades hem trobat els següents: Joan Moragues, de Juneda, el 16 de juny (297); Jaume Freixa, el 14 d'agost (298); Josep Rius, de Sanauja, el 12 de novembre (299); Carles Jovells i Carles, de Golmés, el 12 de novembre (300); Miquel Orrit i Barberà, de Guimerà, el 15 de novembre (301); Antoni Soler, de Tàrraga, el 22 de novembre (302); Jordi i Francesc d'Antonio i Navarro, de Mequinensa, el 24 de novembre (303); Roc Lecina, de Saidí, l'11 de de desembre (304); Ramon Rubió i Jornet, de Cervera, el 19 de desembre (305);i Josep Solà, de Sant Jordi, el 27 de desembre (306).

Quatre mesos abans concediren a Francesc Vilagut la gràcia "con tal que Vm. presente acá" (a Barcelona) "sujeto conocido que haga el correspondiente depósito" (sis cents trenta rals) "y que el Pueblo esté satisfecho y no se perjudique a otro que tenga legítimo título".

Això es podria prendre com una victòria. En realitat cal considerar-la com una victòria tan sols parcial. Perquè d'aquests vint cirurgians n'hi havia sis que tenien el títol del protomedicat. No es comprèn massa com se'ls va poder obligar i com ells accediren a examinar-se de bell nou. Com és natural aquesta campanya va comptar amb la col.laboració dels lloctinents als que Puig exhortava a lluitar. Ben bé tenim el testimoni escrit en dos casos:

1.- El dia 16 de juny de 1766 Puig es va dirigir a Pere Saló, lloctinent de Girona. Entre altres instruccions li deia que convoqués a tots els cirurgians i al que no disposés de títol, el suspengués immediatament (307).

2.- El 15 de novembre de 1766 també escrivia a Josep Bergadà, lloctinent de Cervera. Li demanava els noms dels cirurgians que treballaven amb un títol expedit per

- 293.- AUC. 134, 556
- 294.- AUC. 134, 556
- 295.- AUC. 134, 556
- 296.- AUC. 134, 557
- 297.- AUC. 134, 557
- 298.- AUC. 167, 581
- 299.- AUC. 134, 558
- 300.- AUC. 134, 558
- 301.- AUC. 134, 558
- 302.- AUC. 134, 559
- 303.- AUC. 134, 559
- 304.- AUC. 134, 560
- 305.- AUC. 134, 560
- 306.- AUC. Mss. 763-169, 170
- 307.- AUC. Mss. 763-158

la universitat de Cervera, després del 1760. Afegia que com que Bergadà havia estat un antic alumne de Cervera, no el volia comprometre, i que podia passar els noms en un paper a part (308).

En aquesta campanya de revisió de títols, dos van resultar ser de Cadis: el de Josep Marquès i el de Josep Oliver, els dos establerts a la Selva del Camp (309).

Però tots aquests esforços no van servir de gran cosa. El zel de Puig s'estavellava contra una resistència passiva i difosa. Els tinentes del protocirurgiat feien els ulls grossos. Treure el pa d'una família sempre ha estat cosa greu. Quan no tenien més remei que cursar la denúncia, l'ajuntament defensava a aquell humil cirurgià, que sempre els havia servit i del que no en tenien cap queixa. Si arribava el cas d'imposar una multa, el jutge municipal no executava l'embargament, i tot quedava igual, malgrat el paperam procedent de jutges i agutzils.

El propi Puig ho explicava a Pere Virgili, que residia a Madrid, en una carta del 24 d'agost de 1765: "todos los correos vienen con recursos sobre el establecimiento de cirujanos sin título,...los Thenientes (delegats del protocirurgiat) se cansan de invigilar por el gasto que deben sufrir de portes de cartas, los Bayles y Justicias no hacen caso de nuestras órdenes...porqué en cada recurso ponen un reparo; aún los Corregidores y Governadores tampoco hazen lo que deben y así discurremos que nada podrá remediarse" (310). Puig proposava desplaçar-se ell mateix a les capitals dels corregiments i fer comparèixer tots els cirurgians de la comarca. Així podria prohibir l'exercici als considerats ignorants, a base d'examinar els títols i temptejar-los en llurs coneixements. Aquesta idea la va proposar a Madrid d'una manera insistent sense cap resultat (311,312). Adhuc havia calculat el que podia costar cadascun dels seus desplaçaments que considerava que no passaria de vint-i-cinc doblers (313). Malgrat que no va deixar mai de lluitar era pessimista a curt termini. Per a ell el problema se solucionaria el dia que "tengamos cirujanos graduados por todo el Principado, que entonces estos mismos, ayudarán con mejor tesón" (314).

Aquest pronòstic de Francesc Puig, d'altra banda molt assenyat, no es va acomplir. Any rera any anaven sortint del col·legi fornades de cirurgians que ocupaven llocs a l'exèrcit i a les poblacions de Catalunya. Això no obstant, l'intrusisme no va afluir mai. Encara trenta anys després de fundada l'escola per Virgili, s'hagueren de decretar amnisties.

308.- AUC. Mss. 763-199

309.- AUC. Mss. 763-118

310.- AUC. Mss. 763-87

311.- AUC. Mss. 763-87

312.- AUC. Mss. 763-83, 91

313.- Un dobler valia aleshores cent rals.

314.- AUC. Mss. 763-87

Virgili s'adonà ben aviat que aplicar la llei contemplada en les ordenances al peu de la lletra era demanar impossibles. Exigir que un sagnador carregat d'anys i de fillada, que vivia justet en un petit poble, hagués de passar tres anys a Barcelona amb el risc de no ser aprovat, era demencial. ¿Qui mantindria la família? ¿Qui pagaria la despesa a Barcelona -per miserable que fos- d'aquell estudiant de 40 o 50 anys d'edat? D'altra banda el rigor en l'aplicació de la llei hauria significat deixar un gran nombre de pobles desassistits, ja que els graduats pel nou col·legi eren encara molt pocs (315). De fet hi havia molts professionals de la cirurgia que no tenien títol de cap mena. I Déu n'hi doret dels qui tot i tenir-ne, no haurien superat el més benigne dels exàmens que feia l'escola.

Diuen que la política és l'art del possible. Virgili fidel a aquesta frase, va decidir canviar ràpidament de tàctica. El quid de la qüestió residia en que la població estigués ben assistida. Al mateix temps calia salvar el prestigi del col·legi. Les instruccions cursades des de Madrid a Francesc Puig anaven dirigides a convèncer als empírics sense títol, de que havien de passar uns tres o quatre mesos a Barcelona a fer una mena de reciclatge i així obtindrien alguna graduació. Era una solució de compromís. Puig, amb el fervor i la vehemència que li eren característics, es llençà de ple a la cacera de qualsevol intrús. El sistema era senzill. Tots els cirurgians en exercici havien de presentar els seus papers al representant que el col·legi tenia a cada capital de corregiment. Es contava a més a més amb les denúncies dels propis col·legues veïns, que podien estar desitjosos d'eliminar un competidor o de saldar comptes de velles enemistats.

L'any 1767 Puig va redactar una carta circular dirigida als lloctinents dels diversos corregiments en que estava dividida Catalunya, que prèviament va sotmetre a l'aprovació de Virgili el 22 d'abril d'aquell any, i que deia així: "Como la mente de Su Majestad no es agraviar a nadie con sus Reales ordenanzas si no de dar Profesores hábiles e inteligentes a sus Pueblos que puedan remediarle en sus enfermedades, se podrán admitir a exámenes todos los mancebos actuales que se hallan acreditados en sus respectivos Pueblos y ya establecidos en ellos con sus Padres o Maestros con la circunstancia de presentar testimonio de ellos del Párroco y de las Justicias juntamente con los atestados de limpieza de sangre y halládoles hábiles se les despacharán sus títulos y para que este nuevo establecimiento no parezca gravoso ni se siga detrimento a persona, queremos se informen Vms. de la idoneidad de los examinados antes de que depositen el dinero y, a su tenor, los admitan o aconsejen de adelantar sus estudios y aplicación hasta que se hallen hábiles" (316).

315.- Fins el desembre de 1766 l'escola havia atorgat tan sols 52 títols distribuïts així: 32 cirurgians llatins; 19 de nou exàmens; 3 de cinc exàmens; 20 de dos exàmens; 18 romancistes i una llevadora (AUC. Mss. 763-227).

316.- AUC. Mss. 763-238

No sabem si aquesta circular es va arribar a cursar perquè en l'ànim de Virgili i de Puig sorgí el temor d'una reacció violenta per part de la universitat de Cervera. Recordem que Virgili aconseguí el 1760 que Cervera no pogués donar títols de cirurgia i tot just feia un any que els batxillers en medicina estaven obligats a cursar cirurgia i anatomia al Reial Col·legi. Si s'obria escandalosament la mà i es començava poc més poc menys que a regalar títols ¿què dirien els de Cervera? I això no eren temors gratuïts (317).

El que si coneixem perfectament fou la labor de 1767, que va ser inferior a la del 1766. Respecte al nombre de denúncies tenim constància de les següents:

a/ Francesc Solà, d'Oristà, va denunciar a Antoni Casalins el 25 de febrer (318).

b/ Josep Puntonet, de Garriguella a Josep Illa i Noguer amb exercici a Rabós, el 25 d'abril. Però al cap d'un any Illa encara seguia a Rabós (319).

c/ Joan Casas, de l'Escala a Abdon Puig que exercia a Albons (Baix Empordà), l'11 de maig. L'alcalde d'Albons intercedí davant de Francesc Puig. Aquest li recomanà que el seu protegit demanés al col·legi l'examen amb exempció de l'escolaritat (320).

d/ Desconeixem qui va denunciar a Pere March (321) que tenia botiga a Reus el 12 de juliol, i a Joan Iscla, a Cubells, el 25 d'abril (322).

e/ A Joan Isern establert a Cornellà se li privà l'exercici de la cirurgia el 19 de gener (323).

f/ També les curanderes eren objecte de vigilància. El 4 d'octubre de 1766 s'autoritza a Pere Martirià, cirurgià que havia estat aprovat pel protomedicat el 28 de setembre de 1759 (324), a procedir en contra d'unes curanderes (325).

Els títols especials que s'atorgaren foren els següents:

a/ Josep Cabanelles el 19 de febrer, prèvia una denúncia del 8 de gener de Marià Dot (326, 327).

317.- La universitat de Cervera no badava. En una carta datada el 24 de gener de de 1767 Puig informava a Virgili de que "la universidad de Cervera tiene un Diputado en Madrid para gestionar poder graduar en Cirugía". Segons que diu Puig "se irían allí los estudiantes por el rigor de los exámenes de Barcelona". I afegia "el depósito" -és a dir el pagament dels drets d'examen- "es lo que menos importa" (AUC. Mss. 763-218).

318.- AUC. Mss. 763-125

319.- AUC. Mss. 763-239

320.- AUC. Mss. 763-245

321.- AUC. Mss. 763-266

322.- AUC. Mss. 763-240

323.- AUC. Mss. 763-118

324.- AUC. 91, 27 D

325.- AUC. Mss. 763-186

326.- AUC. Mss. 763-581

327.- AUC. Mss. 763-211

b/ Josep Mir el 21 de febrer. L'havia recomanat el Governador de Girona, Nicolàs Alvarez (328, 329).

c/ Josep Brossa, de Balaguer. Aquí tot es limità a renovar-li el 5 de maig una llicència (330) que el protomedic li havia atorgat el 3 d'octubre de 1758 (331).

d/ El cas Tanca la Porta. Aquest era un cirurgià de les terres de Lleida conegut amb aquest renom. L'alcalde de la Fuliola va testimoniar que el dit Tanca la Porta "tenia autorització del metge i del cirurgià locals". Puig es va dirigir el 6 de maig al lloctinent de Lleida en aquests termes: "Tome informes para complacer al Sr. Gispert, muy interesado a su favor, y veremos de tancar la porta a este enfadoso asunto". És l'única nota d'humor que hem aconseguit trobar en la copiosa correspondència de Francesc Puig (332).

e/ Joan Gorgoll, establert a Figueres, el 9 de juny, havia iniciat els contactes amb Puig l'any 1765. El 7 de desembre d'aquest any Puig li escrivia: "diga de quantos exámenes quiere pasarse, donde quiere estar establecido, si el Pueblo le quiere y solicita, si tiene los papeles necesarios y otras infinitas cosas...lo mejor...es benirse acá que de palabra lo entenderá mejor y no le hará mal entrar algunos dias en las clases para renovar las especies"(333). Gorgoll hi va anar i Puig es va preocupar per ell. N'és testimoni una carta del 24 de gener de 1767 dirigida a algú que el deuria recomanar:"he hecho quanto he podido...pero es de un genio tan lento...por el marzo podrá exponerse a los exámenes" (334). Com hem vist va haver d'esperar el juny.

f/ Altres casos són els següents: Joan Barrera, de Bellver de Cerdanya el 5 de novembre (335); Pau Iscla, el 8 de novembre (336); Pedro Romero, el 15 de novembre (337), i Josep Surruct, el 18 de novembre (338).

També en aquest mateix any, el 4 de març de 1767 el president i el director des de Madrid van donar a Miquel Pla, que era practicant major de l'hospital de Girona, un permís provisional amb l'obligació d'examinar-se al cap de tres anys (339).

Durant els anys que van anar de 1768 al 1780, l'activitat anti-intrusisme va anar minvant. Es probable que fos degut a que ja s'havia fet bastanta neteja. L'activitat durant el 1768 va ser més aviat modesta. Les denúncies i els intents de tancament de botigues foren:

328.- AUC. Mss. 763-211

329.- AUC. 167, 582

330.- AUC. 134, 560

331.- AUC. 91, 19

332.- AUC. Mss. 763-241

333.- AUC. Mss. 763-112

334.- AUC. Mss. 763-218

335.- AUC. 134, 561

336.- AUC. 134, 84

337.- AUC. Mss. 763-198

338.- AUC. 167, 582

339.- AUC. 134, 560

a/ Miquel Mestre que exercia a Balaguer fou denunciat per Antoni Romero el 23 de gener (340).

b/ Francesc Voltas que exercia a Vilaseca de Solcina fou comminat el 3 d'agost a tancar l'establiment per ordre del batlle (341). Però la cosa va quedar en un no res perquè el 7 de desembre Puig explicava al tinent de Tarragona que per obtenir el títol sense cursar estudis "es preciso acudir a la Corte para que le dispensen los años de estudio...de otro modo no le podemos admitir a exámenes" (342).

Les denúncies contra Jaume Porta i Josep Quibus, han estat comentades a part. Les llicències sense estudis concedides foren a Antoni Valls i Moragas, de Sant Gregori, el 18 de febrer (343); a Joan Puig, d'Aiguafreda, el 2 de maig (344); a Antoni Turbias, d'Organyà, el 2 de juliol (345); a Sebastià Santamaria, de Sant Pere Pescador, el 12 de maig de 1769 (aquest cirurgià treballava amb un títol del protomedicat que no era vàlid perquè era posterior al 1760. Després de denúncies i amenaces que es remuntaven a l'abril de 1768 s'aconseguí regularitzar la situació (346); a Egidi Serra, el 13 de maig de 1769 (347); a Pere Rernaut, el 15 de juny de 1769 (348); a Josep Monclús que el 17 de juliol de 1769 es va establir a Flix; a Lluçia Belloch, el 12 de juny de 1770 (349); el 31 de gener de 1765 ja s'havia cursat l'ordre de tancar-li la botiga (350).

Pere Virgili va concedir llicència a Joan Miró per a exercir a Barberà el dia 8 de juliol de 1770 amb la condició de presentar-se a exàmens al cap d'un any. Ja el desembre de 1766 s'havia interessat per ell un personatge -Don Pedro Ximeno- i Puig escrivia: "si comparece con la certificación que ofrece se le despachará su licencia...tendremos complacencia de servir a Don Pedro" (351). Però el 6 de maig de 1767, és a dir al cap de mig any Puig escrivia: "no se ha presentado Juan Miró...decidiremos cuando alegue sus razones" (352). També es va anar mantenint el capítol de les denúncies més o menys fundades:

a/ Grau Pujol que exercia a Sant Feliu de Guíxols, va presentar una denúncia contra Romà Passapera el 24 de juny de 1774 (353).

340.- AUC. Mss. 763-300

341.- AUC. Mss. 763-328

342.- AUC. Mss. 763-347

343.- AUC. 134, 561

344.- AUC. 134, 582

345.- AUC. 134, 562

346.- AUC. Mss. 763-359, 364, 365

347.- AUC. 167, 583

348.- AUC. 167, 583

349.- AUC. 134, 128

350.- AUC. 167, 584

351.- AUC. Mss. 763-206

352.- AUC. Mss. 763-241

353.- AUC. Mss. 763-562, 566

b/ Felip Ribalta Personero va denunciar a Jaume Porta, establert a Cabanabona. Com de costum l'alcalde de Cabanabona no s'havia dignat contestar dues cartes comminatòries de Francesc Puig, datades el 21 de juny i l'11 d'octubre de 1768 (354).

c/ Hi havia denúncies que després resultaven ser falses com la de que Josep Quibus, cirurgià establert a Seròs anava col·locant als seus fills, sense títol, pels pobles dels voltants, segons carta del 28 d'octubre de 1768 (355, 356). O la de Marià Fornesa per part dels metges i un cirurgià de Torroella de prendre-los-hi la clientela de la que en sortí innocent (10 d'agost de 1773) (357).

També hem trobat reincidents. Serien aquells pobres diables que van de poble en poble. Joan Carabassa fou denunciat el 30 d'octubre de 1768 perquè treballava als Omellons i li prestava el títol el cirurgià establert a Torrefarrera. Els Omellons estan a 35 kilòmetres de Torrefarrera. En cas d'urgència el titular trigaria unes set hores en personar-se, i en total catorze (set d'anar i set de tornar). La situació d'en Carabassa no podia defensar-se de cap manera. Per això hagué de plegar (358). Però dotze anys més tard Francesc Huguet, instal·lat a l'Albi, va escriure a Francesc Puig que Joan Carabassa "se aposentà amb sa muller farà un any" (359).

En ocasions els qui repeteixen són els denunciants. Josep Segarra, amb botiga a Bellpuig va denunciar el 28 d'octubre de 1769 a Sebastià Esteve i amb data de 22 de febrer de 1772 a Ramon Puig que exercia a Vilanova de Bellpuig com "barbero y sangrador sin título legítimo" (360).

També sorgiren individus amb vocació d'inquisidors. Domènec Boter establert a Palamós, el dia 18 de maig de 1765 va queixar-se, sense citar noms, de la competència que li feien cirurgians sense títol i curanderos. Demanava a més a més poders especials per a perseguir-los (361). Puig li va contestar que facilités noms concrets i tocant a la delegació de poders li deia: "no estamos en aquellos tiempos en que necesitábamos suplentes"(362). Però Boter era un obsessiu de la persecució. El 29 de juny denunciava a una curandera i donava els noms dels cirurgians que receptaven remeis interns (363). Puig va advertir al lloctinent de Girona de que Boter no tenia cap autoritat, en carta del 17 de juliol. L'assumpte va culminar amb una carta

354.- AUC. Mss. 763-325, 339

355.- AUC. Mss. 763-340

356.- AUC. Mss. 763-344

357.- AUC. Mss. 763-459

358.- AUC. Mss. 763-338

359.- AUC. Caixa 301-1972: 9

360.- AUC. Mss. 763-428

361.- AUC. Mss. 763-57

362.- AUC. Mss. 763-75

363.- AUC. Mss. 763-67

que Boter va dirigir a un altre cirurgià, de nom Joaquim Camó, en la que es presentava com a comissionat de la Reial Escola. Aquesta carta va arribar a Madrid (364). Aleshores Puig va ordenar a Boter que l'anés a veure a Barcelona, el 3 de setembre. La bronca deuria ser de les que fan època. En carta al lloctinent de Girona Puig li deia que considerava aquell incident acabat mentre Boter "se contenga en los límites que nos tiene ofrecidos" (365). Sembla que va fer bondat perquè va trigar uns quatre anys en fer una nova carta acusatòria, i encara sense masses precisions. Puig el 4 d'agost de 1769 li digué que donés els noms dels que exercien sense títol i els de les vídues que havien esgotat l'any de gràcia per a mantenir l'establiment (366). Sabem que més tard va denunciar a la vídua Pannon per una carta de Puig del 13 de desembre de 1769. Com expliquem en el capítol corresponent, aquest problema es va resoldre favorablement a base d'una generosa interpretació de la llei per part de Puig (367).

En certa ocasió Francesc Puig va intentar actuar com a àrbitre. Salvador Oliver, cirurgià establert a Granollers, recolzat pels apotecaris, va denunciar al cirurgià romancista nomenat Cosme Parés. Aquest Cosme havia treballat l'any 1765 a l'Horta de Sant Joan. Puig el va defensar fent veure al lloctinent de Tortosa que el seu títol era legítim perquè li havia estat expedit per un examinador del protomedicat: Francesc Piquer (368). Davant de la denúncia de Granollers, Puig va escriure el 27 de febrer de 1772 una carta a Salvador Oliver i una altra a Cosme Parés, on els hi deia que s'havien de presentar al col·legi de Barcelona el dia 9 de març següent a les 10 del matí per a discutir el problema.

13.- De 1780 en endavant

Fou aleshores que intentà aplicar amb totes les seves conseqüències la política a la que Virgili hagué de renunciar. Cal dir, a favor de Francesc Puig, que l'any 1780 quan va assolir la direcció havien passat vint anys i, teòricament ja no tenien cap raó de ser les històries dels intrusos i els altres casos penosos del gendre o del fill que no s'havia diplomant a temps. El que va passar fou que, com ja hem dit, la seva capacitat de comandament era notòriament inferior a la seva ambició. Això originava disposicions contradictòries. És a dir, en la seva persona no s'acomplia allò que s'exigia a un rei de l'edat mitjana, per a ser un bon rei: "que el su sí sea sí et el su non sea non". Perquè Puig un dia deia no i a l'endemà deia sí. Si a tot això hi afegim el mal geni i la supèrbia en el tracte comprendrem molts dels seus fracassos i maldecaps.

Durant el 1780 Puig va estar molt ocupat en treballar-se el seu nomenament en propietat, de manera que la seva activitat exterior vers el medi rural, fou més aviat modesta.

364.- AUC. Mss.763-79

365.- AUC. Mss. 763-90

366.- AUC. Mss. 763-375

367.- AUC. Mss. 763-384

368.- AUC. Mss. 763-112

A tall d'exemple citarem la denúncia per part de Francesc Ginés en contra de Manuel Tallada, que exercia a Masroig sense títol ni privilegi, segons que deia el 9 de maig. Per cert que els veïns havien demanat que no s'expulsés a Tallada i argumentaven que si se n'anava del poble, el cirurgià diplomad més proper estava a quatre hores (369). Puig els hi va contestar el 15 de febrer que més valia un diplomad a quatre hores que un empíric al mateix poble.

També pertany a 1780 el procés contra Josep Lloret a qui se li imposà una multa i se li va incautar el títol. Però al final, era el 30 de desembre, se li comunicà que tenia un mes de temps per a presentar-se a examen i que "verificada su pericia se le devolverá el título aprendido", i la multa (370). Durant el mateix any hi hagué una denúncia en contra de Francesc Carlet, el 21 de desembre (371).

Ja seria l'any 1781 quan Puig revestit de plens poders, i com veurem, plenament recolzat des de Madrid pel primer cirurgià del rei Pedro Custodio Gutiérrez, que inicià l'ofensiva contra l'intrusisme. El dia 9 de gener cursà una circular prenent que li fossin enviats tots els títols estesos entre 1776 i 1779. És a dir durant l'època de Roland. Alguns lloctinents alarmats li posaren pegues. Deien que això ocasionaria fortes despeses de correu i que necessitarien l'assistència dels corregidors (372). D'altres però obeïren. Foren Nicolau Llobera, de Manresa, Josep Fort, de Tarragona (373), i el de Vic (374). La tasca era rēalment difícil. La gent estava habituada a la poca operativitat del col·legi. Les amenaces de Francesc Puig no feien por a ningú.

Ramon Roca que exercia il·legalment a Vilanova d'Escornalbou, figurant com un fadrí de Josep Olivé titulat establert a Riudoms, rebé de Roca en resposta a la notícia de que li havien dirigit un ofici manant-li tancar la botiga d'Escornalbou, "que no le hiciese temor, que se podría fregar el trasero", amb el paper de l'ofici (375). En aquestes condicions netejar Catalunya d'empírics, resultava una cosa per desanimar el més coratjós (376). Tanmateix Puig no es féu enrera. Les dificultats venien de tots cantons.

369.- AUC. Caixa 301-1968: 24

370.- AUC. Caixa 306-1460: 8

371.- AUC. Caixa 306-1460: 38

372.- Cal tenir present que això ho intentà Puig el 1779 sense gaires resultats positius.

373.- AUC. Caixa 302-1990: 106

374.- AUC. Caixa 302-1990: 104

375.- AUC. Caixa 302-1990: 79

376.- Però no tothom defugia una política de control sobre els cirurgians. Eren molts els que opinaven que s'havia d'acabar amb les situacions irregulars. Joan Carceller titular de Tivissa demanava a Puig en una carta datada el 7 d'agost de 1781 que "se sirva dar en ello la más seria providencia cortando el referido abuso y privando a todos los que sin título exersen esta noble facultad de cirugía...de lo contrario los que tenemos título estamos perdidos" (AUC. Caixa 302-1990: 28). D'altra banda que la de l'any 1781 no fou la primera temptativa d'acabar amb els empírics. Ja hem parlat de la gran campanya de 1766. Diguem també que el 1779 el tinent de Tortosa Cosme Bordas, rebé l'ordre de revisar títols.

Josep Carbonell va pretendre establir-se a Salt, on hi treballava un intrús. Es va deixar aconsellar per Josep Capdevila que en aquells moments era un dels mestres del col·legi. Aquest li va dir "que hiziese un mamorial y que lo presentase al Tiniente de Rey y que él hiziese justicia y si acaso no la hiziese que recorriese a V.S." (és a dir a Puig). El cas és que el tinent va comminar l'intrús a que li exhibís el seu títol i en cas de no tenir-lo que "se abstuviese de dicho arte"(377). Però aquest intrús era molt eixerit i s'havia buscat la protecció de les autoritats de Salt a base de demanar-los-hi diners a préstec. Diners que perdrien si ell tancava la botiga i se'n anava del poble. I al damunt fins i tot malparlava del col·legi: "no ensenyan mas que hablar, que bale más su práctica que todo lo que a ese Colegio nos pueden enseñar". El bó del cas és que, pel que es desprén de la carta de Carbonell, aquella plaça a Salt li havien ofert a ell quan cursava el primer any: "y entonces estaba en la Clase de Anatomía y no me quise mober porque quise cumplir mi obligación como le consta a V.S...los que ante mano eran más favorables por mí, ahora porqué tienen la deuda se han buuelto para él". Per últim Francesc Puig informava que un tal Pere Ministrat "que está empleado en el Hospital del Rey" pretenia aquella plaça i li demanava el seu ajut a la desesperada: "VS. hará lo que sea de su gusto pero la Razón y la Caridad por Dios favor que espero y gracia de la caridad de V.S. que me tendrá presente en la Razón", segons una carta datada a Girona el 3 de gener de 1780 (378).

Una altra astúcia per part dels intrusos era la de disposar de títols falsificats. És el que va passar amb Jaume Ferrer sagnador que treballava a Copons. Aquest sagnador afirmava que tenia un títol del protomedicat de Madrid, però es negava a ensenyar-lo (379). Altrament la gent deia que des de molt de temps no sabien que s'hagués mogut mai del poble, i per tant era estrany disposar d'un títol que precisava haver passat un examen a Madrid. Finalment l'alcalde pogué saber que a Madrid no tenien cap notícia del títol (380). Malgrat tot, la campanya de denúncia a l'intrús va anar endavant.

L'11 de febrer de 1781 Puig va rebre la nova de que a Llívia s'hi havien establert Miquel Ferrer i Joan Barnola "fugitiu" de l'escola (381).

També es denunciaren situacions que s'anaven tolerant durant el temps en què Puig tenia les mans lligades per Roland. Per exemple el 24 d'agost de 1783 Pere Torres, de Torrefarrera, va denunciar Francesc Guasca, establert a Vilanoiva d'Alpicat. La situació il·legal denunciada ja venia del 1760 (382).

377.- AUC. Caixa 301-1972: 19

378.- AUC. Caixa 301-1972: 19

379.- AUC. Caixa 301-1969: 8 i 10

380.- AUC. Caixa 301-1990: 84, 85

381.- AUC. Caixa 301-1996: 3

382.- AUC. Caixa 301-1976: 70

Sumaritzant una mica recordem unes quantes denúncies: Pasqual Vives (383) denuncia a Joan B. Llauredó perquè no tenia títol, el 7 d'agost de 1781 (384); Francesc Albin i Cirera fou denunciat per intrusisme a Algerri i altres pobles veïns el 1782 (385); Miquel Santoll denuncià a Josep Romero, establert a Algerri, el 31 de desembre de 1782 (386); Bonaventura Bertran (387) cirurgià d'Agramunt insinuà en una carta del 25 d'octubre de 1783 a Puig, que Josep Pasqual, que havia estat aprovat l'any 1765 amb dispensa d'estudis, era "de infecta prosapia" (388). El 14 de juny de 1784 es va resoldre un problema: Raimon Salgot que exercia a Berga portava uns anys en situació irregular. Un cirurgià d'aquella localitat, Tomàs Junquet l'acusà el 20 de juliol de 1781 de "pirata..que sin graduación, título, ni estudios...me está usurpando el pan"(389). Però el 14 de juny de 1784 l'auditor de guerra ordenà que Raimon Salgot fos admès a examen.

Examinem ara algunes particularitats de la campanya de 1781-1784.

14.- Sagnadors i pobles de més de tres-cents habitants

Començarem pel problema plantejat pels sagnadors establerts a les viles de més de tres-cents habitants. Els sagnadors no hi podien actuar. Quan ho feien es produïa la consegüent denúncia per part d'algun romancista de dos exàmens o d'algun cirurgià llatí. Aquells conflictes acabaven de manera diversa. La manera més senzilla era que el romancista d'un examen demanés al col·legi fer un segon examen i pagar la diferència entre un títol i un altre. És clar que això era entrar per la porta falsa perquè aquell sagnador només havia cursat tres anys, quan els romancistes de dos exàmens n'havien estudiat cinc. Però la consigna era fer la vista grossa, mirar d'aprovar-los i deixar resolt un conflicte. Joan Font i Esteve es graduà de romancista d'un sol examen el 8 de maig de 1768 (390). No sabem res d'ell fins a l'any 1780 en que figura establert a Montroig del Camp i denuncia la irregularitat d'un "fugitiu" (391) del Reial Col·legi que emparat pel cirurgià diplomat Josep Olivé, de Riudoms (392), treballava a Vilanova

383.- AUC. 91, 31 D

384.- AUC. Caixa 302-1990: 17

385.- AUC. Caixa 301-1976: 6

386.- AUC. Caixa 301-1976: 6

387.- AUC. 167, 580

388.- AUC. Caixa 302-1989: 10

389.- AUC. Caixa 302-1990: 23

390.- AUC. 166, 69

391.- Era Ramon Roca del que ja n'hem parlat. Tenia aprovats tres cursos. Set anys més tard protagonitzà un altre episodi d'intrusisme quan treballant al Rourell fou denunciat per Josep González de Arcos, que exercia a Castellvell del Camp (AUC. Caixa 306-1460: 41).

392.- AUC. 134, 110

d'Escornalbou (393, 394). El bó del cas era que Font no podia actuar en llocs de més de 300 habitants, perquè era sagnador, quan de fet en aquells moments Montroig ja rondava els 2.000. Per tant Joan Font, que tant invocava l'acompliment de la llei, la infringia. I la infringia doblement perquè a més a més prestava el nom a l'operador de Rafael Reñer, del mateix Montroig, mentre aquest estudiava a Barcelona en espera de graduar-se al Reial Col·legi. Algú deuria denunciar aquella irregularitat. Joan Font i Esteve ho arranjà demanant al col·legi de ser admès a un segon examen el 13 de novembre de 1784.

Un altre conflicte semblant va tenir un desenllaç ben diferent. Ramon Llaurador pertanyia a una família de cirurgians. Era fill d'un cirurgià de Rocafort de Queralt, i dos dels seus germans també exercien la mateixa professió. Sense títol de cap mena es va establir a Cabra del Camp. Per una denúncia del titular Joan Mestre, Puig obligà al corregidor de Montblanc que l'expulsés (395). Llaurador va demanar d'examinar-se de "sagnador sense estudis al col·legi" i el van aprovar el 20 de novembre de 1766 (396). L'any 1781 el trobem exercint a les Borges Blanques. La seva situació tornava a ser il·legal perquè aquella població ultrapassava de molt els 300 habitants (397). Però tot fa pensar que la gent de les Borges n'estava contenta i no tenien ganes de pagar més per un desconegut. Denunciat el cas per Joan de Azevedo, l'alcalde va rebre l'ordre de tancament de la botiga (398). A l'ajuntament es va adoptar una tàctica d'aparent obediència, tot contestant al col·legi que Llaurador no els hi havia fet cap cas (399). Simultàniament deien a Azevedo (400) que ell tenia la raó. Aleshores van escriure a Pedro Custodio Gutiérrez, de Madrid, demanant una solució. Aquest els hi va contestar que tot estava en mans del vice-president del col·legi, que en aquell moment era Rancé. Així anava passant el temps i Azevedo perdent la paciència. Fins que va veure la possibilitat d'establir-se a l'Espluga de Francolí. L'alcalde de les Borges, Ramon Farrerons va cloure l'afer donant la culpa a tots els altres: "sólo me resta abandonar...pues yo aunque por mi oficio debo procurar el bien de este público no debo ser zelador de los fueros de essa Real Escuela" (401). Total que Llaurador no es va moure de les Borges; l'alcalde va quedar com un senyor, i Azevedo no tingué altre recurs que esbravar-se dient que tot havia estat "en vilipendio de las Reales Ordenanzas (ja que) Borjas Blancas pasa de los 300 habitantes" (402).

393.- AUC. Caixa 302-1990: 79

394.- AUC. Caixa 302-1989: 10

395.- AUC. Caixa 306-1460: 16 bis

396.- AUC. 134, 52; 167, 58; Mss. 763-7

397.- Segons el cens de Floridablanca (1787) hi havien mil set-cents habitants.

398.- AUC. Caixa 302-1990: 13

399.- AUC. Caixa 301-1972; 12 i 10

400.- Els Azevedo de Zaravia eren tres germans: Joan, Pere i Santiago que havien estat graduats de llatins al reial col·legi de cirurgia de Barcelona. El primer es va graduar de dos exàmens el 30 de juny de de 1777 (AUC. 134, 419).

401.- AUC. Caixa 301-1972: 11

402.- AUC. Caixa 302-1990: 27

15.- Els recursos a Madrid

Una font de tribulacions per a Puig fou la possibilitat de que el seu adversari plantegés un recurs a Madrid. Sempre que això s'havia produït ell n'havia sortit amb les mans al cap. Per això quan més o menys sordament algú li insinuava que exposaria el seu cas a la Cort li agafaven tots els mals. Aquesta al·lèrgia no era infundada. Era el fruit d'una sèrie d'experiències desagradables.

Un dels casos més clamorosos fou el de Guillem Cerdà, de Constantí. Cerdà exercia en aquell poble amb un privilegi de cirurgia signat pel protomedicat de Madrid. Un títol d'aquesta mena era vàlid per tot l'estat. Però a partir del 1764 els cirurgians que volguéssin exercir a Catalunya havien d'obtenir el títol als col·legis de Càdis i de Barcelona. Es va començar intercanviant cartes seguit d'una denúncia al capità general. Va intervenir la Reial Audiència de Catalunya i es va arribar a embargar una casa propietat de Cerdà. Aquest embargament es va fer per respondre del pagament de dues multes de dos-cents rals, per les costes judicials, i les despeses de desplaçament del lloctinent de Tarragona (403). Puig confiava molt en la seva raó. Durant els tres anys que va durar el procés, sempre animava al lloctinent de Tarragona: "tenemos orden particular de la Corte...no tema los dicerios de Cerdà pues por ningún motivo podrá salir bien de su empeño"(404). A les darreries de 1768, Cerdà se'n va anar a Madrid. Puig escrivia al lloctinent de Tarragona: "se sabe que Cerdà vuelve mal despachado de Madrid y que quiere sujetarse a los exámenes del Colegio"(405). Al cap de mig any encara insistia: "Vm. no afloxe porqué quantos más gastos se hagan será peor"(406) (per a Cerdà). Doncs bé. El plet el va guanyar Cerdà. I això malgrat tot l'optimisme de Puig. Virgili va començar a emmalaltir a la darrerria de 1769 (407) i el protomedicat de Madrid es va trobar sense un adversari fort. En aquell moment va guanyar la llei de l'embut. Cerdà va continuar a Constantí i el col·legi hagué de pagar les despeses d'escrivà que van pujar més de tres-cents rals (408). Puig s'hagué d'empassar aquell gripau de viu en viu, i no li va quedar cap més recurs que la protesta epistolar. Ell sempre tan obedient i submís envers Virgili, es va veure defraudat. Li va retreure encara que només fos per una vegada, que tot allò havia estat "un desaire para la Escuela" ja que per a més inri "hay que restituirle los apremios y los gastos que han ocasionado su tenacidad", segons que deia en una carta del 30 de setembre de 1769 (409).

A la part que dediquem a les funcions de Francesc Puig com a cirurgia major de l'exèrcit, trobarem un afer del que també va sortir-ne amb les mans al cap després de la intervenció de Madrid.

403.- AUC. Mss. 763-270, 304, 317, 319, 321, 337, 338

404.- AUC. Mss. 763-339

405.- AUC. Mss. 763-347

406.- AUC. Mss. 763-368

407.- AUC. Mss. 763-397

408.- AUC. Mss. 763-401

409.- AUC. Mss. 763-378

Un altre exemple d'aquest intervencionisme centralista és el de Raimon Prat. En aquesta ocasió però els bons oficis de Virgili van salvar la cara de Puig encara que també es va molestar. Ho explicarem curt i pla. Raimon Prat era un cirurgià que treballava a les Borges Blanques amb un títol del protomedicat. Aquest títol el facultava, a tot estirar, per fer de sagnador i poder treballar en poblacions de menys de 300 habitants. La seva situació, doncs, era il.legal. Puig havia escrit a l'ajuntament anunciant-los-hi que els hi enviaria un cirurgià de nou exàmens. Prat que veia perillar la seva feina va demanar d'establir-se a Balaguer, i l'ajuntament s'hi avení. Però tampoc era Balaguer un lloc per a un sagnador. Els de Balaguer es van dirigir directament al capità general de Catalunya, i aquest va trasmetre l'assumpte al primer cirurgià de cambra. Prat va prometre que s'examinaria al col.legi al cap d'uns mesos (410). Pere Perchet, que en aquell moment era el primer cirurgià, contestà a l'ajuntament de Balaguer juntament amb Pere Virgili el dia 10 d'agost de 1767 que no podia ser "pues es menester que estemos seguros de su suficiencia para darle essa Facultad; todo lo que podemos hacer...es que caso de faltarle (a Prat) el dinero...en virtud de un fianza abonada se le aguarde el espacio de un año, lo que escribiremos al Colegio de Barcelona" (411). Quan Puig va comprovar que els de Balaguer s'havien saltat la seva autoritat, els hi va escriure el 5 de setembre aquestes línies: "huviera aplicado mi corto valimiento a beneficio de essa ciudad y del pretendiente Ramón Prat, a no haver puesto en manos del Capitán General, cuyo expediente está en esta Secretaría...nos vemos en la precisión de manifestar la sinrazón de este Ayuntamiento para apoyar la pretensión...yo lo siento infinito tanto por no poder manifestar al Ayuntamiento mi complacencia, quanto para favorecer al interesado que se merece toda mi atención...Veremos lo que determina S.E." (412). El 23 de setembre, és a dir un parell de setmanes més tard Raimon Prat fou exhortat: "ha sentido la Escuela...establecerse en Balaguer...contra ordenanzas y haver abandonado Borjas después de haverle hecho mil favores...para quedar seguro en Balaguer es preciso que venga luego a sujetarse a exámenes que, de lo contrario, se procederá contra Vm." (413). Puig va complir les amenaces i per a cobrar una multa imposada a Prat embargaren béns per valor de vint-i-cinc lliures a la seva muller. Dos mesos més tard es va arribar a un acord. Puig va guanyar la partida perquè Prat es va examinar. Li foren retornades les vint-i-cinc lliures que havia pagat, i que havien estat retingudes per l'alcalde de les Borges (414). El 23 de gener de 1768 regnava una cordialitat entenedridora. Puig dirigint-se a Prat li digué: "el asunto del Bayle de las Borjas" (les 25 lliures) "está despachado y a su favor". També sobre un malalt que Prat havia recomanat a Francesc Puig, li diu: "del sujeto con la hernia que venga que se podrá operar no estando interesado el cordón...no perderá nada en que lo veamos" (415).

410.- AUC. Mss. 763-272, 273

411.- AUC. Mss. 763-276

412.- AUC. Mss. 763-276

413.- AUC. Mss. 763-278

414.- AUC. Mss. 763-287, 300

415.- AUC. Mss. 763-300

Per últim en un altre cas no es va passar d'una mera i simple amenaça d'adreçar-se a Madrid. A Pontons hi exercia el cirurgià Jaume Andreu diplomat pel col·legi. Va denunciar a Nicolau Jofre com a intrús. Com sempre, a desgrat de totes les sentències de l'auditor de guerra, no aconseguiren fer-li tancar la botiga. Andreu desesperat escrivia el 23 de setembre de 1781 a Francesc Puig: "suplico se digne participarme si V.S. junto con el Sr. Auditor de Guerra tienen potestad o poder para privar a dicho Jofre; que quando no, me valdré del poderoso medio que tengo con el Sr. Don Francisco Trevinyo, Alcalde de Casa y Corte en Madrid para proceder con toda brevedad y rigor en el presente asunto" (416).

16.- Altres problemes del medi rural

No tot consistia en els maldecaps dels intrusos. Francesc Puig havia d'afrontar-se a picabaralles entre metges i cirurgians; i entre els propis cirurgians. És curiós que dos d'aquests conflictes es van originar a rel del buidament d'una ascites.

La baralla amb els metges es va produir a Vilafranca entre Antoni Ginesta i el doctor Morgades. El primer era un cirurgià llatí que aconsellà procedir al buidament d'una enorme ascites, atès que l'estat general del malalt era excel·lent. El metge del malalt era el dit Morgades. Aquest va cridar en consulta al catedràtic de medicina de Cervera, doctor Andolfo. Segons Ginesta el doctor Andolfo "era el enemigo capital del Real Colegio". Els dos metges van decidir de ser presents a l'acte de la paracentesi. Quan havien sortit set lliures de líquid li van dir "con imperio, sierre osted, a lo que respondí que con modo lo serraría...aviendo aún en la cavidad más de 30 libras de agua y el enfermo con robustez". No hi valgueren arguments. Ginesta prou es va explicar que "modernament" es podia fer una paracentesi sense tèmer "las lipotimias o bascas". Ells dubtaven entre deixar una cala de roba a través del trenc de la punció, de manera que el líquid anés sortint lentament, o bé deixar la cànula i anar retirant cada dia una mica de líquid. Amb penes i treballs Ginesta aconseguí treure el tràicar. Ginesta hagué d'aguantar un devesall d'invectives. En primer lloc Morgades va deixar els "mètodes moderns" del col·legi com un drap brut. I a continuació Andolfo acusà als cirurgians de voler-ho saber tot; de receptar en tota mena de malalties, i que encara que fossin de nou exàmens no sabien res de res. Aquella paracentesi es deuria infectar perquè sobrevingué una forta febrada i la mort del malalt (417). Ginesta va quedar amb la consciència tranquil·la i convençut de que si s'hagués aplicat el "mètode modern", o sigui buidar tota l'ascites el malalt no hauria mort.

L'altre cas fou el d'un pagès de Figueres de seixanta quatre anys, que després d'un insult apoplètic i d'una intensa diarrea va presentar una "hidropecia assitis". Jaume Pons, que era el metge que el portava, va considerar a la vista de l'estat del malalt que la paracentesi estava contraindicada. Però veient que anava empitjorant va recomanar a la família que fos visitat pel cirurgià Agustí Raguer. Aquest confirmà el criteri del

416.- AUC. Caixa 302-1990: 130

417.- AUC. Caixa 302-1990: 125

metge de no fer res. Però "noticioso Joseph Lluís, cirujano romancista, del fatal pronóstico...no dexó de publicar que lo curaría". Total que anà a veure el malalt. I entre Lluís i el manescal Raimon Llenas li buidaren el ventre. Tres dies més tard tot estava igual que abans. L'ascites s'havia reproduït. Ragner acusava a Lluís d'haver receptat purgants al malalt "tan fuertes como el de la jalapa y gota gamba y por el vino alterante que luego de haver bebido...le parecía como si había bebido fuego", que ocasionaren al pobre malalt una diarrea brutal i hemorràgica.

Tot això fa que ens trobem enfront d'una denúncia per exercici il·legal de la medicina per part d'un cirurgià. Perquè no solament es va criticar a Josep Lluís per haver administrat sense concurs del metge purgants a un hidròpic, sinó que segons es va dir ho havia fet amb freqüència amb altres malalts. I això ho tenien prohibit els cirurgians. Però en el cas de Josep Lluís encara hi havia un pitjor: envaïa ultra les atribucions dels metges, les dels apotecaris perquè "se compone las medicinas en casa, como purgas, píldolas, la desolución de sublimado corrosivo.." (418).

També es va donar el cas invers: El metge Francesc Malla, de Vilaplana, fou denunciat pel cirurgià d'aquella localitat Onofre Ravascall, de practicar la cirurgia. La resposta de Francesc Puig no es feu esperar. El 24 d'octubre es dirigí a l'alcalde de Vilaplana i aquest anà a trobar a Malla, i l'assabentà de la denúncia. Visiblement molest, el metge li digué que això era mentida i que ell -l'alcalde- no tenia capacitat tècnica per dir si un acte era quirúrgic o mèdic (419). Però Onofre Ravascall havia pogut veure un contracte d'igualtat entre els veïns de la Mussara (420) i F. Malla, on aquest es comprometia a prestar-los-hi assistència mèdica i quirúrgica (421). Davant d'això Francesc Puig va enviar un ofici al batlle de la Mussara en el que li advertia que havia d'ordenar a Malla que s'abstingués d'exercir la cirurgia (422). El secretari municipal de Vilaplana explica que el dia 22 de novembre de 1780, l'alcalde, que era analfabet, es va fer llegir l'ofici i va ordenar que se'n fes lliurament al metge. El secretari ho va fer dos dies després: "me devolvió por dos vezes el escrito...con mucho desprecio diciendo que si se encontrara Bayle" (és a dir que si fos alcalde) "no haría caso de semblante escrito y que él mismo por no ser el escrito auténtico en papel sellado, proseguiría a ejercer la Cirugía como antes" (423). El 24 de gener l'alcalde de la Mussara va rebre l'ordre d'executar una multa de 2.000 rals que per desobediència havia estat imposada a F. Malla (424). Però va sortir un imprevist: el notari que havia d'aixecar l'acta de l'embargament de béns en el cas de que la multa no es pagués, no

418.- AUC. Caixa 302-1990: 43

419.- AUC. Caixa 302-1989: 31

420.- Actualment per carretera hi han dotze kilòmetres entre Vilaplana i la Mussara. Però en línia recta o sigui per viarany de la muntanya només n'hi han dos.

421.- AUC. Caixa 302-1989: 7

422.- AUC. Caixa 302-1989: 26

423.- AUC. Caixa 302-1990: 2

424.- AUC. Caixa 301-1975: 10

volgué "hir a la execución...sin saber quien pagaría los gastos". Comptat i debatut, el 3 de febrer de 1781 tot seguia igual.

Altres denúncies documentades entre professionals foren les següents:

a/ Manuel Espinosa metge establert a Amposta denuncià el 3 de maig de 1766 al cirurgià Feliu Morales. Se'l va amonestar a no parlar malament dels metges ni a receptar "medicinas internas y sangrías a Preñadas" (425).

b/ Magí Vives metge de Maspujols es va queixar d'intrusisme per part d'alguns cirurgians el 5 de desembre de 1766 (426).

c/ De manera semblant el metge Valentí Riera, de Caçà de la Selva denuncià un manescal de Fornells el 19 de gener de 1768 (427).

d/ El metge de Sant Pere Pescador Miquel Vilar, acusà a Sebastià Santamaria d'exercir la cirurgia sense títol (428).

e/ El doctor en medicina Manuel Ortense que exercia a Garriguella denuncià al cirurgià diplomad pel protomedicat Joan Blanch el 24 de maig de 1769 (429).

f/ El cirurgià Jaume Font que exercia a Capellades fou amonestat el 22 de juliol de 1770 en virtut d'una denúncia formulada pel metge Antoni Puig (430).

g/ Per últim hem recollit les denúncies de tres metges en contra de tres cirurgians que foren acusats de tractar malalties internes: Bonaventura Montblanch de Sant Celoni a Bonaventura Casanova el 6 de juliol de 1771 (431); Pau Masó de Cambrils a Nicolau Pallejà el 5 de juny de 1772 (432); i Pere Simi, cirurgià de Verges que fou denunciat el 1780 (433).

Vegem ara els problemes sorgits entre cirurgians. Una font de conflictes foren aquells pobles d'escassa població i magres recursos que no podien mantenir un professional. En alguns casos un cirurgià diplomad hi solia enviar un fadrí sense estudis de cap mena. El cirurgià responia de tot i la cosa marxava bé mentre no es feia cap disbarat o no sorgia una adversitat que potser la presència d'un professional diplomad hauria pogut evitar. O mentre ningú no denunciava aquella irregularitat. Hem pogut documentar dues circumstàncies que podien originar aquest problema: la primera a considerar era la situació produïda quan es tancava una botiga sufragània, i la segona era provocada per dos cirurgians que es creien amb millor dret per a posar un fadrí al poble veí. El problema gros es presentava quan s'arribava a tancar la botiga secundària com a conseqüència d'una denúncia. Aquells camperols es quedaven sense ningú que

425.- AUC. Mss. 763-142

426.- AUC. Mss. 763-204

427.- AUC. Mss. 763-298

428.- AUC. Mss. 763-364, 365

429.- AUC. Mss. 763-369

430.- AUC. Mss. 763-399

431.- AUC. Mss. 763-415

432.- AUC. Mss. 763-435

433.- AUC. Mss. 763-457

residís al petit poble, que els poguéss assistir. El cirurgià quedava a tres o quatre hores de camí. I eren molts els que preferien un empíric conegut que dormís al poble, a tenir un bon cirurgià a deu kilòmetres. D'aquí ve que aquells pobles defensessin amb totes les seves forces aquelles situacions que les ordenances consideraven irregulars. Repassem una mica les estratègies emprades:

La gent de Barbens tenien el fadrí Josep Soler que exercia amb el títol prestat pel cirurgià de la Fuliola. Entre les dues poblacions hi havia una hora de camí. El cas era escandalós perquè Barbens tenia més de 300 veïns. Amb els seus 595 habitants li corresponia no solament un sagnador, sinó un cirurgià llatí. L'alcalde i el rector van recórrer a l'auditor de guerra i aquest passà la súplica a Francesc Puig en demanda d'informació. Segons que deien els de Barbens tenien a Josep Soler per a afaitar i sagnar i n'estaven contents. La resta ho cobria el seu amo, el cirurgià Josep Mossull des de la Fuliola. Puig es va destapar el 5 de desembre de 1783 amb un informe dirigit a l'auditor que constitueix una autèntica lliçó de càtedra sobre la responsabilitat que comportava el sagnar. Destaquem-ne els punts principals:

De la sagnia deia que era "la primera operación de Cirugía y la que induce a gravísimas consecuencias si no se practica con métodos y con las esenciales precauciones y por lo mismo no se confía a los puros Mancebos sin la asistencia de sus Maestros o Amos hasta que estén diestros en ella". Puig opinava que els aprenents havien de viure en el mateix poble que llurs mestres, perquè així podria "acudir a reparar prontamente a aquellos infortunios que pueden acontecer". El que no podia ser era que els aprenents visquessin lluny del seu mestre i argumentava que "si se permitiera lo que solicita el Párroco y Ayuntamiento de Barbens se llenarian los pueblos de esos Mancebos y, con ellos, un solo Cirujano podría tener conducidos 50 pueblos y no se mohinarian a venir al estudio de la Cirugía".

Un altre procediment era oferir una iguala de fam amb l'esperança de que Puig no trobaria ningú que hi volgués anar. Llavors no tindria altre remei que aprovar la solució barata que els murrís del poble havien trobat. És el que passà l'any 1781 a Prat del Comte. No tenim dades de quants veïns hi vivien l'any 1781, però els 85 que hi havia l'any 1718 contra els 559 de l'any 1860 ens fan pensar que no arribarien als tres-cents. Eren servits pel cirurgià Gaietà Biel al qui li van rescindir un contracte d'iguala a causa "de algunas jactancias que ha propalado contra nosotros" i perquè havia intentat arribar a un acord amb l'ajuntament de Pinell de Brai (434). Aleshores en compliment de les Ordenances el batlle i regidors de Prat del Comte van escriure al vice-president del col·legi per tal que "se sirva destinar sugeto de su satisfacción...para...el Empleo de Zirujano a quien se le darán cien libras...por...año, por ser la misma cantidad en que estaba ajustado dicho Biel y se ha dado a todos sus antecesores en el concepto de que mientras Vm. providencia lo de su agrado...nos quedamos sirviendo de Gregorio Todó, facultativo sin embargo de

434.- AUC. Caixa 302-1990: 36

435.- AUC. Caixa 302-1990: 36

que no tiene la cartilla de esa Rl. Escuela pero sí del Reyno de Aragón" (435). Una assignació de cent lliures suposava una mica menys de tres rals diaris. És a dir menys que el salari diari d'un jornalero del camp. És clar que hi havia honoraris extres. Però en una petita població rural i gairebé tota de secà, no se'n podien esperar molts (436). A Prat del Comte tenien a Todó per temps.

Ja hem vist com defensaven els pobles els seus intrusos o les seves situacions irregulars. També hem parlat dels plets que duraven anys sense que s'aconsegüés el tancament de la botiga. Més difícil els hi resultava defensar-se quan el poble estava sense cirurgia. La llei contemplava que el director de l'escola els hi enviaria un cirurgià graduat. Això que sembla tan senzill resultava a la pràctica molt complicat. Si bé l'ajuntament no podia desobeir frontalment, en alguns casos procurava inventar-se excuses i tracamanyes que acabaven amb la paciència de Puig i dels seus deixebles. Un dels costums de que disposaven els ajuntaments era el de no respectar els pactes a l'hora de pagar.

Antoni Busqué en sortir graduat del col·legi s'establí a Santpedor. Al cap de dotze anys va notificar al seu mestre Francesc Puig el seu trasllat a Copons. La carta acabava amb els paràgrafs següents: "Sentiría que en Santpedor engañasen a latre deixeble del Reial Colegi pues que ja van per los sis han engañats, prometentlos molt y en esser en esta tots et miran com si no fos ningú, burlantsen ala descarada y voldrian que qualsevol los servís amore Dei" (437). Examinem tot seguit els conflictes entre cirurgians que es disputaven la titular de pobles amb més o menys veïns:

a/ A les envistes de Balaguer hi ha la Sentiu de Sió. Els veïns d'aquell poble tenien un minyó sense títol. Antoni Romero cirurgià establert a Balaguer va fer córrer la veu de que ell faria expulsar aquell intrús i en conseqüència molta gent es va aconduir amb ell. Però la immensa majoria volgué seguir amb aquell fadrí per allò de que més val un boig conegut que savi per conèixer (438). Per altra part hi havia Bernat Castells que havent estat graduat pel col·legi exercia a Ager. Més tard Bernat Castells tingué ganes d'anar a Camarasa on l'avi de la seva muller hi tenia una botiga oberta. Aleshores va dir als de la Sentiu que ell els hi oferia el títol i així podrien conservar el mateix intrús. Posava com a condició el poder residir a Camarasa que està més lluny de la Sentiu de Sió que Balaguer (439). Això originà un conflicte entre Romero i Castells a base de mútues acusacions.

b/ Un altre exemple de pugna entre cirurgians diplomats per a l'assistència d'una determinada clientela amb fadrins ens ve donat pel que va passar a Vilanova de

435. AUC. Caixa 302-1990: 36.

436.- Puig solia fixar en tres-cents lliures anuals els honoraris d'un cirurgià llatí.

437.- AUC. Caixa 302-1989: 4

438.- AUC. Caixa 302-1990: 42

439.- AUC. Caixa 302-1990: 117

Bellpuig. El cirurgià que els atenia era Pere Sereñana. Un bon dia decidí d'anar-se'n a viure a Castellnou de Seana que està a deu kilòmetres. Deixava a Vilanova un fadrí seu (440). Però l'ajuntament va considerar millor oferta la de Joan B. Forns. Aquest era un cirurgià de Bellpuig que va prometre que cada dia faria els cinc kilòmetres de Bellpuig a Vilanova, i que si algun dia ell no hi pogués anar els hi enviaria el seu germà Ramon.

Es comprometia a més a més que en cas d'haver-hi malalts greus un dels dos germans hi pernoctaria. Endemés Forns va afirmar que rescindiria el pacte en el cas de que els de Vilanova decidissin contractar un cirurgià disposat a viure-hi (441). La reacció de Sereñana fou denunciar la combinació dels germans Forns, insistint en que el poble quedava desassistit.

c/ Per acabar aquest capítol ens referirem a una denúncia difícil d'interpretar. Anton Garsavall "sirurgià" d'Os de Balaguer protestava de que el seu col·lega de les Avellanes havia instal·lat un fadrí a Tartareu (442). D'Os de Balaguer a les Avellanes hi ha vuit kilòmetres, mentre que avui Tartareu és un petit agregat del municipi de les Avellanes. Tot fa pensar que Garsavall que vivia més lluny també hi volia posar un fadrí. Així es generà un altre conflicte professional.

Girem full i tornem-nos a ocupar del nostre biografiat. S'ha de reconèixer que Francesc Puig donava tota mena de facilitats quan jutjava que la persona necessitada d'ajut anava de bona fe.

Domènec Botet i Esparraguera era un cirurgià fill de cirurgià. Pare i fill mantenien dues botigues a Palamós. L'any 1779 va morir el Botet pare. Domènec Botet va proposar a Puig que li permetès mantenir la botiga del pare amb un fadrí de Sant Llorenç de Cerdans, que es deia Llorenç Faitx. Li va fer la prometença de que el seu fill Miquel Botet i Fina, que cursava el primer any de medicina a Cervera, es matricularia al col·legi de cirurgia (443). Puig acceptà aquella llarga interinitat. Passà però que en Miquel Botet no es va fer digne d'aquella confiança, perquè va ingressar al col·legi el 27 de setembre de 1780 (444) i l'any 1783 entrà a la quarta classe però a partir d'aquell moment va observar una conducta irregular amb pèrdues de cursos per absències que si algunes estaven justificades les altres no ho eren. Això feu que el qui havia de ser un cirurgià llatí s'hagué de conformar amb el títol de sagnador el 29 de novembre de 1788 (445). Van caldre vuit anys d'estudis quirúrgics i un de medicina per acabar amb aquell modest títol que la majoria obtenien només amb tres anys.

Hem dedicat molt d'espai a l'estudi de les dificultats que tothom solia posar a l'acompliment de la llei. Bó serà tancar aquest capítol amb un parell d'exemples

440.- AUC. Caixa 306-1460

441.- AUC. Caixa 301-1965: 1 a 5

442.- AUC. Caixa 302-1990: 62

443.- AUC. Caixa 301-1971: 31

444.- AUC. 169, 106

445.- AUC. 134, 762

contraris del tot.

El cas més il·lustratiu ens el va donar l'ajuntament de Ciutadilla. En aquell poble havien tingut com a cirurgians a la nissaga dels Soler. Primer l'avi, després el fill i més tard el nét Marià Soler. Aquest últim no va trobar mai el moment de graduar-se, i per tant el seu exercici era il·legal. Davant de les amonestacions i amenaces de Francesc Puig, l'ajuntament decidí doblegar-se a obeir, cosa que suposava el desplaçament de Marià Soler a Barcelona per a cursar la carrera. Durant els anys d'estudi es contractaria a un substitut. Soler es va matricular el 26 de setembre de 1775 (446) i va anar aprovant els cursos fins en que per fi el 12 de desembre de 1780 es va revalidar de cirurgia d'un examen (447). Tot allò va acabar bé per a la gent de Ciutadilla. Però mentre van durar els estudis no degueren quedar ben atesos, segons es desprèn d'una carta que l'ajuntament en ple va dirigir a Francesc Puig el 21 de novembre de 1779 (448). En aquesta carta li demanaven: "admetrer a examens a dit Mariano Soler amb la brevetat posible que de ella pendeix lo ben estar de est poble" (ja que no era fàcil) "trobar un fadrí de circunstancias qui puga desempeñar las curacions y sangrias que ocurren" (449).

Un altre poble digne d'elogis fou el de Tivenys. Aquesta població està situada a l'esquerra de l'Ebre. Sabem que l'any 1780 comptava amb 150 veïns. Aquestes dimensions reduïdes feren que Andreu Ravanals, segons que explicava a Francesc Puig el 29 de setembre de 1779, entrés en contacte amb els de Tivenys per a aconduir-los: "pero se presentó Pedro Vallés" (un fugitiu de la reial escola) "abatiendo el precio a 95 libras y se valió para ello del maestro José Vidal, residente en Xerta" (450). Probablement el col·legi de Barcelona va entrebancar aquella solució. El cas és que l'any 1780 els de Tivenys estaven aconduïts amb un cirurgià de Xerta que no sabem si era Ravanals o Vidal. Cal considerar que les comunicacions entre Xerta i Tivenys eren còmodes ja que només calia travessar l'Ebre. Però quan venien dies de crescuda els de Tivenys es trobaven sense l'assistència del cirurgià que havien pagat tot l'any. Malgrat l'oposició de Ravanals els de Tivenys amb data del 8 de març de 1780 van demanar al Reial Col·legi "un maestro pagando el mismo presio de la conducta", és a dir per 95 lliures. Ignorem si en van trobar cap amb aquest sou.

Una altra dificultat a la tasca de Francesc Puig residia en la informació maliciosa que li era facilitada. A tall d'exemple citarem els infortunis de Francesc Bou cirurgià del Perelló, que fou víctima de la malvolença dels membres de l'ajuntament. Pel que es dedueix de la documentació consultada (451), l'alcalde i els regidors influïts per un

446.- AUC. 134, 549

447.- AUC. 165, 613

448.- La carta anava signada pel batlle Josep Sarró, els regidors Anton Mas i Miquel Valls i el secretari Domènec Valls que signava en nom propi i pel "síndich Ramon Agostí que no sab de ascriurer".

449.- AUC. Caixa 301-1972: 16

450.- AUC. Caixa 301-1975: 58

451.- AUC. Caixa 301-1972: 33

frare volien col·locar al poble a un cirurgià que es deia Josep Gonzàlez, "hombre de mucha verba" i van recórrer a dos mitjans: d'una banda va fer una crida al veïnat invitant-los a deixar la conducta d'en Bou i passar-se a la de Gonzàlez. Com que això sembla que no va reeixir acudiren al lloctinent de Tortosa denunciant a Francesc Bou per imperícia, "y así aserme tancar la Botiga". Puig s'ho va creure i va comminar-lo a que presentés el seu títol al lloctinent de Tortosa i que anés al col·legi a sofrir un examen de suficiència, que era el que es feia quan un facultatiu era acusat de no saber cirurgia. En Bou es va defensar mitjantçant una llarguíssima carta, datada el 9 d'octubre de 1779, on feia veure que desplaçar-se a Barcelona li era molt carregós; que les seves desgràcies venien de que li volien mal; que podria prendre informes de "todos los médicos y sirujanos de Tortosa, del médico-cirujano del Ginestar, del médico-cirujano de Miravet que todos estos son los circunvezinos y nos tratamos con consultas y estos saben quien soy yo y muchas curaciones graves que an visto y de todos con feliz suceso". A continuació feia un resum del seu curriculum professional: "que por lo espacio de 32 años que ago de Facultad se me han muerto tres y no más...una pobre mujer con dos parótidas de crisis sin dar lugar, ni supurar, ni resolver, una niña de quatro años de la misma enfermedad y un muchacho de 3 años de una pústula carbunculosa adentro la boca" (probablement és tractaria d'un noma). Exposats els seus tres fracassos seguia una llarga llista d'èxits en la que hi desfila tota la patologia: "fracturas con llaga, salir los huesos, úlceras carsinosas, úlceras sórdidas, pudridas con caries de uestos, tumores flegmonosos, erisipelatosos, edematosos, esquirrosos, terebintos, hidropecias de todas tres especies, golpes, grandes heridas hasta salir los intestinos y barriga, todo a fuera y volverlos dentro su lugar, de es copetades, balas a trabasa piernas, golpes de sabras, bayonetas o espadas y todo lo he curado con feliz suceso sin quedar ninguno coxo, ni manco, si conviene constará todo...que esta es una mala volensa". També argumentava que cada any rebia una gratificació per tractar les tropes "enfermas en tránsito y en los destacamentos". Fet i fet sembla que Puig va considerar que la millor manera de salvar aquell home dels cacics locals era examinar-lo a Barcelona i retornar-lo al Perelló amb una bona qualificació. Això és el que consta en la documentació del col·legi (452).

El cas més significatiu i únic dels que hem trobat de col·laboració del poble amb Francesc Puig és del cirurgià de Copons, Jaume Ferrer que ja ha estat esmentat. Aquí es va donar la circumstància de que la gent estaven tant tips d'ell que "muchos del Pueblo an propuesto que pagarán todos los gastos para que se saque y también todas las penas" (multes) "que le e puesto" (453).

17.- La versatilitat de Puig en els problemes rurals

Ara parlarem d'una cosa habitual en les actuacions de Francesc Puig: el canvi d'opinió, el desdir-se al cap d'uns dies del que havia sostingut apassionadament.

452.- AUC. 134, 565

453.- AUC. Caixa 302-1990: 72

El dia 10 de maig de 1766 Francesc Puig escrivia a Francesc Boix, el seu lloctinent de Tortosa. Referint-se a Ravanals deia: "es menester pida al Governador hacerle cerrar la tienda y le prive de exercer la Cirugía" (454). Onze dies després reblava la condemna dient a Boix: "se ha acordado acudir al Capitán General para que se castigue a este reo"(455). I de sobte el 10 de juny tot era a l'inrevès: "los Regidores de Mas de Barberans me han remitido una certificación de haver conducido a aquel lugar a Andrés Ravanals...prueban su buen proceder y jamás ha dicho mal de Vm. (de Boix) pidiendo a Vm. perdón por si en algo había ofendico a esta Real Escuela...puede Vm. quedar satisfecho y dejar este asunto".

La història del cas Ravanals era d'allò més vulgar. Es veu que algú el va calumniar davant del lloctinent de Tortosa i com que no havia cursat al Reial Col·legi de Barcelona, entre Puig i Boix van edificar uns càrrecs contra el pobre Ravanals de l'alçada d'un campanar. En Ravanals va exhibir el seu títol que era del reial col·legi de Càdis. En graduar-se, Virgili el va col·locar en un vaixell -no sabem si de guerra o mercant- però ho hagué de deixar per motius de salut (456). Recomanat per Virgili, el protomedicat de Catalunya li atorgà privilegi de sagnador. L'any 1761 prengué part en la campanya de Portugal (457). No es tractava doncs de cap intrús, encara que pel que va passar més endavant -entre 1779 i 1780- era un home conflictiu. Aquest fet s'explica perquè en moltes ocasions Francesc Puig prenia decisions abans d'assabentar-se amb calma suficient, de quins eren els elements d'una situació determinada.

Molt semblant fou el cas de Josep Monclús, cirurgià amb botiga a la Granadella. L'octubre de 1763 Puig va ordenar a l'alcalde d'aquella població que li tanqués l'operatori (458). L'alcalde com de costum es va fer el desentès i al cap d'un any i mig -era el 21 de juny de 1765- li van donar sis mesos de gràcia per tal de que "se acabe de perfeccionar en las materias del arte" i poder presentar-se a examen (459). Passat aquest període la cosa va anar per via judicial i li van embargar uns mobles per respondre de les multes. Però inesperadament el 26 de novembre de 1766 Puig es va dirigir al lloctinent de Lleida amb aquests termes: "suspenda la venta de los muebles (que) se tomaron en la execución". El 6 de desembre o sigui al cap de dotze dies li deia: "devuelvan sus muebles y pañoras y Vms. solo perciban los gastos con la mayor moderación"(460). Sembla que el lloctinent de Lleida va protestar per aquelles ordres contradictòries perquè el 13 de desembre deia: "tocante a Monclús y a otros

454.- AUC. Mss. 763-144

455.- AUC. Mss. 763-148

456.- La navegació en aquells temps comportava alguns contratemps i malalties: menjar sempre salat, tant la carn com el peix; les llegums sovint estaven corcades i el mareig era molt més freqüent.

457.- AUC. Caixa 301-1975: 59

458.- AUC. Mss. 763-3

459.- AUC. Mss. 763-66

460.- AUC. Mss. 763-142

aplicarles todo el rigor de las Ordenanzas sin conmisericación" (461).

18.- Cirurgians i mestres de minyons

Als pobles petits on el cirurgià hi tenia poca feina no sembla que fos cap disbarat buscar-se una altra ocupació per arrodonir els ingressos. Hi havia una tasca mal pagada que era la d'ensenyar als minyons llegir, escriure i les quatre regles de l'aritmètica. ¿ I perquè no ho havia de poder fer un cirurgià al qui li sobraven les hores? Hem arribat a la conclusió que durant el segle divuitè aquest tipus de docència era molt més freqüent del que es pugui pensar. Nosaltres hem pogut recollir els casos documentats següents:

a/ L'alcalde de Masalcoreig i el cirurgià Isidre Texedor es van dirigir a Francesc Puig demanat-li permís per tal que Texedor pogués exercir les dues professions (462). Puig els hi va dir que l'escola no tenia autoritat ni per a donar ni per a negar el permís. Però ell personalment pensava que els cirurgians no s'havien d'ocupar "en otros ejercicios que desonoren la Facultad".

b/ Un altre cas fou el de Francesc Ribas. Quan aquest cursava el tercer any es va enrolar com a practicant en un dels xabecs (463) del general Barceló. Al cap d'un any i ja llicenciat de la marina va caure malalt. Havia perdut en total dos cursos i quan es decidí a tornar a l'escola, la mort del seu pare ho va impedir. Més tard quan el 8 de març de 1783 es va casar, els sogres li van prometre que li donarien les cent quaranta lliures que costava un títol de romancista. Però sorgiren imprevistos i aquelles lliures es van esfumar. I aleshores va sorgir el problema que Francesc Ribas va plantejar a Puig. Ell només tenia tres anys aprovats però s'havia de guanyar la vida. A Sant Vicenç de Llavaneres li van proposar un modus vivendi. El poble que tenia sis-cents quaranta-un habitants no volia despendre gaire, i el van contractar per afaitar, tallar el cabell, sagnar i ensenyar els minyons. És clar que fer tot això no era legal, però es tractava de que Puig fes la vista grossa. Ribas acabava la seva carta escrita a la desesperada (464) amb un psalm en el que es promet la salvació a qui ajuda als pobres: "Beatus quid intel.ligit super...pauperes, in die mala liberavit eum Dominus" (465).

c/ Arrodonint aquest capítol citarem un cas invers. El d'un mestre de minyons que a estones perdudes practicava la cirurgia. Aquest fou el cas de Domènec Bosomba, de Setcases. El seu denunciador fou un veí de Camprodon, Jaume Patrús, el qual acabava la seva carta tot escrivint: "dicen que si esto pasa ya pueden serrar las puertas del Colegio" (i) "si VS. no se Bale de la Rl. Audiencia esta gente se burlarán de todo el mundo".

461.- AUC. Mss. 763-206

462.- AUC. Mss. 763-231, 344

463.- Els xabecs eren embarcacions de vela de tres pals. Per la seva lleugeresa també havien estat utilitzats per a perseguir els corsaris del mar mediterrani.

464.- Cal dir que aquesta duplictat de funcions venia de lluny. Així el 4 de juliol de 1473 els còsols d'Igualada foren autoritzats a contractar a Francesc Soldevila, resident al carrer Sant Pere Jussà (més baix) de Barcelona, per a fer de metge i de mestre d'escola (Joan Segura; "Historia de Igualada", vol. II, pàg. 67).

465.- AUC. Caixa 301-1972: 36

19.- Les vídues

Un problema que va afectar d'igual manera al camp i a les ciutats fou el de les vídues dels cirurgians. La llei contemplava que una vídua pogués seguir amb la titularitat de la botiga del marit quan existien les dues condicions següents: tenir fills cursant estudis de manera que en graduar-se podrien continuar el negoci del pare, i que mentre duraven aquests estudis la botiga fos regentada per un cirurgià degudament diplomad, d'acord amb la vídua.

No es va donar cap cas igual. Si el fill estava a punt de graduar-se no sorgien problemes. Tampoc hi havia problemes si a la botiga hi treballaven tres o quatre fadrins, ja que pagar un bon sou no era cap dificultat insuperable. Els maldecaps i conflictes venien quan al fill li faltaven molts anys per acabar la carrera i el negoci era tant petit que el sou d'un assalariat es menjava tots els ingressos. La vídua que es trobava en aquestes condicions havia de recórrer a fer tramples. La més freqüent era posar-hi un intrús. Un home que per no tenir cap títol tenia unes pretensions econòmiques més modestes. No cal dir que això era totalment il·legal. Examinem uns quants casos que podem documentar:

a/ El cas de Rosa Oliver de la Selva del Camp. El 19 de gener de 1768 l'alcalde de la Selva rebia una comunicació del col·legi de cirurgia de Barcelona en la que es disposava el tancament de l'establiment de Rosa Oliver per vulneració de l'article primer del títol cinquè (466) de les ordenances (467). Consternada la pobra vídua va dir a l'alcalde que s'esperés. Que ella ja escriuria a Pere Virgili a Madrid, demanant-li clemència. Davant d'aquesta petició l'alcalde no va fer res (468). Però al cap de dos mesos -era el 21 de març- Francesc Puig, tot i dient que no ignora que s'ha fet un recurs a Virgili, insisteix en que s'ha de tancar l'operatori. El batlle Josep Roig es va apressar a contestar demanant un compàs d'espera. Però Puig insisteix novament i li diu que si fins ara no ha procedit amb més energia havia estat per atenció a Pere Virgili, i que si li promet que farà tancar la botiga, s'abstindrà de qualsevol actuació judicial. En tot aquest problema ultra la resistència de Rosa Oliver de contractar a un cirurgià diplomad, era que tenia tres fills, Josep, Gabriel i Rafael, dos dels quals cursaven el batxillerat a Cervera. No sabem com però de fet la Rosa Oliver va continuar amb la botiga oberta. Creiem que respiraria una mica tranquil·la quan el 6 de març de 1770 es va matricular al Reial Col·legi el seu fill Rafael. I a l'any següent l'altre fill Josep que també era batxiller en filosofia per Cervera seguia els passos del seu germà i es matriculava al Reial Col·legi. Però amb els fills no va tenir sort. Rafael quan el 1774 va aprovar el quart curs va deixar els estudis per causes molt confoses (469). No els va

466.- "Ninguna persona...podrá exercer la cirugía en todo o en parte, en lugar alguno...a menos de haver sido recibido Maestro...en el Real Colegio de Barcelona, o en el de Cádiz".

467.- AUC. Mss. 763-296

468.- AUC. Mss. 763-308

469.- Hi ha una nota dels còsols de la comunitat de cirurgians de Barcelona demanant a Llorenç Roland que Rafael Oliver no fos admès a examen.

prosseguir fins el 1782 i ja en veurem el motiu. L'any 1784 es graduava de cirurgia llatí de nou exàmens (470). Mentrestant el seu germà Josep va anar perdent cursos fins que el 4 de desembre de 1779 -al cap de set anys- s'hagué de conformar amb el títol de sagnador (471) (472). En Josep es feu càrrec de la botiga heroicament defensada per la seva mare Rosa Oliver durant la llarga interinitat d'onze anys.

b/ Aquest relat ens porta de la mà per a referir-nos a una altra vídua relacionada amb els Oliver. Tenim constància que Rafael Oliver treballava l'any 1782 en una botiga de Barcelona en qualitat de fadrí. Estava casat amb una filla del titular Tomàs Oller, el qual va morir aquell mateix any. La vídua naturalment va continuar regentant la botiga tot esperant que el gendre fos rebut com a cirurgia de nou exàmens (473). En aquella botiga hi treballava com a fadrí el tercer dels germans Oliver. Era en Gabriel Oliver que també era un mal estudiant ja que tot i haver-se matriculat al col·legi l'any 1781 no es va graduar de sagnador fins el 1816, quan ja tenia cinquanta quatre anys d'edat (474).

c/ També resultà accidentada l'aventura de Teresa Calvet. El seu marit que es deia Pannon exercia la cirurgia a Palafrugell i es va morir el 1765. En aquell moment el seu fill Jaume es trobava a l'exèrcit i no fou llicenciat fins el 1771. El 21 de setembre d'aquest any es va matricular (475) i el 7 d'agost de 1775 en sortia graduat (476). A la botiga Pannon hi hagué doncs una interinitat de més de deu anys. Al marge del problema del fill la vídua hagué de vèncer els inconvenients dels fadrins. Li regentava la botiga el fill d'un aital Joan Puig que estava establert a Ruplà. Aquest minyó no tenia cap títol i Francesc Puig el 3 de setembre de 1765 li va donar quatre mesos de temps per a preparar els papers i matricular-se. Així ho va fer. Però havent començat la carrera, el gener de 1766 es va ajuntar amb un aital Grassot que també era de Palafrugell i van robar a un company "desarrejando una arca". Foren expulsats de l'escola. Sembla però que el cas es deuria revisar perquè el 1769, en una carta adreçada al lloctinent de Girona, Puig escrivia: "el assumpto de la viuda Pannon es muy dificil de agenciar; ya se ha presentado Juan Puig, de Ruplà y ha prometido que dentro de dos meses entrará a los exámenes y conseguirá su título" (477).

d/ El cas de Matilde Savall era senzill. En quedar vídua tenia un fill que cursava el tercer any al col·legi. Per altra part la seva botiga estava "asistida por un mancebo acreditado y un hijo; los quales no dexan de servir con la puntualidad y acierto...siendo prueba de ello que no se ha ido de dicha casa ninguno de sus antiguos Parroquianos".

470.- AUC. 134, 643

471.- Josep Oliver fou un dels molts estudiants que havent començat els estudis de cirurgia llatí, a força de suspensos, demanaven sortir romancistes d'un examen.

472.- AUC. 134, 515

473.- AUC. Caixa 306-1458: 81

474.- AUC. 139. 133 D

475.- AUC. 166, 583

476.- AUC. 167, 507

477.- AUC. Mss. 763-384

La vídua va prometre que el mestre aprovat Joan Vila es responsabilitzaria de la botiga. Puig va beneir aquella solució i ho va consultar amb l'auditor el qual també hi va venir bé. Així i tot Puig, que sempre es va manifestar preocupat per les ordenances, va advertir a la vídua que "si los mancebos que afeitán hacen alguna cura se le multará y cerrará la tienda". L'única nota discordant va anar a càrrec de l'alcalde, el qual a l'any del traspàs d'en Savall va aplicar la llei d'una manera rigorosa i estricta i va imposar una multa de vint-i-cinc lliures a la vídua Savall, i endemés va prohibir a l'apotecari que servís qualsevol de les receptes que vinguessin d'aquell operadori (478). Puig que estava acostumat a que les autoritats locals fessin tot el contrari no se'n sabia avenir. La raó era que l'alcalde devia a Matilde Savall cent cinquanta lliures, i intentava cancel·lar el deute retirant l'ordre de tancament (479).

e/ Finalment citarem el cas de la vídua Lapeña de la ciutat de Lleida. Aquí el problema residia en que no tenia fills i no podia per tant seguir regentant l'operatori. La solució va consistir en casar-se amb Jaume Farrerons, que era un estudiant del reial col·legi a punt de graduar-se (480). A Puig li va arribar la denúncia de que s'havia de tancar aquella botiga. Es va apressar a comunicar a la comunitat de cirurgians de Lleida (481), en carta del 12 d'abril de 1765 que el marit de la senyora Lapeña "se va a examinar de reválida enseguida". Efectivament, el 7 de juliol, en Farrerons que ja estava instal·lat a Lleida, escrivia al seu mestre que acabava de practicar amb molts bons resultats unes operacions a l'hospital de Santa Maria de Lleida.

f/ També esdevingué a Lleida el conflicte dels Morlius. Es tractava d'una de les tantes històries de la vídua amb un fill que no en tenia prou amb trobar-se començant la carrera que al damunt era un mal estudiant, i allargava d'una manera desmesurada la interinitat. Josep Morlius cirurgià establert a Lleida va morir deixant la vídua -Maria Jovanell-, un fill que cursava la carrera a Barcelona i una germana soltera a la que havia de mantenir. Com de costum la vídua va buscar algú que li portés l'operatori i no li costés gaires diners. Aquesta solució econòmica però no legal la va trobar en la figura de Vicenç Raventós (482). L'any 1781 la cirurgia lleidatana tenia com a cap a Salvador Vidal. Era un home de pocs escrúpols però gaudia del favor del tot poderós Pedro Custodio Gutiérrez, primer cirurgià de cambra del rei. I Salvador Vidal va decidir tancar la botiga de la vídua Morlius. Sortosament va intervenir Francesc Puig que en aquell moment era vice-president del col·legi, i a desgrat que ell no tenia cap atribució sobre Lleida (483), deuria interposar la seva amistat amb Pedro Custodio perquè es va suspendre tota acció contra la botiga dels Morlius. A més a més el 4 d'octubre de 1781 Francesc Puig retreia a Salvador Vidal que havia procedit d'una manera "poco

478.- AUC. Caixa 302-1990: 68

479.- AUC. Caixa 301-1966: 5

480.- AUC. Mss. 763-46

481.- AUC. Mss. 763-46

482.- AUC. Caixa 302-1991: 2

483.- Ja hem dit com una alcaldada de Custodio llevà Lleida de la jurisdicció del R.C. de Barcelona

conforme a la piedad y indulgencia que tanto encarga el Protocirujanato (484). En una altre ocasió i també a Lleida el conflicte s'originà perquè la vídua era molt amiga del governador. Es tractava de la vídua de Josep Gil, les peripècies de la qual ja hem esmentat en el capítol dedicat a Lleida.

FRANCESC PUIG I L'ENSENYAMENT

Podrem discutir sobre les virtuts i els defectes de Puig. El que no podrem discutir mai és que Puig sentia una autèntica passió per l'ensenyament. La primera prova d'aquesta vocació la tenim en l'activitat desenvolupada a Madrid a partir del 1748. En aquell moment estava destinat al regiment de Guàrdies Espanyoles d'infanteria. L'Acadèmia Mèdica Matritense el nomenà soci per haver-se significat en "promover el estudio de la Cirugía y las demostraciones anatómicas" a l'hospital general de Madrid. En aquell hospital hi funcionava des del 1701 una càtedra de dissecció o d'anatomia, dotada amb 3.216 rals anuals. Entre els anys 1748 i 1752, a l'època madrilenya de Puig, el qui regentava aquesta càtedra era Bernardo López de Araujo i el seu ajudant era José Fernández.

El 1751 la càtedra es millorà amb un "mostrador público" que fou encarregat a Francisco Martínez i a dos ajudants. Per les dades recollides per nosaltres en redactar la història de la germandat dels Sants Cosme i Damià, de Madrid, hi anava molta gent a veure aquelles disseccions públiques. Sobretot per part dels aprenents que treballaven a les botigues dels mestres de barberia-cirurgia de Madrid (485). Ultra les lliçons d'anatomia s'impartien classes de cirurgia. Almenys José Fernández mentre ampliava estudis a París, es vantava de ser "chirurgien des hospitaux royaux de Madrid et fondateur du Col.lège Royal de Chirurgiens de Madrid".

Quan Puig va deixar la carrera militar en guanyar la plaça de cirurgia major de l'hospital de la Santa Creu, s'apressà a organitzar conferències clíniques i disseccions (486). Un cop ja mestre del llampant Reial Col·legi Puig vegè satisfeta plenament la seva vocació. Jubilat el 1784 amb una magnífica pensió de mil rals mensuals hauria pogut quedar-se a Barcelona arrodonint aquell ingrès amb honoraris de consultes i intervencions. Però en comptes d'això va preferir de guanyar el mateix a Ciutat de

484.- AUC. Caixa 302-1991:2.

485.- Massons, Josep Maria: "Historia de la Hermandad de San Cosme y San Damián de Madrid (1639-1882)" (treball inèdit).

486.- Aquesta activitat de l'hospital de la Santa Creu ja venia del 1740. El mateix Puig deia: "y fueron de gran utilidad" (les assemblees literàries) "que a mi solicitud establecieron muchos médicos y cirujanos desde 1753 hasta 1758 en el anfiteatro antiguo del Hospital General con el importante objetivo de instruirse en la Anatomia". (v. : Puig: "Plan para perfeccionar los estudios de cirugía". Reedició amb comentaris de Juan Riera. Valladolid, 1977).

Mallorca, a canvi de poder organitzar una escola de cirurgians (487). No sabem si tenia condicions didàctiques, és a dir si resultava útil, amè i entenedor pels seus alumnes. Però disposem de dos indicis de que fou un bon mestre. El primer són els llibres que va escriure pensant en els estudiants. Si deixem de banda la seva osteologia metòdica que no es presta a gaires lliuents, però que això no obstant ha estat molt elogiada, tres són les obres quirúrgiques que va escriure amb finalitat docent:

1.- La primera: "Principios de Cirugía" anava dirigida als minyons que volien exercir la cirurgia. Aquesta obra reflexa la inexperiència de Puig. Més que format està deformat pels ensenyaments carrinclons de Cervera. Segons Riera és una còpia del llibret de Vidós i Miró que feien servir els estudiants de cirurgia de Barcelona.

2.- La segona era "El tratado teórico-práctico de las heridas de arma de fuego". És una obra modèlica fruit de varies experiències. En primer lloc pel contacte amb la mentalitat de Pere Virgili i els seus col.laboradors. Eren gent pragmàtica i oberta a totes les publicacions de l'estranger. En segon lloc hi ha l'experiència que dona l'ensenyar. I en tercer lloc va escriure sobre una temàtica intensament viscuda. Gairebé totes les afirmacions van il.lustrades amb una breu història clínica d'alguns dels molts ferits atesos durant la campanya de d'Alger o de la de Rio Grande. És clar que al llibre que comentem sobre ferides per arma de foc, hi ha tirallongues de regust escolàstic i barroc. Però cal ser comprensius amb la manera de veure les coses en aquella època.

3.- La tercera és la ja esmentada escrita en col.laboració amb Sebastià Muntaner, el seu ajudant a l'escola de Mallorca.

L'altre indicatiu de que parlavem i que ens fa pensar que tenia una bona aptitud didàctica, són els elogis d'antics alumnes. És evident que en aquest cas es fa difícil delimitar on acaba la veritat i on comença la llogoteria. Però quan no hi ha cap condicionament, és molt difícil de dir d'un professor pesat i difús, que és un mestre excel.lent.

Pel que fa a la seva actuació a Ciutat de Mallorca no tenim altra referència que el seu "Plan para perfeccionar los estudios de Cirugía", que es va imprimir a Mallorca el 1790. Aquest Pla té una doble importància. D'un costat expressa clarament el que pensava Puig sobre l'ensenyament de la cirurgia, i de l'altre ens proporciona valuoses informacions sobre la seva actuació pedagògica al col.légi de Barcelona. Destaquem-ne algunes característiques. La carrera durava sis anys. Els dos primers eren dedicats a la Propedèutica: Anatomia, fisiologia, botànica, química i higiene. Els quatre restants es distribuïen de la manera següent: anatomia patològica i terapèutica al tercer; malalties quirúrgiques, al quart; operacions, obstetrícia i embenaments, al cinquè; i pràctiques a l'hospital i medicina legal, al sisè. També són molt interessants alguns detalls que ens dona Puig sobre com s'havia d'impartir

487.- Tot i això cal pensar que aquesta determinació de Francesc Puig fou deguda en part al seu orgull. Volia demostrar als qui l'havien jubilat que no era un home acabat.

l'ensenyament. Volia els mestres ben preparats i obligats a redactar l'assignatura que explicaven, perquè el sistema de dictar feia perdre molt de temps i si s'obligava als alumnes a prendre apunts se'ls distreia excessivament. En canvi aconsella que els estudiants anotin en llurs quaderns les aportacions que els professors feien als llibres de text, ja fos sobre novetats o fent comentaris de punts que havien estat exposats molt esquemàticament. El preocupava molt la "quietud" dels estudiants. El sistema era expulsar de l'escola al segon suspens d'una mateixa matèria. Donava una gran importància a la pràctica. L'anatomia s'havia d'aprendre tot dissecant. Els dos primers mesos del curs s'estudiava l'osteologia i quan començaven els primers freds es passava a estudiar sobre el cadàver. A més a més dels cadàvers d'homes s'havia de dissecar obligatòriament el d'una dona i el d'un nadó, que hagués mort de seguida de néixer "antes que se obliteren algunos conductos que demuestran ciertas diferencias con los adultos".

També era partidari d'incloure al programa sis o set disseccions de quadrúpedes. Atribuïa un gran interès a la preparació de peces anatòmiques: esquelets, motllos d'injecció de tràquea i bronquis o de vasos, troballes d'anatomia patològica i reproduccions en cera o altres materials.

La botànica s'havia d'estudiar a la planta viva perquè en assecar-se perdia moltes propietats. Respecte a la matèria mèdica o terapèutica era partidari de que els estudiants es relacionessin amb els apotecaris. Relacions que havien de continuar quan ja s'exercia professionalment la cirurgia. Convenia segons que deia, que les receptes es consultessin amb l'apotecari, i que aquest anés rebent informació del curs del malalt, única manera d'esmenar deficiències de preparació o de millorar fòrmules.

Donava certa importància al coneixement de la història de la cirurgia (488). Creia que explicant els seus avenços tecnològics i la vida dels homes que l'han fet progressar, els alumnes s'entusiasmarien i farien el possible per a emular-los. Així i tot limitava l'ensenyament de la història a una lliçó inaugural.

Dedica uns paràgrafs a la selecció dels mestres que calia anar a buscar-los on fos, recordant l'exemple d'universitats estrangeres que no dubtaven en contractar a professors acreditats en altres centres, mitjançant ofertes avantatjoses.

Com ja hem assenyalat en una altra pàgina no sentia cap simpatia pels metges. Tanmateix era partidari de que entre els professors hi figurés un metge, com al col·legi

488.- Està documentat l'interès de F. Puig en publicar una història de la cirurgia espanyola. El primer de gener de 1783 Jaume Alcalà -que era primer examinador del protocirurgiat a València- li va enviar algunes dades. Segons Alcalà el col·legi de cirurgia de València havia estat fundat el 20 de desembre de 1392 per Joan I, substituïnt l'antic ofici o Almoina dels barbers. El 3 de maig li enviava una relació històrica de la cirurgia valenciana.

de Cadis, que pogués documentar als alumnes sobre medicina interna i sobre la corresponent medicació (489). En canvi guardava una actitud molt cautelosa amb els que ell en deia "conferenciarios", o sigui minyons graduats o estudiants aplicats que feien repàs de lliçons a altres estudiants amb rendiments escolars deficients. La majoria d'aquestes idees les podríem incorporar al cantó positiu, ja que eren iniciatives que avui tenen encara valor.

En canvi el seu ideari pedagògic tenia punts que actualment no es podrien subscriure, tot i que ens hem de situar en el context del seu temps dominat per un centralisme sense concessions de cap mena. Per exemple Puig insistí molt en què la doctrina de cada assignatura fos única a tot l'estat "a fin de evitar los perjuicios que resultan de la inconexión de los estudios por la división de los ánimos y preocupación en los sistemas y opiniones, a que algunas veces se adiere por capricho, infundada temeridad o espíritu de partido que es el defecto más criminal para atrasar la instrucción y abatir el decoro de la Escuela".

Una altra cosa avui inadmissible, era la necessitat de que els professors encarregats de l'ensenyament d'una determinada matèria havien d'acumular-ne una altra, com ell mateix proposava de la manera següent: El mestre d'anatomia havia d'explicar endemés la medicina legal, perquè "estava familiaritzat en obrir cadàvers". El de fisiologia explicaria la higiene; l'encarregat de la patologia quirúrgica dels "venenos que procuran la destrucción de la humanidad"; i el d'operacions i embenaments, els parts. Només hi havia en aquestes duplicitats una disposició lògica: el qui explicava matèria mèdica, també explicaria l'art de receptar.

Una llacuna que costà molts anys per a corregir-la seria l'obstetrícia. Puig preveia que aquesta matèria l'havien d'aprendre els alumnes sobre ninots i maniquins. Només les llevadores tenien accés a la sala de parts després d'haver fet un aprenentatge teòric sobre figures. És evident que Puig estava sotmès a la pressió social que preposava el pudor femení per damunt de qualsevol altra consideració. Però també és veritat que en aquell temps ja s'havia estès per França i Anglaterra el costum de què els cirurgians intervinguessin en tota mena de parts. També en vida de Francesc Puig hi ha constància de que cirurgians romancistes tenien certa anomenada com a obstetres. Així hi havia José Luján, o encara millor Julián Gutiérrez que només vint anys després de mort Francesc Puig, assistia a Isabel de Braganza, muller de Ferran VII en dues ocasions. Facilitar l'accés dels estudiants a la sala de parts era una decisió tan revolucionària com la de dissecar tota mena de cadàvers. És ben curiós que Puig i els seus contemporanis que van saber vèncer el tabú de la dissecció anatòmica, no gosaren

489.- Aquesta era una mesura d'una lògica elemental a Cadis, ja que els cirurgians embarcats eren els únics que podien assistir a tota mena de malalts i no hi havia cap possibilitat de cridar en consulta a cap metge. La cosa era diferent quan els cirurgians servien a l'exèrcit de terra -i aquest era el cas de Puig- doncs tenien un metge al seu abast

abordar el problema de l'ensenyament pràctic de l'obstetrícia (490). Volem acabar aquests comentaris sobre el Pla d'ensenyament assenyalant l'erudició de Francesc Puig. Al seu Pla quan parla dels llibres que es poden consultar amb profit demostra una erudició fabulosa ja que cita uns cent quinze autors. Alguns d'ells eren del país, com Domènec Vidal i la seva medicina legal; Canivell i el seu tractat. Cal dir però que quan es refereix als textos per consultar sobre les ferides per arma de foc no fa cap referència al llibre que sobre el tema va escriure el ja citat Francesc Canivell. És probable que es degui a una venjança, ja que Canivell tampoc parla de l'obra de Puig apareguda set anys abans.

Considerava de la major importància el coneixement dels idiomes, i sobretot del francès "respecto que las mejores y más excelentes obras de la facultad se han publicado o traducido en este idioma"; i era un defensor del llatí, idioma que no tan sols servia "para entender a Celso y a otros libros clásicos de la facultad, sí también por hacerse inteligibles con las demás naciones". A més a més atribuïa al coneixement del llatí unes virtuts en el sentit de que la persona que l'havia estudiat superava amb més facilitat l'assimilació de coneixements que els altres, i recorda que "en los 23 años que estuvieron a mi cargo la secretaría, Vice-Presidencia y dirección del Real Colegio de Cirugía de Barcelona...tuve ocasión de observar la grande diferencia en los adelantamientos e instrucción de sus alumnos si entraban con la debida preparación", en llatinitat.

Passem ara a ocupar-nos de la part positiva de la seva gestió en el col·legi de Barcelona. Fomentà la publicació de llibres de text per als estudiants. Ja hem parlat dels "Principios" i del "Tratado teórico-práctico" sobre les ferides per arma de foc. Mentre ell dirigia el col·legi van aparèixer el 1781 unes "Lecciones fisiológicas", i a l'any següent un tractat sobre malalties venèries. Tenia un gran interès en que tothom aportés observacions de casos clínics per a ser exposats públicament. És lamentable que s'hagi perdut aquest material. Però en tenim alguna notícia indirecta. Per una carta datada el 30 de juny de 1779 sabem que Antoni Pina va enviar des d'Orà una comunicació que fou comentada per Josep Ribes (491).

Francesc Puig va enriquir la biblioteca. Es va preocupar de que tots els llibres de les biblioteques dels jesuïtes relacionats amb la medicina, anessin a parar al col·legi. Des que es va encarregar de la direcció fins al moment de la seva jubilació, és a dir amb cinc anys, es van adquirir doscents cinquanta volums. La major part eren d'autors espanyols, que en deia "regnicolas" (492). Per cert que recomanava no perdre de vista

490.- Va ser el 1827 quan els estudiants de Barcelona van reclamar poder assistir a les parteres de l'hospital de la Santa Creu (V. J.M. Massons: "Un català a Madrid. Biografia del Dr. Pere Castelló". Barcelona, Santaaulària, 1990, pàg. 43).

491.- AUC. Caixa 301-1972: 29

492.- Diguem però que no tot ho va fer Puig. El que ell no diu és que l'any 1760 Virgili havia adquirit per a la biblioteca del col·legi de Barcelona 562 volums que van costar 840 lliures i 15 sous (moneda de Barcelona). (V. J. Riera: "Cirugía española ilustrada", pàg. 292. V.t. AGS. G. M. llig. 1543).

les biblioteques particulars que les vídues de metges posaven a la venda ("en almoneda"). Ho considerava una bona ocasió per adquirir obres a preus raonables. Un gran col·laborador de Puig en aquest sentit seria Manuel Abad. Abad era un metge català establert a Madrid i estava encarregat de l'assistència del "Real Seminario de Nobles" (493). Sabem que aquest metge posseïa una "librería excelentíssima en todo género de letras". Deuria ser per tant un gran bibliòfil. De fet va demostrar que sabia perfectament a quina llibreria de Madrid tenien a la venda qualsevol obra, i el preu que en demanaven. Ignorem si va arribar a comprar llibres per a la biblioteca del col·legi de Barcelona. No sabem per tant si va contribuir i en tot cas en quin sentit en l'adquisició dels dos cents cinquanta volums de què abans parlàvem.

Donava una gran importància al càrrec de bibliotecari, al que proposava se'l nomenés mestre supernumerari, sense obligació d'impartir lliçons, a fi de no distreure'l de la seva important funció. Puig el veia molt enfeinat, doncs ultra tenir cura de la custòdia i conservació dels llibres i del bon ordre de la sala de lectura on es proporcionava als estudiants plomes i tinta però no paper. El bibliotecari havia de dominar el llatí i el francès per tal de poder informar sobre les possibles i noves adquisicions. En tot cas el seu informe crític s'havia de discutir al claustre de professors que havia de donar el vist i plau per a procedir a l'adquisició.

Un altre dels assoliments de Puig fou la creació d'un internat de fins a trenta deixebles, que menjaven i dormien a l'hospital. Era una manera de formar una selecció i aconseguir pels malalts una bona assistència tècnica, ja que s'exigia a aquests interns que estiguessin matriculats al cinquè curs. Estaven sota la vigilància rígida del practicant major. Cada dissabte es reunien en el que ell en deia una "asamblea d'hospitalitat", la qual tenia per objecte passar revista als "aparatos y utensilios que sirven diariamente en las curaciones a fin de componer y remediar lo que no esté en buen uso, y si se observare algún defecto en los medicamentos oficiales se dará parte al Boticario Mayor para que lo enmiende".

Aquests interns acompanyaven els mestres en les dues visites diàries que feien als malalts. Puig sabia perfectament, i això el preocupava, que aquests alumnes estaven mal allotjats i per això va proposar "que el Rey comprase las 4 casas contiguas al Colegio para extender su fábrica y jardín, haciendo habitación para los 24 colegiales que mantiene el hospital"(494). En aquests interns Puig hi veia la flor i nata de la que havien de sortir els becaris enviats a ampliar estudis a l'estranger i els primers i segons ajudants de l'exèrcit en cas d'una campanya militar.

493.- El "Real Seminario de Nobles" era un col·legi on rebien formació els fills de la noblesa. Estava situat on ara hi ha el "Servicio Histórico Militar" (carrer de Mártires de Alcalá), vora el palau de Liria residència de la "Casa de Alba".

494.- Més endavant aquest problema es va plantejar a l'Escola.

GM-6548

v
Exmo. S. N.

Señor: Habiendo dado noticia a V. E. de la nueva Escuela de Anatomia, y Cirujia que por R.^l determinacion, se ha establecido en esta Capital y P.^{no} de Malibaca, como era debido; siendo Yo el Director y Primer Maestro y^o nombramiento de la Ciudad, durante el tiempo que S. M. me comenó en este destino; he trabajado la adjunta obrita para facilitar la cabal Instruccion de sus alumnos, q.^e si merece la aprova de V. E. sera para mi de la mayor satisf.^o con cuyo motivo se la dirijo.

Yo S.^o N. guarde la vida de S. E.
Los m.^{os} a. q.^e me cuido Palma 15 de Ab.^o de 1779.

Exmo. Señor
Francisco Ruiz

Exmo. S. N. Jeronimo Cavallero

1.- El Jardí Botànic

Una altra cosa per la que Puig mereixeria elogis fou la creació del jardí botànic. Ell mateix en el seu Pla ens diu: "como le logró a mi solicitud...a impulsos del amor patriótico...del Marqués de Ciudadilla (495), que cuando S.M. determine plantarle podrá prometerse muchas ventajas por la benignidad del hermoso Cielo y clima favorecido de las inmediaciones del mar y circuido de otras circunstancias mui recomendables para su objeto" (496). Aquest jardí estava situat als "horts de Sant Pau". Es dedueix doncs que la donació del marquès de Ciudadilla no va servir de res perquè el jardí no va funcionar mai. Tanmateix hi ha documentació contradictòria, ja que sembla provat que entre els anys 1766 i 1767 algú en tenia cura. La primera notícia d'aquest jardí en el que tan interès hi va posar Puig, és una lletra del 27 de setembre de 1766 (497). En aquesta carta Puig comunica a Pere Virgili que ha trobat un jardiner que s'ha compromès a cultivar el jardí per vint-i-cinc lliures a l'any. Al cap d'un mes -era el 25 d'octubre- Puig es rectifica dient que el salari anual del jardiner era una mica menys que el doble de la quantitat anterior: cinc cèntims rals. Fins i tot va fer peticions als lloctinents per a que enviessin plantes regionals. Al lloctinent de Tortosa Francesc Boix li escrivia el 13 de juny de 1767 i li deia: "si se hallan plantas exquisitas que los peritos conozcan que abundan mejor en este pais que el nuestro...sírvalas remitir" (498). I al lloctinent de Tarragona el 30 de maig de 1767 també li deia: "si puede remitirnos alguna planta para el Jardín Botánico, satisfaría su conducción" (499). Queda ben clar doncs que aquest jardí va començar a funcionar la primavera del 1767.

2.- Gabinet d'instrucció

El gabinet d'instrucció era un local on s'exposaven peces anatòmiques; una col·lecció d'ulls de vidre que en nombre de setanta reproduïen algunes afeccions oftalmològiques; i una vitrina amb l'instrumental quirúrgic. El muntatge d'aquesta exposició li valgué la felicitació del primer cirurgià de cambra del rei.

a/ Cirurgians romancistes

Puig es va mostrar partidari de suprimir els sagnadors i d'exigir als romancistes de dos exàmens bona ortografia (500) i rudiments de llatí. Els motius d'aquesta actitud que topava amb la realitat i la tradició de la Catalunya d'aquell temps, era que "el

495.- Títol senyorial concedit el 1702 al Baró de Castellar del Vallès, sobre la Senyoria de Ciudadilla, de Na Elisabet de Cardona-Rocaberti i de Guimerà, muller de Josep Meca-Caçador. El 1788 aquest marquesat passà als Cortés de Andrada. Tot fa pensar que el marquès de Ciudadilla era un apassionat de la botànica medicinal perquè entre 1780 i 1783 es va oferir a l'ajuntament de Barcelona per a fer-se càrrec de les despeses d'un jardí botànic de la ciutat, que pogués facilitar de franc, plantes medicinals als pobres.

496.- Puig, F. : "Plan para perfeccionar los estudios de Cirugía". reedició de J. Riera, Valladolid, 1977.

497.- AUC. Mss. 763-182

498.- AUC. Mss. 763-261

499.- AUC. Mss. 763-254

500.- Assegurava que el col·legi de Barcelona admetia analfabets.

Colegio se ha llenado de sujetos inútiles, incapaces de dar el menor crédito a una Escuela, cuyo principal objeto fue atajar la numerosidad de cirujanos en el Principado" (501).

b/ Cirurgians llatins

També era partidari de suprimir els cirurgians de dos i cinc exàmens. Tots havien de ser de nou exàmens (502).

c/ Els aprenents a les barberies

Ja hem dit que el fet d'entrar a treballar un estudiant a la botiga d'un mestre, podia ser considerat implícitament com una beca. Molts estudiants eren d'economia modesta i no haurien pogut cursar estudis de no haver disposat d'aquella facilitat. El sistema funcionava a base de confeccionar una mena de borsa de treball en la que tenien preferència els que havien estudiat el batxillerat en filosofia i sabien llatí. Però aquesta classe d'alumnes solien pertànyer a famílies benestants que no necessitaven que llurs fills dediquessin una part del seu temps a fer de barbers. Això feia que els estudiants "llatins" que demanaven col·laborar en una botiga eren una minoria i no omplien les demandes dels mestres establerts. Aquest fet comportava que de cada tres parts dels alumnes col·locats dos i mitja eren romancistes. La conseqüència d'aquesta realitat feia exclamar a Puig: "esto a puesto a la Escuela en decadencia porqué estos alumnos sin Latinidad no podrán servir para colaborar con sus Maestros porqué el manejo de la nabaja no sirve para los adelantamientos de la Facultad antes muy al contrario facilitan a dichos mancebos un ejercicio servil".

d/ Els col·legis professionals

Puig maldava per una escola independitzada del gremi de Barcelona. L'article 19 del títol II de les ordenances estipulava que el degà i els dos cònsols de la comunitat de cirurgians de Barcelona assistissin al "ajuste y liquidación de cuentas que se hará a fin de año, además de los Maestros Profesores del Real Colegio". Això era humiliant. No hi havia dret que els cirurgians que exercien a Barcelona fiquessin el nas als comptes i a més a més tinguessin "voto en punto de cuentas y la facultad de representar al Director qualquiera abuso o mala versación para que consultando el Proto-Cirujano, dé éste la providencia que mejor convenga para la enmienda". També el molestava la presència als tribunals de graduació, dels cònsols dels col·legis professionals. Naturalment que quan el candidat manifestava la intenció d'agregar-se a una comunitat determinada -encara que remugant- no s'oposava a aquell control més teòric que real. Però quan es tractava d'establir-se fora d'aquests col·legis o d'entrar a l'exèrcit considerava "superflua la asistencia de los Cónsules a sus exámenes".

501.- AUC. Caixa 311-4026: 8

502.- Aquesta aspiració de Puig es feu realitat en certa manera, quan els cirurgians llatins passaren a denominar-se "licenciats o doctors en Cirurgia Mèdica".

L'ACTUACIO DE PUIG A CIUTAT DE MALLORCA

És indubtable que Puig va donar l'impuls inicial a la materialització d'una idea que va perdurar fins a l'any 1824. La seva activitat a Mallorca va tenir tres vessants: a/ ensenyament pròpiament dit; b/ preparació d'un text pels alumnes; i c/ acció sobre l'hospital.

Respecte al primer punt Parrilla va trobar a Simancas uns dibuixos que reproduïen preparacions anatòmiques de la vena porta i dels nervis de les extremitats inferiors fins arribar a les més fines ramificacions (503). Aquestes peces anaven col·locades damunt d'uns pedestals a la sala de pràctiques.

De la segona activitat n'és mostra un llibre escrit en col·laboració amb el seu company Sebastià Muntaner (504) en les tasques docents. Editat el 1793 a Barcelona ja es dedueix només pel seu títol que anava destinat als estudiants: " Manual teórico-práctico de las operaciones de Cirugía para instrucción de los alumnos de la Escuela de Palma de Mallorca".

Queda finalment la seva acció hospitalària que consistí en una sèrie de reformes com ampliar les sales a base d'enderrocar uns envans; que a càrrec de l'abastador es construïssin uns safareigs per a poder banyar còmodament els uncionaris; i fer arrencar uns arbres que comprometien greument la bona ventilació de les sales.

1.- Els cirurgians llatins de nou exàmens que no havien cursat al Col·legi

Algunes vegades hi havia cirurgians ben qualificats (505) que demanaven tenir aquest títol que els hi obria les portes a la vida civil i militar tan a la península com a ultramar. D'acord amb les ordenances s'havien de guardar les fòrmules i el candidat havia de superar un examen davant d'un tribunal format per tres cirurgians de nou exàmens que es trobaven a la població del pretendent i als qui l'escola de Barcelona comissionava expressament. La major part d'aquests exàmens tenien lloc al reial col·legi de Cadis, però també se'n van fer a Barcelona i a Madrid. Això comportà un nou tipus de relacions amb Cadis. N'és una bona mostra la carta que el 20 de juliol de 1774 Francesc Puig va dirigir al secretari d'aquell col·legi Francisco Villaverde: "incluyo los siete títulos para que se distribuian a los interesados en la forma que Vm. tenga

503.- José María R. Tejerina: "Historia de la Medicina en Mallorca", pàg. 151.

504.- Havia nascut a Ciutat de Mallorca i procedia d'una antiga família de Bunyola. Va morir als 75 anys el 25 de maig de 1811.

505.- L'article X del títol VII deia: "Si el Pretendiente huviesse estudiado en Montpellier, París o Cádiz, deberá con el memorial y los 1500 reales presentar sus papeles...y no hallando reparo se le admitirá a examen, como si huviera estudiado en Barcelona".

dispuesto" (506). Al cap de dues setmanes li enviava la factura: "remito letra de 2.506 reales que junto con la antecedente...ya pagado importan 8.224 reales" (507).

D'exàmens celebrats a Madrid n'hem trobat documentació del de Santiago Conde. Aquest residia a Madrid i una inoportuna malaltia el va privar de poder desplaçar-se a Barcelona. Sembla que hi havia per part de Roland i de Puig molt interès per complaure'l. Puig es valgué de tres antics alumnes del col·legi que per motius militars es trobaven a Madrid. Eren Josep Antoni Capdevila, Antoni Palacian i Pere Gracià. Als tres se'ls hi atorgà poders per a poder examinar a Conde com si fossin professors de l'escola. A Capdevila Puig li escrivia: "A Don Santiago Conde que pre-tende graduarse de Maestro de nueve exámenes, podrá tantearle en Osteología y Anatomía y de su suficiencia me dará aviso con carta en que declare formalmente lo que le habrá parecido de su suficiencia, pues así lo ha dispuesto el Vice-Presidente (Roland)...y esta comisión siempre le podrá servir de mérito" (508). També set dies més tard va escriure a Gracià, que era cirurgià dels guàrdies de corps, i li deia: "se hace comisión a Vm....junto a Don Antonio Palacian y a Don José Capdevila...y luego de haverse concluido...remitan a Don Francisco Puig, para que podamos despacharle el correspondiente título".

2.- Relacions amb el col·legi de Cadis

Hem trobat a l'arxiu de la universitat de Barcelona correspondència sostinguda entre Puig i el col·legi de Cadis. Gairebé sempre es tractava de l'atorgament de títols de cirurgians llatins de nou exàmens i que representava pel col·legi de Barcelona una bona font d'ingressos doncs anaven a parar a les seves arques els 1.500 rals que costava el títol després de descomptar-ne els drets dels que el signaven i dels examinadors (509).

En altres ocasions el motiu d'aquesta correspondència era la facturació de llibres. Serveixi a tall d'exemple la carta en que Puig anuncia que en un paquet que el col·legi de Barcelona havia enviat al de Cadis s'hi havien "introducido para ahorrar fletes 200 exemplares encuadernados de la Osteología. Espero mandará VM. a aquel Colegio (el de Barcelona) el importe a tres pesetas y que se me pague del fondo" (510).

Un altre motiu de correspondència era el comunicar-se mútuament els noms d'aquells alumnes expulsats per una falta greu per tal de que no poguessin matricular-se a l'altre centre. Així Puig en carta de 8 de setembre de 1764 deia al secretari de Cadis: "archivamos la noticia de la mala conducta del colegial Pedro Gutiérrez" (511).

506.- AUC. Mss. 763-569

507.- AUC. Mss. 763-570

508.- AUC. Caixa 311-2012: 10

509.- Aquests drets estaven reglamentats pels articles I, II i III del títol XIV de les Ordenances.

510.- AUC. Mss. 763-342

511.- AUC. Mss. 763-11

PUIG, CIRURGIA MAJOR DELS REIALS EXERCITS

Era públic i notori que la finalitat del col·legi de Cadis era la de fornir bons cirurgians destinats a la marina de guerra, i que la del de Barcelona era proporcionar cirurgians ben preparats per a servir a l'exèrcit (512). Era natural que com enuncïava l'article 7 del títol I: "De los Profesores o Maestros de cada uno de los dos Colegios, ha de ser el primero en el de Barcelona, y en lo sucesivo fuere, Cirujano Mayor de los Reales Exércitos y en el de Cádiz el Cirujano Mayor de la Armada", Puig va assolir aquella categoria en el seu moment com ja hem indicat. L'autoritat d'aquest càrrec figurava a l'article 2 del títol XV de les ordenances, que deia: "Todos los cirujanos de Regimiento y Hospitales Militares en cualquier parte en que se hallen, o aunque no lo sean, estarán sujetos en lo económico de la Facultad y estudio al Cirujano Mayor del Ejército así en tiempo de guerra como de paz y manda Su Majestad se consideren como a su Gefe". Les seves atribucions les podem enumerar així: 1/ Designació de cirurgians pels regiments; 2/ Designació de practicants de cirurgia; i 3/ Informar peticions de jubilació, de premis,...

1.- Des de temps immemorial el nomenament del cirurgià d'un regiment era el resultat d'un tracte entre el facultatiu i el coronel. Virgili va aconseguir que quan es produís una vacant, el coronel es dirigiria al director de l'escola de Barcelona, el qual confeccionaria una terna (513), de la que el coronel havia de triar-ne un. Normalment i d'una manera automàtica era elegit el primer de la llista.

2.- Sobretot en temps de guerra l'exèrcit necessitava "practicants", és a dir ajudants dels cirurgians. Aquests llocs de vegades eren ocupats per romancistes, però el més freqüent era que els col·legis de Cadis i de Barcelona enviessin estudiants voluntaris, que retornaven a l'escola, un cop acabada la campanya.

3.- La concessió de pensions per mèrits de guerra o per jubilació, o trasllats o ascensos era prerrogativa del primer cirurgià de cambra. Però el cirurgià major dels exèrcits havia d'informar les peticions (514).

512.- L'article I, títol XVII de les Ordenances deia: "el principal fin a que se dirigió la Real atención de S. M. en el establecimiento de estas nuevas Escuelas, ha sido el que la Tropa así de Mar como de Tierra no carezca del importante alivio de Profesores acreditados en la Cirugía".

513.- L'article V del títol XV deia: "Siempre que algún Regimiento carezca de cirujano debe el Coronel o Comandante pedir informe al Cirujano Mayor del Ejército, a fin de que éste le proponga tres sujetos capaces e idóneos para aquel empleo, los cuales deben ser de los más adelantados discípulos de los Reales Colegios de Cádiz o de Barcelona, si los huviere examinados, o de otra parte donde se enseñe la Cirugía con el mismo método".

514.- L'article VII del títol XV deia: "Para que los cirujanos que sirven en campaña o en Regimientos consigan el mérito de los años que han servido, deben presentar las certificaciones de sus servicios pasadas por el Cirujano Mayor y las que no tuvieren este requisito no les servirá para la jubilación".

Vegem ara uns exemples d'aquesta labor que Puig realitzà entre els anys 1780 i 1784. Cal dir però que en anys anteriors com a secretari del col·legi ja hi va dedicar una bona quantitat de temps, mentre que en Roland era el cirurgià major efectiu.

1.- Confecció de trinques pels regiments

No era una tasca fàcil perquè tothom es creia amb dret a ocupar el primer lloc. D'altra banda existien les interferències. Unes vegades venien de Pedro Custodio Gutiérrez i d'altres dels propis coronels quan preferien una determinada persona. A tall d'exemple explicarem uns quants casos que hem pogut recollir.

D'antuvi oferim un model que podríem considerar normal de petició de terna que va fer el coronel Martín Trias, de Sanlúcar de Barrameda el 18 de març de 1777. Deia així: "Muy Sr. mio: Con motivo de haver pasado a la Plaza de Mazarquivir por Cirujano Mayor de ella, D. Pedro Marsal que la servía, se halla vacante en el Segundo Batallón del Primer Regimiento de Infantería lixera de Cataluña que está a mi mando...por lo que tengo de merecer el favor de Vm. haya el gusto de ver si alguno de sus discípulos en que concurran las circunstancias que...se necesitan quiere obtener dicho empleo enviándome su nombre y apellido para que yo pueda hacer...el nombramiento necesario". Roland va escriure al marge aquests tres noms: Leonardo Gally, Andrés Roma i Miguel Peregrí (515). Així fou com Gally va entrar a l'exèrcit en el que va fer una gran carrera. No sempre però les coses funcionaven amb normalitat. Vegem un cas en que Puig va complaure un coronel. Raimon Bertran era un cirurgià romancista que actuava com a practicant a Melilla, en el regiment comandat pel coronel Nicolás Quijano. Tot fa pensar que aquell minyó s'havia fet apreciar perquè quan es produí una vacant, el coronel d'acord amb les ordenances, va escriure al cirurgià major de l'exèrcit el 22 de desembre de 1776. Li pregava la tramesa de la terna preceptiva, ensems que en un paper a part indicava amb quin gust veuria figurar el nom de Raimon Bertran en primer lloc. Puig li va solucionar el problema. Bertran no podia anar a la terna perquè no era cirurgià llatí. Ara bé, si anava a Barcelona, Puig es comprometia d'examinar-lo i fer-lo passar així de romancista a llatí (516). El coronel contestà immediatament que donaria un permís per malaltia a Raimon Bertran per tal de que pogués anar a Barcelona.

En una altra ocasió Puig hagué d'ajupir-se al despotisme de Pedro Custodio Gutiérrez i no va poder fer cap favor. La cosa va anar de la manera següent: El coronel Miguel Dragonet que estava a Badajoz amb el seu regiment Cantàbria, va escriure el 18 de gener de 1783 demanant la terna. Erròniament aquesta petició la va fer al primer cirurgià de cambra perquè en la "Gufa de Forasteros" (517) hi constava Pedro Custodio com a president del reial col·legi. Algú li deuria fer veure el seu error i aleshores es va dirigir a Francesc Puig tot demanant-li si hi havia

515.- AUC. Caixa 311-2012: 5

516.- AUC. Caixa 311-2012: 4, 11, 13

517.- La "Guia de Forasteros de Madrid" es publicava cada any i contenia els noms dels ministres, llistes d'advocats, de metges etc. També hi havien guies de l'Havana i de Manila.

forma de col·locar en primer lloc a Joan Prats doncs li havien "informado es en el dia de los más prácticos y instruidos del colegio". Puig en la seva resposta del 29 de gener va assenyalar que calia esperar la decisió de Custodio, en la que esperava que s'indiqués al coronel Dragonet la necessitat de dirigir-se al propi Puig. Però Pedro Custodio va imposar a Puig que a la terna que oferís hi havia d'anar en primer lloc un dels seus protegits : Pedro Pablo Irigoyen que en aquells moments treballava als hospitals de Madrid (518). Tant Puig com Dragonet es van haver d'empassar aquell gripau de viu en viu.

Un altre cas en que les coses no van sortir bé fou el de Bassols. Joan Bassols era un cirurgià d'Olot i va demanar a Francesc Puig que li proporcionés un regiment. Aquest s'hi va comprometre. El febrer de 1783 Bassols li va agrair la seva atenció i a la mateixa carta hi afegia: "quando venga le llevaré algunas llonganissas pues sé que le gustan" (519). El dia 10 del mes següent Puig enviava una terna al coronel Pere Pfeiffer del regiment de Brabant que en aquell moment formava part de la guarnició d'Orà. Bassols es va assabentar que anava en primer lloc de la terna. Agraiït i emocionat va escriure a Puig: "Li remeto mitja dotzena de llangonissas, pues les altras son massa tendras". El coronel Pfeiffer va enviar el nomenament de Joan Bassols a l'inspector general d'infanteria. Però a Orà hi havia destinat com a cirurgià un altre antic alumne de Francesc Puig: Pere Puigvert. Quan aquest va saber la notícia de l'elecció de Bassols s'apressà a escriure al seu mestre el 13 d'abril. Li recordava que Bassols era mediocre i que el faria quedar malament. I que en canvi Mariano Rivera que anava en segon lloc de la terna era molt bon candidat. Puig se'n deuria convèncer, ja que sembla que es va esverar. Aleshores va escriure al coronel i a Puigvert. A aquest últim li demanava que aconseguís del coronel una rectificació en el nomenament del nou cirurgià. El coronel Pfeiffer es va indignar, però els bons oficis de Puigvert, van donar el seu fruit. Heus aquí uns fragments de dues cartes:

1.- La primera del 13 d'abril en la que Puigvert deia que Bassols no reünia "las indispensables circunstancias para presentarse en un Cuerpo a obrar con entera libertad entre un clase de personas, por lo común ilustradas, que presisan sin arbitrio el maior pulso y delicadeza...he procurado trabajar con el fin de que tuviese efecto sus intenciones de Vm. en favor de Rivera i aunque he comprendido que el Coronel repugnava hacer segundo nombramiento porque ya había despachado el primero...en fin se ha determinado" (520).

2.- De la segona carta del 28 d'abril hem extret aquests fragments del que opinava el coronel Pfeiffer (521) : "nombré a Bassols porque la propuesta venía zeñida a la más rigorosa justicia y fundada en el más cabal conocimiento...pero habiendo visto con admiración no pequeña su última (carta) de Vm. que venia en gran parte equivocado el

518.- AUC. Caixa 301-1976: 12

519.- AUC. Caixa 301-1976: 55

520.- AUC. Caixa 301-1976: 60

521.- AUC. Caixa 301-1976: 59

concepto, he extendido, aunque con repugnancia y dirixo al Inspector un segundo nombramiento en favor de Rivera" (522).

Així va acabar aquell embolic. Tots contents menys Bassols que es va quedar sense el nomenament i sense les llonganisses. Aquest fet que pot semblar anecdòtic ens il·lustra sobre les pressions a que estava sotmès el cirurgià major de l'exèrcit a l'hora de nomenar cirurgians militars.

Deixant de banda les recomanacions de personatges hi havia molts "Bassols" que sense tenir cap influència volien entrar en un regiment. Heus aquí un model de carta d'algú que sense aquestes influències intentava que Puig el pogués col·locar. Es tracta d'una carta datada a Madrid l'11 de setembre de 1779. Diu així: "Muy Señor y Amado Maestro. Participo a V.M. como se me frustró la yda de Cádiz para embarcarme para la mérica y estoy sperando si se puede Alcansar alguna conveniencia para acomodarme. Participo a V.M. como principal de ese Colejio si me puede afavorecerme en algún Regimiento o alguna plasa si ay vacante que ninguno puede saber mejor de V.M. los méritos de cada qual y los trabajos que emos pasado por esos mares. Me puse en la pretención de yr a campaña por ayudante y no lo e podido lograr me presenté a Don Pedro Custodio con mi título y relación de méritos y no me a querido afavorecer ni atenderme en nada. Suplico que me atienda en la primer vacante. Favor que spero de V.M. Su más servidor". I signava Pablo Benet(523).

És clar que a Puig li agradava manar. Però de vegades aquesta tasca deuenia feixuga. Per això no ens ha d'estranyar que en un esborrany del seu puny i lletra sobre reformes de les ordenances datat el 2 de gener de 1781, i en referència a la confecció de trinquets pels regiments hi escriu: "Que las propuestas a los Coroneles para las vacantes de Cirujanos en los Regimientos se hagan no por el solo Cirujano Mayor del Exército y si por toda la Escuela en Junta General" (524).

El nomenament de practicants no solia plantejar problemes. Adhuc quan hi havia guerra les peticions per part dels estudiants superaven el nombre de places vacants.

De tant en tant sorgia algun desventurat, ja fos sagnador o romancista d'un sol examen, que li demanaven dramàticament que els col·loqués. Així tenim a Josep Sabater i Pi que des de casa seva de Malgrat quan feia tres mesos que havia tornat de la campanya de Gibraltar -era el 12 de juliol de 1781- li escrivia que havia tingut notícia de que Puig i un altre catedràtic estaven reclutant "40 apleticantes" i li demanava una plaça (525). Com a model de carta d'un sagnador que busca feina hem escollit la següent. Ve signada per Joan Coll, de Mataró i diu així: "Ha arribat a ma noticia...que se procura una expedició en la que deuhan emplear molts Practicants de

522.- AUC. Caixa 301-1976: 58 a 62

523.- AUC. Caixa 301-1972: 24

524.- AUC. Caixa 306-1459: 21

525.- AUC. Caixa 302-1990: 67

Cirurgia y alguns Ajudans...trobanme en esta de Mataró passat per Vm. mestre de un examen en eix Rl Colegi suplico lo baliment en ves Vm. que si hia lloch de podermi acomodar se servesca facilitar que sera anyadir un nou favor als molts he rebut de VM.

La mia intenció hera de passar ala America pero despues de moltes diligencias no ha sigut dable el lograr y sen axí estich en esta com simple fadrí fins Deu me deparia ocasió oportuna y sarta. Ab esta esperansa me quedo pregant al Sr y lo gde los ms anys de vida y salut que li suplica son sempre rendit y obligat servidor".

Però els maldecaps grossos del cirurgià major de l'exèrcit eren les peticions dels cirurgians. N'hi havia de tota mena. Uns demanaven un canvi de destí, particularment els que actuaven als "presidis" de l'Àfrica del nord. Clamaven per retornar a la península. Tant a Orà com a Ceuta, Melilla o Alhucemas la vida era tremendament avorrida. A Ceuta encara hi havia un petit nucli de població civil, però a la resta gairebé tots eren desterrats per algun tipus de delictes. Tot s'havia d'importar de la península i a més a més no existia la més remota possibilitat de completar el sou amb l'exercici privat.

Hem trobat unes cartes d'Antonio Pina. Aquest era un cirurgià llatí de nou exàmens amb ambicions. Va acceptar una plaça per a exercir a Orà confiant en la paraula de Roland, ja que aquest li va dir que "quien le embiaba, también le sacaría" (526, 527). Però quan ja portava tretze anys d'exercici a Orà es va començar a desesperar. Volia el trasllat a la península i no feia altra cosa que buscar vacants per a demanar-les. Quan va saber que Puig era el cirurgià major li va escriure dient-li que no es trobava bé. Que "tenia alguna decadencia en la salud", i al mateix temps li recordava els seus mèrits durant la campanya de Portugal. Creia que això junt amb els anys passats a Orà l'autoritzaaven a demanar la plaça de bibliotecari del col·legi o el que fos. Es mostrava disposat a fer el que Puig li manés. Fins i tot a examinar-se per ascendir i anar a un batalló de les guàrdies espanyoles; a un regiment de cavalleria, o a fer oposicions a una càtedra del col·legi (528).

També li van plantejar problemes econòmics. Aquest fou el cas d'Antoni Portusach que es va queixar de que en canviar el coronel "nos quitan el utensilio de barbas" (529) "y aunque queda la gratificación de Oficiales, es tan corta (que) apenas llega a 50 reales mensuales...por lo que me veo en extrema aflicción pues...con dos hijos y Muger apenas alcanza para el preciso alimento" (530).

526.- AUC. Caixa 302-1990: 100

527.- AUC. Caixa 302-1990: 1

528.- AUC. Caixa 301-1972: 29, 30

529.- Els cirurgians adscrits a un regiment cobraven un sou mensual i a més a més rebien una gratificació en concepte de barberia d'uns 140 rals al mes, que era pagada entre tots els oficials del regiment.

530.- AUC. Caixa 302-1989: 33

Aquesta "gratificació" va donar lloc a que Miquel Buch, un calellenc que estava a Orà es queixès de que un company seu, Joan Vila, "se embolsa el todo de la gratificación" (531).

Finalment assenyalarem que Puig rebia peticions en certa manera absurdes perquè en no ser previstes en les ordenances estaven fora del seu abast. Així Josep Sobrequés, metge graduat a Montpeller i que exercia a Roses li va demanar d'ingressar a un regiment. Li van contestar que l'exèrcit no tenia metges fora dels hospitals, ja que a les unitats tots eren cirurgians; però ja que tenia un títol per Montpeller veurien la manera de que fes un curs pràctic de cirurgia de mig any de durada, i així es podria presentar a examen de cirurgia llatí. Sobrequés volgué saber si durant aquest període escolar cobraria. En dir-li que no ho va deixar córrer afegint que no comprenia el perquè no preferien metges als cirurgians tenint en compte segons deia, que per cada cas quirúrgic se'n registraven deu de clínics (532).

També Puig fou reclamat per a fer peritatges. El 13 de desembre de 1783, Joan Baptista Richard de Corsi li demanava el seu arbitratge en el cas d'un soldat de la seva unitat al que el seu cirurgià havia donat per inútil en contra del parer de tres metges.

FRANCESC PUIG I L'AUDIENCIA DE BARCELONA

Virgili ja havia previst possibles conflictes entre el poder del protocirurgià i el dels jutges de la Reial Audiència. Per això va redactar l'article cinquè del capítol III de les ordenances d'aquesta manera: "Todas las controversias...sobre la Profesión de la Cirugía se harán saber al Maestro Vice-Presidente para su decisión extrajudicial". O sigui que les coses s'havien de resoldre a Barcelona i fugint dels jutges. I continuava: "y si el asunto fuere grave, o no estuviere claramente decidido por las Ordenanzas, lo dirigirá directamente al Proto-Cirujano para su acertada resolución, consultando con el director". És a dir que el problema aniria a Madrid evitant la jurisdicció ordinària. Però com que no era possible sostreure's a l'acció dels tribunals ordinaris quan l'assumpte no afectava directament a la formació o a l'actuació professional dels cirurgians continuava: "bien entendido, que baxo de este pretexto, no podrán eximirse, en lo perteneciente a pleytos, negocios personales y demás que no tengan conexión con el ejercicio de la Cirugía, de la Justicia Ordinaria, ni introducir competencias para substraerse a ellas". L'article acaba amb una crida al bon sentit de les dues parts: "sin embargo de que en este Artículo está preservada la jurisdicción Real Ordinaria, y mandado, para evitar competencias, que el Primer Cirujano de Cámara, Vice-presidente y Teniente del Primer Cirujano, no la usurpen con pretexto de la Autoridad económica que deben ejercer para promover la enseñanza de la Cirugía y su buen uso, estarán las Justicias Ordinarias a la mira de

531.- AUC. Caixa 302-1990: 96

532.- AUC. Caixa 301-1975: 60

cualquier exceso, sin emulación, ni impedir a las Comunidades de Cirugía o Cirujanos sueltos, el ejercicio de las Facultades, que les van declaradas". També es preveïa a les ordenances la possible col.laboració entre les dues parts. D'aquesta col.laboració n'hem trobat algun exemple.

Un dels dos cònsols del col·legi gremial era nomenat dipositari o tresorer. A finals d'any i a l'hora de presentar els comptes ho havia de fer: "precediendo para ello la Autoridad legítima de la Real Audiencia de Cataluña", la qual quan hagués escoltat totes les al·legacions donaria "la expresada aprobación...según el estilo que hasta aora se haya observado; y lo mismo se hará en la dación de cuentas". D'una manera expressa s'insisteix en que les autoritats quirúrgiques han de reclamar l'ajuda dels jutges per tal de que els contraventors abonin les multes que els hi hagin estat imposades; o de que siguin privats d'exercir, i àdhuc de ser desterrats de Catalunya (art.I, títol V); també s'encarregaria a l'Audiència el cobrament de les multes (art. V, títol IV); el permís per a celebrar les reunions dels agremiats o juntes generals (art. VI, títol VI); d'entrar als hospitals "para remediar qualesquiera abuso que se observe tocante a la Cirugía" (art.VII, títol IV); el cobrament de les multes per inassistència o empresonament en cas d'insolvència (art. IX, títol VI); i en general seria part executiva en tota mena de multes (art.X, títol VI), i s'invoca la protecció de les autoritats judicials (art.XI. títol VI), per tal de que els "que gobiernan los Hospitales no les pongan (als cirurgians) impedimentos en las Dissecciones y Demostraciones de Anatomía, franqueándoles los Cadáveres necesarios según lo propongan aquellos que dirigen la Comunidad de Cirujanos".

Malgrat aquesta previsió normativa no van ser poques les dissensions que es van produir entre una i altra autoritat. Sobretot si tenim en compte que Puig fou un home rectilini i no cedia fàcilment quan es creia dipositari de la raó. Tant era així que una de les crítiques que faria a Roland, quan aquest era el seu immediat superior, de ser massa passiu davant la invasió en les competències de l'escola per part de l'autoritat judicial. Quan Puig es va veure investit amb la plena direcció de l'escola va mantenir una sèrie de plets amb l'Audiència en funció de la diferent opinió sobre jurisdiccions. En efecte, Puig emparat per les ordenances de 1764, sostenia que tots els afers referents a l'ensenyament i a la pràctica de la cirurgia eren de la incumbència exclusiva del director de l'escola, el qual gaudia de fur militar. Pensava per tant que el seu immediat superior en aquests conflictes era l'auditor de guerra de Catalunya i no l'Audiència. En canvi els jutges consideraven que tot el que feia referència a l'exercici de la professió i a les relacions entre el claustre de l'escola i els estudiants, estava sota la seva autoritat, perquè res tenia de militar. Vegem ara alguns exemples d'aquest tipus de conflictes. El gremi de cirurgians de Barcelona va plantejar molts problemes demanant justícia a l'Audiència. Aquest fou el cas dels dos plets d'Antoni Comaduran i Rovira. El primer plet es degué a que Comaduran com a cirurgià llatí de nou exàmens, va demanar l'agregació a la comunitat de Barcelona (533, 534). Francesc Puig s'hi va oposar perquè

533.- AUC. 134, 423

534.- AUC. 165, 29

probablement preferia a un altre candidat. Després del recurs l'Audiència va obligar a Puig a agregar-lo (535). D'aquí en sorgí un segon plet de tipus contenciós. Puig va replicar a l'Audiència dient que ho feia "no obstante de gozar de fuero militar". L'Audiència l'amonestà en presència dels altres professors i Puig en va donar part a l'auditor de guerra dient-li que allò havia estat "un notorio agravio al Tribunal Supremo de Guerra". I seguia: "Sólo la Real Audiencia de este Principado envidiosa del honor con que nos distingue Vuestra Real Majestad...no ha dudado remitirme órdenes perentorias y penales como a cualquier menestral...en vano se promulgan leyes si no se observan con la más escrupolosa puntualidad" (536, 537). Finalment Pedro Custodio Gutiérrez va anul·lar l'ordre d'agregació de Comaduran tot i demanant "una regla fija en que deba limitar sus facultades en lo sucesivo con las demás providencias...convenientes al desagravio de este Real Colegio y el Tribunal de la Auditoría de Guerra" (538).

Uns anys més tard Comaduran va llogar com a fadrí de la seva botiga a l'estudiant Ermengol Casas i Bons, que era cunyat d'un altre cirurgià establert a Andorra: Joan Mitjavila. Canals es va matricular al col·legi el 1775 i va observar una conducta normal. Però als exàmens del 1779 el van suspendre de quart curs perquè havia faltat a les classes durant cinc mesos. Fins i tot el seu cunyat se li va posar en contra. Mitjavila va escriure a Francesc Puig el 24 d'abril de 1780. En aquesta lletra li demanava que obligués a Canals a que li retornés els "Principios de Cirugía" del que era autor el propi Puig, i el "Tratado de operaciones" que els hi havia deixat (539). No sabem com va acabar això, però ens consta que aquest any en Canals va deixar la botiga i que Francesc Puig va imposar a Comaduran, per problemes relacionats amb Ermengol Canals, una multa de deu lliures. Comaduran recolzat pels dos cònsols del gremi de cirurgians, interposà un recurs davant de l'Audiència. Aquesta que no simpatitzava amb Puig, va aprofitar que aquest s'havia negat a informar sobre el cas per a imposar-li dues multes de dues-centes i cinc-centes lliures cadascuna. Finalment la cosa es va arranjar amb una R.O. del 22 de juny de 1781 (540).

Hi hagueren altres picabaralles perquè Puig sostenia que cap cirurgià ni barber no es podia establir a Catalunya -i per tant a Barcelona- si no estava en possessió d'un títol expedit pel reial col·legi. Això era així fent una interpretació en el sentit més estricte i literal de les ordenances. Però l'Audiència opinava que la matèria de barberia escapava al domini del protocirurgià. La considerava una activitat que en no requerir cap control

535.- José María R. Tejerina: "Historia de la Medicina en Mallorca", Palma de Mallorca, Sa Nostra, 1984, pàg. 150.

536.- AUC. Caixa 301-1968: 13

537.- AUC. Caixa 301-1968: 19

538.- AUC. Caixa 301-1968: 8

539.- AUC. Caixa 301-1975: 2

540.- AUC. Caixa 306-1459

de tipus científic, s'equiparava a qualsevol altra professió artesanal. El barber podia per tant establir-se on volgués. Aquesta actitud sintonitzava amb el concepte il·lustrat de la llibertat de treball i en contra del del criteri gremialista d'exercir-ne un control. Aquest fou el cas de Pau Moré i Torres (541) en primer lloc, i el de Segimon Català i de Miquel González més tard (542), que havien demanat de practicar solament la barberia. L'Audiència considerava que ni Francesc Puig ni el primer cirurgià de cambra no tenien autoritat per a privar-los-hi de treballar a Barcelona.

També hi hagueren intromissions de l'Audiència en coses que afectaven al simple funcionament de l'escola. És el que va passar amb Esteve Bertran. Aquest era batxiller en medicina per Cervera i havia estudiat l'any preceptiu d'anatomia i cirurgia a Barcelona, per a poder obtenir la llicenciatura de medicina. Bertran li va demanar a Puig un certificat d'haver fet les pràctiques d'anatomia que necessitava per a presentar a Cervera. Havent passat uns quants dies sense tenir notícies del certificat va anar a veure directament a Francesc Puig. Aquest "con el mayor imperio y soberanía" li va dir "que me apartase de su presencia y que sabría la respuesta de aquí dos meses". Això passava el 20 de març de 1784. Immediatament Bertran elevà un memorial a l'Audiència, la qual es limità a posar al marge l'ordre dirigida al reial col·legi de que se li lliurés el certificat abans de tres dies (543).

Puig tenia un altre greuge amb l'Audiència per causa del que passà amb Salvador Vidal. En tractar dels conflictes de la comunitat de Lleida, hem mencionat aquells fets que van fer ballar el cap de Francesc Puig i del que aleshores era protocirurgià Pedro Custodio Gutiérrez.

Així mateix Puig va tenir topades amb l'auditor de guerra. El col·legi va expulsar un estudiant i l'auditor va obligar a ser readmès. Això suposava una gravíssima ofensa a l'autoritat acadèmica i Puig es va revoltar. El resultat va ser que l'auditor condemnà a tots i cadascun dels cinc professors del col·legi a pagar una multa de vint-i-cinc lliures (544).

D'altra banda Puig opinava que l'auditor de guerra era un magistrat a les ordres del protocirurgià de Sa Majestat, i ell mateix era el seu delegat, com a vice-president del col·legi. Creia que era el vice-president del col·legi el qui havia d'indicar a l'auditor quan es necessitava la seva ajuda i col·laboració. La realitat, però, era molt diferent. Una R.O. del 21 de maig de 1780 va autoritzar a l'auditor per a que sense indicació de ningú, pogués practicar investigacions sobre els cirurgians i multar-los. És fàcil arribar a la conclusió de que Puig no sentia cap simpatia pels membres de la judicatura. És més, ell hauria volgut reformar el sistema creant un "Tribunal del Reial Protocirurgiat de Catalunya", que estaria integrat per un fiscal, un assessor, un agutzil i un porter i en el

541.- AUC. Caixa 301-1969: 9

542.- AUC. Caixa 301-1969: 2

543.- AUC. Caixa 306-1460

544.- AUC. Caixa 311-4026: 8

que -segons pensem nosaltres- els jutges serien els mateixos catedràtics del reial col·legi. S'assignarien uns dies per a celebrar audiències de recursos i plets amb assistència privativa del secretari de l'escola. Fins i tot Puig demanava que el tribunal tingués tractament d'excel·lència i poder utilitzar el segell reial major, en els textos, expedients, cartes i oficis (545). Però tot això no va ser més que un esborrany redactat per ell mateix i que està datat el 2 de gener de 1781.

PUIG I LA UNIVERSITAT DE CERVERA

Francesc Puig es va formar a Cervera. Però el contacte amb Virgili i la seva gent que preposaven l'observació per damunt de tot, feu que renunciés dels ensenyaments teòrics i doctrinals de regust escolàstic que va rebre a la capital de la Segarra. Per si això no fos prou sentia una prevenció visceral envers els metges. Ja hem fet referència de com la universitat de Cervera es va sentir agredida per la creació del reial col·legi de cirurgia i els esforços que va fer Pere Virgili per a neutralitzar-la, cosa que aconseguí totalment. Però no es va poder evitar que les relacions entre la universitat i el col·legi fossin dolentes. Puig, pels seus càrrecs de secretari primer i de director més tard, s'hagué d'enfrontar contínuament amb Cervera. El problema dels llicenciats amb posterioritat al 1764 fou arranjat ràpidament. En canvi el fet de que els batxillers en medicina per Cervera haguessin de passar un any al reial col·legi de cirurgia abans d'obtenir la llicenciatura en medicina fou una font constant de contrarietats. Els estudiants havien de cursar anatomia i cirurgia sota la disciplina gairebé militar del col·legi de Barcelona. Amb l'òptica d'aquella gent era desagradable restar sota el directori dels cirurgians que tradicionalment havien estat menystinguts pels metges. Així s'explica l'aldarull que s'organitzà quan aquests batxillers ocuparen uns seients de preferència de l'amfiteatre d'anatomia que estaven reservats a personalitats. Hagueren de ser expulsats de la sala a viva força per una guàrdia armada de l'escola (546). Això va passar un dia i no es va tornar a repetir. Però els batxillers de Cervera van resultar uns perfectes empipadors. Donaven la impressió de que feien el que podien per a molestar. Per exemple n'hi havia que es presentaven a matricular-se un mes o dos després d'haver-se iniciat les classes. N'hi va haver un que va tenir la barra de matricular-se dos mesos abans d'acabar el curs, pretextant que era un cas especial perquè a Cervera li preparaven un doctorat amb pompa.

Quan Puig es va fer càrrec efectiu de la direcció de l'escola va fixar un cartell anunciant que no s'acceptaria cap sol·licitud de matrícula quan hagués passat el 15 d'octubre, tot donant una nota de tolerància, ja que les classes començaven el dia 5 d'aquell mes. En certa ocasió un batxiller es presentà el dia 19 al·legant que havia estat malalt a Figueres, sense aportar cap document justificatiu. Puig es va negar a la seva admissió "por no abrir camino a la relajación" (547).

545.- AUC. Caixa 306-1459: 21

546.- AUC. Mss. 763-282

547.- AUC. Caixa 306-1460

FRANCESC PUIG I ELS METGES

Durant molts segles la pugna entre metges i cirurgians fou quasi constant en tots els països. La formació del cirurgià es va limitar gairebé sempre a un aprenentatge elemental. En canvi la del metge era de nivell universitari. Això feia que la consideració social d'aquest darrer fos molt més gran que la del cirurgià. Endemés aquest últim estava envilit per l'exercici de la barberia que li era consubstancial. D'altra banda en la pràctica era el metge el qui donava les ordres, que el cirurgià havia de complir. És lògic i natural doncs, que les relacions entre els professionals d'aquestes dues disciplines fossin sempre tibants.

Però quan gràcies a Virgili i als nous col·legis de cirurgia, els cirurgians van rebre una formació semblant o superior a la universitària, el plantejament va canviar i a més a més comportà una dignificació social del cirurgià. Però els sentiments van continuar idèntics. Puig -ja ho hem dit- sentia pels metges una prevenció visceral. Probablement perquè els considerava tècnicament i científicament molt per sota seu tolerava molt malament l'altivesa i els aires de superioritat d'alguns metges. Aquestes són les nostres hipòtesis que venen recolzades per tres fets.

El primer de tots és una lletra de Puig a Virgili en la que li comunicava l'escàndol protagonitzat pels batxillers de medicina de Cervera -al que ens hem referit anteriorment- i que es van dedicar a insultar al professor Gimbernat i als propis futurs cirurgians i condeixebles seus, mentre la guàrdia de l'escola els feia fora de l'amfiteatre. Puig començava la carta així: "aquel espíritu de dominación y embidia que reina en el corazón de los médicos contra nuestros progresos".

El segon és el que es va esdevenir a l'expedició de Pedro Cevallos a la guerra de Rio Grande. De l'exèrcit de dinou mil homes que va marxar de Cadis cap a Buenos Aires Puig en fou nomenat cirurgià en cap, mentre el protometge era l'irlandès Miquel O'Gorman. Lardies refereix les conxorxes de Puig intentant convèncer al general Cevallos de que al servei de l'exèrcit els cirurgians eren molt més importants que els metges (548). I a més a més tenint en compte de que tant al col·legi de Barcelona com al de Cadis s'ensenyava medicina, els metges havien de ser uns col·laboradors al servei dels cirurgians. Possiblement Puig li faria veure a Cevallos que a l'exèrcit no hi havia metges amb nomenament reial, llevat dels que actuaven als hospitals. Mentre es teoritzava sobre aquesta qüestió va començar la crua realitat amb les conseqüències de la campanya. Les ferides i les afeccions quirúrgiques van ser una minoria al costat de les malalties que van saturar un hospital de mil llits i del que O'Gorman n'era l'encarregat. En acabar la campanya O'Gorman va demanar el seu ingrès a l'exèrcit i li van negar (549). En aquest cas l'aplicació estricta del reglament va donar la raó a Francesc Puig.

548.- J. Lardies González: "El Protomedicato de Buenos Aires", V. Medicina e Historia, 1977, abril, núm. 67.

549.- Es va quedar a Buenos Aires i en fou nomenat Protometge quan aquella província es va convertir en el virregnat del Rio de la Plata.

La tercera fou la manifestació que va arribar a la lletra impresa, de la profunda enemistat que mútuament es professaven Puig i el metge Jaume Menós de Llena. Com anavem dient a l'expedició de Rio Grande el protometge fou O'Gorman, però el seu immediat segon, és a dir l'ajudant consultor, fou Menós de Llena. Aquest metge fou un home poc flexible, com ho demostraria més tard amb la seva desastrosa actuació durant la campanya del Rosselló. Tot fa pensar que deuria topar amb Puig més d'una vegada. Passaren els anys però la rancúnia mútua no va minvar. Quan el 1790 Puig va publicar a Mallorca el seu "Plan para perfeccionar los estudios de Cirugía", Menós s'apressà a editar un pamflet amb un títol tan expressiu que ens eximeix de tot comentari: "La subordinación que deben los cirujanos y boticarios a los médicos; apología contra el Plan para perfeccionar los estudios de Cirugía que dá a luz D. Francisco Puig".

FRANCESC PUIG , CONSULTOR

Francesc Puig va ser durant vint anys cirurgià major de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona. També durant quinze anys va impartir classes. Per força seria consultat per altres col·legues, sobretot per antics alumnes en casos dificultosos que poguessin implicar una major responsabilitat. I àdhuc pels propis malalts sabedors del seu prestigi i fama.

El professional sanitari sap que arribar a fer un diagnòstic i programar un tractament sense veure el malalt és una tècnica que no pot donar bons resultats. Però pel que sembla en el segle divuitè era una cosa relativament freqüent. Aquest costum seria degut possiblement a les dificultats dels desplaçaments.

Carles Rossell metge contemporani de Francesc Puig, establert a Barcelona, va renunciar el 30 d'agost de 1765 al càrrec de vocal de la Junta Municipal de Sanitat perquè ultra visitar molts malalts havia de contestar "las frecuentes relaciones de enfermedades que se le remiten o dirigen desde afuera" (550).

A la documentació de Francesc Puig hi hem trobat cartes de tota mena. Les cartes adreçades pels propis malalts corresponen en general a hipocondríacs que descriuen llurs dolències amb infinitat de petits detalls. Miquel de los Rios i Matheo era un canonge de Solsona. D'aquest personatge hem trobat dues cartes del 13 i 18 de febrer de 1781. En la segona ultra insistir en les seves molèsties, li ofereix en tàcita compensació pels beneficis que espera, la seva influència ran del Duc d'Osuna. Concretament li pregunta si al cap de quatre mesos -pels volts de Sant Joan- estaria disposat a anar junts a Madrid a visitar-lo (551).

550.- Ramon Jordi: "Notes retrospectives de caràcter sanitari en el canvi de segle XVIII-XIX". Comunicació presentada a la Societat catalana d'Història de la Medicina el 12 de juny de 1991.

551.- AUC. Caixa 302-1990: 87, 90

Altres cartes de llecs en medicina fan referència a parents i amics malalts. Fra Antoni Vaquer de Sant Magí (de Maldà?) li escriu per un probable cas d'obstrucció intestinal post-apendicular de la següent manera: "Lo dolor que estava fixat se ha constituït vago y adhuc remis. La gran tensió de ventre se ha disminuït a força de la evacuació en part flatulenta y en part excrementícia y humoral. A vista de tot açó esperant los metges lo alivio si continua. Esto es lo que me ha dictat lo metge. A vista de açó suspengueren ahir lo combregarlo perquè ahir ja donava mostrars del estat en que se encontra est matí del dimecres" (552).

Una carta de Joana Lavel i Febrer es refereix a una neboda seva. Diu que Puig ja coneixia els seus patiments "como informa la relación del médico" i que es dirigeixen a ell perquè "saben la fama y abilidad de Vm" (553).

En altres ocasions eren els propis metges i cirurgians els que es dirigien a Puig. Per exemple el metge Cristòfol Cavaller establert a Vinaròs li envia una història clínica d'una malalta de vint-i-quatre anys de "temperamento colérico, con dolores que empezaban en epigastrio y pasaban a región lumbar". Com que es tractava d'una gestant de vuit mesos "la comadre que la registró" va veure "que no había hecho ningún movimiento de naturaleza" (carta del 8 de setembre de 1779) (554).

Hi ha cartes d'antics deixebles. Josep Quibus, fill, establert a Seròs, li escriu amb data de l'11 de juliol de 1781 sobre un capellà que havia perdut la veu: "los médicos de Fraga le recetaron gargarismos y quatro sangrías" però Quibus que al cap i al fi era cirurgià, insinuava si no seria millor "que le arrancasen el hueso esternón" (555).

En una altra avinentesa la consulta podia haver acabat en intervenció quirúrgica. Es tractava del bisbe de Lleida. Joan Puig, un antic deixeble establert a la capital de la terra ferma, explicava en carta dirigida a Francesc Puig el 2 de març de 1783, que s'havia celebrat una junta sobre unes "callosidades y escirrosidades que sufría en el recto el Obispo". Aquella junta o consulta estava formada per Joan Puig, Pau Querol també cirurgià de Lleida i antic alumne del col·legi, Josep Torner, professor supernumerari del reial col·legi, i el catedràtic de medicina de Cervera Josep Vidal. Joan Puig va opinar que es tractava d'una fistula anal i els altres d'un càncer. Però tots estigueren d'acord en que s'havia d'operar perquè el mal no podia arranjar-se amb uns simples apòsits. Llavors vingué la discussió sobre qui havia d'operar. Al final s'acordà confeccionar una trinca: Francesc Puig, Josep A. Capdevila, i Josep Torner, dels que el mateix bisbe n'hauria d'elegir un (556). Malgrat el nostre interès no sabem com va acabar aquesta consulta de sanitaris.

552.- AUC. Caixa 301-1976: 64

553.- AUC. Caixa 301-1972: 38

554.- AUC. Caixa 301-1972: 38

555.- AUC. Caixa 302-1990: 66

556.- AUC. Caixa 301-1976: 32

TAXACIO D'HONORARIS

Adesiara hi havia cirurgians, sobretot del medi rural, que demanaven opinió sobre honoraris a Francesc Puig. Així hem trobat a Francesc Palau, cirurgià de Vic que va practicar a domicili una cesària a la muller d'un noble rural: Raimon Marià Vallgornera de Lentorn i Llnas. La cesària fou post-mortem com totes les que es feien aleshores. Palau i el seu ajudant hagueren d'esperar una hora a que la pobra dona fos morta. Palau li demanava -el 9 d'octubre de 1783- si podia taxar-la en deu lliures (557).

També un cirurgià dels Masos de Móra d'Ebre, Andreu Fargas, va reduir una luxació de clavícula i el 22 de setembre de 1781 li preguntava sobre els honoraris que podia cobrar (558).

En un altre cas seria la vídua del cirurgià Josep Segarra, la que li demanava una taxació per l'assistència a unes ferides que havia fet el seu difunt marit a un lesionat de Bellpuig (559).

Per últim direm que Francesc Puig va intervenir en una llista redactada pels cirurgians de Manresa, que era un modificació de les tarifes que regien a Barcelona, i que ja estat objecte d'un altre anterior treball nostre (560). Però en general Francesc Puig defugia aquesta tasca i es limitava a facilitar estimacions, com la de que per una jornada sencera es podrien demanar, a part dels honoraris per l'operació practicada, "quatro pesos antiguos" (561) (562).

PUIG I LA INDUSTRIA "TEXTIL"

Al capítol dedicat a l'ensenyament hem parlat de les obres que Puig va publicar. Qualsevol autor sap que no n'hi ha prou amb que una obra surti a la llum. El que realment és més interessant és que l'obra sigui llegida. Puig va dedicar moltes hores a fomentar el coneixement, lectura i venda de les seves obres. És abundant la correspondència en la que urgeix a tota mena de cirurgians a que en facin propaganda entre llurs col·legues i escampin el major nombre d'exemplars possible. Cal dir que Puig fou un autor molt prolífic. Però entre tots els seus treballs volem destacar a tres llibres com a molt útils pels cirurgians:

557.- AUC. Caixa 301-1976: 89

558.- AUC. Caixa 302-1990: 37

559.- AUC. Caixa 302-1991: 8

560.- Josep Maria Massons: "Tarifes d'honoraris dels cirurgians de Manresa i Barcelona de 1774". Comunicació presentada al VIè Congrés d'Història de la Medicina catalana, Manresa, juny de 1990. Gimbernat, 1991, XV, 205.

561.- Hi havia el "peso fuerte o duro" que valia vint rals. L'altre o senzill en valia quinze.

562.- AUC, Caixa 306-1460: 3

1.- El primer és "Principios de Cirugía" que es va publicar el 1763. Eren unes nocions dirigides a "los jóvenes que se destinan a la profesión de esta Grande Arte".

2.- El 1768 va editar la seva "Osteología metódica para el uso de los Reales Colegios", és a dir una obra de text, d'adquisició gairebé obligada per part dels alumnes.

3.- Finalment el 1782 publicà el "Tratado teórico-práctico de las heridas por arma de fuego". Fou un llibre excel·lent que va servir de guia als cirurgians peninsulars durant vora cent anys.

Quan el 1764 es van nomenar els lloctinents de les capitals dels corregiments, Puig els hi va fer present la necessitat de que els minyons que tinguessin intenció d'entrar al col·legi adquirissin un exemplar dels "Principios de Cirugía". Amb data del 18 de desembre de 1764 escrivia al lloctinent de Tortosa Francesc Boix: "los mancebos comiencen a estudiar con el libro de Mr. Lafaye, traducido o por otro que yo dí a luz el año 1753 que me parece más instructivo" (563). I el mateix dia deia al de Lleida: "recomiendo mis Principios para estudiar (a) los mancebos" (564).

Disset anys després les coses seguien igual. El secretari del col·legi de Lleida Josep Ferrer, el dia 3 de juliol de 1781 acusava rebut d'una carta en la que Puig li anunciava la tramesa de cinquanta llibres "para los novicios de la Cirugía. Y luego de haverlos recibido daré aviso a los mancebos y aprendices para que los tomen y para que se enfervoricen en tomarlos y estudiarlos los he prometido admitirlos a la conferencia que tengo que hazer a mi Hijo que ya estaba agruado de Bachiller de Filosofía con el fin de empezar esta año la Cirugía en esa Real Escuela" (565).

On es va fer una tasca intensiva per tal de col·locar entre els cirurgians rurals el "Tratado de las heridas por arma de fuego", fou a Manresa. Els encarregats de la campanya foren precisament Francesc Oliveras i Maurici Planas, secretari i lloctinent respectivament (566). Amb aquesta finalitat tots els cirurgians del Bages van rebre una carta signada per Francesc Oliveras i datada el 10 d'octubre de 1783, que per la seva claredat transcrivim tot seguit (567): "Muy Sres míos: Enterado el Vice-Presidente del RI Colegio de Cirugía de la mala conducta que en el manejo de las curaciones tienen algunos cirujanos foráneos, se ve en la precisión de poner en su vixil observancia lo mandado por S.M. en el artículo quarto título décimo de la RI Ordenanza; a fin pues de evitar este Bochorno les exhorta nuestro Theniente de Primer Cirujano, el Sr. Mauricio Planas, no desprecien los Impresos que dan a luz el RI Colegio y sus Profesores, por cuyo effecto ha dispuesto se distribuyan por el

563.- AUC. Mss. 763-22

564.- AUC. Mss. 763-22

565.- AUC. Caixa 302-1990: 70

566.- Dos anys abans varen fracassar en intentar vendre cinquanta exemplars dels "Principios de Cirugía". En carta del 13 de setembre de 1781 deien: "Llobera ha logrado distribuir tres "Principios de Cirugía". He extendido mis voces hasta los Pueblos más remotos como más cercanos. Vm podrá disponer de los 47 exemplares"(AUC, Caixa. 302-1990: 46).

567.- AUC. Caixa 301-1976: 46, 47, 49

Corregimiento el Tratado de heridas por Armas de fuego que D. Francisco Puig tiene publicado con cuyo medio pueden quedar perfectamente instruidos en un asunto de tanta importancia para la Humanidad, advirtiéndoles se firmen al dorso de esta los que gustaren de tenerle, pagando por dicho Impreso sinco reales de Vellón y la gratificación que fuese de su agrado para el Beradero (568)".

Efectivament al dors de la lletra transcrita hi ha les anotacions dels cirurgians que van rebre la carta. Gairebé tots es quedaren amb un exemplar, i a excepció de quatre, tots presumien de conèixer el llatí. Són els següents: "Vidi" Guillem Soldevila, cirurgià de Sallent; "he visto la presente y me he quedado con un libro", Pere Martí Bujons, cirurgià de Prats de Lluçanès; "vidi et recepi librum Joannes Serradell, chyrurgus"; "he visto la presente y me he quedado con un libro Pedro Armanter Quintana, cirujano de Olost"; "he visto la presente y me he quedado con un libro. Pedro Bauló, cirujano de Olost"; "vidi et recepi librum, Clemens Roca chyrurgus"; "vidi et recepi librum Antonius Padrós, chyrurgus"; "vidi et recepi librum, Francisco Ferrer, chyrurgus"; "he tomado un libro por ser compuesto de mi Maestro, Busqué, cirujano de Avinyó".

Però no foren únicament els lloctinents i els secretaris de les comunitats als qui Puig invitava a difondre llibres seus. Per aquesta feina tothom era bó. Per exemple molts dels deixebles que tenia a l'exèrcit foren agents de venda. Així Pere Palau des de l'hospital de Sang "bajo el campo de Buenavista frente de Gibraltar" li escrivia el 15 d'octubre de 1782: "He vendido libros. He dado quatro a Boxeda y otro a Gabriel Marsal" (569). El lloctinent de Vic Antoni Bertran, tan servicial i afectuós amb Francesc Puig, desolat perquè no poguè col·locar cap dels trenta llibres que havia rebut li escrivia el 1781: "en una Junta que hemos tenido los maestros...les persuadí y hasta ponerles allí para que los viesen y leyesen, exortándoles lo mucho que podrian sacar fruto todos me respondieron no necesitaban" (570).

FRANCESC PUIG I L'ADMINISTRACIO DE L'HOSPITAL DE SANTA CREU

L'hospital general o de la Santa Creu era una institució governada per uns representants de l'ajuntament i per uns canonges delegats de l'església. Aquesta Molt Il·lustre Administració (MIA) era poderosa i molt gelosa dels seus privilegis. Quan Virgili va fundar l'escola de Cadis no va tenir cap problema amb l'hospital perquè les dues institucions depenien de la Marina de Guerra. El director de l'escola era també el cirurgià major de l'Armada, i feia i desfeia buscant tan sols el bé dels hospitalitzats i l'ensenyament dels alumnes.

568.- Recader. La carta portava la data de 10 d'octubre de 1783 i era signada per Francesc Oliveras, secretari.

569.- AUC, Caixa 301-1976: 29

570.- AUC. Caixa 302-1990: 24

Però a Barcelona es veié obligat a servir-se d'un hospital que des de feia tres segles i mig vivia de la caritat, sobretot en forma de deixes testamentàries. En aquest hospital barceloní la MIA nomenava els metges i els cirurgians d'acord amb uns sistemes d'oposició propis. També la resta de personal era nomenat d'una manera autònoma. La instauració de l'escola de cirurgia va alterar la seva rutina secular. En primer lloc els dos cirurgians majors van passar a ser mestres de l'escola. Al començament això no va tenir cap importància perquè els nomenats Pahissa i Puig, ja eren de la casa. Però de seguida es produí la transformació del practicant. Abans de l'arribada de Pere Virgili hi havia uns fadrins aspirants a mestre, que ajudaven als cirurgians de l'hospital. Servien a l'hospital i es formaven per a exercir el dia de demà. A aquests "practicants" se'ls hi va donar l'opció de convertir-se en alumnes del reial col·legi. També s'havia previst que en el futur serien nomenats interns els millors trenta alumnes del col·legi. És a dir menjarien i dormirien a l'hospital i al mateix temps farien la feina dels antics "practicants". La MIA, a canvi del menjar i dormir rebria de l'escola quatre rals diaris per càpita. Aparentment no va canviar res. Però abans aquests practicants eren designats per la MIA i després ho serien pel col·legi. Així la MIA es va trobar en que tot el personal assistencial tècnic: cirurgians, professors i practicants-alumnes, els hi eren imposats per un ens forà. Les friccions van ser contínues. Els alumnes-practicants n'eren un dels principals motius. Els de la MIA deien que el seu sosteniment era oneros, mentre que la direcció de l'escola opinava que estaven mal allotjats.

Però el conflicte de debò va venir quan en morir Josep Pahissa va quedar una doble vacant: d'una banda el de catedràtic del reial col·legi i de l'altra la de cirurgia major de l'hospital. La MIA s'apressà a nomenar cirurgia major a Manuel Capdevila (571), que des del 1759 era suplent, i no es va recórrer al tradicional sistema d'oposició. La MIA argumentava que el cirurgia major era un càrrec de l'hospital que automàticament, tenia adscrita una càtedra a l'escola de cirurgia. En canvi els del col·legi consideraven que eren ells els qui havien de designar el catedràtic successor de Pahissa, el qual automàticament esdevindria cirurgia major de l'hospital. Per tant rebutjaren el nomenament de Manuel Capdevila. Aquest plet iniciat els primers dies de juny del 1765 no va acabar fins el febrer de 1766, en que finalment la MIA hagué d'acceptar a Antoni Gimbernà que era el candidat proposat per Pere Virgili.

En realitat l'administració central de Madrid va donar la raó a la MIA però es va acordar que "per una vegada" acceptaria a Antoni Gimbernà. En l'endemig -el 22 d'octubre de 1765- una R.O. imposava a Carles Grassot, cirurgia militar retirat com a substitut de Mabile (572, 573).

571.- Manuel Capdevila era un cirurgia graduat a la universitat de Cervera i un dels membres més distingits dels "acadèmics", és a dir del grup -tots de Cervera- que mantenien reunions científiques periòdiques. Estaven en franca oposició als "col·legials" o cirurgians de l'antic gremi de Barcelona.

572.- AUC. Caixa 306-1461

573.- J.M. Calbet i Camarasa i J. Corbella i Corbella: "Diccionari biogràfic de metges catalans". Fundació Salvador Vives i Casajuana/ Seminari Pere Mata, Barcelona, 1982, núm. 2218.

En aquestes lluites a base d'oficis i d'entrevistes amb diàlegs de sords entre una administració governamental que exercia un poder absolut i una junta hospitalària local, hi prengué una part molt activa Francesc Puig. La seva posició fou des d'un principi decididament anti-MIA. Això es dedueix per les cartes enviades a Virgili en les que li explicava moltes peripècies. En una d'elles defineix a la MIA com "un cuerpo que se mira con más autoridad que el Consejo de Castilla"-(574).

Un altre conflicte es degué a la pràctica de la dissecció. Durant els mesos d'octubre i novembre els alumnes estudiaven Osteologia, però en començar els primers freds a primers de desembre, passaven a dissecar cadàvers. L'11 de desembre de 1765 Puig va escriure a Virgili que "no faltando cadáveres en el sementerio, los Administradores del Hospital nos han privado su uso queriendo dispensar sino uno por cada semana...se les ha hecho un representación muy atenta y humilde" (575). Però sembla que aquella protesta no va servir de res. Setze dies més tard Puig comunicava als seus superiors de Madrid que el col·legi havia elevat un recurs davant del capità general. Amb tot això va venir la primavera i els primers calors i l'escola no necessitava cadàvers. En tornar a començar el curs nou i veient Puig que en aquesta qüestió no s'havia avançat gaire va escriure altre cop a Virgili, el primer de novembre de 1766: "no dan cadáveres fundados en la vulgaridad del Pueblo que acá destrozamos a los muertos y una Bula de Benedicto XIII que es pecaminoso disecar muertos" (576). Aquesta vegada però, Virgili va actuar amb contundència. De Madrid va arribar una ordre enèrgica. Era una carta del ministre de la Guerra Juan Gregorio de Muniain (577) dirigida a la MIA. El dos de desembre Puig comunicava a Madrid que havia lliurat a la MIA la Reial Resolució sobre el lliurament de cadàvers, amb el resultat de que foren cursades ordres al prior "de entregar cuántos cadáveres pida la Escuela". El 3 de desembre o sigui a l'endemà d'aquesta gestió de Puig, Roland va dirigir a Muniain una carta d'agraïment (578).

PUIG I EL PROBLEMA DELS MEDICAMENTS SECRETS

Seria interessant fer un estudi en profunditat sobre la gran quantitat de fórmules que al segle XVIII, cercaven la garantia d'una certificació oficial. Incidentalment i sense buscar-ho d'una manera expressa nosaltres hem trobat els casos següents:

Quan s'organitzava l'expedició militar a Rio Grande, Agustín González metge titular de Manzanilla, va oferir mostres d'un "precioso Bálsamo...para curar brevemente y sin riesgo todo género de heridas o llagas aunque éstas sean

574.- AUC. Mss. 763-91

575.- AUC. Mss. 763-114

576.- AUC. Mss. 763-197

577.- Fou un dels signants de l'informe que aconsellava l'expulsió dels jesuïtes.

578.- AUC. Mss. 763-203

penetrantes a las cavidades y estén en principios de corrupción" i demanava que no s'acceptés l'específic "a ciegas; repetidos experimentos quiero que con él se hagan (per tal de) verificar sus prodigios". Acabava dient que tan sols ho feia mogut pel "celo de la Religión Cathólica y los felices progresos de las armas de nuestro esclarecido Monarca, mi Rey y Señor" (579). L'única reacció va ser agrair-li la tramesa cortesment i es donà l'afer per acabat.

Una variant d'aquest xarlatanisme fou un mètode preconitzat pel cirurgià Ramon Oromí destinat a guarir la sífilis amb més bons resultats segons que deia que amb el tractament clàssic basat en les friccions mercurials. L'any 1768 el protomedicat determinà que aquest mètode fos assajat en dotze malalts dels hospitals General i el de la Passió, de Madrid. Els resultats obtinguts foren pitjors que els que s'obtenien amb altres mètodes (580).

Amb aquests dos exemples volem tan sols indicar quina fou l'actitut oficial i que podem resumir dient que consistia en una barreja de desconfiança i de discreció.

També cal recordar que en aquesta època els específics naixien com a bolets. Miquel de Santa Cruz, cirurgià del regiment de cavalleria de Barcelona és l'autor d'un altre: "Bálsamo prodigioso a favor de la vida de los heridos de puñal, espada y palo". El seu autor va dir que havia publicat la fórmula (581).

A Francesc Puig se li presentà el cas següent: Antoni Justà, de Castelló d'Empúries va lliurar mostres d'una formulació pròpia al cirurgià Josep Surià. Aquest va tractar un cas amb èxit i ho va comunicar al col·legi cercant la "benedicció oficial" (582). Puig li va contestar l'11 de setembre de 1766 dient-li que amb una sola observació no n'hi havia prou. A més a més tot fa pensar que l'inventor no volia donar la fórmula si no se li pagava. Aquesta anècdota ens dóna marge per a resumir les consideracions que en fa Puig i que creiem que són molt interessants. Escrivia que basar-se en un sol cas "es estrechar el arte y no tener espíritu de observación que consiste en manifestar al Público los nuevos descubrimientos y quando el observador no se mueve por el honor, ni por la caridad, menos parece le han de hacer fuerza ni las representaciones de la Academia, ni los premios del Soberano; si nuestros antecesores se huviesen portado con tanto interés, el arte de curar aún en la cuna estaría" (583).

579.- AGS. G.M. llig. 6839

580.- Juan Riera: "Ramón Oromí y el método de las uncciones". Acta Histórico Médica vallisoletana, 1982, pàg. 135.

581.- Francisco Guerra: "Las heridas de guerra", Universidad de Santander, 1981, pàg. 136.

582.- AUC. Mss. 763-91

583.- AUC. Mss. 763-176

FRANCESC PUIG. DEFECTES I VIRTUTS

Hem dedicat tota la primera part d'aquest treball a tractar de les tasques que en la seva dilatada vida portà a efecte el nostre protagonista. Deia Santa Teresa que en aquesta vida els adverbis són molt més importants que els verbs. Intentem doncs analitzar el "com" va fer Puig tota la seva obra. O dit d'una altra manera, quins eren els seus defectes i quines les seves virtuts.

1.- Francesc Puig, home conflictiu

D'antuvi cal acceptar que Puig va ser un home conflictiu. És evident que tots aquells que manen hauran d'afrontar-se a molts conflictes. També és clar que des del poder no es pot acontentar a tothom. Això és normal. Per nosaltres doncs, la persona conflictiva és aquella que crea problemes on no n'hi ha, o no cedeix en coses petites. Sabem que Puig tractava amb altivesa els seus subordinats. Aquest era un medi eficacíssim de crear-se problemes.

En exposar totes les seves realitzacions hem relatat una sèrie d'incidents que una persona amb més mà esquerra hauria pogut evitar. Recordem el problema sorgit a Manresa quan intentà controlar els fadrins i aprenents de les botigues dels cirurgians. De fet aquest control no era decisiu. O recordem també el plet sostingut amb Gabriel Marsal pel fadrí Pau Blaha, o les diferències amb Comaduran. Tot seguit afegirem alguns altres conflictes que no hem esmentat fins ara.

No fou Gabriel Marsal l'únic cirurgià de Barcelona que rebé de part de Puig un tractament que ell va estimar desconsiderat. Quan Puig va engegar la seva impopular campanya pel control absolut dels fadrins de les botigues barcelonines també va topar amb Pere Casalprim. Aquest era un cirurgià que tenia il·legalment a Fost Fàbrega com a fadrí. Puig li va imposar una multa de vint-i-cinc lliures per desobediència. Casalprim va argüir que Fàbrega no era un fadrí, sinó un aprenent. Puig va contestar que no hi havia diferència entre els dos i que les ordenances -i això era així realment- parlaven indistintament d'aprenent i de fadrí (584). Encara va anar més lluny. Quan Casalprim es va dirigir al secretari del gremi per a demanar-li una certificació, aquest li digué que havia rebut una ordre de Francesc Puig de negar-s'hi. És fàcil de comprendre com serien de difícils de resoldre aquests problemes, quan una de les parts no posseeix la disposició de pactar.

També va tenir conflictes amb els seus col·laboradors de l'hospital. N'és un exemple el problema creat per Puig a propòsit de les uncions mercurials. Un dia Puig va faltar a l'hospital. L'endemà es va trobar que s'havien començat les uncions sense comptar amb ell. Es posà furiós i dirigí totes les seves invectives contra els dos cirurgians majors: Ramon Sarraís i Josep Torner. Aquest últim exercia el càrrec com a substitut de Gimbernat. També va increpar a Esteve Marturià, practicant major de

l'hospital. Torner es va explicar. Segons que deia les uncions ja feia dies que estaven programades. El comissari d'entrades havia planificat que dels diversos batallons ingressessin els soldats que s'havien de tractar. El practicant major cuità de fer-ho saber al metge Bonaventura Milans. Torner hauria possiblement avisat a Puig, però com aquest no es va presentar a l'hospital, va aplicar aquell principi de "qui calla atorga" (585). D'altra banda posposar les uncions un o dos dies més hauria suposat carregar la reial hisenda inútilment amb una o dues estances més (586). Tocant a Sarraís no es deuria mossegar la llengua perquè Puig escriu que li va contestar: "lastimando...la autoridad y carácter de que me hallo investido de vice-Presidente" (587). És molt probable que aquestes diferències entre Puig i Sarraís a propòsit de les uncions no deurien ser les úniques. La nostra hipòtesi -que donem a títol provisional i que estem disposats a retirar tant bon punt es trobi nova documentació que desmostri el contrari- és que a les darreries de 1782 Puig estava persuadit que tant Queraltó com Sarraís s'havien passat al bàndol Roland-Gimbernat. Hem trobat un document que és un esborrany adreçat versemblantment al president de l'Audiència, que no porta data, però que s'ha de situar pels voltants del gener de 1783. En aquest paper s'informa sobre l'ucàs de Pedro Custodio Gutiérrez del 24 de de desembre de 1782 en el que suprimia el càrrec de lloctinent de la comunitat de Barcelona i acumulava totes les prerrogatives en la persona del vice-president del col·legi, o sigui en la de Francesc Puig. Sobre una suposada pregunta que feia referència a la botiga que Sarraís tenia oberta a Barcelona, Puig deia: "Dn Raymundo Sarraís no ha sido jamás agregado al antiguo Colegio de Cirujanos de Barcelona...resulta evidente que su Mujer, Doña Francisca, no puede tener operatorio de Cirugía abierto ni por sí ni por otra Persona, a no ser que tenga alguna gracia o privilegio que será regular manifestarlo si se hace instancia". Resulta doncs bastant clar, que Puig denunciava una irregularitat que podia tenir com a conseqüència immediata el tancament d'aquella botiga amb els lògics perjudicis econòmics pels qui la regentaven. Hem de convenir que aquestes "desercions" el deurien disgustar profundament. Particularment Sarraís que era catedràtic de Barcelona gràcies a l'ajut de Puig.

Que en Puig coneixia aquestes traicions uns mesos abans que el rei signés els nomenaments de catedràtics del col·legi de San Carlos, és cosa lògica. Puig no era molt murri, però si que era molt intel·ligent. Els resultats de tot això foren que Puig comptava amb pocs amics. Josep Torner l'odiava perquè feia tres anys -com ho explicarem més endavant- Puig havia intentat fer-lo fora de l'escola. Quant a Sarraís, al cap de cinc mesos (5 de setembre de 1783) i amb la protecció de Gimbernat, fou nomenat catedràtic del col·legi San Carlos de Madrid, i marxà amb una beca a l'estranger. Com que feia de secretari del col·legi, per no acomiadar-se de Puig, li deixà una nota el 9 de setembre de 1783 que deia: "mañana será mi marcha. Si Vm pudiera hir esta tarde al Colegio estimaré me haga avisar...para entregar la Secretaria (588)"

585.- AUC. Caixa 301-1967: 5

586.- AUC. Caixa 301-1967: 7

587.- AUC. Caixa 301-1967: 8

588.- AUC. Caixa 301-1967: 13

És explicable que Puig fos essencialment un solitari. Nosaltres gosàriem de dir que només va tenir un col.laborador: Josep Antoni de Capdevila. Capdevila era cirurgià del cos d'artilleria i cunyat d'Antoni Bertran, l'obsequiós lloctinent de Vic. Deuria gaudir de la confiança de Puig perquè quan va deixar l'escola per a dirigir els serveis quirúrgics de l'expedició a Rio Grande, Capdevila fou nomenat el seu substitut el 6 de novembre de 1776 (589). Sembla que ajudava a Puig en la tasca de resoldre problemes burocràtics de la ruralia quirúrgica. Si més no bastants cirurgians citen el nom de Capdevila com a persona a la que s'han dirigit exposant-li llurs problemes (590).

Un altre col.laborador potser va ser Josep Queraltó. Si Capdevila es va quedar a Barcelona substituïnt-lo, Queraltó l'acompanyà en les dues expedicions de les que Puig en fou el cap quirúrgic. Sembla fins i tot que va ser el més íntim i fidel col.laborador. Però hi ha indicis de que aquest agermanament es va acabar. Més ben dit, tot fa sospitar que fou Puig qui va trencar-lo. Queraltó va deixar el col·legi per anar amb les tropes que assetjaren Gibraltar. Des de Madrid i des de San Roque en el camp de Gibraltar, va dirigir a Puig unes cartes -que cosa estranya en Puig que sempre va ser molt diligent- no obtenien contestació. I el que és més estrany encara: Queraltó en dues d'elles li reclama repetidament una certificació de que havia estat practicant major durant el temps reglamentari de sis anys; dels seus serveis militars a Alger i a Rio Grande, i el títol de cirurgià llatí de nou exàmens, el qual tenia dret de rebre de franc (591, 592, 593, 594).

Com en el cas de Ramon Sarraís possiblement Puig va saber o va intuir que Queraltó havia abraçat enterament el partit Roland-Gimbernat. No es va equivocar perquè el 1783 Queraltó fou nomenat catedràtic d'operacions i embenatges a San Carlos.

Més endavant parlarem dels amics i, ara, tornant al tema d'un Francesc Puig conflictiu, repassarem una mica la llista dels seus enemics. Dintre de la milícia el seu èmul, volem dir l'home que li va discutir el càrrec de vice-president i de cirurgia major de l'exèrcit, seria Antonio Molina que procedia del col·legi de Cadis i al que Queraltó cita en les seves cartes com a rival directe. També havia pres part a la campanya de Rio Grande (595). Recordem també la seva profunda enemistat amb el metge Jaume Menós de Llena. Així i tot, el que influï sobre la seva vida foren les relacions amb Roland primer i amb Gimbernat després.

589.- AUC. Caixa 306-1459: 4, 5

590.- El cita Josep Carbonell -que anteposà a la signatura "B.L.M. de Vm. su más esclavo y rendido" en una carta del 3 de gener de 1780. També Joan Font de Montroig i Antoni Barandias d'Altafulla el 13 i el 15 de gener respectivament (AUC. Caixa 302-1990: 55).

591.- AUC. Caixa 301-1972: 20

592.- AUC. Caixa 302-1989: 6

593.- AUC. Caixa 302-1990: 44

594.- AUC. Caixa 302-1990: 45

595.- AUC. Caixa 302-1989: 6

2.- L'enemistat amb el clan Virgili-Roland-Gimbernà

Mentre Virgili va gaudir de bona salut el col·legi de Barcelona fou una bassa d'oli. Virgili sabia manar. Des del 19 de setembre de 1760 fins al 1764 va viure a Barcelona i res no li passava per alt. Maldava per que les classes es donessin puntualment i que no hi manqués ningú. Adhuc paletes, fusters, llaners i tota la tropa que es mou al voltant de la construcció d'un edifici de tanta magnificència com era el col·legi, serien controlats continuament per ell. Tots els professors li devien el càrrec i estava en la seva mà poder prescindir-ne. Tot això unit amb el seu immens prestigi professional, va fer que una pau octaviana regnés en el col·legi. Però quan va morir el francès Aubery, que Carles III s'havia emportat de Nàpols, li retornaren el seu càrrec de cirurgià de cambra, i hagué de traslladar-se a viure a Madrid. Era el 1764 i llavors Virgili va passar a governar el col·legi de Barcelona com ho havia anat fent amb el de Cadis: a base de correspondència des de Madrid. Francesc Puig, que era el secretari de l'escola des de la seva fundació, va ser la persona encarregada de posar al corrent de tot el que passava, a Virgili. Més ben dit, les cartes anaven dirigides a dos personatges de la Cort: Virgili, director del col·legi, i Pere Perchet, que com a primer cirurgià de cambra n'era el president. Passava però que Perchet confiava totalment en Virgili, i fins que aquest no emmalaltí i deixà de viure a Madrid, en res no va intervenir en les coses del col·legi. Es limitava a embutxacar-se els 12.000 rals anuals, més els seixanta rals per cada títol que signava, a canvi de no fer res.

El fet de que Puig es comunicés continuament amb Virgili no treia que l'home de confiança d'aquest fos Llorenç Roland, gendre i cunyat alhora. Però de la correspondència de Roland, si és que n'hi va haver, no en queda res. De fet l'immediat superior de Puig era Roland, com a vice-president del col·legi. Però aquest, probablement per abúlia, el deixava fer, i per tant, era Puig el qui consultava continuament amb els dos caps de Madrid. En aquells moments Puig ho tenia molt clar. Havia d'accontentar Roland i Pere Virgili, i convèncer-los que no donaria un pas sense comptar amb ells. Així, amb data del 5 de juny de 1765 escrivia a Roland que es trobava a Madrid: "adjunto papeles...sirva disponer lo que tenga por conveniente...esta Real Escuela nada obrará sin el dictamen de V.S." (596). I tan sols passades dues setmanes, era el 10 de juny, en carta dirigida a Aranjuez insistia: "estoy ansioso como ha partido el Sr. Don Pedro y como queda Vm. en los negocios pues sabe soy su verdadero amigo y le deseo las mayores prosperidades" (597). Passats quatre mesos, el 22 d'octubre de 1765, quan encara Roland seguia absent, deia a Pere Virgili: "esperamos con ansia a Don Lorenzo y a su familia y yo más que todos, pues por los varios expedientes del Colegio necesitamos su autorizada presencia", acabava "me repito a las órdenes de mi señora Juana" (598). Aquesta actitud servicial envers el tàndem Virgili-

596.- AUC. Mss. 763-62

597.- AUC. Mss. 763-65

598.- Es tractava de Joana Roland, muller de Pere Virgili (AUC. Mss. 763-98).

Roland la trobem també en l'aplaudiment sistemàtic a totes les decisions que venien de Madrid. A tall d'exemple podem aportar el nomenament de Carles Grassot (599) com a professor supernumerari, que va comentar de la següent manera: "recibido el nombramiento de supernumerario a favor de Carlos Grassot...muy acertada...muy acreditado en la Facultad" (600).

De manera semblant en el plet per la successió de Pahissa entre Antoni Gimbernat i Manuel Capdevila, prengué una decidida actitud a favor del primer. Aquest capteniment es va mantenir fins a l'any 1770 en que Virgili intentà recuperar inútilment la salut amb una cura d'aigües a Caldes de Montbui, i sobretot al cap de dos anys en que fet un invàlid es traslladà definitivament a viure a Barcelona. Així i tot, Virgili fou mantingut en els seus càrrecs amb els seus corresponents. El cessament com a protocirurgià no tingué lloc fins el 13 de novembre de 1775, deu mesos abans de morir. Llavors el primer cirurgià de cambra fou Pedro Custodio Gutiérrez, i en el lloc de Virgili s'hi col·locà Rafael Tundidor Flores, que havia estat cirurgià de la companyia flamenca dels Guàrdies de Corps.

Quan l'estrella de Virgili s'eclipsà, Puig va dirigir els seus afalacs cap a Perchet. En una carta datada el 23 de novembre de 1771 dirigida a Josep A. Capdevila, que es trobava a Madrid, li deia: "tendré presente a Vm. cuando escriba a Mr. Perchet, a quién dará (vm) mil expresiones de mi parte quando lo vea. Es verdad que he solicitado el honor de primer ayudante" (del cirurgià major) "del Ejército y que el dicho Mr. Perchet me lo ha otorgado...todo lo debo a la protección de Mr. Perchet a quien estoy muy agradecido y lo estaré eternamente" (601).

El 29 de febrer de 1772 tothom veu que Virgili està acabat. Puig llença cap a Perchet un globus-sonda. El preocupa que la persona que succeeixi a Virgili sigui un estrany. Li interessa saber si aquesta podia ésser Roland. És per això que diu a Perchet: "los cirujanos de Madrid se darán bastante prisa para lograr la plaza del Sr. Virgili, pero también considero que la piedad del Rey no innovará cosa mientras viva (Virgili)...estoy bien persuadido que se procurará que nuestras Escuelas estén presididas por sugeto de mérito y afecto a ellas" (602). Passats quinze dies, el 14 de març de 1772, Puig torna a insistir. Sembla que Perchet havia estat malalt de gota. És per això que Puig comença dient: "siento infinito la molestia de la gota de Vm. para...que pueda acompañar a S.M. en sus diversiones", i ara ve el que és més important, "y no dar lugar a que revivan nuestros émulos queriendo ascender al trono

599.- Era un cirurgià militar que s'havia retirat. Va morir el 26 de febrer de de 1777. Les oposicions les va guanyar Josep A. Capdevila, però l'administració va imposar-lo (AUC. Caixa 77-3219; AUC. Caixa 306-1461) V.t. Manuel Usandizaga: "Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona", Barcelona, Instituto Municipal de Historia, 1964, pàg. 54.

600.- AUC. Mss. 763-98

601.- AUC. Mss. 763-419

602.- AUC. Mss. 763-430

que no les corresponde, como los que servimos al Rey cultivando perficionando la Cirugía...no hay que contar con el Sr. Virgili porqué su decadencia va todos los dias aumentando, deberá acabar sus dias (a Barcelona), sin pensar jamás en la Corte y en essa inteligencia envian sugeto a Madrid para recoger los utensilios de su casa" (603). Aleshores Puig de manera hàbil va insinuar la pròpia candidatura, per damunt naturalment de la de Roland a qui tothom veia com a legítim successor de Virgili. Puig escrivia: "y así mientras Dios nos dispensa la vida de Vm. con bastantes fuerzas y conocimiento, sería bueno que Vm. discurriese con sugeto que pueda ocupar esta Plaza y le descansara...que siendo de esse Colegio podría imitar a Vm., mirándole siempre como su Gefe y Protector".

Però Perchet, al qui ja Puig havia proclamat com el seu "cap i protector", va morir el 1774. El va succeir José Fernández. Aquest havia ensenyat anatomia als aprenents dels operatoris madrilenys. Havia passat dos anys a París, del 10 d'octubre de 1752 al 17 d'agost de 1754, i en retornar a Madrid va portar una col·lecció completa d'instrumental quirúrgic comprat per encàrrec del rei, que restà instal·lat al palau reial, per si es presentava l'ocasió de necessitar-lo. Fernández va quedar encarregat de cuidar-lo, de manera que la seva feina era anar periòdicament al palau d'Orient a ternir-ne cura. Per aquesta única missió cobrava sis rals diaris (604). Diu la gent que sap de política que la manera d'arribar al poder és col·locar-se al soplug dels que manen. Amb Fernández aquest aforisme es va acomplir. En morir Perchet, el va succeir com a cirurgià de Cambra, Fernández. Però Fernández va durar poc. Es va morir el 23 de maig de 1775. El va succeir un nebot seu: Pedro Custodio Gutiérrez, que havia estudiat vuit anys i mig a París, des del 25 de desembre de 1752 al 7 de juliol de 1761 (605). Quan, en morir Perchet el seu oncle va ascendir a primer cirurgià del rei, Pedro va heretar els sis rals diaris per a tenir cura del cèlebre instrumental i quan José Fernández deixà aquest món, el nebot heretà de bell nou. Però aquesta vegada no va ser un sou de sis rals diaris. La deixa va consistir en ser el màxim dirigent dels cirurgians de tot l'estat i ultramar. Aquest càrrec oferia la possibilitat de "tractar al rei amb camisa, més un sou de vint-i-cinc mil rals anuals i una quantitat per disposar de un carruatge oficial".

Amb tot això començava per a Puig una nova etapa. Virgili estava en plena decadència però encara ostentava el doble càrrec de director dels col·legis de cirurgia de Càdis i de Barcelona, i el de segon cirurgià de cambra. En aquestes circumstàncies calia guanyar-se el favor de Pedro Custodio Gutiérrez. El començament no degué ésser massa suau. Resulta curiós que al llibre on Puig copiava les cartes que enviava, no s'hi fa cap menció ni de la mort de Perchet ni de la de Fernández. Tampoc no hi hem trobat cap lletra felicitant a Gutiérrez.

603.- AUC. Mss. 763-432

604.- Juan Riera: "Cirugía española ilustrada", pàg. 167.

605.- Ibid., pàg. 169.

La correspondència amb Madrid salta del 6 d'agost de 1774 al 8 de març de 1776 (606). Com de costum Puig es dirigí al primer cirurgià demanant-li una relació de les cartes enviades i amb la despesa que la tramesa de cadascuna havia ocasionat durant el segon semestre de 1775, per tal d'enviar-li l'import total. Però Puig en un afany de facilitar les coses i fer mèrits amb el nou dirigent, va afegir: "sería mejor que Vm. señalase la cantidad poco más o menos de lo que podrán costarle al año" (607). La resposta de Pedro Custodio no es feu esperar. Amb una gosadia fenomenal li va manar -no demanar o suggerir- que li enviés 6.000 rals a l'any (608). Puig que per damunt de tot era un apassionat del col·legi, es va indignar. Lliurar cada any sis mil rals del fons que tenia el col·legi significava sacrificar la renovació de la biblioteca (609). Però no va tenir cap més remei que callar i obeir. Custodio a més a més dels 25.000 rals anuals que cobrava, en passà a ingressar-ne sis mil més. I tot era al capdevall per resoldre per escrit uns quants assumptes que s'haurien pogut solucionar a Barcelona amb més rapidesa i segurament amb molt més encert. Cal considerar que per la proximitat geogràfica la gent de Barcelona podia tenir-ne un millor coneixement de causa. Aquells 31.000 rals anuals, que ja el 1786 es van convertir en 37.000, eren escandalosos comparats amb els nou mil que cobrava Puig a canvi d'esmerçar en el seu càrrec totes les hores del dia. Que les relacions entre Puig i Pedro Custodio no eren bones ens ho ve a demostrar una carta d'un català instal·lat a Madrid: Raimon Garriga. Puig encomanava a Raimon la tramitació dels seus afers a Madrid. En la carta a que fem referència Raimon advertia a Puig que si la seva sol·licitud d'ascens arribava a mans de Pedro Custodio, la qüestió es podia donar per acabada. Malgrat això tot fa creure que Puig podria superar aquell escull, perquè uns mesos després va assolir el seu objectiu de ser vice-president del col·legi i cirurgià major de l'exèrcit. És més. Sembla que abans de que fos efectiu el seu nomenament el 19 d'octubre de 1780, Puig i Custodio ja s'havien unit (610) contra l'enemic comú: el clan Virgili-Roland. I això ens ho demostra l'afer Gimbernat-Torner. L'any 1774 Virgili malgrat la seva manca de salut havia convençut a les altes esferes de que s'havia de crear un tercer col·legi de cirurgia a Madrid. El clan preparava a fons,

606.- Aquest silenci s'explica per causa de l'absència de Puig a l'expedició d'Alger i a la de Río Grande després.

607.- AUC. Caixa 311-4026: 8

608.- D. Ferrer: (P.V.), pàg. 319.

609.- La creació del primer fons de llibres del Col·legi de Barcelona, fou obra de Virgili, que hi va destinar 9.000 rals el 1760.

610.- Així i tot, Puig no sentia cap afecte envers Custodio com ho demostra un esborrany sobre un projecte de reforma de les Ordenances que porta data del 2 de gener de 1781. En els comentaris diu: "No menos abate mucho los progresos del Colegio y la cabal instrucción el haberse concedido seis mil reales...al Primer Cirujano de S.M. con motivo de tener a su lado un sugeto que le ayude para el despacho de los negocios y recursos que le ocasionan los Colegios, siendo cierto que a este de Barcelona acostumbra a escribir 20 o 25 cartas al año; y considerando que si el Colegio emplea sus fondos en la compra de libros, instrumentos y machinas como prescribe el art. del título de la Ordenanza no logrará el útil concedido, se niega a todo progreso y particularmente a la historia que se había proyectado hazer de la Cirugía española que manda la Ordenanza" (AUC. Caixa 311-4026: 8).

per a dirigir-lo al més intel·ligent i més jove dels seus cadells: Gimbernat. Aquest va ser enviat a l'estranger el 4 d'abril de 1774 amb una beca d'estudis. A més a més se li va donar la possibilitat de conservar la seva plaça de quart mestre del col·legi de Barcelona i la facultat de poder nomenar un substitut mentre durés la seva absència. Gimbernat va triar un jove que prometia molt, Josep Torner (611), que feia dos anys que havia rebut el títol de cirurgià llatí de nou exàmens (612).

Però el primer d'abril de 1780 Pedro Custodio declarava vacant la plaça de Gimbernat. No sabem si ho va fer per pròpia iniciativa o per suggerència maliciosa de Puig. Això comportava endemés que Torner hagués de plegar i que Gimbernat, que en aquell moment estava a Madrid planificant aquell col·legi, es quedés sense cap càrrec (613).

Aquesta ordre de Pedro Custodio va arribar de Madrid el 7 o el 8 d'aquell mateix mes. A Puig li va faltar temps per a comunicar-ho, la mateixa nit a Torner. I el jove Josep Torner amb la mateixa celeritat contestà a Puig per via notarial i l'acusava a més a més d'haver ordenat al porter del col·legi de barrar-li el pas al centre docent. També es queixava de que no se li hagués concedit un termini per a poder recórrer la decisió i de que una destitució fulminant com aquella faria pensar malament a més d'un sobre la seva honorabilitat (614). Pedro Custodio abans de rebre cap notícia de tot aquest afer, va demanar a Puig una informació completa sobre la carrera de Gimbernat. Puig no va poder fer altra cosa que dir el que tothom ja sabia: que fou portat de Cadis a Barcelona per Roland; que li preparava les disseccions amb les quals donava classes; que més tard va ensenyar anatomia i embenatges, i que finalment va marxar cap a París (615).

Possiblement tant Custodio com Puig van fer marxa enrera perquè en les llistes de professors del col·legi de Barcelona que ofereix Usandizaga no hi ha ningú que ocupi la plaça de Gimbernat. Almenys fins el 1787, any en que Gimbernat juntament amb Marià Ribas passà a dirigir el nou col·legi de Sant Carles, de Madrid.

611.- Josep Torner i Totosaus era de Vilafranca del Penedès. L'any 1775 fou nomenat supernumerari i el 1790 obtingué la plaça de quart mestre. Dirigí el Col·legi des del 19 d'abril de 1804 i es jubilà el 27 de juliol de 1819.

612.- AGS. G.M. llig. 6550

613.- Aquesta maniobra degué molestar profundament a Gimbernat, perquè Josep Torner no era un amic qualsevol. Concretament Torner havia col·laborat en el mètode de tractar l'estrangulació de l'hèrnia crural seccionant el lligament que ara porta el nom de Gimbernat. És més, havia operat amb èxit dos casos: un home de 54 anys el 5 de juny de 1786 i una monja de 68 anys el 23 d'agost de 1788.- (V. Antonio de Gimbernat: "Nuevo método de operar la hernia crural". Edició homenatge a Gimbernat pel Dr. Víctor Escribano. Acadèmia de Ciències Mèdiques, Barcelona, 1918).

614.- AUC. Caixa 301-1970: 6

615.- AUC. Caixa 301-1970: 3

Un altre greuge que Roland tingué envers Puig fou la revisió de títols atorgats pel primer, tant bon punt com Puig rebé el nomenament de vice-president.

Tenim encara una altra dada sobre l'enfrontament de Roland contra el tàndem Custodio-Puig. Aquí farem bona la frase de que els enemics del meu enemic, són els meus amics. Puig mantenia molt bones relacions amb Jorge Caballero, membre del protocirurgianat. Aquesta bona relació es desprèn d'una carta del novembre de 1781 de Francesc Finet (616) que visità a Caballero per encàrrec de Francesc Puig. Caballero l'acollí i l'obsequià amb una visita als jardins del palau reial, on Finet i la seva muller van tenir el privilegi de saludar als monarques (617). Doncs bé, va resultar que Gimbernat no podia veure Caballero, i al contrari, Custodio era el seu amic segons es desprèn del que va passar dos anys més tard, quan Jorge Caballero seria el primer examinador del protocirurgianat (618). Va passar que Pedro Flores va queixar-se del tracte que el 13 de novembre de 1783, havia rebut per part de Caballero. L'assumpte fou tramès a Vicente Sánchez i a Antoni Gimbernat, per tal que emetessin el seu parer. Contestaren que la conducta de Caballero havia estat "molt reprobable" i demanaven que "se reprienda seriamente a Don Jorge Caballero por su comportamiento". L'expedient va anar a parar a les mans de Pedro Custodio, que va justificar la conducta de Caballero a peu i a cavall (619). Es a dir, Custodio no veia amb bons ulls la presència de Gimbernat a Madrid, perquè aquest preparava la instal·lació del col·legi de Sant Carles, i no li agradava el protagonisme que anava prenent el més jove i prometedor dels membres del clan Virgili-Roland (620).

Un detall aparentment sense importància el trobem en el projecte de reforma de les ordenances del que ja hem fet esment. Puig proposava suprimir el càrrec de director del col·legi, que era el que tenia justament Roland en aquell moment (1781). Deixava només el de president, que seria el protocirurgià de cambra, i el de vice-president que era el que ostentava Puig (621).

616.- Francesc Finet i Bataller era d'Arenys de Mar i cursà estudis al col·legi de Barcelona de 1762 al 1764, data en que se'n va anar a Cadis a continuar-los, d'acord amb els tractes d'intercanvi entre aquestes dues institucions virgilianes. Ja graduat a Cadis, volgué com molts altres dels seus companys, tenir el títol de cirurgià de nou exàmens per Barcelona, que li fou atorgat el 24 d'octubre de 1780 (AUC. 134, 539 i 167, 5)

617.- AUC. Caixa 302-1989: 15

618.- Havia estat nomenat el 3 de maig de 1783. Els altres examinadors eren: Antoni Gimbernat (segon), Vicente Sánchez (tercer) i Joaquín Antón Ximenes (quart) (V. Jaume Pi i Sunyer: "Antoni Gimbernat, fundador del Col·legi de Cirurgia de San Carlos", El Masnou, Laboratoris del Nord d'Espanya, 1936, pàg. 103).

619.- Guadalupe Albí: "El Protomedicato en la España ilustrada". Valladolid, Acta histórico-médica vallisoletana XIV, 1982, 77 a, b, c, d, e, f i g.

620.- Aquesta enemistat entre Custodio i Gimbernat no es va extingir mai. La reforma de l'ensenyament de 1795, redactada per Gimbernat l'any 1791 fou retinguda per Custodio adduint l'existència de petits defectes de redacció.

621.- AUC. Caixa 306-1459: 21

Per arrodonir aquest capítol donarem notícia d'unes cartes del cirurgià militar Jeroni Boxeda, que sembla que era cosí de Puig. Foren escrites des de Cadis el 15 d'abril de 1783, i allí es mofa d'una manera despietada de Roland. Tot fa pensar que Boxeda ho escrivia perquè a Puig li agradaria llegir-ho. La qüestió fou la següent: Roland en aquell moment se n'havia anat cap a Cadis per tal de casar el seu fill Josep Roland i Virgili amb Gertrudis Canivell, filla del cirurgià major de l'armada (622). Però Roland que deuria estar a l'entorn dels 65 anys, va aprofitar aquell viatge per a consolar-se de la mort de la seva muller Francesca Virgili i Roland que havia tingut lloc el 19 de març de 1782. Així ho va aprofitar per a casar-se amb la joveneta Bibiana Domínguez Monasterio, filla d'un apotecari de San Roque i probablement neboda del primer cirurgià de l'armada Bibiano Domínguez, antic company de Roland. Conegut aquest entrellat pots ser trobarem natural que Boxeda digui en la seva carta que els Canivell "están descontentos por el arrojito del vejete" (623). Cal tenir en compte que Josep Roland o sigui el gendre dels Canivell, era l'únic fill dels Roland i l'únic nét dels Virgili i ja especulaven amb aquesta doble herència per a la seva Gertrudis. Però si Bibiana feia realitat allò que segurament els Canivell no ignoraven de que "dona jove i home vell criatures a garbell", veien esfumar-se llurs projectes. Tot això Boxeda ho comentava així: "por los intereses susederán discordias, pleytos y separaciones" (624). Aquests presagis es van acomplir perquè del segon matrimoni de Roland en nasqué Ana Joaquina. Quan el 13 de setembre de 1790 moria Roland llegà la seva fortuna a aquesta nena, excepte els béns que procedien de la seva primera dona que van passar a Josep Roland i Virgili. Aquest no va tenir temps de gaudir-ne perquè va morir poc temps després, el 8 de febrer de 1791 sense haver tingut cap fill. La seva hereva va ser Gertrudis Canivell però al testament hi havia la clàusula de que si es tornava a casar, tota l'herència aniria a parar al reial col.legi de cirurgia (625).

Seguint el fil d'aquestes enemistats ocupemnos ara del cas de Francesc Borràs i Casas. Aquest era fill de Feliu Borràs cirurgià de la Garriga. Es va matricular al reial col.legi el 6 de desembre de 1764 (626) i s'examinava amb èxit de revàlida de cirurgià llatí de dos exàmens, tres mesos més tard. Era el 27 de febrer de 1765 (627, 628). Si a aquest fet aberrant hi afegim que figurava en el llibre de registre "con licencia en su casa para asistir a su padre", podrem arribar a la conclusió de que es tractava d'un cirurgià que ja feia anys que treballava i que disposava d'una forta influència. Diem això perquè cal tenir present que el col.legi no solia "regalar" un títol

622.- Aquest casament, a part de l'enamorament possible entre els dos joves, era un acte de consolidació del clan, perquè Canivell estava casat amb Feliciano Beau Roland i el nuvi era l'únic descendent directe de Pere Virgili (V. D. Ferrer: (P.V.), pàg. 383).

623.- AUC. Caixa 301-1976: 4

624.- AUC. Caixa 301-1976: 4

625.- Com que Gertrudis Canivell es va tornar a casar, el col.legi va reclamar aquella herència, produint-se un plet inacabable (V. D. Ferrer (P.V.), pàg. 382)

626.- AUC. 134, 7

627.- AUC. 167, 105

628.- AUC. 167, 55

de cirurgia llatí sense haver cursat els sis anys reglamentaris. Poc temps després Francesc Borràs es va casar amb Maria, germana d'Andreu Montaner i Virgili. O sigui que Maria era filla de Jerònima casada a Falset i germana de Pere Virgili. A Falset hi va néixer Francesc Borràs i Montaner el 26 d'abril de 1769. Això vol dir que Borràs i Casas va entrar al clan Virgili, entre els anys 1765 i 1768. I efectivament la protecció es va fer evident. No havien passat encara nou mesos de la llicenciatura, que Borràs figurava en el primer lloc d'una trinca per anar de cirurgia al regiment de cavalleria d'Alcàntara (16 de novembre de 1765) (629). El 1775 va prendre part en l'expedició d'Alger, havent dirigit un dels hospitals. El 1781 va passar al cos de granaders i des de Múrcia, va escriure tres cartes a Francesc Puig, que aleshores ja era vice-president del col·legi. A la primera carta del 3 de març de 1781 li retreu en un to bastant imperiós que no li hagués contestat a dues cartes anteriors, ja que ell (Borràs) "havia contribuido mucho en sus satisfacciones de Vm. y que, por ellas, me puse mal con el sujeto que podía contribuir a las mías", i prossegueix "amigo a la verdad no crey jamás de Vm. este pago" (630). Francesc Puig va contestar-li dient que només havia rebut una carta i al mateix temps li comunicava la mort de la seva esposa. Borràs li torna a escriure una altra carta el 24 de març tot expressant-li el seu condol. Culpava també a un soldat al que havia encarregat les cartes al correu i passant al fons de la qüestió, li demanava la seva intercessió sobre "lo que varias veces tenemos Vm. y yo ablado" (631). La resposta de Puig va arribar a Múrcia el 2 d'abril de 1781 i a Borràs li va faltar temps per a contestar-la (632). Pel que es dedueix Puig en vida de Virgili havia fet grans elogis de Borràs. Però quan es va tractar de cobrir una plaça de bibliotecari per nomenament directe, i per tant sense exercicis d'oposició, fou elegit Domènec Vidal. Vidal havia fet com a cirurgià la campanya de Portugal (1762-1763), i el novembre de 1779 era cirurgià del primer regiment de cavalleria de la Reina. Borràs es va sentir enganyat. Fet i fet ell tenia dins l'estament militar una graduació més alta que Vidal ja que era ajudant de consultor. Borràs adduïa la seva superioritat en tots els camps: "el mérito mío no sólo es del Ejército sino también escolar" cosa dubtosa ja que en aquell moment cap dels dos no havia fet altra cosa que servir a l'exèrcit, i nosaltres no tenim notícia de cap publicació, ni dissertació ni de Borràs ni de Vidal anteriors al 1779 (633, 634). L'error de Borràs va radicar en un càlcul equivocat de les seves forces. Ell formava part del clan Roland perquè estava casat amb una neboda de Virgili, i Maria Montaner no era una parenta qualsevol. Al testament de Pere Virgili hi ha una deixa de 150 pesos a favor de Teresa germana de Maria Montaner que vivia amb els Virgili talment com una filla (635). Borràs acostumat a rebre sempre un tracte de favor no va adonar-se que el 1779 ja feia tres anys que havia mort Pere Virgili i que el seu clan, que tenia com a caps visibles a Canivell a l'armada, i a Roland a l'exèrcit, estava passant per mals moments.

629.- AUC. Mss. 763-140

630.- AUC. Caixa 302-1990: 94

631.- AUC. Caixa 302-1990: 101

632.- AUC. Caixa 302-1990: 60

633.- AUC. 134, 127

634.- AUC. 134, 521

635.- D. Ferrer: (P.V.), pàg. 377.

Amb pocs anys però les coses van canviar. La pinya de parents directes o indirectes i de deixebles de Virgili es va tornar a imposar. El 1780 Canivell tornava a dirigir el reial col·legi de cirurgia de Càdis. També recuperà el seus poders dintre de la marina, que tres anys abans li havien estat arrabassats per Manuel Oromí. I el 1784 aconseguí defenestrar a Puig del col·legi de Barcelona i de l'exèrcit. L'anul·lació de Puig fou un doble triomf dels rolandistes perquè la seva càtedra fou ocupada sense cap exercici d'oposició, per Francesc Borràs.

3.- El cas de Josep Antoni de Capdevila

Capdevila va protagonitzar un incident com el de Francesc Borràs, però exactament a l'inrevés. Capdevila havia estat un bon estudiant. Matriculat al col·legi el 4 d'octubre de 1766 (636) en sortí cirurgià llatí de nou exàmens el 10 de juliol de 1771 (637). Tenia tant ell com el seu cunyat Antoni Bertran establert a Vic molta amistat amb Francesc Puig. Aquesta relació franca la testimonien unes cartes que hem pogut llegir. Altrament quan el 1773 va morir Diego Velasco i Francesc Puig va passar a ocupar el seu lloc de tercer mestre, aquest va voler col·locar a Capdevila.

Tot va començar quan la molt il·lustre administració de l'hospital de la Santa Creu va convocar oposicions per a cobrir la plaça de cirurgià major. Es va declarar guanyador a Capdevila. Però els rolandistes es van moure a Madrid y "no se conformó su Majestad" (amb el nomenament de Capdevila) "y quedó nombrado D. Carlos Grassot para quinto maestro y cirujano mayor del Hospital". Aquesta bufetada directa a la MIA i indirectament a Francesc Puig s'explica si diem que Carles Grassot era el sogre de Gimbernat (638). Però ben aviat Capdevila que era cirurgià major del primer batalló de la reial artilleria, va guanyar la cinquena càtedra per oposició el 28 de juliol de 1777 i aquesta vegada no va trobar cap contratemps (639). Finalment quan el 1780 Puig va ascendir fou Capdevila el qui va ocupar la seva vacant o sigui la tercera càtedra que comportava el nomenament d'ajudant consultor del cirurgià major. Això suposava passar dels 6.000 rals anuals a 9.000 i endemés pujar un grau dins de l'exèrcit. L'amistat amb Puig li va resultar molt beneficiosa però també significà l'enemistat dels rolandistes. Ben clar ho deia en una carta del 26 d'agost de 1780 des de Vic, quan li demanava el seu ajut per a poder obtenir aquest ascens a consultor: "D. Antonio Gimbernat no me estima como yo a él. Un mismo torbellino le arrastrará para imaginar de Vm. torcidamente y sus compinges preocupados tampoco guardarán a Vm. el cariño y el respeto que les impone la ley natural" (640). Capdevila tenia el cap clar i el temps li va donar la raó.

636.- AUC. 134, 193

637.- AUC. 167, 98

638.- Antoni Gimbernat es va casar amb Eulàlia Grassot el 2 d'agost de 1763.

639.- AUC. Caixa 306-1461

640.- AUC. Caixa 302-1990: 12

Eliminat Puig el 1784 la lluita entre Pedro Custodio Gutiérrez i Roland va continuar. En certa ocasió Custodio es va permetre el gust d'imposar modificacions als horaris de les classes del col·legi de Barcelona. Aquesta intromissió per part d'un que no havia estat mai al col·legi ni s'havia dedicat a l'ensenyament, es va considerar per part del professorat barceloní com a totalment intolerable. Roland oblidant-se de la seva habitual apatia es dirigí a Custodio dient-li: (sóc) "su subordinado y más que discutir sus órdenes debo cumplirlas, pero estas siempre que se dirijan a promover y mejorar la enseñanza y utilidad de la Escuela". Descrivia a continuació el desgavell que es produiria en seguir les seves ordres, i li advertia que Josep Antoni de Capdevila i algun altre professor ja havien començat el curs. També li recalrava que "el artículo cuarto del título primero (641) me hace responsable de los progresos y buen régimen de la Escuela" (642).

Després vingueren una sèrie de peripècies per instigació de Custodio com la destitució i posterior mort de Roland i la imposició de Francisco Martínez per a dirigir l'escola. Finalment el 2 de maig de 1793 Capdevila fou nomenat director del col·legi i cirurgià major de l'exèrcit.

Però els rolandistes amb Gimbernat com a cap visible i real van decidir acabar amb l'últim amic de Puig, posant en el seu lloc un protegit del clan, Francesc Borràs, i de passada acumular més poder en reservar-se la junta superior governativa de cirurgia (en la que Gimbernat disposava de la majoria de vots i Pedro Custodio quedava marginat) tot el control de la sanitat militar. Així Capdevila seria cridat a Madrid i després de llargues negociacions se'l va destituir de la seva càtedra, de la direcció del col·legi i de l'important càrrec de cirurgià major de l'exèrcit. Buscant una mena de compensació i per evitar que tornés a Barcelona se'l va nomenar cirurgià del reial cos de guàrdies de corps el 3 de juny de 1799. Amb la particularitat que van haver de crear per a ell una tercera plaça perquè la plantilla reglamentària, d'acord amb les ordenances de 1795 només contemplava l'existència de dos cirurgians (643). El dia 26 de juny fou suprimit el càrrec de cirurgià major de l'exèrcit, i totes les seves funcions passaven a la junta superior de Madrid. En conseqüència el successor de Capdevila, Francesc Borràs quan va ascendir a director del col·legi hagué d'acontentar-se amb aquest únic càrrec que havia d'exercir a més a més d'una manera molt mediatitzada pels seus superiors de Madrid. Cal dir però que també va "gaudir" dels honors de cirurgià de la reial cambra, que residint a Barcelona, volia dir no res, cosa que li donaren com a premi de consolació.

641.- "El Director cuidará que los Maestros y demás del Colegio cumplan exactamente con sus lecciones, curaciones y demás encargos de su obligación: los maestros y discípulos obedecerán las órdenes que diere para mayor utilidad de la Escuela".

642.- AUC. Mss. 763-611

643.- AUC. 126, 49 D

4.- Les darreres venjances

Ja hem vist com el clan Gimbernat va triturar a Francesc Puig enviant-lo a Mallorca. Però no en tingueren prou. Quan Puig el 1790 va publicar el seu "Plan para perfeccionar los estudios de Cirugía" decidiren enfonsar-lo. Una comissió integrada per Antoni Gimbernat, Marià Ribas i Antonio Fernández Solano, en representació del claustre del col·legi de cirurgia de Sant Carles de Madrid, va qualificar el projecte d'incoherent i defectuós. Acusaven Puig de no donar "indicios muy ventajosos del discernimiento del Autor, ni es correspondiente aun Cirujano Mayor de los Reales Ejércitos, Vice-Presidente y Primer Maestro jubilado de un Colegio quirúrgico como el de Barcelona" (644). Els tres ponents aprofitaren el menor detall per a denigrar aquell "Plan". Criticaven per exemple que recomanés l'obra de Winslow com a text útil al professor per a preparar les lliçons d'anatomia. Tampoc els hi semblaven d'utilitat les obres de Sigaud de la Font, la patologia de La Faye, la matèria mèdica de Rancé, amb el resultat final de que "no fue tan acertada la elección del Sr. Puig en determinar las obras más conducentes a la enseñanza, como fue puntual su memoria para citarlas en gran número, sin olvidar las suyas propias, publicadas o inéditas". En definitiva segons els ponents Puig publicant el seu "plan", "había hecho un flaco servicio a la Cirugía española dando motivos a que los extranjeros, quando llegue a sus manos el impreso, formen ideas poco favorables al estado de la profesión entre nosotros y tenga por infructuosos los esfuerzos del Gobierno para promoverla, si miden la idoneidad de los demás Profesores por lo que manifiesta uno tan condecorado; y así la Junta hubiese resistido la impresión del Plan si se le hubiere consultado".

Es fa difícil trobar un grau d'apassionament tan pujat de to i tant injust, ja que el "plan", àdhuc a la llum dels coneixements actuals, es pot considerar una obra digna de millor estima, ja que fa una reflexió sobre diversos problemes: ensenyament, higiene, hospitalització,...

Tres anys més tard el rancor es fa palès en jubilar-se, com ja hem vist abans.

5.- ¿Fou venal Francesc Puig?

Potser la paraula venal és una mica forta. Més aviat, per ser més exactes, hauríem de dir que acceptava obsequis. El primer obsequi documentat data del 17 de febrer de 1765. És a dir de quan Puig era només secretari de l'escola, i tota l'autoritat li venia del seu superior Roland, que sembla que per abúlia no la feia servir. Procedia del lloctinent de Tortosa, Francesc Boix i deuria tractar-se d'una medalla religiosa, perquè en regraciari-lo deia: "No puedo rehusar la ofrenda que Vm. ha dispuesto, por no correr la opinión de desagradecido y más siendo un objeto que todos debemos venerar y llevar en nuestros corazones, esperando me dará ocasiones para manifestar mi gratitud" (645).

644.- José Maria R. Tejerina: "Historia de la Medicina de Mallorca" , vol. II, pàg. 148.

645.- AUC. Mss. 763-35

Més endavant quan Puig dirigeix "de facto" l'escola, i és en la seva mà el fer favors, la correspondència registra gran nombre d'obsequis de tota mena. Entre els obsequiosos hem d'assenyalar en primer lloc els lloctinents que Puig tenia repartits per les capitals dels corregiments. Ja hem parlat de Boix, de Tortosa. Al cap de quinze anys d'haver ofert aquell joiell, Boix, encara que es manifesta malalt i se sent vell, vol seguir essent el cap dels cirurgians tortosins. Ultra això tenia un fill doctor en medicina, que volia tenir la llicenciatura de cirurgia per l'escola. Cada any Boix li enviava a Puig un sac de magranes, que li portaven per mar els patrons Josep Franquesa, ó Peron (646, 647).

Però el més generós dels lloctinents va ser sense cap dubte Bertran, de Vic, que a més a més l'obsequiava amb uns trets d'humor, cosa rara en la vida de Puig. El 3 de febrer de 1781 li escrivia textualment; "por haver muerto este año dos marranos medianos, he visto que en su testamento havian hecho alguna deixa para Vm.". Realment aquells porcs de Vic havien estat generosos perquè el llegat consistia en "veinte butifarras, una costilla y un poco de lomo" (648). Remarquem però que no ens consta que Bertran hagués demanat a Puig cap favor.

També rebia obsequis dels cirurgians rurals. Tenim l'exemple d'Andreu Planas. Aquest exercia a Cambrils i necessitava l'ajut de Francesc Puig per aconseguir que el batlle local li saldés un deute. Planas en la seva carta li explica això i d'una manera subtil i encoberta l'amenaça en recórrer al capità general, comte de l'Asalto i acaba: "si Vm. té algun carretell lo donarà al dit Sagimon, que li enviarè ple de garnatxa" (649).

Com exemple de pare preocupat per l'examen del fill aportarem el cas de Francesc Valls cirurgià d'Olesa de Montserrat. Hem pogut llegir dues cartes d'aquest cirurgià. La primera és del 29 de setembre de 1781 i comença així: "El natural e irresistible amor de Padre me fuerza en la presente ocasión a acudir con el más profundo respeto a la poderosa protección de Vm.", perquè el seu fill Benet en els darrers exàmens va tenir "la infeliz (bien que, sin duda, merecida suerte) de haverse de quedar en la misma clase" (650). Aquell reprovat va disgustar tant al pobre Francesc Valls que "a poco acaba con su vida". Però Valls vuit dies més tard completa l'operació amb una altra carta en català, que acompanyava una remesa de "sis quartans de olivas de las montañas y terreno que té més nom de bonas", i continuava amb unes instruccions sobre les que es tornen negres i les que es mantenen grogues, i el que cal fer per a conservar-les i preparar-les. Acabava manifestant el desig que el seu fill Benet "se apliqui puig no es de potencias adelantades" (651). El resultat el sabem a

646.- AUC. Caixa 302-1990: 113

647.- AUC. Caixa 301-1976: 72

648.- AUC. Caixa 302-1990: 75

649.- AUC. Caixa 301-1975: 24

650.- AUC. Caixa 301-1976: 16

651.- AUC. Caixa 301-1976: 23

través del seu expedient. El noi va aprovar el curs. Potser sota la protecció de Francesc Puig es deuria aplicar. L'11 de setembre de 1782 quan ja havia aprovat tots els cursos i només li faltava fer la revàlida obtingué una plaça de practicant a l'hospital. Això li permeté d'acomiar-se de la botiga de Marià Puget on hi havia treballat per ajudar a pagar els seus estudis. Els exàmens de revàlida es van fixar pel dia 22 de novembre de 1783. Per tal d'assegurar l'èxit els Valls van fer dues coses. D'una banda el noi pagà "classes particulars" a un dels aspirants a càtedra, Esteve Marturià, i de l'altra el pare tornà a escriure a Francesc Puig dient-li que comptava amb "la valerosa protecció i amparo de Vm" no desconfia de "tenir en breu lo bachulum senechtutis que ab tantas veras anhele i necessito" (652). També hi posava una posdata interessant que deia textualment: "espero en breu remitirli las olivas bonas, suposat ho son est any". Sabem per l'expedient que en Benet Valls i Serra malgrat no ser "de potències adelantades" superà els dos exàmens de revàlida de cirurgia romancista. El que no sabem és fins a quin punt hi van influir les "olivas de las montañas"(653).

Uns altres obsequis procedents del món rural foren uns sacs de blat de Bonaventura Bertran, que s'havia establert a Agramunt. Aquest cirurgià volia eliminar un competidor sense títol dit Pasqual. Però no era fàcil de fer-ho perquè aquest sembla que estava disposat a anar al col·legi a examinar-se. Bertran va organitzar la seva ofensiva. Va dirigir una carta a Puig el 25 d'octubre en la que li comunicava la tramesa de "vuit quarteras de blat (que) a mi me consta ser de bona qualitat...tenia previngudas algunas perdius pera enviarli y lo he suspés per los recelos tinch no se fesen malbé...y luego facia una poca de fresca las remetré" (654). A continuació passa a l'autèntic motiu d'aquella carta: "Per esta corre que lo Pasqual se passará (per l'escola) sens dubte y la sua Dona pregoná, que per mes se li acomalia ser de infecta prosàpia que ab tot se passará...me causaria admiració...entrar a examents al pas...que constará en eixa Academia...la informació de sa impuresa de sanch...no dubto serà rexassat".

No solament el món rural el subornava amb obsequis. També el món militar feia coses semblants. Ja hem parlat del llastimós cas de Joan Bassols que malgrat enviar-li botifarres es va quedar sense la plaça cobejada del regiment d'Orà. Examinem ara el cas Lance-Decormís. Joan Lance era un cirurgià francès adscrit al regiment de tropes valones i tenia com a col·laborador a un compatriota. Aquest es deia Decormís i era de Grasse, població prop de Niça. Havia cursat estudis a Montpeller però no havia revalidat el títol al nostre país. Tant Lance com els caps militars del regiment no es preocupaven per aquesta qüestió. Decormís actuava amb tota naturalitat, i va portar a efecte una excel·lent labor als hospitals de Múrcia i Alacant en ocasió de l'expedició d'Alger. Això ho sabia perfectament Francesc Puig perquè ell també va prendre part en aquella desastrosa expedició militar. Però vingué el

652.- AUC. Caixa 301-1976: 53

653.- AUC. 134, 637

654.- AUC. Caixa 301-1974: 1

moment en que Decormís hagué de revalidar el seu títol estranger. Joan Lance era molt amic de Francesc Puig i el recomanà encara que sabia per experiència pròpia que Puig no feia fàcilment favors en el terreny acadèmic. Per tal de preparar l'operació li va enviar una carta el 10 de febrer de 1781 en la que li anuncia "que el amigo Decormís...partirá de ésta (Madrid) dentro de dies o doze dias y espero que Vm. llebará la obra con toda felicidad y que tendrá presente sus méritos y servicios y que hará todo lo posible para su despacho afin que buelbe quanto antes me hará falta su ausencia". A continuació ve l'ofrena ritual: "quatro arrobas de excelentes garbanzos por el moso de Pau Sol". Encara més: "Decormís llebará los quatro gorros que no obstante la Guerra de los olandeses...son ellos los que los enbian" (655).

Decormís es presentà a l'examen teòric i va fer un paper lamentable. Puig ho va escriure a Joan Lance, i a aquest li va faltar temps per enviar-li una carta datada el 21 de març de 1781 en la que es mostrava "tan admirado como sensible mayormente no abiendo respondido en las cosas mas tribiales...de lo que infiero...que no fue todo ignorancia sino timidés a lo que se le junta la dureza de oidos y sorpresa del habre". A continuació invocava els mèrits de Decormís: "a logrado el común aplauso de todo el Regimiento...y en lo que mira a su conducta, modo de obrar y demás partes que se requieren para exercer con honor la cirugía...lo tiene muy bien acreditado" (656). I en definitiva li demanava que volgués resoldre aquell problema "y así lo dejo todo en sus manos...en Vmd. confío el honor de ese hombre de bien mi Buen Amigo que merece de serle Amigo". Segurament que els cigrons serien d'excel·lent qualitat. Tampoc els "gorros de los holandeses" deuriem desmerèixer perquè l'afer, que tant difícil es presentava, va acabar bé. Lance en carta del 19 de maig li donava "muchísimas gracias por lo tanto que ha contribuido ha finalizar la obra del pobre Decormís con tan buen éxito" (657).

Acabem aquest capítol esmentant els casos de Joan Ribera, i d'en Ochoba en els que llurs obsequis van quedar a l'aire. Des de Màlaga i el 25 de novembre de 1780, Joan Ribera demanava a Puig una còpia del seu títol. A l'ensems li prometia enviar-li vi, moniatos i síndries (658). O l'ofrena no era temptadora o no li va enviar res, perquè quatre mesos més tard li tornava a demanar la còpia del títol perquè l'original l'havia perdut en un naufragi i males llengües anaven dient que la Inquisició li havia retirat.

Del cas d'Ochoba en parlem a una altra banda. Demanava la intercessió de Puig per a obtenir l'alcaldia de Tremp, i a canvi li prometia "una dotzena de perdius...y també altre regalet" (659).

655.- AUC. Caixa 302-1990: 92

656.- AUC. Caixa 302-1990: 97

657.- AUC. Caixa 302-1990: 58

658.- AUC. Caixa 302-1989

659.- AUC. Caixa 302-1990: 102

En altres ocasions la moneda de canvi no era un present. Hi havia, això si, la garantia de que una persona influent quedava a la recíproca i podria retornar el favor. N'és un exemple Francesc Storch. Aquest cirurgià exercia a Vic i li va demanar una plaça al regiment de guàrdies valones de Brabant que s'havia d'embarcar cap a Cuba. En aquella colònia el Francesc hi tenia el seu germà Isidre, que també era cirurgià militar. La carta està datada a 20 de gener de 1783 i un mes i mig més tard Storch li torna a escriure per agrair-li les seves gestions de les que se n'havia assabentat per un oncle seu que havia estat informat pel propi Puig (660).

Creiem que val la pena intentar fer un judici crític sobre aquest punt. És evident que acceptar obsequis no és moralment encomiable, però tot fa pensar que en aquell temps, aquestes actituds no tenien la gravetat que avui els hi atorguem. Hi ha dues raons per a pensar així. La primera és que totes aquestes cartes, i moltes altres, van quedar a l'arxiu del reial col·legi. Puig no solament no les va destruir sinó que les va desar. L'altra raó ens porta a recordar un dels consells que Lluís XIV va donar al seu nét Felip V quan aquest va ocupar el tron espanyol: "No acceptis regals, llevat que siguin de molt valor". Era el preu d'un rei. Francesc Puig no es tenia per tant. Amb això donem per acabada la llista dels defectes de Francesc Puig. Vegem-ne ara també sense apassionament, les seves virtuts.

6.- Defensa i elogi de Francesc Puig

Tenim la temença de que el nostre biografiat no n'ha sortit gaire ben parat de tot el que hem anat dient. És per això que voldríem posar l'accent sobre les seves virtuts. Implícitament hem parlat de la seva laboriositat i insistirem novament en el seu lliurament a la docència. Voldríem ara assenyalar la seva facilitat per l'oblit de les ofenses, així com també els seus bons sentiments que amb freqüència manifestà. Perquè si bé és cert que s'abrivava amb facilitat i propugnava les actituds més intransigents, quan amb el temps l'ira s'havia esvaït, oblidava amb generositat. Posem uns exemples.

El 1766 i a l'Espluga de Francolí hi exercia la cirurgia Antoni Dilla, però no tenia títol. La idea de Virgili era fer la vista grossa en aquests casos i donar llicències una mica profòrmula. El lloctinent de Lleida el va processar i com que no tancava la botiga el van embargar per a respondre d'una multa de dos mil rals. Algú li deuria tocar una fibra sensible del seu cor, perquè Puig el 6 de desembre de 1766 deia al lloctinent de Lleida: "en quanto a los apremios vean la manera de hazer alguna indulgencia...que saquen los gastos" (661). El 8 d'agost de 1767 Antoni Dilla es presentà al col·legi estan disposat a examinar-se. Puig, oblidant-ho tot, deia a Salvador Vidal: "la multa no es justa y se le devolverá el dinero...pues ha presentado sus certificados de

660.- AUC. Caixa 301-1976: 87, 88

661.- AUC. Mss. 763-204

examen y depósito; así se le debe despachar licencia como a los demás...se queja de que Vm. (Salvador Vidal) le ha multado con 2.000 reales" (662). I efectivament el 4 de setembre de 1767 li era concedida la llicència (663).

Una altra mostra de delicadesa la tenim amb el que li va passar a Joan Puig, fill del cirurgià de Rupió del mateix nom. Ja hem explicat que fou expulsat de l'escola per furt. Puig era conscient que aquella notícia havia d'ésser molt dolorosa pel seu pare. El 6 de gener de 1766 es va dirigir a Domènec Miquel, de la Bisbal i amic del dos tot encarregant-li que avisés al pare de Joan Puig "para que vea de recoger a su hijo cuanto antes para que...no se precipite a maior deslíz...y le vea en una Pública afrenta; yo siento infinito que su Padre tenga este disgusto, pero no dudo que la prudencia de Vm. sabrá minorarle el quebranto" (664). Ja hem vist també com al cap de tres anys el noi es graduava.

Hem de lloar en Puig el sentit reverencial que tenia envers la justícia i la llei. L'exasperaven aquells que pretenien burlar-se'n. El rigor amb que procedia amb els falsaris que intentaven enganyar-lo n'és una mostra. Onofre Anglarill natural de Sanahüja, exercia a Pont Major, a les afores de Girona amb un títol de batxiller en medicina de Cervera, que va resultar fals i que portava la data de 16 d'abril de 1752 (665). Se'l condemnà a pagar una multa de vint-i-cinc lliures i a cinc anys de desterrament per sentència del 4 de juny de 1773. En canvi tenia un elevat sentit del companyonatge que li feia prendre la defensa dels cirurgians víctimes de casos desgraciats. Francesc Monestirol i Borràs era un sagnador que va sortir de l'escola el 13 de maig de 1767. Es va excedir en les seves funcions operant a una malaltia que presentava un bubonocèle (podria ser una adenitis inguinal, o més probablement una hèrnia estrangulada). La malalta va morir de resultes de l'operació, o si més no les diligències judicials així ho deien. Puig li escrivia el 15 de gener de 1768. Comença esbrancant-lo: "la intrepidez y osadía de Vm....se le privará del oficio", per afegir a continuació: "deberá Vm. de avisarme de lo que Vm. practicó...para ver si se puede acallar los cirujanos que dan la guerra" (666).

També es va erigir en defensor d'Esteve Figuera. Sembla que aquest facultatiu va començar a tractar una dona amb una pústula de carboncle. Llavors la família va fer intervenir a un altre cirurgià que ho va espatllar tot i en Figuera tenia por de ser-ne responsabilitzat. L'home va recórrer a Francesc Puig que intentà tranquil·litzar-lo: "no hai razón para tanto, maiormente haviéndose portado con método y aplicado un remedio que no puede hazer daño de semejantes enfermedades y en caso de que el Bayle no se satisfaga con esta carta podrá Vm. avisar que acudiremos donde convenga; sería más regular castigar al cirujano que emprendió

662.- AUC. Mss. 763-269

663.- AUC. 134, 561

664.- AUC. Mss. 763-386

665.- AUC. Caixa 77-3272

666.- AUC. Mss. 763-297

la cura sin la asistencia de Vm. que fué el primero, porque esto es proceder sin modo ni crianza, siendo cierto lo que Vm. expone" (667).

És de justícia reconèixer la benignitat que el caracteritzava en certes ocasions. Sobretot si es tractava de gent humil. A Salvador Vidal, aquell lloctinent que aterria els intrusos i rebia d'ells cèntims o blat per fer la vista grossa, li escrivia el 22 de novembre de 1766: "y en el interín desear que trabaje de afeitar este pobre infeliz...siempre que en los títulos se halle algún reparo, no amonestarle en el mismo título, si no escribir acá en papel separado por quitarles aquel borrón de los títulos" (668).

Però per damunt de tot cal fer-ne l'elogi quan en defensa de les ordenances, no va vacillar en contrariar una gran amic seu, i el que és més admirable, al propi primer cirurgià de cambra. A Virgili mai li va dir que no. Unicament en el cas de Cerdà, de Constantí, Puig se li va queixar d'haver-lo fet quedar malament. Segurament que això es degué a que Virgili no li va demanar mai res que fos contrari al reglament. Però no va passar el mateix amb Pere Perchet. Al juny de 1772 amb Virgili a Barcelona molt malalt, el col·legi, o sigui Puig, tot ho consultava amb Perchet. Puig s'havia convertit en el factòtum de l'escola.

A Madrid, i al servei de les guàrdies valones hi havia el compatrici de Perchet Joan Lance, del que ja n'hem parlat. Lance tenia un nebot, Bernat Lance, que havia estudiat cirurgia a Montpeller. El seu oncle li va buscar una plaça de practicant (669) al mateix regiment, però en produir-se una vacant de cirurgia, va intercedir prop de Perchet. Però aquest no li va poder donar el nomenament perquè no tenia el títol espanyol. S'havia doncs d'examinar a Barcelona perquè els estudis cursats a Montpeller només li valien a efectes d'escolaritat. Aquella vacant no podia estar molt de temps deserta. Per això Lance i Perchet tenien pressa de que Barcelona atorgués el títol a Bernat. Aquest elevà una sol·licitud a darrers de juliol demanant examinar-se de seguida "por hallarse aprobado (per Perchet) para un regimiento". Puig amb tots els respectes feu present a Perchet que fins a l'octubre no era possible examinar-lo doncs "los Profesores están dispersos" (670). Es veu que Perchet va suggerir a Puig que l'examinés ell sol, perquè en una carta del 5 d'agost Francesc Puig fa aquestes reflexions: "es contra Ordenanza...otros no querrán sujetarse a examen...soy amigo de su tío Juan...así espero Vm. sabrá disuadirle de su empeño" (671). Tot fa pensar que Perchet assumí aquests raonaments, perquè el jove Lance es va examinar el 5 de desembre dels dos exàmens de cirurgia romancista. No sabem ben bé el que va passar, però Perchet va ordenar que li canviessin el títol de romancista pel de llatí. Davant d'aquesta petició Puig es va dirigir a Perchet el 6 de gener de 1773 i li deia: "sin ofender la autoridad y superioridad de Vm. me previenen" (els professors i el

667.- AUC. Mss. 763-398

668.- AUC. Mss. 763-200

669.- Bernat Lance no tenia el seu títol revalidat a Espanya i per això constava com a practicant.

670.- AUC. Mss. 763-442

671.- AUC. Mss. 763-442

vice-president) "haga a Vm. las siguientes reflexiones...sería notable a todos despachar título de latino...no obstante no haver hecho examen de latinidad...y más en la presente crítica situación por quanto resentidas las Universidades por haver de admitir nuestros Bachilleres a cualquier oposición a las Cátedras...un solo exemplar" (precedent) "fraudulento les serviría bastante para solicitar el suprimir esta gracia que hase mucho honor al Colegio. Que cualquiera puede ser un gran cirujano sin haber estudiado Latinidad, porqué esta Ciencia no le dá la seguridad y el acierto en las operaciones (i) que puesto un exemplar se sigue necesariamente no poder excusar otro"(672). Pels llibres de registre sabem que no se li atorgà a Bernat Lance el títol de cirurgia llatí.

7.- Puig, treballador incansable

Després de l'exposició que hem fet de tota l'obra de Puig no hi cap dubte de que era un treballador incansable. Ara bé, nosaltres ens hem limitat a descriure les activitats de Francesc Puig de 1760 a 1784, en la seva quàdruple condició de mestre i autor de llibres, de dirigent del reial col·legi, de cap dels cirurgians catalans, i de cirurgia major de l'exèrcit. Però el seu amor al treball ve de molt abans del 1760. Repassant el seu curriculum trobem que quan en la seva joventut va passar uns anys a Madrid com a cirurgia de les guàrdies espanyoles d'infanteria, en comptes de dedicar-se a una vida de lleure, que segons una opinió generalitzada era pròpia de l'estament militar en èpoques de pau, es va dedicar a "promover el estudio de la Cirugía y las demostraciones anatómicas en aquel Hospital" (673).

Després d'aquella primera etapa militar guanyà la plaça de cirurgia major de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona. A l'hospital no es va limitar a exercir els seus deures assistencials. Ben al contrari, es dedicà a organitzar unes conferències amb demostracions anatòmiques i probablement hi va incloure discussions de casos clínics. Això es va realitzar fins el 1760, any de l'arribada a Barcelona de Pere Virgili.

El coneixement de la vida interna dels primers vint-i-cinc anys del col·legi ha estat facilitada per la diligència de Francesc Puig. La seva gestió contrasta vivament amb la dels altres secretaris que amb prou feines tingueren cura de portar el llibre d'actes i els de matrícula i graduacions. Una dada que demostra la seva laboriositat és que del 1767 al 1784 disposem a l'arxiu d'uns fulls impresos que resumien detalladament les diferents tasques que l'escola havia acomplert durant el curs acadèmic: graduacions, exàmens parcials de cada curs, etc. En jubilar-se Puig aquesta labor deixà de fer-se. Una altra mesura de la seva empena la tenim en la copiosa correspondència. Només cal repassar

672.- AUC. Mss. 763-449

673.- Durant tot el segle XVIII funcionà a l'Hospital General de Madrid una càtedra d'anatomia regentada pels següents catedràtics: José Arboleda (1701-1707), Martín Martínez (1707-1734), Bernardo López de Araujo (1734-1762), Juan Gámez (1762-1790) i Dámaso de Torrecilla (1790-1819) que comptaven amb dissectors o demostradors anatòmics, els quals primerament foren francesos (Kelli, Beaumont i Jacobe) i després espanyols (Juan de Dios López, José Fernández, Francisco Martínez, Pedro Custodio Gutiérrez i Felipe López de Somoza).

els capítols dedicats a les seves relacions amb les comunitats quirúrgiques catalanes, els cirurgians rurals i amb Virgili quan aquest vivia a Madrid, per a sentir una gran admiració envers aquell home.

A part del manuscrit 763 de l'arxiu de la universitat de Cervera on figuren les còpies d'aquella correspondència, es pot consultar una minuta de despeses de correu on es veu que entre el 2 de juliol i el 14 de setembre, és a dir durant unes vacances, va remetre un total de quaranta-tres cartes (674). Tenint en compte que en aquell espai de temps hi van haver deu diumenges i més d'un dia de festa, ens queden seixanta quatre dies feiners. Escriure quaranta tres cartes en aquell lapse de temps en que tot s'havia de fer a mà i en temps de vacances, és tot un rècord digne d'admiració.

8.- La generositat de Francesc Puig.

Es pot manar de moltes maneres: o satisfent l'orgull personal i humiliant el subordinat, o al contrari, afavorint els altres. Una anàlisi desapassionada ens diu que com en tota persona humana, el guiatge de Francesc Puig fou una barreja de satisfacció del seu orgull i d'amor al proïsme, amb un net predomini -gosem a dir- d'aquest darrer. Sense temor a equivocar-nos direm que a Francesc Puig li fascinava el manar. També és cert que durant molts anys es degué sentir acaronat per les delícies del poder. Sobretot si pensem que a l'antic règim encara es preposava per damunt de tots els valors l'obediència a l'autoritat constituïda. Francesc Puig va viure uns anys en que fou realment poderós perquè tenia en les seves mans tres menes de subordinats: els cirurgians militars, i sobretot els que aspiraven a ser-ne; els cirurgians que exercien a tot Catalunya, i els professors i alumnes del reial col·legi de cirurgia.

Creure's poderós sembla ésser un dels plaers més grans i més quan aquest poder sembla ser acceptat pels subordinats. Cal dir que Francesc Puig va anar ocupant posicions predominants cada vegada més importants. De jove ser cirurgià de les guàrdies espanyoles i una mica més tard ser cirurgià major de l'hospital de la Santa Creu era ja certament important. Però la importància de debó li vingué quan es féu càrrec de la secretaria del reial col·legi, i quan de rebot comptà amb l'abúlia i relatiu desinterès del seu immediat superior que era Llorenç Roland. Vingueren després les dues expedicions militars d'Alger i Río Grande, i finalment, el nomenament de vice-president del col·legi i cirurgià major de l'exèrcit. Passem ara llista de les persones que per un o altre motiu cercaren la seva amistat i li demanaren protecció. Heus aquí alguns exemples. El domer de la catedral de Vic, doctor Manuel Roca, li va dirigir una carta, el 12 de juny de 1780, on li recomanava el seu nebot Ramon Xicola i Roca (675).

674.- AUC. Caixa 301-1972: 41

675.- Ramon Xicola es va graduar sis mesos després -el 13 de gener de 1781- de cirurgià de nou exàmens. Probablement els motius econòmics que invocava el canonge de Vic eren certs perquè mentre estudiava va treballar a la botiga de Josep Torner, que uns anys més tard va arribar a catedràtic i a director de l'escola. Xicola per la seva banda al cap de cinc anys fou proposat per el càrrec de tinent del Protocirurgianat a Vic. (AUC. 134, 552; 166, 283; 167, 352).

Li ponderava la importància d'aprovar la revàlida perquè havia de mantenir la seva mare vídua i tres germanes solteres (676).

Les cartes més freqüents procedien de pares angoixats. Molts estaven esverats davant la perspectiva de tenir un fill drogo o negat, però que havia de superar els exàmens, perquè d'altra manera el negoci familiar se n'anava en orris. Dintre d'aquestes hi ha les dues cartes de Francesc Valls, cirurgià d'Olesa de Montserrat, que ja hem comentat.

Un altre pare atribolat pels baixos rendiments escolars del seu fill, fou el cirurgià de Cervera Francesc Janer. El seu fill Felip fou el model perfecte del mal estudiant en el que s'estavellen tots els esforços que puguin fer-se a favor d'ell. Matriculat l'octubre de 1777 es va examinar sense entrebancs els anys 1778, 1779 i 1780. Quant tot just començava el quart curs abandonà l'escola i es presentà a casa seva de Cervera (677). És llavors quan el pare es dirigeix al director del col·legi. Li demanava que el seu fill Felip no fos sancionat perquè havia anat malalt a casa seva "con dolores a los tubillos y al mismo tiempo muy hinchados" (678). Fins aquí la cosa no passaria de la petició d'una baixa temporal per malaltia. Però deuria haver-hi quelcom més, perquè a continuació, deia que el seu fill "de beras me a prometido que haria vondad", i seguidament es refereix a certs deutes "me a confesado y dise es cierto no deve más de 14 libras". El que va venir després és un trist relat. Es va presentar novament a l'escola passats quatre anys (1784). El van examinar dels cursos passats i ho va fer tan malament que l'acceptaren amb la condició de tornar a primer curs. Aprovà els exàmens de 1785 i el suspengueren per "curt" el 1786. El segon curs l'aprovà el 1787. Però a l'octubre d'aquest any quan tot just havia començat el tercer curs va abandonar l'escola i també l'hospital del que havia estat practicant menor.

En canvi les peticions de Francesc Boix, tinent cirurgià del protocirurgianat de Tortosa tingueren un altre caire. Deia pura i simplement que era un vell de setanta anys, que tenia necessitat de l'ajut del seu fill, que a més a més de ser un bon alumne havia entrat a l'escola amb el títol de doctor en medicina. Matriculat el 6 d'octubre de 1774 cursà normalment la carrera i al 1779 es va examinar del darrer curs. Li faltava l'assignatura de Matèria Mèdica i la revàlida. Es va acordar que es presentaria passat el Nadal de 1779. Però es va posar malalt a la tardor d'aquell mateix any. Aleshores és quan Francesc Boix comunica a Francesc Puig la malaltia del seu fill, encara que confia en que es podria examinar després de Nadal i li anuncia la remesa d'una partida de magranes per mitjà d'un vaixell de cabotatge "por el patrón Joseph Franquesa" (679). Però passà el Nadal i el Cap d'Any i l'alumne Boix seguia a Tortosa. En una carta del dia 26 de febrer el pare li explica que el seu fill estava malalt

676.- AUC. Caixa 301-1975: 56

677.- AUC. 169, 60

678.- AUC. Caixa 302-1989: 19

679.- AUC. Caixa 302-1990: 113.

a les darrerries de 1779, i que ell mateix se sentia malament en aquell moment. Acabava de morir la seva muller i el seu fill l'havia d'ajudar. Per altra banda no disposava dels dos mil cin-cents rals que costava el títol de cirurgià llatí (680, 681). Les coses es deurién complicar perquè hem trobat dues cartes més. Una del 27 de setembre i l'altra del 8 de novembre de 1780. En aquestes cartes Francesc Boix diu que es troba pitjor i que el seu fill es presentarà aviat de Matèria Mèdica (682, 683). Francesc Puig es comportà amb companyonia. Acceptà les explicacions i complagué als Boix. A la llista d'alumnes de 1779 el jove Boix hi figura com absent amb llicència (684). Els llibres escolars ens diuen que Francesc Boix i Berenguer obtingué el títol de cirurgià llatí de cinc exàmens, que era el que necessitava per a poder exercir a Tortosa, el 17 de març de 1784 (685).

Ja hem dit que al reial col·legi no hi havia beques. Però si que hi havia uns equivalents. Es podia aconseguir una plaça d'alumne intern, cosa que suposava menjar i dormir de franc a l'hospital de la Santa Creu, o bé es podia entrar d'aprenent en alguna de les botigues de cirurgia-barberia de Barcelona. Aquestes places d'aprenent estaven controlades per l'escola. Quan un mestre tenia una vacant ho havia de comunicar a l'escola, i aquesta li enviava un alumne. I amb això no es podien fer arbitrietats. A l'escola hi havia una mena de "borsa de treball" amb un ordre de prelación. Però la documentació consultada ens mostra que tant els cirurgians establerts a Barcelona, com els dirigents del col·legi aplicaven la llei a la seva conveniència. Una mena de llei de l'embut, llei antiquíssima i que té la vida assegurada per molts anys. Tot això ve a tomb per a dir que Puig rebia cartes de recomanació en favor dels minyons que anaven a Barcelona i que pretenien col·locar-se. Aquest fou el cas de Joan Borrelló que era mossò de cambra de Manuel de Torres, que pel que sembla deuria ésser un personatge de la societat de Girona. Borrelló tenia aspiracions i decidí anar a Barcelona a fer-se cirurgià. Així fou com Puig va rebre dues cartes de recomanació. Una de l'apotecari de Girona Josep Pasapera (686), i una altra de Manuel de Torres. Aquest últim amb data del 24 de juliol de 1781 deia que aquell minyó tenia "algunos principios de Cirugía" i que demanava per a ell "algún acuerdo para ayuda de su manutención" (687). Les recomanacions van tenir èxit. Sembla que el van acomodar d'aprenent en algun operator i perquè hi ha una carta de Torres, datada el 9 d'agost de 1781, i una altra de Pasapera, en les que agraeixen a Francesc Puig el seu interès i ajuda (688, 689).

680.- AUC. Caixa 301-1975: 51

681.- AUC. Caixa 302-1989: 30

682.- AUC. Caixa 301-1975: 52

683.- AUC. Caixa 302-1989: 32

684.- AUC. Caixa 283-1707

685.- AUC. 165, 553 i 134, 645

686.- AUC. Caixa 302-1990: 48

687.- AUC. Caixa 302-1990: 33

688.- AUC. Caixa 302-1990: 31

689.- AUC. Caixa 302-1990: 32

L'expedient acadèmic de Joan Borrelló i Faig ens deixa entre-veure un jove amb més tossuderia que talent. Matriculat el 12 d'octubre de 1781 va aprovar el 1782 el primer curs. Als exàmens de 1783 el tombaren "per curt" (690). Va aprovar els de 1784 i 1785 però als de 1786 va tornar a ensopegar. Finalment el 1787 va passar el darrer curs. S'ha extraviat el document de la seva llicenciatura, però sembla que estava diplomad com a cirurgià romancista de dos exàmens. El que sabem és que l'any 1793 malgrat que era de Ceret (Vallespir) -o potser perquè ho era- es va allistar a l'exèrcit en la guerra contra la Convenció francesa, com a practicant, cosa que vol dir que no havia fet la revàlida de llatí.

Una altra petició semblant fou la de Jaume Viñas i Peixagut. Va ser un bon estudiant que va sortir del col·legi com a cirurgià llatí de nou exàmens, el 19 de febrer de 1781 (691). Sembla que va tenir dificultats per a establir-se a Girona i s'hagué d'acontentar amb una plaça al seu poble nadiu de la Jonquera (692). El seu germà Francesc va voler seguir els seus passos. Aquí la feina per Francesc Puig era més fàcil. El germà gran va convenir amb Josep Fortich, cirurgià amb botiga oberta a Barcelona, que l'admetria com a aprenent. Però calia que oficialment fos Francesc Puig qui li havia d'atorgar el destí (693). Així va ser. Francesc Viñas va cursar els cinc anys de la carrera, però sabem que pel que fa a col·locacions, la seva trajectòria vital va resultar borrascosa. Va passar cinc mesos a can Fortich, per anar-se'n a la botiga d'Alexandre Desumbila d'on l'expulsaren el 5 de juny de 1782. A l'octubre d'aquell any el trobem treballant a l'operatori de Gabriel Marsal (694, 695).

Molt semblant fou la petició de Joan Gorgoll, cirurgià establert a Figueres a favor de Jaume Ricart que havia cursat dos anys a Perpinyà. Responia de la seva moralitat perquè l'havia tingut dos anys treballant a casa seva (696).

Aquestes peticions de col·locació d'estudiants li arribaven àdhuc de l'estranger. El cirurgià Beauregard de l'hospital de Pontivièvre, li recomanà un alumne seu "pour le plaisir chez quelqu'un de vos confrères" (697).

Si fa o no fa la mateixa petició li feia el cirurgià Novell en enviar-li "un mozo habilitado...según dice por varios Colegios extranjeros...ha hecho muchas curas, así por su habilidad como por los específicos que conoce" i al mateix temps li demanava que li concedís permís per a exercir.

690.- AUC. 170, 340

691.- AUC. 134, 556

692.- AUC. Caixa 302-1990: 29

693.- AUC. Caixa 302-1990: 63

694.- AUC. Caixa 306-1456: 47

695.- AUC. Caixa 306-1456: 94

696.- AUC. Caixa 301-1976: 25

697.- AUC. Caixa 301-1976: 24

La política d'examinar amb benevolència cirurgians rurals , que naturalment no es podia prodigar, va donar ocasió a Puig de complaure a lloctinents amics. Amb data de 28 d'octubre de 1769 escrivia a Francesc Boix, lloctinent de Tortosa: "quando se presente el sujeto que Vm. me recomienda, veremos como van sus papeles y como están sus circunstancias para que se pase, sin estudiar en este Colegio los años que previenen las Ordenanzas" (698).

Dintre la categoria de favors relacionats amb el càrrec de vice-president de l'escola, perquè la carta que anem a transcriure porta la data de 21 de juliol de 1779, hi ha la petició d'una senyora que es manifesta catalana i que vivia a Madrid (699). L'autora de la carta és Ynés de Llanos Betschard i diu així:

"Muy Sr. Mio estimaré me aga el favor de disirme si Alberto Cremadell se a presentado en ese Real Colejio de sirujía en el que ya estado otra bes i el motivo de molestarle a Vm. con esta pregunta es por que el tal a estado en mi casa de ayuda de cámara con mi ermano el coronel de suissos (700) i a echo la infamia de aber engañado una criada mia ofreciéndole se casaría con ella de la que ya tiene un niño i abiendolo yo descubierto a los primeros meses de embarazo se retificó se casaría con ella por cuyo fin el mismo presentó un memorial a la ermandad del Pecado Mortal (701) donde estubo la muchacha a parir para que les casaran i dichos señores les franquearon los gastos por ser unos pobres i abiendo salido el memorial decretado a su favor a hido publicando por todo Madrid i a cuantos conosidos tenía su casamiento i el motivo que tenía para ello i por fin quanto abia pasado con la muchacha e interín que se esperaba su fe de Bautismo que era el unico requicito que faltaba se sentó para no cumplir con la obligación contrahida i dejar la pobre muchacha sin onor i según indisios tenemos parese quería pasar a ese colejio i asi e de merecer a Vm. me responda si está ahí para poder recurrir la muchacha contra del para recobrar su onor por lo que la Noble Ermandá le dará las sertificaciones correspondientes las que él no podrá negar.

Vm. perdone la molestia que el ser paisana de Vm. i la obligación que tengo como ama de mirar por esta pobre infeliz me ase tomar esta libertá i deseosa que Vm. me

698.- AUC. Mss. 763-380

699.-AUC. Caixa 301-1972: 22

700.- Aquest coronel era Francisco Theodoro (o Tadeo) de Betschart, d'una de les famílies nobles del cantó de Schwyz. Va iniciar-se en la carrera militar al costat del seu pare Rodolfo que manava el regiment suís de Tschudi al servei del rei de Nàpols l'any 1734. L'any 1751 va passar al servei del rei d'Espanya com a capità-proprietari d'una companyia del regiment de Reding el Jove. En fou coronel propietari l'any 1769. El va succeir el seu nebot Josep Dominik de Betschart (V. Emmanuel de Romainmotier: "Histoire militaire de la Suisse et celle des Suisses dans les differents services de l'Europe", vol. 8, pàg. 249).

701.- Aquesta germandat era una institució benèfica de Madrid que posseïa una casa on acollien les solteres prenyades.

mande cuanto fuera de su mayor agrado quedo Rogando al Sr. que su vida los años que puede". Aquesta carta estava datada a Madrid el 21 de juliol de 1779 (702) i resumeix una tragèdia que no sabem com va acabar perquè als llibres de matrícula no hi hem trobat cap Albert Cremadell. El fet que en Puig no pogués fer res en favor de la senyora Ynés, ens porta a parlar d'un altre tema.

9.- Francesc Puig, agent matrimonial

Si del reial col·legi de cirurgia se n'hagués escrit una novel·la, és ben segur que l'autor hi hauria pogut introduir molts episodis. Però a ben segur que a ningú no se li hauria ocorregut que el director de l'escola hagués de fer alguna vegada d'agent matrimonial. El 10 de novembre de 1781 els dos capellans que hi havia a Salàs van escriure una carta a Francesc Puig demanant-li "un maestro hábil y joven que quisiera entender en contraer matrimonio con una única hija heredera que tiene en esta villa José Barta, cirujano de la misma; de 25 años ejerce la profesión, tiene una conducta más que mediana, buena habitación, un huerto y dos pedazos más de tierra, una causa Pía y a más es Patrón de 3 beneficios...que con la residencia son los más pingües de este Obispado. La muchacha tiene 16 años es bastante vistosa, de bastante habilidad y honesta. No hay en la casa otras obligaciones que las de sus padres que son de bastante edad y sólo desean ver acomodada a su hija con un cirujano para que con algún descanso y quietud puedan continuar viviendo los años que Dios sea servido concederles" (703). La carta va tenir èxit. Revisant la llista dels alumnes nascuts a Salàs trobem a dos germans: Josep (704) i Antoni (705) Castellà i Barta, que nasqueren els anys 1793 i 1797 respectivament. "L'afortunat" pare d'aquells dos nois, que es va casar amb la pubilla Barta, deuria ser probablement Antoni Castellà i Vila (706) que va sortir de l'escola el 18 de gener de 1779 com a cirurgià d'un examen, o sigui dos anys abans de la proposició matrimonial.

Una altra vegada fou un cirurgià en plena activitat que cercava un gendre que l'ajudés. I va oferir a escollir una de les seves tres filles, com talment sol passar en els contes de fades.

Dintre d'aquesta llista de matrimonis cal incloure una carta dirigida a Francesc Puig. L'havia escrita Josep Baldrich (707) metge que exercia a Valls i li demanava informes d'un "muchacho que vive en la casa Prim en la plassa del Aceite (708), pues"

702.- AUC. Caixa 301-1972: 22

703.- AUC. Caixa 302-1990: 116

704.- AUC. 139, 321

705.- AUC. 141, 117

706.- AUC. 134, 484

707.- El cognom Baldrich és corrent a Valls i l'ha portat una de les famílies pròcers d'aquella ciutat.

708.- La plaça de l'Oli era -i ho segueix essent- un dels llocs des d'un punt de vista comercial, més importants de Valls.

dicho difunto...el muchacho se llama Esteve" (709).

El cas de Jaume Puntons, cirurgià establert a Mura per tal de facilitar la solució al seu problema successori és semblant. Va oferir la possibilitat de triar entre les tres filles que tenia: una de divuit, una altra de catorze i la petita de deu anys (710). Ignorem el final perquè no hem trobat a Mura cap cirurgià que portés Puntons de segon cognom. Per acabar aquesta relació ens farem ressò de la qüestió plantejada per la vídua de Salvador March, cirurgià de la Riera de Gaià (Tarragonès). La documentació que hem pogut trobar es basa en una carta i un inventari minucios i complet de l'actiu format per uns béns i unes iguals, i per un passiu constituït per tres fills (711). La vídua ofería tot això a la consideració d'algun cirurgià romancista. Des del punt de vista estrictament econòmic l'oferta era temptadora. Tot i que es podia treure algun ingrés extra, només amb la iguala es podien guanyar 3.250 rals anuals. En aquell moment significava una quantitat semblant al que podia cobrar un ajudant de cirurgia militar, que era de 3.600 rals anuals. Però segons l'inventari hi havia a més a més unes existències en vi, garrofes, blat i farina, que provenien del pagament en espècies del preu de la iguala. I no cal dir-ho: una casa parada. Hi havia, és clar, l'inconvenient de les criatures. Però el capellà que escriví la carta i redactà l'inventari, ja adverteix que la nena que tenia set anys no era cap problema. Un capellà oncle seu l'havia afillada i en tenia cura de la seva manutenció i educació. Quedava si un infant de tres anys i una altra nena "que encara mama" (712). A l'actiu humà hi quedava la vídua. Tenia vint-i-vuit anys i tota una vida per davant. Res en sabem dels seus atractius personals, però tal com es plantejaven les coses l'amor era el que menys importava. La motivació dels matrimonis gairebé no era mai l'amor. El que pesava era una finca col·locada entre dues peces de terra de la família; l'haver fet Pasqua abans de Rams com en el cas de la minyona del coronel Betschart, o la garantia d'una botiga de cirurgia com acabem de veure. En definitiva era el matrimoni de conveniència. El que és curiós és que aquells matrimonis solien donar bons resultats.

10.- Promoció de joves catedràtics i altres favors

No podem oblidar en aquesta llista de favors el seu paper en la promoció a càtedra dels seus joves col·laboradors. Ja hem parlat de la protecció que dispensà a Queraltó nomenant-lo el seu adjunt en dues campanyes militars. També hem parlat de Sarrais i el malament que acabaren llurs relacions. En la primera de les absències de Puig, durant la campanya d'Alger, el nomenà el seu substitut i l'empenyí a les oposicions de 1778 per a cobrir la plaça de cinquè mestre i cirurgià major de l'hospital de la Santa Creu que va quedar vacant en morir Grassot.

709.- AUC. Caixa 301-1976: 85

710.- AUC. Caixa 301-1975: 62

711.- AUC. Caixa 306-1456: 2, 3, 4

712.- Aquest infant es va llicenciar al col·legi de cirurgia de Barcelona el dia 12 de desembre de 1816. Es deia Joseph March i Maylí (AUC. 139, 189).

Recordem aquí com des del primer moment Puig va procurar que els gremis de cirurgians no es veiessin obligats a requerir la presència de l'agutzil a les juntes generals. Altres vegades les peticions de favors ultrapassaven els límits dels terrenys acadèmics i militars que li eren propis. Gent convençuda que el director de l'escola era un personatge li demanaven la intercessió per afers municipals. Així Joan B. Ochoba i Puig (713), establert a Tremp li escrivia el 2 de gener de 1781 i li comunicava que el seu nom anava en una trinca per ser alcalde de Tremp i desitjava que Puig interposés la seva influència (714).

La seva condició de cirurgià major de l'exèrcit li donà ocasió d'afavorir a molta gent. Ja hem fet referència al cas de Francesc Storch (715), que demanava ocupar una vacant que hi havia al regiment de guàrdies valones de Brabant, perquè havia corregut la veu que aquella unitat embarcaria cap a Amèrica a incorporar-se a les forces que manava Bernardo de Gálvez. Francesc Storch havia fet la petició perquè volia anar a l'Havana, on hi tenia el seu germà gran Isidre. Sembla que Puig el va intentar complaure però no hi ha constància de que Francesc arribés a aconseguir el seu propòsit. Això podria explicar-se per dues raons: la primera és que a les llistes de tropes embarcades cap a Amèrica recollides per Marchena (716) no hi consta ni el 1783 ni el 1784 cap contingent del regiment de Brabant; i la segona perquè aquella guerra motivà unes converses de pau iniciades el gener de 1783 que donaren origen al tractat de París del setembre del mateix any. Podria ser també que amb els preparatius d'envair Jamaica el gener de 1783 s'hagués designat al regiment de Brabant o algun batalló del mateix regiment per anar a Amèrica.

Cal recordar que Francesc Puig protegia molt als cirurgians que enviava als regiments. Els hi donava cartes de recomanació pels caps militars que ell havia pogut conèixer i tractar durant les dues campanyes que va fer. A tall d'exemple citem el cas de Pere Puigvert destinat a Orà i que gràcies a la intervenció de Puig va ser afectuosament acollit pel coronel el 13 de febrer de 1781 (717).

11.- Cartes de condol i de felicitació

Puig va saber cultivar les seves amistats. A la seva correspondència hi ha testimonis de l'afecte i l'admiració que moltes persones van sentir per ell. Tres són les classes de cartes d'aquesta mena que hem pogut trobar entre les moltes que va rebre.

713.- AUC. 167, 287

714.- AUC. Caixa 302-1990: 102

715.- Els Storch eren tres germans: Isidre, Francesc i Tomàs, que eren fills d'un cirurgià de Berga. Tots foren cirurgians llatins de dos exàmens.

716.- Juan Marchena Fernández: "Oficiales y soldados en el Ejército de América", Sevilla, Escuela de Estudios Hispano americanos, 1983.

717.- AUC. Caixa 302-1990: 95

En aquell temps ja es felicitaven per Nadal i la Pasqua de resurrecció. A la part dedicada a les relacions de Puig amb els cirurgians de Manresa transcrivim una carta de Nicolau Llobera amb motiu de la Pasqua de 1781. Totes eren del mateix estil i tenim la sospita de que les copiaven d'algun llibret d'urbanitat. Una carta de felicitació de Nadal i Cap d'Any de 1779, breu i concisa i que de ben segur no procedia de cap manual és la que Antoni Lavedan li va dirigir des de Palència on es trobava amb el seu regiment (718). Creiem que no està exempta de cert interès i per això la donem íntegrament. Diu així: "Muy Sr. mio y de mi mayor estimación. Con motivo de estas Pasquas (que selebraré las logre Vm. felices como asimismo un buen principio de Año) no escuso el acordarse a Vm. de los singulares faores he merecido y quedando recordarle, suplico a Vm. me mande quanto sea de su agrado ynterín quedo rogando a Dios guarde su vida ms. as."

També va rebre felicitacions amb motiu del seu encimbellament a vice-director de l'escola i cirurgià major de l'exèrcit. Tothom que esperava favors d'ell i algun agraït, perquè sempre n'hi ha algun, el van felicitar efusivament. Es pot dir que li arribaren cartes de tot arreu (719). El 16 de novembre de 1780 i des d'Algesires el felicità Antoni Portusach (720). Des de San Roque ho feren Galli, Sarraís i Queraltó, i des de Cartagena Raimon Bertran (721). Igualment des d'Algesires va rebre l'enhorabona de l'apotecari militar Lluís Blet el 20 de novembre de 1780 (722). Els dos havien establert una bona amistat a Buenos Aires quan en donar per acabada la campanya de Río Grande, es dedicaren a organitzar els serveis de cirurgia i farmàcia d'aquella ciutat.

Però el que són les coses. Després de les cartes de compliment vindrien les de condol (723). Algunes fins i tot ho fan simultàniament (724, 725). Les últimes són motivades per la mort sobtada de la seva muller, i en aquest sentit podríem citar la de Pere Nadal i Creus, que des de València li va escriure el 13 de gener de 1781 (726). També hem trobat cartes de felicitació que fan referència al nomenament del seu fill com a jutge de Vic.

12.- Cartes interessades

És natural que els joves que ambicionaven una càtedra procuressin gaudir del seu favor. Són abundants les cartes enviades des de San Roque per Sarraís i Queraltó (727).

718.- AUC. Caixa 301-1972: 32.

719.- Totes les cartes del plec 1989 de la Caixa 302 ho són.

720.- AUC. Caixa 302-1989: 17

721.- AUC. Caixa 302-1989: 20

722.- AUC. Caixa 302-1989: 12

723.- La de Lluís Blet per exemple porta la data de primer de gener de 1781 (AUC. Caixa 302-1990: 56).

724.- AUC. Caixa 302-1989: 33

725.- AUC. Caixa 302-1989: 12

726.- AUC. Caixa 302-1990: 78

727.- AUC. Caixa 302-1989: 22

En totes hi traspua aquella subtil llagoteria emprada envers del que hom n'espera un favor. En aquestes cartes es combinen els elogis a Puig amb les denigracions a aquelles persones que se suposa que li havien de resultar antipàtiques. Posarem com exemple una carta de Queraltó escrita des de San Roque. El felicita per l'ascens: "me alegro infinito de lo acahecido en todo", i afegeix que ell és el "discípulo que más se alegra de las prosperidades de Vm".(728). També li diu que "Pedro Custodio Gutiérrez...no me puede ver, según como me trató e informé de de mi en los Reales Sitios". Queraltó home de gran vàlua com més tard demostraria, estava impacient per ascendir ja fos en la carrera militar, ja fos en l'acadèmica. Davant de Puig dramatitza la seva situació i sobretot el seu futur: "esta campaña terminará...refugiándome en qualquier destino para poder comer con mi familia, a cuyo fin suplico a Vm. no me olvide" (729, 730).

Les cartes de Sarraís són per l'estil. En una parla malament del doctor Menós de Llena i en l'altra es lamenta de que "con la nueva promoción han salido de los Regimientos cuatro cirujanos para Primeros Ayudantes y lejos de ser atendido, ni media razón he merecido" (731, 732). Al final li demana clarament "que me ponga en la terna si no hay oposiciones y si las hay que me avise...por haber espirado Rancé in pace requiescat" (733).

Un altre deixeble que també volia ser catedràtic, i al final ho va ser, fou Francesc Junoy (734). Aquest havia estat un antic alumne seu que el 25 de novembre de 1780 li va escriure des de Cardedeu, el seu poble nadiu on exercia després d'haver perdut unes oposicions tres anys abans (735). Després de felicitar-lo pel seu nomenament de vice-president, li demanava la plaça que havia deixat Capdevila quan aquest aconseguí la càtedra el 1777: "quando Vm. estaba en la otra parte del mundo" (campanya de Río Grande) "y se me hizo injusticia notoria...tal vez nacida de la ausencia de Vm. No es menester contar por lo menudo lo ocurrido en aquella la más irregular y maliciosa propuesta, hecha al propósito para proporcionarse medios de aumentar aquel Vice-Presidente (Roland) su orgullo y despótico mando. Será Vm. mi protector".

Dintre de la línia d'aquestes cartes n'hi ha dues de pura adulació. L'una buscava la manera d'aconseguir un títol per a poder exercir i l'altra era d'un que s'havia insolentat amb Francesc Puig i que decidí buscar el seu perdó quan s'hagué assabentat del seu pròxim ascens a dos llocs clau. Són aquestes: La primera la signa Joan Puig que sembla que s'havia matriculat el 1769 i que només es va examinar el 1771. No tenia

728.- AUC. Caixa 302-1989: 6

729.- AUC. Caixa 302-1990: 44

730.- AUC. Caixa 302-1990: 8

731.- AUC. Caixa 301-1975: 25

732.- AUC. Caixa 301-1975: 26

733.- Precisament aquesta defunció determinà l'ascens de Puig a vice-president i cirurgià major de l'exèrcit.

734.- Junoy era cirurgià llatí de nou exàmens des l'any 1774. Després de fracassar en vèries oposicions va guanyar una càtedra el 1788. Va arribar a dirigir el col·legi l'any 1819, i va morir el 3 de juliol de 1824.

735.- AUC. Caixa 302-1989: 18

precisament un expedient acadèmic brillant. Des d'aquell any Joan Puig vivia quasi d'amagat i exercia ilegalment a Rossell. El 29 d'agost de 1783 li escrivia una carta amb paràgrafs tan poètics com: "creo hallarle el remedio a los Pechos de V. señoria (de donde he tomado la leche de la Cirugía algunos anyos)," per acabar demanant "aceptarle a exámenes sea por romancista sea de qualquier cualidad". Precedia la signatura el modest autonomenament de "Su semi-hijo" (736).

La segona carta era escrita des de Madrid el 26 de juliol de 1780 per Antoni Ramonet i Jolonch, i entre altres coses deia: "olvide mis desconocidos desacatos y que me admita otra vez bajo el Docel piadoso de Vm. cuya protección espero merecer de su benignidad y rectos proceder...De lo que he oido por boca de D. Jorge Martín Cavallero...enhorabuena...sobre cierta promoción de la que considero a Vm. muy digno" (737).

LA FAMILIA DE FRANCESC PUIG

Les notícies que donarem a continuació sobre la família de Francesc Puig han estat extretes d'una manera tangencial de la seva correspondència, i sobretot de la tesi doctoral de Conrad Curtó i Soler (738).

Tot fa pensar que el pare de Francesc Puig fou el cirurgià de Barcelona Pau Puig, al que trobem fent de padrí de bateig -el 8 de març de 1781- de Tomàs, fill de l'apotecari de Sant Genís de Vilassar (avui Vilassar de Dalt) Pau Vehil.

En alguns treballs s'ha consignat com a segon cognom de Francesc Puig, el de Parea. En realitat Parea és una errònia transcripció de l'autèntic cognom que era Pallàs (739). Pere Pallàs fou l'avi de Francesc Puig. Pere Pallàs també exercia la cirurgia a Barcelona, i el 2 de juny de 1712 feia també de padrí de bateig de Pau, un altre fill del mateix apotecari de Vilassar Pau Vehil. D'aquestes dades se'n desprèn una conclusió: la família de Pau Vehil, apotecari de Vilassar de Dalt era molt amiga de dues famílies de Barcelona, la de Pau Puig i la de Pere Pallàs, tots dos cirurgians.

Tornem a recordar que Francesc Puig es deia Pallàs de segon cognom, i que en el moment de morir el 3 de gener de 1798 tenia setanta set anys. Tota la vida va estar relacionat amb Vilassar de Dalt on hi tenia una casa i una sepultura familiar a l'església parroquial. Podem doncs arribar a la deducció de que la família Pallàs o la família Puig,

736.- AUC. Caixa 301-1976: 11

737.- AUC. Caixa 301-1975: 31

738.- Conrad Curtó i Soler: "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i de Santa Creu de Cabriels, en els segles XVI, XVII i XVIII". Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1990, en dos volums.

739.- Així per exemple el "Diccionari biogràfic de metges catalans", de Josep Maria Calbet i Jacint Corbella accepta el cognom Parea.

o potser les dues, eren de Vilassar. Resumint una mica direm que Francesc Puig va néixer a Barcelona el 1720, essent fill del cirurgià Pau Puig, i era el seu avi el també cirurgià Pere Pallàs. Francesc Puig es va casar amb Emerenciana Gelabert. D'aquest matrimoni en tenim notícia de dos fills. Un es deia Ferran i va morir abans de fer els set anys essent enterrat el 5 de maig de 1749 a la tomba familiar de Vilassar. L'altre fill fou Antoni Puig i Gelabert. Féu la carrera de Dret i el 1783 era nomenat jutge de Vic (740). Més tard treballà com advocat de l'audiència de Barcelona. Antoni es va casar amb la lleidatana Maria Josepa Benítez d'Alfarràs. Segons el llibre d'òbits de la parròquia de Sant Genís, el 8 d'agost de 1796 moria Jacinta, als 10 mesos d'edat, essent filla d'Antoni i de Maria Josepa, i per tant néta de Francesc Puig.

Sembla que la nora de Francesc Puig deuria estar emparentada amb els Ibarrola, perquè el 24 d'octubre de 1800 va ser enterrada a Vilassar de Dalt "Donya Maria Teresa Ibarrola", vídua de setanta tres anys "que estava a casa del doctor Don Antoni Puig".

La primera muller de Francesc Puig podria haver mort abans del 1770. Poc temps després es deuria tornar a casar amb Maria Antònia Pauló, perquè el 8 de gener de 1772 s'enterrà a Vilassar un albat "ante septenium", fill de Francesc Puig "mestre cirurgià del Reial Colegi de Barcelona", i de Maria Antònia. Tot fa suposar que Maria Antònia Pauló era de família distingida, perquè el seu germà Josep Pauló, fou cònsol general d'Espanya a França pels voltants de 1779 a 1792, quan el comte d'Aranda era ambaixador a París.

A la correspondència vista per nosaltres també hi surt Francesc Pauló que era un altre germà. Aquest era militar (741). També hi surten dos nebots Pauló (742), però no sabem si eren fills de Josep o de Francesc. Encara hi havia una altra germana: Gertrudis Pauló, que estava casada amb un Pau, de cognom, que quan es dirigeix a Francesc Puig, el tracta de *germanet*.

També els Pau, com els Pauló deuriem ser de família distingida. Hem trobat una carta del 5 de desembre de 1780 que ve signada per Maria de Pau i Vanmarck. O sigui que un altre Pau estava casat amb una Vanmarck. Els Vanmarck eren una família noble d'origen flamenc que tingueren com a membre més destacat al "marquès de Vanmarck", inspector general de les tropes estrangeres al servei de la corona espanyola. Els altres familiars foren un germà que el 1766 residia a Girona, i una germana que deuria tenir un cert nivell intel·lectual. Diem això perquè hem trobat una llarga carta on

740.- Aquest detall el sabem per una carta del tinent de Vic Antoni Bertran, quan el felicita amb data del 20 de març de 1783. Que l'advocat Antoni Puig volia entrar a la carrera judicial ens consta per una carta de Francesc Pauló del 10 de març de 1781 en la que parlant del noi, deia al seu pare "que su superior capacidad y talento le hacen digno de una toga".

741.- En una carta des del "Peñón de la Gomera" li demana que interposi la seva influència per a que el nomenin capità, després de dos viatges a Amèrica, l'expedició d'Alger i un total de dinou anys de servei.

742.- Un d'ells es deia Pedro Calixto Pauló. Hi ha una carta seva datada de l'11 de febrer de 1781.

Puig li exposa les seves opinions sobre l'ensenyament de la cirurgia, en resposta a una altra carta escrita en català per ella.

Maria Antònia Pauló va morir sobtadament, "sense rebre els sagraments", el 26 de novembre de 1780, poques setmanes després que Francesc Puig fos nomenat cirurgià major de l'exèrcit. No consta enlloc que Puig es tornés a casar de nou.

En pla secundari i més o menys dubtós, els altres membres de la família foren el ja citat Pedro Calixto que es vantava d'haver-se casat amb una cosina del comte de Bryas (743) que l'11 de febrer de 1783 li adreçava una carta des de Tarragona on hi inclou salutacions per a Josepa i Jacinta que potser eren dues filles, que en aquell moment vivien amb Francesc Puig. Però el parent més documentat per l'abundant correspondència produïda fou, sense cap dubte, el seu cosí Jeroni Boxeda. Aquest era un cirurgià graduat a Cervera que es va establir a Barcelona i es va integrar al grup dels "acadèmics". Amb alguns d'altres d'aquesta fracció s'incorporà a l'exèrcit expedicionari d'Itàlia i va fer allí tota la campanya de 1741 a 1746. Més tard va participar al bloqueig de Gibraltar i a la reconquesta de Menorca. Les seves cartes són un compendi de lamentacions. Es queixava de que a la campanya de Menorca tothom havia rebut premis: caporals de sala, infermers,..Tothom menys ell. I acabava amb la frase del paralític de la piscina de Siloé que no tenia ningú que el banyés quan l'àngel agitava les aigües: "Hominem non habeo" (744).

L'any 1780 Boxeda se'n va anar a Madrid amb la intenció de lliurar un memorial a Pedro Custodio Gutiérrez. Encara que ell advertí a Puig que algú l'havia indisposat amb el primer cirurgià de cambra, el cert és que al cap d'un temps i gràcies als bons oficis de Puig, Custodio li oferí un destí de jubilat a València amb un sou de primer ajudant. Però el que volia en aquell moment era sojornar a Madrid, cosa que no va aconseguir (745). Al cap de dos anys ja havia superat els seixanta d'edat. Li començava a fallar la visió i es queixava de tenir "accidents epilèptics". Per això va demanar la plaça de jubilat. Les darreres cartes de Boxeda venen de Cadis on esperava embarcar cap a Amèrica amb el seu regiment. Però es va signar la pau amb Anglaterra i el viatge es va suspendre. En aquestes cartes escrites entre l'abril i el setembre de 1783 exposa un seguit de greuges comparatius (746). Segons ell a Miguel Pelegrín sense tenir cap mèrit

743.- Josep Bryas, comte de Bryas, fou un dels dinou personatges d'aquest cognom que serviren a les guàrdies valones d'Espanya, gairebé tots amb altes graduacions. Ingressà a les guàrdies valones el 5 de març de 1738 i arribà a brigadier el 3 de gener de 1783. Va morir a Reus el 16 de juny de 1784 (V. André Jansen: "Histoire illustrée des Gardes Royales Wallonnes", EA. Brussel·les, 1989, pàg. 198). Tot i això hi deuria haver a les guàrdies valones un pare o un oncle de Josep de Bryas, perquè el dia 14 de gener de de 1729 va morir a Valls, Jean François Legendre, alferes de la companyia del Comte de Bryas (V. Josep Maria Sánchez Ripollès: "Dades i esdeveniments mèdics del segle XVIII a la comarca de l'Alt Camp" Valls, 1989, pàg. 56).

744.- AUC. Caixa 301-1976: 1

745.- AUC. Caixa 301-1975: 33

746.- AUC. Caixa 301-1976: 1

li havien concedit una jubilació a Cadis; i a Josep Turlan, un company tortosí de les campanyes de Nàpols el van retirar amb sou sencer i destinat al castell de Sant Felip, de Xàtiva (747). També és de l'abril de 1783 la carta en la que es mofa de Roland a propòsit del seu casament amb una xicota molt més jove que ell (748).

747.- AUC. Caixa 301-1976: 31

748.- AUC. Caixa 301-1976: 4

APENDIX: caligrafia i grafologia de Francesc Puig

A la documentació de l'arxiu de la universitat de Cervera hi ha nombrosos esborranys del que després serien informes o respostes a les autoritats. Puig sempre va escriure en castellà doncs en aquella època ben just s'escrivia la nostra llengua. I quan algú ho fa, palesa una ortografia i una sintaxi plena de barbarismes , que demostren la turmentada, implacable i ferotge persecució a què va ser sotmesa la llengua catalana.

Amb la fotocòpia d'aquests documents hem demanat a la prestigiosa grafòloga Georgina Sans, una anàlisi psicològica. Al marge de dir-li que es tractava d'un cirurgià del segle XVIII, que va dirigir el Reial Col·legi de Cirurgia, de Barcelona, no li vam donar cap més informació. Transcrivim a continuació l'informe de Georgina Sans:

I.- Trets generals

Home ple de confiança en ell mateix, de bona vitalitat i amb un ritme d'actuació constant que denota un bon autocontrol i una bona recerca de resultats. Emotivament estable, era poc sensible. Feia servir més el cap que el cor. La seva adaptació era lenta, molt elitista. No s'integrava en qualsevol ambient. Donava molta importància als nivells d'educació de la gent i al paper social que jugaven. Emprenedor i decidit, acceptava el risc. No temia el compromís. Necessitava viure amb una certa emoció, conquerir quelcom cada dia i aconseguir un nou objectiu. Dotat de bastanta agressivitat, era exigent, dominant i poc flexible.

II.- Sociabilitat

Bon esperit d'equip amb les persones del seu nivell però sempre amb tendència a destacar. Orgullós amb molt amor propi. En la convivència deia el que pensava i no li importava molt desprejar algú. Acceptava malament els seus fracassos, culpant-ne als altres. Era un bon mestre, pacient i disposat a repetir i amb l'esperança de crear un equip d'alumnes fidels i bons professionals.

III.- Aptituds

Poc ordenat, però amb idees clares i mentalitat organitzada. Sabia on volia anar. Judicis subjectius, necessitava imposar els seus criteris. Seguia únicament la persona que admirava. Habilitat manual, facilitat per al dibuix, pols ferm i creativitat.

IV.- Conclusions

Home lluitador, abassegador, vanitós i satisfet de si mateix. Li agradava ensenyar. Necessitava tenir un lloc superior i de privilegi.

Fins aquí l'informe grafològic. El qui hagi llegit atentament aquest llibre, haurà de creure en la grafologia i en la saviesa de Georgina Sans.

BIBLIOGRAFIA

Albi, Guadalupe. El Protomedicato en la España ilustrada. Valladolid. Acta Histórico Médica vallisoletana, XIV. 1982

Appolis, E. Un grand chirurgien espagnol, ancien étudiant à Montpellier: Don Pedro Virgili (1699.1776). Monspeliensis Hippocrates, 1962. VI, (18), 15.

Cabrera Afonso, Juan Rafael. El libro médico-quirúrgico de los Reales Colegios de Cirugía Españoles en la Ilustración. Cadis. Univ. de Cádiz. 1990.

Calbet, Josep M.; Corbella, Jacint. Diccionari biogràfic de metges catalans. Fundació S. Vives Casajuana. Seminari Pere Mata. 1981-1983, en tres vols.

Camps i Cava, Eduard; Santaaulària i Pujol, Joan. Guissona. J.Santaaulària, Guissona. 1982.

Cardoner i Planas, Antoni. Creació i història del Real Colegio de Cirugía de Barcelona. A "Tres treballs premiats en el concurs d'homenatge a Gimbernat". Barcelona. Lab. Cusí. 1936.

Carrera i Pujal, J. La Barcelona del segle XVIII. Barcelona. 1953.

Carrera i Pujal, J. La Universidad, el Instituto, los Colegios y las Escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX. Barcelona. 1957.

Carrera i Pujal, J. La enseñanza profesional en Barcelona en los siglos XVIII y XIX. Barcelona. 1957.

Comenge, Luis. Apuntes para la biografía de Pedro Virgili. Barcelona. Imp. Henrich y Cia. 1893.

Comenge, Luis. La medicina en Cataluña. Barcelona. Imp. Henrich y Cia. s.a.

Comenge, Luis. La medicina en el siglo XIX. Apuntes para la historia de la cultura médica en España. Barcelona. Tip. J. Espasa. s.a.

Corbella, J. Evolució ideològica de la medicina a Catalunya. Manresa. Lab. Esteve. 1990.

Cornet i Arboix, Ramon N. Farmàcies i farmacèutics del segle XIX a Manresa. Manresa. Caixa d'Estalvis de Manresa. 1987. 2 vols.

Curtó i Soler, Conrad. Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar i Santa Creu de Cabrils, en els segles XVI, XVII i XVIII. Barcelona. Tesi doctoral inèdita. Univ. de Barcelona. 3 vols.

Estatutos y Ordenanzas generales, que S.M. manda observar á los Colegios, y Comunidades de Cirujanos, establecidos en Barcelona, Cadiz, y en todo el Principado de Cataluña, para la enseñanza de la Cirugía, Exámenes de los Profesores, y su gobierno económico. Barcelona. Imp. Thomás Piferrer. 1764.

Ferrer, Diego. Historia del Real Colegio de Cirugía de Cádiz. Cadis, Col.legi Oficial de Metges de Cadis. 1961.

Ferrer, Diego. Biografía de Pedro Virgili. Fundador. Restaurador de la cirugía en España. Barcelona. Tip. Emporium s.a. 1963.

Ferrer, Diego. Cirujanos del "Camp" en el siglo XVIII. Reus. Asoc. Est. Reusenses. 1968.

Gimbernat, Antonio. Nuevo método de operar la hernia crural. Edició homenatge a Gimbernat pel Dr. Victor Escribano. Barcelona. Acadèmia de Ciències Mèdiques. 1918.

Granjel, Luis S. Panorama de la ciencia española del siglo XVIII. Cuader. de Hist. de la Med. Esp. 1963, I, pp. 53-61.

Guerra, Francisco. Historia de la Medicina. Madrid. Ed. Norma. 1982, 1985, 1989, en tres vols.

Guerra, Francisco. Las heridas de guerra. Univ. Santander. 1981.

Jansen, Andre. Histoire illustrée des Gards Royales Wallones, EA, Brussel.les. 1989.

Lardies González, J. El Protomedicato de Buenos Aires. V. Medicina e Historia, 1977, abril, núm. 67

Lladonosa i Pujol, J. Las ordenanzas del Colegio de Médicos y Cirujanos de la ciudad de Lérida del año 1753. Anales del Colegio Oficial de Médicos. 1975.

Marchena Fernández, Juan. Oficiales y soldados en el ejército de América. Sevilla, Escuela de Estudios Hispanoamericanos. 1983

Massons, J.M. Tarifas d'honoraris dels cirurgians de Manresa i Barcelona de 1774. Gimbernat. 1991. vol.XV. pp. 205-226.

Massons, J.M. Un català a madrid. Biografia del Dr. Pere Castelló Ginesta, fill il.lustre de Guissona. Guissona. Ed. Joan Santaaulària. 1990.

Miguel de Villalaín, Eladio. Antecedentes genealógicos y datos biográficos de D.Pedro Castelló y Ginesta. V. Anales del Col. Ofic. Méd. de Lleida.1976

Oriol Moncanut, A.M. La enseñanza en Barcelona a fines del siglo XVIII. Madrid. CSIC. 1959.

Pi-Sunyer i Bayo, Jaume. Antoni Gimbernat, fundador del Col.legi de Cirurgia de San Carlos.V. Tres treballs premiats en el concurs d'homenatge a Gimbernat. Barcelona. Lab. Cusí. 1936.

Parrilla Hermida, M. El doctor don Francisco Puig, cirujano mayor del ejército y la Escuela mallorquina de anatomía y cirugía. La coruña. s.i. 1975.

Piulachs, P. Honorarios de los trabajos y operaciones de cirugía según tarifa redactada en 1774 por el Colegio de Barcelona. Med e Hist. Maig 1970. Núm. 56.

Puig, Francisco. Principios de cirugía: con las quales se instruyen los jóvenes que se destinan a la profesión de esta Grande Arte, en el Real Hospital General de la ciudad de Barcelona. Barcelona. Imp. Teresa Piferrer, 1753.

Puig, Francisco. Oración inaugural que para la abertura de los estudios que celebró el Real Colegio de Cirugía de Barcelona el dia 5 de octubre de 1767 dixo... Barcelona. Imp. Thomas Piferrer. 1767.

Puig, Francisco. Osteología metódica para el uso de los Reales Colegios de Cirugía que dá à luz ... Barcelona. Imp. Thomas Piferrer. 1768.

Puig, Francisco. Tratado teórico-práctico de las heridas de arma de fuego. Barcelona. Imp. Carlos Gibert i Tutó. 1782.

Puig, Francisco. Oración que para desvanecer la infundada preocupación del vulgo y animar a la juventud para la aplicación de lo sólido y verdadero dixo... Barcelona. Imp. Eulalia Piferrer. 1783.

Puig, Francisco. Plan para perficionar (sic) los estudios de cirugía que da a la luz ... Mallorca. Imp. Thomas Amoros. 1790.

Puig, Francisco. La enseñanza de la cirugía en el Colegio de Mallorca. Plan para perfeccionar los estudios (1790). (Introducción, edición e índices de J. Riera). Valladolid. Univ. Valladolid. 1977.

Riera, Juan. Cirugía española ilustrada y su comunicación con Europa. Valladolid, Acta Histórico Médica vallisoletana, VII. 1976.

Riera, Juan. Medicina y ciencia en la España Ilustrada. Epistolario y documentos. I. Valladolid, Univ. Valladolid. 1981.

Riera, Juan. Anatomía y cirugía española del siglo XVIII (Notas y estudios). Valladolid. Univ. Valladolid. 1982.

Riera, Juan. Ramón Oromí y el método de las unciones. Valladolid, Acta Histórico Médica vallisoletana. 1982.

Romainmotier, Enmanuel de. Histoire militaire de la Suisse et celle de Suisses dans les differents Services d'Europe, vol. 8

Sánchez i Ripollès, Josep M. Dades i esdeveniments mèdics del segle XVIII a la comarca de l'Alt Camp. Valls. Institut d'Estudis Vallencs. 1989.

Soldevila, Ferran. Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona. 1714-1837. Barcelona. 1938.

Tejerina, José Maria R.. Historia de la Medicina en mallorca. Palma de Mallorca. Caixa d'Estalvis "Sa Nostra". 1981, 1984 i 1986, en tres vols.

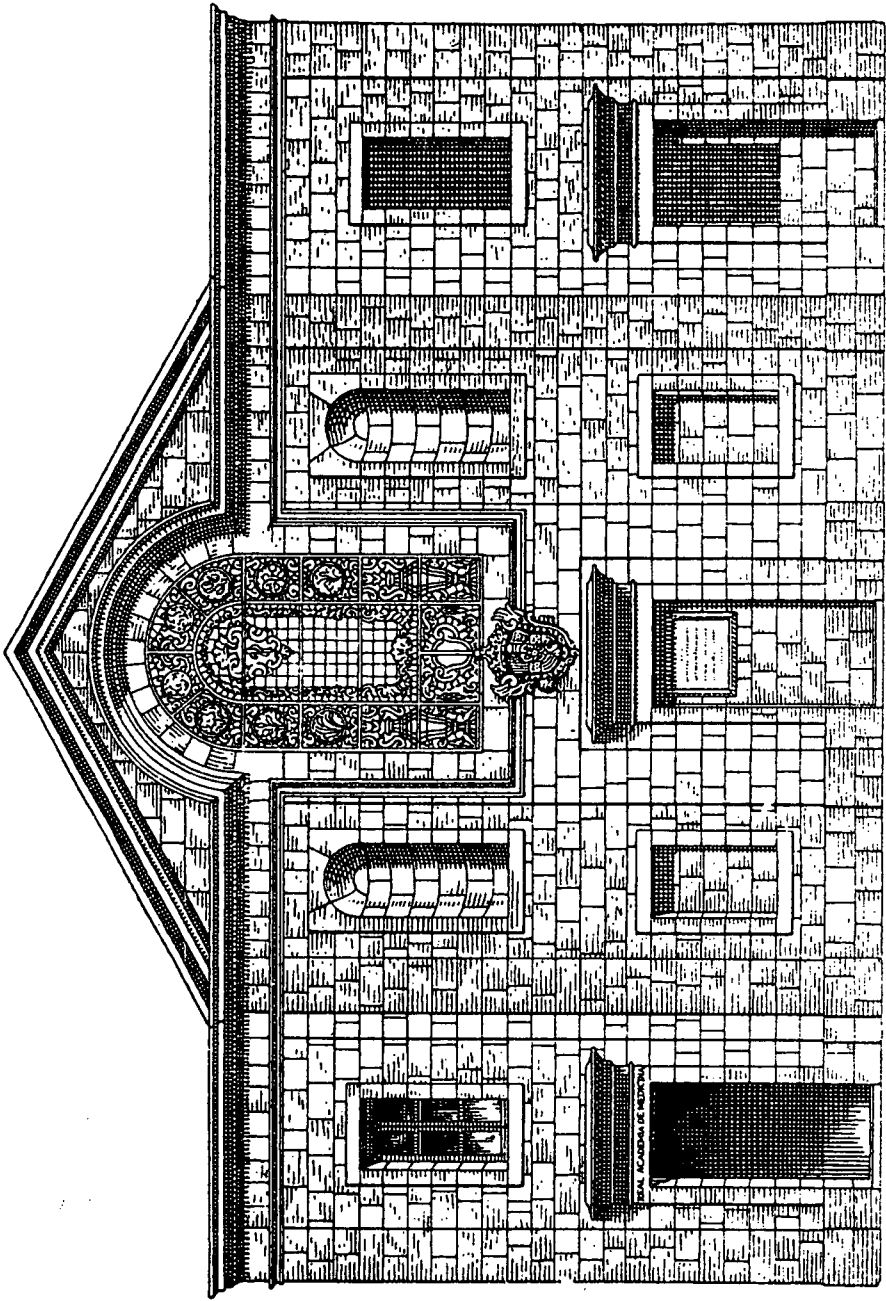
Tejerina, José Maria R. Don Francisco Puig: maestro jubilado. V. Bol. Cultural e informativo del Consejo General de Colegios Méd. de España, 1964, XXVII, 180, maig.

Usandizaga, Manuel. Juntas literarias del Real Colegio de Cirugía de Barcelona. Barcelona. 1956.

Usandizaga Soraluze, Manuel. Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona (1760-1843). Barcelona. 1964.

Vallribera i Puig, Pere. L'obra mèdica de dos cirurgians catalans del 1700. Anton de Borja i Carles Pallejà. Barcelona, Seminari Pere Mata. 1987.

Vidal Galache, Benicia; Francisco José Martínez. Un sevillano cruel al frente del Real Colegio de Cirugía de Barcelona. V. Medicina e Historia, 1990, tercera època, núm. 33.

El Seminari Pere Mata, de les Unitats de Medicina Legal i Laboral i Toxicologia i d'Història de la Medicina de la Universitat de Barcelona fou creat en ocasió del centenari de la mort de Pere Mata i Fontanet (Reus, 1811 - Madrid, 1877) que fou professor de Medicina Legal, com a eina per facilitar la publicació de llibres i la difusió de l'activitat científica

RELACIO DE PUBLICACIONS DEL SEMINARI PERE MATA

- 1.- DOMENECH, Edelmira: "La Frenología. Análisis histórico de una doctrina psicológica organicista". 1977. 216 pp.
- 2.- CAMPS i SURROCA, Manuel; CAMPS i CLEMENTE, Manuel: "Santuaris lleidatans amb tradició mèdica". Lleida, 1981. 158 pp.
- 3.- CALBET i CAMARASA, Josep M; CORBELLA, Jacint: "Diccionari biogràfic de metges catalans. vol. I. A-E". 1981. 194 pp. (Coedició amb Fundació Salvador Vives i Casajuana).
- 4.- III Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Programa. Lleida, 4-6 de juny de 1981. 32 pp. (Coedició amb Col.legi Oficial de Metges de Lleida).
- 5.- Actes del III Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Lleida 1981. vol. I. 1981. 346 pp.
- 6.- HUGUET i RAMIA, Emilio: "Determinación del cadmio y plomo en las aguas de consumo". 1981. 90 pp.
- 7.- MARTI AMENGUAL, Gabriel: "El suicidio consumado en las Islas Baleares". 1981. 156 pp.
- 8.- CALBET i CAMARASA, Josep M; CORBELLA, Jacint: "Diccionari biogràfic de metges catalans. vol. II. F-Q". 1982. 240 pp. (Coedició amb Fundació Salvador Vives i Casajuana).
- 9.- CAMPS i CLEMENTE, Manuel; CAMPS i SURROCA, Manuel: "Aspectes sanitaris del arxiu de Sant Joan de Lleida". Lleida, 1983: 424 pp.
- 10.- CALBET i CAMARASA, Josep M; CORBELLA, Jacint: "Diccionari biogràfic de metges catalans. vol. III. R-Z i Addenda". 1983. 348 pp. (Coedició amb Fundació Salvador Vives i Casajuana).
- 11.- CORBELLA CORBELLA, Jacinto; CALBET CAMARASA, José M: "El pensamiento sanitario y laboral de dos médicos anarquistas del siglo XIX". 1984. 172 pp.

- 12.- I Congrés Català de Medicina del Treball. Programa. Barcelona, abril 1984. 36 pp.
- 13.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. I. 1984 *. 322 pp.
- 14.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. II. 1984 **. 346 pp.
- 15.- ARRO y TRIAY, Francisco de P. "Estadística mèdica de la Compañía de Ferrocarriles de Tarragona a Barcelona y Francia" (Barcelona, 1892. Reedició facsimil). Edició i Estudi preliminar de J. Corbella. 1984. 162 pp. (Coedició amb Societat Catalana de Seguretat i Medicina del treball i Ajuntament de Barcelona).
- 16.- CAMPS i SURROCA, Manuel; CAMPS i CLEMENTE, Manuel: "La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya". Lleida, 1985. 424 pp.
- 17.- IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Programa. Monestir de Poblet-Tarragona, 7-9 de juny de 1985. 36 pp.
- 18.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. III. 1985 *. 470 pp.
- 19.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. IV. 1985 **. 395 pp.
- 20.- ROBERT YARZABAL, Bartolomé: "Balance del siglo XIX. La Medicina". Edición y estudio preliminar: J.M. Calbet; J. Corbella. 1985. 68 pp.
- 21.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. V. 1986 *. 412 pp.
- 22.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. VI. 1986 **. 382 pp.
- 23.- VIDAL, Domingo: "Cirugía Forense" (1783). Edició i estudi preliminar: J. Corbella. 1987. XXIV + 96 pp.
- 24.- MONTAÑA i BUCHACA, Daniel: "Aspectes sanitaris dels Arxius de les parròquies del terme i vila de Terrassa als segles XVI, XVII i XVIII". 1987. 188 pp.
- 25.- DOMENECH., Edelmira; CORBELLA, Jacint; PARELLADA, Dídac (eds.): "Bases històriques de la psiquiatria catalana moderna". 1987. 401 pp.
- 26.- VALLRIBERA i PUIG, Pere: "L'obra mèdica de dos cirurgians catalans del 1700. Anton de Borja i Carles Pallejà". 1987. 130 pp.
- 27.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. VII. 1987 *. 320 pp.
- 28.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. VIII. 1987 **. 337 pp.

- 29.- FRAGOSO, Juan: "Tratado de las Declaraciones que han de hacer los cirujanos acerca de muchas enfermedades y muchas maneras de muertes que suceden". Edición y estudio preliminar: J. Corbella. 1988. 71 pp.
- 30.- LOPEZ GOMEZ, José Manuel: "Don Martín Vallejo Lobón. El médico y el hombre". 1988. 250 pp.
- 31.- HUGUET RAMIA, Emili; CARRACEDO ALVAREZ, Angel; GENE BADIA, Manel: "Introducción a la investigación biológica de la paternidad". 1988. 206 pp.
- 32.- HEXACLOROBENCENO. Primeras Jornadas Nacionales. Libro de Resúmenes. 1988. 30 pp.
- 33.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. IX. 1988 *. 378 pp.
- 34.- Jornades d'Història de la Medicina d'Olot. OLOT, 28 i 29 de març de 1987. 135 pp. (separata de Gimbernat VIII).
- 35.- ORFILA núm 1. I Jornadas Anuales de la Sociedad Española de Medicina Legal y Forense. Alicante 3 y 4 de abril de 1987. Libro de Actas. 1989. 265 pp.
- 36.- ORFILA núm 2. II Jornadas Anuales de la Sociedad Española de Medicina Legal y Forense. Barcelona 8 y 9 de abril de 1988. Libro de Actas. 1989. 393 pp.
- 37.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. X. 1988 **. 330 pp.
- 38.- CALBET i CAMARASA, Josep M; VALLRIBERA i PUIG, Pere: "Medicina i Societat a l'Espluga de Francolí (segles XVIII i XIX)". (Gimbernat vol. XI, 1989 *). 1990. 272 pp.
- 39.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. XII. 1989 **.
- 40.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. XIII. 1990 *. Actes VI Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Manresa 1990, vol. I. 311 pp.
- 41.- HEXACLOROBENCENO. Primeras Jornadas Nacionales. Barcelona 23 - 24 de mayo de 1988. Libro de Actas. 246 pp.
- 42.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. XIV. 1990 **. Actes VI Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Manresa 1990. Vol II. 316 pp.
- 43.- XVI Jornadas Mediterràneas de Medicina del Trabajo. Alicante, 25-27 abril 1991. Programa. 26 pp.
- 44.- STUDIA RAMAZZINIANA MEDITERRANEA. 1991. vol. I. Actas XVI Jornadas Mediterràneas de Medicina del Trabajo, Alicante 1991. 243 pp.
- 45.- DOMENECH, Edelmira: "Introducción a la Historia de la Psicopatología". 1991. 175 pp.

- 46.- GIMBERNAT. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència. vol. XV. 1991 *. Actes VI Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Manresa, 1990. vol. III. 320 pp.
- 47.- REMON GIL, Julio: "Aspectos sanitarios del Archivo de la Parroquia de Santa Ana de Buñuel (Navarra)" 1991. 218 pp.
- 48.- CORBELLÀ, Jacint; CALBET, Josep M: "Bibliografia històrica de la sanitat catalana. vol. I (A-F)". (Gimbernat, XVI). 1991. ** 340 pp.
- 49.- LOPEZ GOMEZ, José Manuel: "La Topografia mèdica de Vic de Antonio Millet (1798)". 1992. 102 pp.
- 50.- PAU I ROIGE, Jordi: "Aspectes sanitaris dels arxius parroquials del Priorat (segles XVI-XVIII)". 1992. 144 pp.
51. MASSONS I ESPLUGAS, Josep M: "Francesc Puig (1720-1797) i els cirurgians del seu temps". 1993. 178 pp.
52. CORBELLÀ, Jacint: "Les memòries manuscrites de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya". 1993. 120 pp.
53. PARELLADA, Dídac; DOMENECH, Edelmira; CORBELLÀ, Jacint: "Lexicon Psiquiàtric Arcaic i Curios". 1993. 268 pp.